

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A

18.592

A NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR KISKÖNYVTÁRA

12.

AUGUSTINI AB HORTIS SÁMUEL

**A magyarországi cigányok mai állapotáról,
különös szokásairól és életmódjáról,
valamint egyéb tulajdonságairól és körülményeiről
(1775–1776)**

**BUDAPEST–GÖDÖLLŐ,
2009.**

K12

H 18. 59

A NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR KISKÖNYVTÁRA

12.

BUDAPEST – GÖDÖLLŐ, 2009.

A NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR KISKÖNYVTÁRA

12.

A Györffy István Néprajzi Egyesület, a Magyar Néprajzi Társaság és a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar közös kiadványa

Sorozatszerkesztő: *Ujváry Zoltán*

Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta
Deáky Zita – Nagy Pál

A szöveget fordította: *Magyar László András*

A kötet megjelenését támogatta

Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat

Oktatási és Kulturális
Minisztérium

OKM

Felelős kiadó: *Bodó Sándor*, a Györffy István Néprajzi Egyesület elnöke

Tördelte: *Könczöl Miklós*

L^AT_EX 2_ε [MiKTeX 2.7] rendszeren, Times betűkkel

Készült: Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő
Felelős vezető: *Lajos Mihály*

ISBN 978-963-06-6651-0

ISSN 1217-4769

Augustini ab Hortis Sámuel

A magyarországi cigányok
mai állapotáról, különös szokásairól és
életmódjáról, valamint
egyéb tulajdonságairól és körülményeiről
(1775–1776)

Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta
Deáky Zita – Nagy Pál

A Györffy István Néprajzi Egyesület, a Magyar Néprajzi Társaság és a
Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar közös
kiadványa

BUDAPEST – GÖDÖLLŐ, 2009.

Tartalomjegyzék

DEÁKY ZITA – NAGY PÁL	
Augustini ab Hortis Sámuel és a cigányok történeti-néprajzi kutatásának kezdetei	5
MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS	
A jegyzetekben idézett munkák bibliográfiai adatokkal kiegészített jegyzéke	29
AUGUSTINI AB HORTIS SÁMUEL	
A magyarországi cigányok mai állapotáról, különös szokásairól és életmódjáról, valamint egyéb tulajdonságairól és körülményeiről	35
EGY NEMESASSZONY LEVELE AZ ANZEIGEN SZERKESZTŐIHEZ	303
ZUSAMMENFASSUNG	308

MTA NÉPRAJZI
KUTATÓINTÉZETE
KÖNYVTÁRA

LELVÁR:

30.686

Augustini ab Hortis Sámuel és a cigányok történeti-néprajzi kutatásának kezdetei

A Györffy István Néprajzi Egyesület könyvsorozatában, a Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtárában ismét egy történeti-néprajzi jellegű forrást jelent meg. Az Egyesület hagyományaihoz híven e munkával is a Kárpát-medence népeinek néprajzi, művelődéstörténeti kérdéseivel foglalkozik. Kötetünkkel a szaktudományos kutatást kívánjuk segíteni, ugyanis Augustini ab Hortis Sámuel most magyarul megjelent munkája az első összefoglaló tudományos történeti-néprajzi munka a magyarországi cigányokról.¹

Augustini művét először szlovák kutatók adták ki 1994-ben Pozsonyban szlovák fordításban és a gót betűs német szöveg átírásával. Viera Urbancova néprajzkutató fordította le a szöveget, előszóval látta el, amire Emilia Horvátova utószót írt.² Ezzel a kiadással először tették lehetővé, hogy ezt a szakirodalmat a kutatók szélesebb körben elérhessék, és Augustini ab Hortis Sámuel szerzőségét elismerjék ott. Magyarországon ugyanis már 1981-ben Szelestei N. László korabeli levelezések és az abH szignó alapján azonosította Augustini ab Hortis Sámuel, mint a folyóirat munkatársát és a cigány tanulmányosorozat szerzőjét.³

A most Magyar László András kitűnő fordításában magyarul is közölt munka 40 részletben folytatásban jelent meg a Bécsben kiadott német nyelvű magyar lap, az *Allergnädigst privilegierte Anzeigen aus sämtlich kaiserlich-königlichen Erbländern* (a továbbiakban *Anzeigen*) 1775–

¹ Erre a tényre Magyar László András is felhívta a figyelmet kötetében: Jacobus Thomasius – Ahasverus Fritschius – Enessey György: A cigányok. Három korai tanulmány a cigányokról. Válogatta, fordította, az előszót és a magyarázatokat írta Magyar László András. Orpheusz K. Budapest, 1998. 17.

² Samuël Augustini ab Hortis: O dnesnom stave, zvlastnych mravoch a sposobe zivota, ako aj o ostatnych vlastnostiach a danostiach Ciganov v Uhorsku. Fordította és bevezető tanulmánnyal ellátta Viera Urbancova. MTAK Bratislava Studio' dd. 1994. Ismertette Niederhauser Emil – Soós István, Regio, 1996/3. 217–218.

³ Szelestei N. László: 18. századi tudós-világ III. Kollár, Ádám, Tersztyánszky Dániel és a magyarországi tudós társaság ügye (1763–1776.) In: OSZK Évkönyve 1981. Budapest.

1776-os számaiban *Von dem heutigen Zustanden, sonderbaren Sitten und Lebensart, wie auch von denen übrigen Liegenschaften und Umständen der Zigeuner in Ungarn* címmel. Augustini tényleges munkája 39 részből állt, amelyhez az *Anzeigen* szerkesztői folytatólagosan hozzátették egy ismeretlen nevű nemesasszony levelét, amit a saját birtokain élő cigányokról írt. Eltérően a szlovákiai kiadástól szükségesnek tartottuk ezt is közölni, mert szervesen kapcsolódik Augustini művéhez, és lezárja az *Anzeigen* folyóiratban a cigányság témáját.

A szlovákul és németül megjelent kötetet követi most a magyar fordítás és a folyóirat lapjai alapján az eredeti szöveg másolata. Úgy véljük, hogy e munkával hozzájárulunk a Kárpát-medencei cigányok történeti-néprajzi forrásainak feltárásához, és ezzel a magyar szaktudományos kutatások kiszélesítéséhez. Kötetünkben kiegészítjük, és részben módosítjuk Viera Urbancova és Emilia Horváthova adatait, elismerve azt, hogy Augustini életéről és életművéről nehéz adatokhoz és információkhoz jutni. Részben korrigáljuk is a szlovákiai szerzők értelmezését.

Augustini ab Hortis életrajza és tudományos munkássága

Augustini ab Hortis Sámuel Szepes vármegyei evangélikus lelkész volt, 1729-ben Nagylomnicon vagy más néven Kakaslomnicon (Velka Lomnic, Grosslomnitz) született és Szepesszombatban (Spisska Sobota, Georgenberg) halt meg 1792-ben. Életéről az utókor leginkább Jakob Melzernek a híres cipszerek életrajzáról írt munkáját használja.⁴ Részben Melzerre hivatkozik, de számos ponton kiegészíti azt Rudolf Weber, aki 1900-ban kiadta Augustini poprádi topográfiáját.⁵

⁴ Urbancova, Viera is Melzerre hivatkozott 1994. 99; Melzer, Jakob: Biographien berühmter Zipser. Kaschau, 1832. 189–191. Erre hivatkozik, de számos adattal kiegészíti Weber, Rudolf Augustini topográfiai művéhez írt életrajzi bevezetőjében. 1900. 3–8. Melzerre és Weberre az Új Magyar Életrajzi Lexikon is, 2001. I. kötet, 226.

⁵ Augustini ab Hortis: Topographische Beschreibung des Flusses Poprad oder Popper in der Zips aus dem Jahre 1782. Életrajzi bevezetővel ellátva kiadta Rudolf Weber, Késmárk, 1900.

A család eredendően Sziléziából (Schlesien) származik, egyik őse, Georg Augustini innét indult el valamikor a 16. század közepén. Híres orvosdoktorrá és természettudóssá vált Augustini Keresztély (1598–1650), Augustinus ab Hortis Sámuel dédapja. Kicsit többet kell foglalkoznunk a híressé vált dédapával és annak életével. Három okból, Ferdinánd Weber kivételével, bár ő sem hangsúlyozza határozottan, az összes történeli forrás Augustini Keresztélyt Sámuel nagyapjának tartja, ami tévedés. Másrészt a dédapa életútja, érdeklődési köre és tudományos munkássága, a tudomány kiszélesítésének és elmélyítésének igénye a dédunoka életútjában jelenik meg hangsúlyosan. Harmadsorban a család életében a 17. század első negyedétől megjelenik anyai vonalon a magyar ág, és ez is hathatósan hozzájárult az Augustini leszármazottak hungarus tudatának megéléséhez és tartásához.

Augustini Keresztély életrajzi adatait először Wespriemi István közölte részletesen a magyarországi és erdélyi orvosokról írt életrajzi munkájában 1774-ben.⁶ Augustini Keresztély Késmárkon született, német egyetemeken tanult, majd a svájci Baselben avatták orvosdoktorrá 1620-ban. Neissenben megnősült, elvette a biegi püspöki tiszttartó leányát, Elisabeth von Jonit, aki korán meghalt.⁷ Első felesége halála után Bethlen Gábor udvari orvosa lett, és Késmárkon telepedett le, majd a város főorvosává nevezték ki. 1626-ban ismét megnősült, feleségül vette Székely Baltazár leányát, Zsuzsannát, és Nagylomnicra költöztek.

A bécsi udvarral való kapcsolata összefügg anyai nagybátyjával, Dobitz Balthazárral, aki II. Rudolf udvari orvosa volt. Amikor a császár súlyos beteg lett, Augustini Keresztélyt is Bécsbe hívták, ahol meggyógyította a császárt. Sikeres gyógyítása után udvari orvosnak nevezték ki. Bécsi tartózkodása alatt 1631-ben udvari botanikus kertet alapított,

⁶ Wespriemi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Első száz. Ford.: Kövári Aladár. I. köt. Budapest, 1960. 14–21; erre hivatkozott Melzer, J. 1832. 21–24, majd rá Weber. Mindezeket Ernyey Béla egészítette ki a Gyógyszerészi Közlönyben megjelent négy részes cikksorozatában: Ernyey Béla: Balsanum Hungaricum és Oleum Carpaticum. Gyógyszerészi Közlöny, XXV. Évf. 1909. 38. sz. 601–602; 39. sz. 615–619; 40. sz. 630–633; 41. sz. 647–649.

⁷ Weber, J. hivatkozás nélkül teljesen eltér Merzel leírásától. 1900. 3.

és ezért III. Ferdinándtól 1637-ben nemességet kapott ab Hortis előnévvel.⁸

Visszatérve Nagylomnicra 1637-ben botanikával és ásványtani kutatásokkal és gyűjtéssel kezdett foglalkozni. Bejárta a Kárpátokat, egészen Erdélyig eljutott, útjában III. Ferdinánd és II. Rákóczi György támogatta, gyűjtéséről mindkettőnek levélben számolt be.⁹

Ernyey Béla szerint Augustini már az 1630-as évek elején kezdett foglalkozni a fenyőfák természetes vagy mesterséges váladékának belsőleg is használt orvosi felhasználásával, a gyalogfenyő vagy kúszófenyő (Krummholz) olajának első előállításával, amelyet desztilláció útján az aromatikus Latsche (*Pinus montana*, vagy *Pinus pumilio*) hajtásaiból nyert (addig csak külsőleg használtak ilyen szereket). Ezek a szerek európai hírvé váltak, és a 19. század elejéig az orvosi szerek között tartották nyilván, áruk vetekedett a keleti fűszerekével.¹⁰ 1640-ben kezdte gyártani az úgynevezett Balsamus Hungaricumot, a magyar balzsamot és a boróka-fenyőolajat, az úgynevezett Oleum Carpathicumot, a kárpáti balzsamot.¹¹ Két kéziratot munkájáról tesznek említést a források. Az első a *De gemmis Hungariae* a magyarországi (tátrai?) drágakövekről és féldrágakövekről szól, a másik a *De Balsamo Hungariae Carpathico* a híres balzsamról.

Agustini ab Hortis Keresztélynek hét fia és három lánya született. A legidősebb fia, Renatus (1627–1702) későbbi poprádi lelkész, 1659-ben elvette feleségül Mattyasovszky Krisztinát. E házasságból egy leány, Mária és egy fiú, Sámuel született (1678–1755), akik apjuk halála miatt korán árvaságra jutottak. Az árva fiút anyai nagybátyja Mattyasovszky Dávid Késmárkon, Csetneken és Debrecenben taníttatta. Később a debreceni

⁸ Weber Rudolf tévedésnek tartja Merzel és majd tőle átvéve Szinnyei életrajzi adatát, miszerint II. Ferdinánd adományozta volna Augustini Keresztélynek a nemesi címet. Weber szerint ezt III. Ferdinánd adományozta. Weber, R. 1900. 4.

⁹ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái I. k. Budapest, 1891. 293; némileg Szinnyeitől eltérően Weber, R. 1900. 4.

¹⁰ Ernyey B. 1909. 602; Natter-Nád Miksa: A juniperus felhasználása az ókortól napjainkig. Orvostörténeti Közlemények 2. Budapest, 1956. 42–45.

¹¹ Lásd még Z. Radwańska-Paryska, W. H. Paryski: Wielka encyklopedia tatrzańska, Wydawnictwo górskie, Poronin 1995. 37.

postahivatal írnoka, majd Károlyi gróf titkára lett. Innét állt be katonának, majd leszerelése után tért vissza Nagylomnicra, ahol teológiát kezdett tanulni. 1708-ban előbb Gerlsdorf (Gelachov. Gerlachfalva), majd két év után Poprád (Poprad, Deutschendorf) lelkésze lett.¹²

Augustini ab Hortis Sámuel elsőszülött fia volt az 1729-ben született ifj. Sámuel. Első iskoláit szülőhelyén Kakaslomnicon és Poprádon járta, majd a Rozsnyó melletti Kuntapolcára (Kunova Teplica) ment magyar nyelvet tanulni. Jakob Melzer leírása szerint Kuntapolcán a neves Hrabovszky volt a tanára, és itt ismerkedett meg Hrabovszky fiával, Sámuellel, a későbbi dunántúli püspökkel, és Perlaky Dáviddal, akikkel halálig barátok maradtak.¹³ Innét ment a lőcsei evangélikus gimnáziumba, majd azután a besztercebányai evangélikus iskolában a chronológiát és földrajzot, úgyszintén a latin és görög nyelvet tanulta. 1746-ban Eperjesen jogi tanulmányokat folytatott, majd 1754-től teológiát hallgatott a wittenbergi egyetemen és Greifswaldban, majd Berlinben folytatta tanulmányait. 1757-ben tért vissza Magyarországra. 1758-tól 1761-ig Késmárkon tanított, ahol az evangélikus gimnázium rektorhelyettese volt, míg 1761. október 13-án beiktatták szepesszombati evangélikus lelkésznek. Gyülekezetéhez tartozott még a közeli Michelsdorf (Strázsa, Sráže pod Tatraní). Ezt a tisztséget haláláig töltötte be.¹⁴

A híres orvosdoktor és természetbúvár Augustini ab Hortis Keresztély dédapa hatását a 18. század végi dédunoka szellemi fejlődésére és érdeklődésére Augustini ab Hortis Sámuel ismertebb botanikai és ásványtani művei is bizonyítják. Először 1755. október 24-én védte meg disszertációját *Dissertatio de methodo generali construendi omnes aequationes algebraicas* címmel, amely Berlinben jelent meg 1755-ben. Egy évvel később Greifswaldban *Dissertatio de vocatione divina naturali* címmel

¹² Melzer J. 1832. 132–134.

¹³ Melzer, J. 1832. 189–191, szó szerint idézte ezt Weber, R. 1900. 6–7. Ezeket a megjegyzéseket más forrás nem támasztja alá, másrészt időben és térben is eltérések vannak. Ugyanis Perlaki Dávid, későbbi evangélikus lelkész és pedagógus 1754-ben született, míg a híres Hrabovszky György evangélikus lelkész 1762-ben született, és már édesapja is a Veszprém megyei Homokbögöden volt lelkész.

¹⁴ Melzer J. 1832. 191; Szinyeyi József: Magyar írók élete és munkái I. k. 1891. 294–295.

jelent meg disszertációja. Botanikai jellegű munkája, a *Prolegomena in systema sexuali botanicorum*, Bécsben jelent meg 1777-ben.

Tudjuk, hogy nagyon értékes ásványtani gyűjteménnyel is rendelkezett, dédapja nyomán bejárta a Tátrát ő is, mindenhol a tudós szemével szemlélte a természeti és emberi világot. Kitűnő ásványtani gyűjteményt állított össze, amiért az ásványokért rajongó Mária Anna főhercegnő (1738–1789) emlékéremmel tüntette ki.

A cigányokról írt cikksorozatát követően 1782-ben írta meg a *Topographische Beschreibung Flusses Poprad oder Popper in der Zips aus dem Jahre 1782*. című munkáját.¹⁵ Ezt megelőzően szabad idejében bejárta a Poprád völgyét, topográfiai feljegyzéseket készített, és összegyűjtötte a tájról a történeti, statisztikai irodalmakat is. Topográfiája ugyanolyan alapos történeti-néprajzi jellegű munka, mint az *Anzeigen*ben megjelent cigányokról szóló sorozata. Ebben is minden esetben összevetette a történeti forrásokat a jelen (!) tapasztalataival, és jelezte az egyes csoportok nemzetiségi, nyelvi és felekezeti különbségeit, és az abból adódó kulturális eltéréseket is.

Az Anzeigen folyóirat

Az *Anzeigen* német nyelvű folyóirat önálló formában, magyarok szerkesztésében Bécsben jelent meg hetente, egyíves terjedelemben, negyedrétek alakban 1771 júliusa és 1776 júniusa között. A lap kifejezett célja magyarországi írók és olvasók számára a közhasznú szem előtt tartva hirdetés és tájékoztatás volt.¹⁶ A lap megjelenésének egyik ösztönzője és hát-

¹⁵ Augustini ab Hortis: *Topographische Beschreibung des Flusses Poprad oder Popper in der Zips aus dem Jahre 1782*. Életrajzi bevezetővel ellátva kiadta Rudolf Weber, Késmárk, 1900.

¹⁶ Szelestei N. László: Irodalom- és tudományszervezési törekvések a 18. századi Magyarországon 1690-1790. Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai Új Sorozat 4. Budapest, 1989. 96–97; Kapronczay Katalin: Egy bécsi tudós társaság és folyóirata az 1770-es években (Kollár Ádám, Tersztyánszky Dániel és az *Anzeigen*). In: Ditor ut ditem! Tanulmányok Schulteis Emil professzor 80. születésnapjára. SOM, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Egyetem, 2003. 227–244.

térben maradó szerkesztője Kollár Ádám Ferenc (1718–1783) jogtudós, tudós filológus, nyelvész, 1773-tól a bécsi királyi könyvtár igazgatója, aki egyúttal egy magyarországi tudományos társaság („Societas Literaria”) megszervezésének első kezdeményezője volt még 1762-ben.¹⁷ Kollár van Swieten ajánlatára került a bécsi udvari könyvtárba, a bécsi udvar és a felvilágosult abszolútizmus feltétlen híve volt. Részt vett a Ratio Educationis megfogalmazásában is. A Bécsben 1762-1764-ben megjelent két könyvében azonban éles támadást intézett a nemesség kiváltságai ellen, valamint kifejtette, hogy az egyház felett az államnak felügyeleti joga van, valamint az egyházat alá kell vetni az állam érdekeinek. Ezért a rendek és a klérus egységesen támadta.¹⁸ Könyve és állásfoglalása miatt a politikai nyilvánosság elé nem léphetett, ezért tudományos elveit és törekvéseit követve a lap szerkesztését régi barátja, Tersztyánszky Dániel (1730–1799) szépségi nemes, Pozsonyban tanult kamarai levéltárnok, pozsonyi kamarai tanácsos vállalta. Egyébként Tersztyánszkyt 1761-től ismerte, ő vitte be az udvari könyvtárba is, és feladatokkal bízta meg.¹⁹

Kollár Ádám Ferenc és Tersztyánszky Dániel 1763-tól intenzív kapcsolatban állt Dobai Székely Sámuellel, Bél Mátyás egykori munkatársával, aki ebben az időben és később is, az *Anzeigen* kiadásakor Eperjesen élt „és jelentős oklevél- és kéziratgyűjteménnyel rendelkezett”. A tudós társaság tervzetét Kollár 1763. február 4-én kelt levelében közölte Dobaival Székellyel, aki Kollárnak is szolgáltatott adatokat tudományos munkájához. Kollár a tervzet elküldésével egyidejűleg társasági tagnak kérte Dobai Székelyt és az erdélyi Cornides Dánielt.²⁰

Az 1770-ben újra szerveződő tudós társaság²¹ tagjait eredendően szélesebb körből igyekeztek toborozni, Magyarország teljes területéről szerették volna a tudósokat megnyerni. Dobai Székely segített Kollárnak, mi-

¹⁷ Szelestei N. 1983. 418.

¹⁸ Kókay György (szerk.): A magyar sajtó története I. 1705–1848. Akadémiai K. Budapest, 1979. 63–64; Kapronczay K. 2003. 229.

¹⁹ Kókay György: A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795). Budapest, 1970. 417–418; Kapronczay 2003. 233.

²⁰ Szelestei N. 1983. 418, 431.

²¹ Erről bővebben más hivatkozásokkal Kapronczay 2003. 234–235.

vel széleskörű levelezésben állt a korszak tudósaival. Debrecenbe és Sárospatakra ő közvetítette a tudós társaság dolgát és kapcsolatban volt az erdélyiekkel is, akik szintén tudós társaság, illetve protestáns egyetem létrehozását fontolgatták ekkortájt. Szelestei N. László kutatásaiból tudható az is, hogy 1771-ben Tersztyánszky levélben tájékoztatta Dobai Székelyt és Cornidest az *Anzeigen*ről, valamint arról a szándékról, hogy a lap köré szervezzék a legkiválóbb magyarországi tudósokat. Dobai Székelytől remélte, hogy a felvidéki és tiszántúli tudóstársakat tájékoztatja, míg Cornidesre az erdélyieket bízta. Dobai Székely Sámuel ekkor már öreg volt, a gyűjteménye egy részét is eladta, de ennek ellenére az *Anzeigen*hez kapcsolódó tudósok szervezésében és adatokkal való ellátásában közreműködött.²²

Kollár Ádám ismerte Bél Mátyás műveit és tudományos hagyatékát, és ez adta még 1761-ben az ösztönzést számára egy honismertető társaság létrehozására, és a magyarországi tudósok összefogására. Az *Anzeigen* is ezt a szellemet képviselte. A lap célja az egész monarchia számára közhasznú ismeretek nyújtása volt, és egyenes folytatása azoknak a 18. századi magyarországi törekvéseknek, amelyek Bél Mátyás óta, a honismertető iskola programjának megfelelően, az ország természeti, földrajzi és történeti viszonyainak megismertetését vállalta.²³ A folyóiratnak állandó rovatai voltak, így a Legfőbb rendeletek, a Tudományok, a Földművelés, a Természettörténet, a Magyar történelem és végül a Vegyes hírek. Jellemzőnek tarthatjuk, hogy a jelentősebb tanulmányok folytatásban és az írások általában aláírások nélkül jelentek meg. Például Augustini ab Hortis Sámuel is csak a 39. fejezet végén írt abH szignó alapján lehetett azonosítani. Úttörő volt az *Anzeigen* abban a tekintetben is, hogy a Vegyes hírek című rovatban olvasói leveleket közöltek.

A lap és írói elkötelezett hívei voltak a bécsi felvilágosodott abszolutista törekvéseknek, amelyek középpontjában a racionalizmus és a közhaszonra való törekvés állt.

1773-tól a lap anyagi gondokkal küszködött, csökkentették a rovatok

²² Uo. 431.

²³ Kókay Gy. 1970. 63. Szelestei N. L. 1983, 430.

számát, és Tersztyánszkyék ezért a témaköröket leszűkítették Magyarországon természeti és történelmi ismertetésére. Augustini ab Hortis Sámuel is 1775–1776-ban jelentette meg folytatásokban cikksorozatot a magyarországi cigányokról.

A folyóirat 1776 júniusában megszűnt, aminek egyik oka az volt, hogy a szerzők távoli lakhelyük és elfoglaltságuk miatt nem tudtak mindenben eleget tenni a szerkesztői kívánalmaknak, valamint kevés volt a támogató. A folyóirat jelentőségét bizonyítja, hogy az *Anzeigen* megmaradt példányait Mária Terézia megvásároltatta a magyarországi középiskolák számára iskolai használatra.²⁴

Szepes vármegye cigány népessége Augustini korában

Szepes vármegye a 17. század óta fontos átmenő területe volt a Lengyelország és a Kárpát-medence közötti cigány migrációnak. Amikor a 17. század első harmadában meglepő hirtelenséggel új társadalmi karakterű cigány csoportok tűntek fel a Királyi Magyarország területén, a törvényhatóságok közül Szepes vármegye az elsők között hozott statútumot 1624-ben. Érdekes itt is idéznünk ezt a kutatók által gyakran hivatkozott forrást, mert a 18. században is létező, Augustini által is ismert probléma társadalmi hátterét körültekintően fogalmazza meg:

Mivel ezekben a vészterhes s mindenféle veszélyes háborgástól forrongó időkben, mikor minden a vesztébe rohanni s fokról fokra fölfordulni látszik, s bármerre nézel, biztos helyet nem látsz, még a cigányoknak eme egyiptomi nemzetsége is, mely egyébként szánalomra méltó lenne nyomorúságos kóbor élete miatt, fölvévén a csavargók szokását [s nevét is], hajdúk módjára fölfegyverkezve a megye birtokát támadja, a szegény népet fizetésre kényszeríti, s mi megvetésre méltó, a szegény nép lovait ellopja, s a szomszédos Lengyelországba hajtja, úgyhogy a háború viharaitól amúgy is épp eléggé meggyötört és kimerített nyomorúságos nép alig tengeti magát. Ezért hát egyhangúlag elhatározott, hogy az összes cigány minden késedelem nélkül s azonnal a megye falvaiból s városaiból

²⁴ Kapronczay 2003. 244.

egyaránt kiűzessék s kivetessék, s soha többé a megyébe be ne fogadtassék. És ha bárki, nemes vagy polgár, közülük némelyeket befogadván, őket bármí módon őrizni vagy védeni törekednék, úgy az effajta védelmezőt a járási szolgabíró azonnal a megyegyűlés elé idézi, ahol ezekről ő maga vagy védője révén számot fog adni.²⁵

A 18. században a hétéves háború (1756–1763) alatt és után, majd Lengyelország első felosztását (1772) követően folyamatosan érkeztek újabb csoportok Lengyelország felől a Felvidékre, de ennek részletes története még nincs feltárva. A lengyelországi kutatásokból tudjuk, hogy oda Moldvából és Németországból is érkeztek cigányok, amiből azt feltételezhetjük, hogy a Lengyelországból Magyarországra jövő cigányok előzőleg ezekben az országokban tartózkodtak. Az idegeneket ebben az időben gyanakvással fogadták, különösen ha feltételezhető volt, hogy útjuk a hubertusburgi békében újólag Poroszországnak juttatott Szilézián át vezetett.²⁶

Augustini korára sajátos helyzet alakult ki. Szepes vármegye lakosai eltérő, gyakorta egymásnak ellentmondó tapasztalatokat szereztek az idegenből érkező, illetve a saját területükön már régebb óta ott élő letelepedett cigányokról. A cigányokkal szemben kettős attitűd alakult ki, amely Augustininál sokszor elválaszthatatlanul összemosódik.

Amikor az *Anzeigen*ben részletekben megjelent a tanulmánya, a Szepesség területén nem élt nagy lélekszámú cigány népesség. Szepes vármegye közel 250 településének csak egyötödében éltek cigányok. Az 1768-as országos cigányösszeírás szepesi adatai²⁷ szerint 155 család, 648 fő. Az összeírásban szereplő 56 település közül a következőkben élt 20 főnél nagyobb lélekszámú cigány népesség:

²⁵ A latin szöveg kiadva: *Corpus Statutorum Municipalium*. II/1. 131–132. Magyar fordítása Klíma Gyulától in: Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István (szerk.): A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban (1422–1985). Kossuth K. Budapest, 1986. 101.

²⁶ Nagy Pál: A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában. CS. V. M. Tanítóképző Főiskola Társadalomtudományi Tanszék. Kaposvár, 1998. 248.

²⁷ Szepes vármegye nemesi közgyűlésének iratai, 1768. fasc. 68. nro. 33. (Lőcse).

1. járás: Nagyszalók: 21, Toporecz: 21; 2. járás: Kubach: 21, Smisan: 42, Csépanfalva: 25; 3. járás: Remethe oppidum: 23.

Arra, hogy Szepességben miért élt kevés településen cigány népesség, nem adható egyokságú magyarázat. Több feltétel együttesen határozta meg azt, hogy egy adott terület mekkora cigány népességet tudott befogadni.

Késmárkon és Lőcsén, a két szabad királyi városban nem éltek cigányok. A szabad királyi városok számára I. Lipót 1703-ban kiadott rendelete biztosította azt a jogot, hogy saját maguk döntsenek a cigányok kiűzéséről vagy megtűréséről.²⁸ Az egykori Királyi Magyarország gazdaságilag fejlettebb térségeiben és szabad királyi városainak többségében nem volt szükség a cigányokra, nem voltak a cigányok által elfoglalható szabad kézműves pályák, a polgárok bezárkóztak saját világukba és védtek gazdasági érdekeiket minden lehetséges konkurenciától.

Szintén nem éltek cigányok a középkor óta autonóm egységet alkotó ún. XVI szepesi városban sem, amelyeket Luxemburgi Zsigmond 1412-ben elzálogosított II. Ulászló lengyel királynak, s visszaváltásuk éppen Augustini korában, 1772-ben történt meg. E városok sorába tartozott Szepesszombat is, ahol Augustini ab Hortis egyházi szolgálatát teljesítette.

Nem találunk cigány népességet a 18. században az ugyancsak középkori eredetű autonómiával rendelkező, és nem a vármegyei közigazgatás alá tartozó ún. Lándzsás Székben (Sedes Lanceatorum), másképpen Dárdások tartományában sem, amelyhez 14 település tartozott.

Augustini korában azokon a szepesi településeken éltek cigányok, amelyek a vármegyei közigazgatás joghatósága alá estek és a megye más településeihez képest kevésbé voltak polgárosultak és nem volt fejlett céhes iparuk és kereskedelmük. A településeknek ezen a csoportján belül a cigány népesség nagyobb koncentrációja ott figyelhető meg, ahol a földesúri birtokon nagyobb volt a munkaerejük és kézműves tudásuk iránti

²⁸ Siklóssy László: A régi Budapest erkölse III. k. Budapest, 1922. 71; Dömötör Sándor: Mióta muzsikuskok Magyarországon a cigányok? Ethnographia, 1934. 161.

igény, illetve ahol a vásártartás révén nagyobb volt a forgalom. Azoknak a településeknek, ahol nagyobb számban éltek cigányok, a megye legjelentősebb földbirtokosai voltak a tulajdonosai. Nagyszalók, Smisan és Remete helységeknek Csáky János főispán, Toporcznak Görgey Sándor, Csépanfalvának Máriássy Xavér, Kubachnak pedig az egri jezsuiták voltak a földesurai.

Az 1768-ban összeírt 155 családfőből 140 mestersége *faber*, illetve *faber ferrarius*, azaz kovács volt. További 8 fő *fidicen* vagyis zenész, 1 fő a muzsikálást és a kovácsolást is űzte, 1 fő gyepmester, 5 főnél pedig nincs feltüntetve mesterség. A zenészek egytől-egyik Csáky főispán birtokain éltek, főként Margitfalván (Margetzan, Margecany).

Összességében Szepes vármegye példázza azt az általános történeti tendenciát, hogy a cigány népesség területek és települések közötti megoszlása összefüggésben áll a gazdasági élet fejlettségével és a városiasodással. Ez egyúttal etnikai korrelációt is jelent. Azoknak a településeknek a népessége, ahol nem éltek cigányok, teljesen vagy túlnyomó többségben német volt. A fejlett céhes iparral, kereskedelemmel és pénzgazdálkodással rendelkező, sajátos jogrendet, mentalitást és erkölcsöt képviselő cipszerek városaiban nem nyílt gazdasági tér a cigányok számára és nem is látták őket szívesen. Ezzel szemben a főleg magyarok, szlovákok és ruszinok által lakott településeken kiszolgálhatták a földesúri és paraszti agrárgazdálkodás igényeit, ám a céhes keretekben működő meghatározó kézműves ágazatok itt is el voltak zárva előlük. A szintén Csáky főispán birtokaihoz tartozó Gölnicen pl., ahol 1768-ban 16 cigányt írtak össze és nevezetes volt a dróthúzó és késcsináló iparáról, magyar és német mesterek tartották kézben ezt a két ágazatot, amit egyébként a cigányok is ügyesen műveltek.

Augustini tapasztalatai és írott forrásai

Augustini ab Hortis Sámuel életének mindennapi személyes vonatkozásairól különösen keveset tudunk, ezért nem könnyű arra válaszolni, honnét volt a cigányokról való köznapi tudása és tapasztalata. Sem szülőhelyén,

Kakaslomnicon nem találkozhatott cigányokkal, sem azokban a városokban, ahol koraiifjúságában tanult. Talán a magyarulakta Kuntapolcán találkozhatott cigányokkal, de a későbbiekben sem Lőcsén, sem Késmárkon nemigen volt erre alkalma. Szepesszombat is jelentős szepességi város volt, virágkora éppen a 18. századra esett. Német és kevés számú magyar és szlovák polgárai szigorúan elzárkóztak az idegenek betelepülése elől, gondoskodtak a „kebelükben” felállított rendőrségről, és a 18. század második felében a 16 szepességi város területéről kitiltottak minden zsidót is.²⁹ Cigányok bizonyosan nem éltek sem Szepesszombaton, sem filiájában Michelsdorfban. A szepesszombati vásárokon viszont láthatott Augustini esetenként cigányokat.

Augustini ab Hortis Sámuelnek esetleg ásványtani kutatásai során, amikor bejárta a Tátrát, a Tátra alji falvakban nyílt lehetősége cigány csoportok megismerésére, és a tapasztalatok gyűjtésére még 1775 előtt. Ez a kérdés további kutatásokat igényel. A Poprád völgyéről készült topográfiaja, amelyhez a cigány monográfiája után gyűjtötte az anyagot, nem tartalmaz még utalást sem cigányokra, noha minden település bemutatásánál feltüntette a nemzetiségi, nyelvi és felekezeti összetételt.

Esetleg feltételezhetnénk, hogy mint neves, tudós hirben álló evangélikus lelkész bejáratos volt a módos családokhoz, minden bizonnyal részt vett olyan családi ünnepeken, ahol cigány zenészek zenéltek. Talán ennek lehetne köszönhető, hogy zenész cigányokról írt a legtöbbet és a legelismertöbben. Ennek ellentmond, hogy a 18. század második felében a szigorú puritanizmus jegyében a szepességi városokban városi státútmok korlátozták a keresztelő, a menyegző és a temetés nagyszabású megünneplését, így nehezen hihető, hogy cigány zenészeket fogadtak volna meg ezekre a családi eseményekre.³⁰ Ezek a puritán intézkedések magyarázhatják, hogy Szepesben oly kevés volt ekkortájt a cigány muzsikusok száma, miként azt fentebb már említettük. Augustini szűkebb környezetben egyáltalán nem éltek cigány zenészek, tapasztalatait vármegyei ren-

²⁹ Sváby Frigyes: A Lengyelországnak elzalogosított XVI. Szepesi város története II. k. Lőcse, 1895. 270.

³⁰ Sváby Fr. 1895. 268.

dezvényeken, esetleg a főispán környezetében szerezhette, más vidékek cigány zenészeiről pedig egykori iskolatársaitól és más szerzőktől.

Minden esetre művének egyik legnagyobb értéke a személyes tapasztalatok megfogalmazása, és ezek ütköztetése az írott források megállapításaival.

További kutatást igényel Szelestei N. László véleménye, miszerint Czirbesz Jónás András, iglói műgyűjtő segítette volna Augustini anyaggyűjtését a cigányok történetének és szokásainak leírásához.³¹ Közelebb visz Augustini forrásaihoz Tersztyánszky és Cornides Dániel 1775–1776-ban az *Anzeigen*ről folytatott levelezése.³² Ebből közöl részletet Szelestei N. László, amiből kiderül, hogy Tersztyánszky segítséget kért Cornides-től barátai számára is, anélkül, hogy megnevezné a személyt, aki számára anyagot kér. Ehhez a szöveghez tartozó 62. sz. lábjegyzetben idézi a német nyelvű levél részletét.

„Einer meiner Freunde, ein fleissiger Mitarbeiter an den gelehrten Anzeigen, bewogen durch die Allerhöchste Sorgfalt, unserer gnädigsten Landesmutter, für die Regierung des armen *Ziegeunervolks*, arbeitet an einen Versuch, die Geschichte dieser Nation betreffend, ihren Ursprung, Sitten, Gewohnheiten, Lebensart, Kleidung, Krankheiten, Laster und Ausschweifungen, Sprache und dergleichen betreffend. ...” – „Die Stelle aus dem *Muratorius* von den *Ziegeunern*, hat Herr v. Tersztyanszky schon mit uns communicirt. Ich vermuthete gleich, es muss diese Anekdote von Ihrem Fleiss ferrühren. Vielleicht wird Herr Past. Seyfert dem ich dieserwegen auch gebeten, gute Materialien zur ziegeuner Geschichte für mein Freund, verschaffen.”³³

Augustini ab Hortis Sámuel hatalmas műveltségű humanista tudós volt, aki korai fűsága óta a természettudományos ismeretek mellett szorgalmasan gyűjtött az európai és a hazai cigányokról fellelhető minden történeti forrást. Valószínűleg a 18. században egész Európában ő ismerte a legalaposabban a cigányokról szóló történeti kiadványokat. Az *Anze-*

³¹ Szelestei N. L. 1989. 99.

³² Szelestei N. 1983. 433-434.

³³ Szelestei N. 1983. 434.

igenben közölt sorozatában 57 db 15–18. századi műre hivatkozott, illetve idézte azokat. Viera Urbancova feltételezi, hogy ezek az irodalmak a késmárki evangélikus gimnázium könyvtárában voltak, és Augustini rektorhelyettes időszaka alatt további forrásokkal gazdagította azt.³⁴ Ellentmond a feltételezésnek, hogy Augustini 1758 és 1761 között, mindössze három évet tanított Késmárkon, majd 20 évvel korábban, mint ahogy cigányokról szóló művét írta. Lehetséges az is, hogy már a külföldi tanulmányai során, majd a késmárki gimnázium könyvtárában találkozott azokkal a történeti irodalmakkal, végül tudatosan gyűjtötte azokat, amelyeket később felhasznált munkájához. Mindenesetre a műben hivatkozott és idézett munkák bibliográfiai jegyzékét is közöljük,³⁵ már csak azért is, mert e listának úgy gondoljuk önmagában is forrásértéke van.

Mindezek alapján feltételezhető, de konkrét adattal jelenleg nem bizonyítható, hogy Augustini cigányokra vonatkozó ismeretei származhattak a külföldi tanulmányai idején olvasott, esetleg gyűjtött könyvekből. De származhattak a családi könyvtárból, feljegyzésekből, hisz többgenerációs értelmiségi családból származott, ahol a tudományt tisztelték és művelték. Bizonyára a késmárki evangélikus gimnázium gazdag könyvtára is segítette ismeretei bővítését.

Ezek csak feltételezések, ami azonban bizonyítható, hogy akár egyedül, akár Kollárral szerkesztette Tersztyánszky az *Anzeigent*, hosszú időn át kapcsolatban állt Dobai Székely Sámuellel. Dobai pedig – az *Anzeigen*-beli tanulmány megírásakor mindenképpen kapcsolatban állt Augustinival. Augustini a cigányokról szóló munkájában a cigány nyelvről szóló fejezetben az „egyik tudós barátunk és hívünk” kifejezést használja. Ez a személy pedig, aki őt Vályi István szójegyzékéről tájékoztatta, a lábjegyzet szerint Dobai Székely Sámuel volt. Augustini egyéb helyeken is gyakran említi Dobai Székely Sámuelét. Egyik forrása tehát Dobai Székely Sámuel volt.

³⁴ Urbancova V. 1994. 93.

³⁵ Augustini ab Hortis Sámuel cigányokról készült monográfiájának jegyzetekben idézett munkák bibliográfiai adatokkal kiegészített jegyzékét a fordító, Magyar László András készítette el.

Hasonlóképpen nyilvánvaló, hogy a másik forrás – szintén Tersztyánszky közvetítésével – Cornides Dániel és feltehetően további erdélyi értelmiségiek voltak.

Mivel a cigányokról szerzett közvetlen tapasztalatok is csak feltételezhetőek, a zenészekről és néhány más foglalkozásról pedig Szepességben semmiképpen sem szerezhett széleskörű ismereteket, Augustini munkájának létrejöttét és hatalmas forrásanyagát annak az értelmiségi kapcsolatrendszernek tulajdoníthatjuk, amely a tudós társaság eszméjéhez kapcsolódva az 1770-es években átfonta a Kárpát-medencét, és egy ideig gyakorlatban is megszerveződött az *Anzeigen* körül.

Augustini cigányokról szóló munkája szorosan az 1770-es évekhez kötődik, az *Anzeigen*, illetve az ott koncentrálódó tudományos élenkülés nélkül talán meg sem született volna. Tersztyánszkyknak a Cornideshez intézett, fentebb idézett levele alapján az is kitűnik, hogy Augustini a részletekben megjelenő cigány tanulmányához menetközben is kapott információkat.

Augustini cigányokról szóló műve

Amikor a cigányok Európa nyugati felén megjelentek, törvényszerűen szembe kerültek a többségi társadalom megszilárdult letelepült életformájával és értékrendjével. Másrészt számolni kell azzal, hogy a középkori embert az állandó fenyegetettség érzése uralta. Idegen népek – hunok, tatárok, törökök; rablók, háborúk, járványok, természeti csapások. Ez a fenyegetettség érzés vetült ki minden idegenre, így a cigányokra is. A rendre visszatérő inséges időszakokban mindenki ellenséggé válhatott. Ráadásul a veszélyeket gyakran külső erőknek tulajdonították, így a legegyszerűbb volt a mást, az idegent, az ismeretlent okolni a járványokért, a természeti csapásokért. Zsidók, cigányok, máshol a protestánsok, a katolikusok, vagy a boszorkányüldözések mögött is gyakran természeti csapások, elhúzóódó inséges időszakok álltak.

Ismert az is, hogy minden valamilyen szempontból körülhatárolt, zárt – lokális, etnikai, felekezeti, eszmei – emberi közösségre jellemző, hogy

a kívülről jövővel, az idegennel, a *gyűttmenttel* szembeni attitűd elutasító. Ez igaz, ha a közösségbe csak egy ember kerül be kívülről, de ez az elutasító-védekező attitűd a kívülről jövők számának növekedésével erősödik. A cigányok mindig csoportként jelentek meg, így velük szemben az elutasítás erős és közösségi volt.

A 15. század végétől, különösen a 16. századtól Európa nyugati fejlettebb felén a cigány nemcsak idegent, *mást* jelentett, hanem hozzákötődött a szegény, a koldus, a csavargó, az ingyen élő tartalom is. Aki maga tehet helyzete sanyarúságáról, bűnös tehát, így a 17. századtól törvényes keretek között megjelenő koldus- és szegényellenes törvények kiterjedtek a cigányokra is, sőt erősítették illetve legitimizálták a cigányellenes törvényeket, amelyek végső célja a cigányok elűzése volt.

Ugyanebben az időszakban, a 16. század végétől terjedtek el Európában azok a tudományos történeti munkák, amelyekben megjelentek azok a cigányokkal kapcsolatos sztereotípiák, előítéletek és közhelyek, amelyek nagy része ma is közszájon forog, és meghatározza a cigányokhoz való viszonyt.³⁶

Augustini ab Hortis Sámuel cigányokról szóló tanulmányorozata sajátos tudománytörténeti időpontban keletkezett. A ma ismert tudományterületek még nem alakultak ki, illetve nem váltak külön. Sok területen azonban már létrejöttek azok a filozófiai, fogalmi és szakmódszertani alapok, amelyeken építkezve néhány évtized múltán kifejlődtek a modern diszciplínák. Például Mabillon és a modern forráskritikai szemlélet alapját jelentő diplomatika megszületése után vagyunk.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a szaktudományos kutatások számára fontos forrás e mű, és tartalmát, megfogalmazásait is ebben a kontextusban kell szemlélni. A korabeli cigányokra nézve negatív és bántó kifejezések ellenére európai összehasonlításban is Augustini volt az első, aki az évszázadok óta máig meglévő sztereotípiákat kritikailag szemlélte, és tudományos módszerekkel vizsgálta. Ő volt az első, aki rámutatott a cigányokról korábban írt művek valós vagy valótlan, gyakran tudománytalan

³⁶ Magyar L. A. 1998. 13.

voltára, és saját tapasztalatát, ismereteit is felhasználva témaköréről témakörre haladva az eddig legteljesebb történeti-néprajzi leírását adta a 18. század végi magyarországi cigányokról.

Augustini ab Hortis Sámuel egyik legnagyobb tudományos érdeme, hogy összeszedte és használta a cigányokról szóló korai európai történeti forrásokat. Forráskritikai módszerrel és tiszta logikai úton mérlegelte és cáfolta a forrásokban megjelenő negatív és bántó véleményeket a cigányokról. Pontosan látta, hogy a művekben a korabeli európai gondolkodásmód és vélemény, a korabeli tudományos elméletek, a hatalom érvei és közhelyei jelennek meg. Ezek a fogalmak és „állandó jelzők” a mindenkori hatalom véleményét és viszonyát tükrözték, és nem a magyarországi köznépi tudást és vélekedést.

Tudományos értékét emeli, hogy Augustini ab Hortis Sámuel a gazdag történeti források mellett saját tapasztalataira és megfigyeléseire támaszkodott műve elkészítésénél. Ő szakított először a cigányokkal kapcsolatban azzal a tendenciával az európai tudományosság területén, hogy a 16–18. századi szerzők, tudósok egymás negatív véleményét és leírását átvéve, időről időre a cigány csoportokkal szembeni ellenszenv, üldözés, gyakran kiirtásra való törekvés jogosságát bizonyították. Ő volt az első Európában, aki nem genetikai, hanem szociális alapra helyezte, és szocializációs kérdésnek tulajdonította a cigányok a korban deviánsnak ítélt viselkedését, és nem akarta őket sem tudományos módszerekkel, sem tapasztalatai alapján rossz színben bemutatni. Másrészt első volt abban is, hogy a cigány csoportok nyelvében, szokásaiban, szakmai és zenei tehetségében, családi életében, akár életszemléletében (összetartás, életöröm és életigenlés) értéket látott, és lehetségesnek tartotta a magyarországi integrációjukat azzal együtt ugyanakkor, hogy az asszimilációs politikát is támogatta.

Augustini munkájának megszületését és kiadását az is inspirálta, hogy segítse a Mária Terézia nevéhez kötött civilizatorikus politikát. Miként Augustini korának rendezési politikája nem tekinthető szimplán asszimilációs politikának, az ő tanulmánya sem tekinthető e politika szimpla apológiájának.

Augustini gondolkodásában a felvilágosodás korának modern filozófiája húzódik meg. Történetfilozófiájának alapgondolata, hogy a történelemből a hétköznapi jelenségek is figyelmet érdemelnek és nem csak a kiemelkedően pozitívnak tartott események méltóak a felidezésre. Morálfilozófiájának alapgondolata az erkölcsi előrehaladás, amelyből néhány évtized múlva majd Buckle *moral progress*-teóriája is kifejlődik.

Augustini őszintén hitt abban, hogy a történelem az emberek erkölcsösebbé és jobbá válásának a története. És őszintén hitt abban, hogy az uralkodók és a kormányok kötelessége ennek segítése, és képesek is boldogabbá tenni az emberek életét. Úgy gondolta, hogy a saját korában élő cigányok jobbak a korábban élt cigányoknál és bölcs intézkedésekkel még jobbak lesznek. Saját korának és későbbi koroknak a közvélekedésével ellentétben Augustini szerint a civilizatorikus politikára nem a cigányok hitványsága miatt van szükség, hanem éppen értékességük miatt. Gondolkodásmódját nem „az emberiség söpredéke” és a „kutyából nem lesz szalonna” logikája határozta meg, hanem az a felismerés, hogy a cigány emberek ugyanúgy lehetnek „jó polgárok és hasznos honfitársak”, mint az ország bármely többi lakosa.

A felvilágosult gondolkodó világnézetében korának filozófiája összetalálkozik az egyházi ember szigorúságával, valamint a cipster rend- és törvénytiszteletével. Szaktudományos felkészültségével és a cigányokra vonatkozó korabeli teljes ismeretanyaggal kiegészülve ezek együttesen teszik különlegesen egyedivé Augustini munkáját.

Az előszón kívül huszonegy fejezetből álló tanulmány logikailag jól felépített, rendszerezett egésznek alkot, amely lehetőségeihez mérten megvalósítja szándékát: teljes képet nyújt a Magyarországon élő cigányokról. Augustini tanulmánya alapvetően történeti-néprajzi tematikájú. Jelentős arányban foglalkozik nyelvi kérdésekkel, a többi részben pedig olyan karakterológiai és szociográfiai megközelítésben szól a cigányokról, amit joggal tekinthetünk a szociológiai, pedagógiai és pszichológiai megközelítések előfutárának.

Egy fejezetben foglalkozik a cigányok társadalmi felemelkedésének

lehetőségeivel. Erkölcsi kifogásokat támaszt a cigányokkal szemben, de határozottan cáfolja korának azokat a szerzőit, akik a cigányokat az állam számára megtűrhetetlennek tartották, és a társadalmi realitással szembenézve keresi a cigányok társadalmi hasznossága mellett szóló érveket, a helyzetük javítását segítő pozitív megoldásokat. Augustini nem tartotta célravezetőnek a cigányok életébe történő drasztikus beavatkozást. Előszörként fogalmazta meg, hogy a cigányok életét befolyásoló kormányzati politikát csak a cigányok komplex tudományos megismerésére lehet alapozni. Azt, hogy beavatkozzanak-e a cigányok életébe és milyen mértékben és milyen módon, csak akkor lehet eldönteni, ha megfelelően ismerik őket. Ez a szemlélet a hazai politikában és tudományosságban 1893-ban tér majd vissza, az országos cigányösszeírás előkészítésekor.

Amikor Augustini saját korának cigány embereiről társadalomrajzot nyújt, a mai olvasóban ellentmondásos viszonyulást válthat ki. A cigány történelem és kultúra kutatását szakterületül választó mai kutató Augustini hivatkozásait olvasva nem csupán elismeréssel, hanem némi irigykedéssel is gondolhat az elődre, aki példaértékű módon ismerte a témájára vonatkozó európai szakirodalmat. A cigányok életmódját és erkölceit bíráló szövegrészeket bizonyára sokan bántónak, mai értékeinkkel ellentétesnek érezhetik. E vonatkozásban a gyermeknevelésről érdemes külön szólni.

Augustini pedagógiai nézeteiben is korának jellegzetes értelmiségije. Hisz a felvilágosodás pedagógiai filozófiájában és támogatja a társadalom intellektualizálására törekvő felvilágosult abszolutista államot és a racionalizmus híveként annak eszközrendszerét is. Más szerzőkkel szemben már önmagában érdeme, hogy a cigányokat népnek tekinti, nem pedig az állam számára kártékony társadalmi zárványnak. Nem csak a morális fejlődésben hisz, hanem az emberek átnevelhetőségében is. Mai szóval élve a cigányok helyzetének javítását nem pusztán szociális kérdésnek tartja, hanem nevelési kérdésnek is. Mária Terézia rendeleteivel azonosulva, a megoldás egyedül lehetséges útját ő is a cigány gyermekek családból való kiemelésében látja. Támogatja, hogy a cigány kisgyermeket vegyék el szüleiktől, és egy idegen családban neveljék őket felnőtt korukig. Írja ezt,

miközben azzal is tisztában van, hogy „az efféle bánásmód a cigányok szívét legeslegérzékenyebb oldaláról sebezte meg”.

Eredeti célja szerint a cigányok társadalmi beilleszkedését segíteni hivatott *nevelőszülői* rendszer a gyakorlatban már a 18. században is sikertelen volt.³⁷ A későbbi történelmi fejlődés is bizonyította, hogy zsákutca.³⁸ Mégsem értelmezhetjük, vagy ítélnélhetjük el Augustini nézeteit a mi aktuális jelenünkben érvényes normákhoz viszonyítva. A történettudomány 20. századi fejlődésének egyik legfontosabb mozzanata annak felismerése volt, hogy a múltbeli társadalmi cselekvők magatartását és gondolkodásmódját csak saját koruk értékrendszerében ítélnélhetjük meg helyesen. Augustini elképzelései más korábbi és kortárs szerzőkhöz viszonyítva pozitívak, miként a Mária Terézia és II. József uralkodása alatt társadalom-jobbító szándékkal kiadott rendeletek is humánusabbak voltak, mint Poroszországban vagy a német fejedelemségekben, ahol a legkegyetlenebb üldözésnek voltak kitéve a cigányok.

Augustini utóélete és korszerűsége

Augustini az *Anzeigen*ben megjelent cigányokról szóló művének hatása a későbbi cigánykutatásokra meghatározó volt. Mondhatjuk ezt akkor is, ha nem a szerzőre, Augustini ab Hortis Sámuelre hivatkoztak a későbbiekben, hanem csak az *Anzeigere*, illetve az ott megjelent műre.

³⁷ Az erre vonatkozó korabeli rendeleteket l. Nagy 1998. 453–465. A gyermekek sorsáról Soós István: Cigánygyerekek sorsa a 18. században. *História*, 1997. 5–6. sz., 25–27. Nagy Pál: „Kicsinségemben elszakattam”. Cigány közösség, szocializáció és gyermekors Magyarországon a 16–19. században. *Educatio*, 1999 – nyár. 320–338.

³⁸ Az 1901-es gyermekvédelmi törvény, valamint az 1/1903-as B.M. sz. rendelet előírta, hogy valamennyi kóborló, kereset és munka nélkül, nyomortanyán, rendezetlen viszonyok között élő cigány család gyermekét 0–15 éves korig erkölcsileg és anyagilag elhagyottnak kell nyilvánítani és az állami gyermekmenhelyek kötelékében, külön erre szervezett nevelőintézetekben kollektív nevelésben kell részesíteni. 15 éves koruk után pedig el kell őket helyezni mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi munkahelyeken. A II. világháború után ismét alkalmazták e rendelkezéseket, kiegészítve azzal, hogy a cigány anyákat szülés előtt 3, szülés után 7, összesen 10 hónapra menhelyi gondozásba vegyék. Erre vonatkozó 1948. évi iratok: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, XXIII. 23. b. 2. doboz.

H. M. G. Grellmann először 1783-ban kiadott monográfiája a legismertebb e témában, több kiadást is megért, lefordították angolra és franciára.³⁹ A második, sokban változtatott és kibővített kiadás Göttingenben jelent meg 1787-ben.⁴⁰ Az Előszóban Grellmann a források között kiemelte az *Anzeigenben* megjelent sorozatot, és rámutatott arra, hogy e munkáig soha senki nem gondolt arra, hogy ezeknek az elesett embereknek a szokásairól és sorsáról részletes, összefoglaló művet írjon.⁴¹ Kötetének első fejezete a 199. oldalig tulajdonképpen Augustini rendszerét követi *A cigányok leírása az életmódjuk, szokásaik és tulajdonságaik alapján* fejezetcímmel. És ahogy Viera Urbancova megjegyezte, Grellmann sokat átvett Augustini munkájából anélkül, hogy nevére hivatkozott volna.⁴² Látni kell azonban azt, hogy Grellmann sem, mint ahogy az utókor 1994-ig nem tudta, ki írta az *Anzeigenben* megjelent sorozatot. Nem hivatkozhatott Augustinira, de minden esetben hivatkozott a folyóírra, pontosan megadva a kötet- és oldalszámot is.

A cigányok étele és itala illetve *A cigányok öltözete* című szakaszokban Grellmann például teljes részeket átvett Augustini munkájából, de lelkiismeretesen jelezte az idézetek lelőhelyét is.⁴³ Sőt sajnálkozva az *Anzeigen* 1776-os megszűnésén, teljes egészében közölte *Egy magyar nemes asszony írása a magyarországi cigányokról* című olvasói levelet, amely lezárta Augustini művét 1776-ban.⁴⁴

★

³⁹ Grellmann, H. M. G.: Die Zigeuner: Ein historischer Versuch ueber die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks in Europa, nebst ihrem Ursprung. Dessau and Leipzig, 1783; 2. bővített és javított kiadás, Göttingen, 1787. angolul: Dissertation on the Gypsies, London, 1787; 2nd ed., London, 1807; franciául: Metz, 1788 és Paris, 1810.

⁴⁰ Grellmann, H. M. G.: Historischer Versuch über die Zigeuner betreffend Lebensart und Verfassung Sitten und Schicksale dieses Volks seit seiner Erscheinung in Europa und dessen Ursprung. Göttingen, Johann Christian Dietrich, 1787.

⁴¹ Grellmann, H. M. G. 1787. VI–VII.

⁴² Urbancova V. 1994. 93.

⁴³ Grellmann, H. M. G. 1787. 43–46; 62–66.

⁴⁴ Uo. 195–199.

Augustini művét napjainkban is úgy olvashatjuk, mint modern tudományos feldolgozást, nem pedig mint tudománytörténeti érdekességet. Elősként ismerte fel a cigány kultúra kettősségét: a cigány csoportok közötti egység és különbözőség együttes meglétét. A cigányok közötti azonosságot a népkarakterológiában fogalmazza meg, „közös jellemvonásnak” nevezi, míg a különbözőségeket főként a viseletben és a mesterségekben fedezi fel.

Augustini az első szerző magyarországi és európai (!) vonatkozásban, aki a társadalmi különbségek mellett tisztán látja a cigány csoportok közötti több szintű területi és kulturális különbségeket. Egyrészt az Európa más országaiban élő cigányokhoz képest a hazai cigányok egyedi sajátosságait, másrészt Magyarországon belül az erdélyi cigányok különbözőségét az ország más területein élő cigányoktól.

Rendkívüli érdeme Augustininek, hogy észreveszi, hogy a cigányokról író szerzők egy bizonyos cigány közösségről szerzett tapasztalataik alapján fogalmazznak meg általánosításokat a cigányok összességéről. Ez szerzőnk egyik legmodernebb és legaktuálisabb gondolata, őt követően csak a 20. századi kulturális antropológiai cigánykutatásokban ismerik azt ismét fel.

Hasonlóképpen fontos annak felismerése, hogy a régebbi szerzők munkáiban leírt állapotokhoz képest változások következtek/következhettek be, amelyeket értelmeznünk kell, hogy megértsük saját aktuális jelenünk állapotait. Ez Augustini kritikai személetének egyik alappillére. A mai kutatások számára is irányadó Augustininek az a módszere és szemlélete, hogy egy jelenbeli népcsoportról csak történeti kontextusban lehet gondolkodni, és számolni kell az évszázadok folyamán más népektől átvett kulturális elemekkel is.

Napjainkban is aktuális Augustininek az a történeti vonatkozásban megfogalmazott megállapítása, hogy a cigányokról író szerzőket nem csupán az érdeklődés és az ismeretanyag befolyásolja, hanem a cigányokkal szembeni attitűd is. Ennek okát, hogy a hazai cigányokról őt megelőzően nem jött létre átfogó munka, a cigányokkal szembeni megvetésnek tulajdonítja. Ez az attitűd a mai tudományosságban is jelen van. Az ellentmon-

dásos helyzet kezelésére adott javaslata is időszerű: ha egy tudományterületen periférikusnak, lenézettnek számít a cigányság kutatása, az nem arra indok, hogy elforduljunk a témától, hanem épp ellenkezőleg, inspirációt merítsünk belőle.

Deáky Zita etnográfus – Nagy Pál történész
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

*A jegyzetekben idézett munkák
bibliográfiai adatokkal kiegészített jegyzéke*

1. Aventinus, Joannes(1477–1534): *Annalium Boiorum libri septem.* Ingolstadii, 1554.
2. Bél Mátyás (Belius, Matthias) (1684–1749): *Notitia Hungariae novae.* Tom.II., Viennae, 1736.
3. Besoldus, Christophorus (1577–1638): *Tractacus de principibus, Opus politicum* In: *Opera omnia.* Strassburg, 1641.
4. Besoldus, Christophorus (1577–1638): *Thesaurus practicus continens explicationes terminorum atque clausularum in aulis dicasteriis usitatum.* Tubingae, 1629.
5. Born, Ignaz von (1742–1791): *Briefe über mineralogische Gegenstände auf seiner Reise durch den Temeswarer Banat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder-Ungarn, an den Herausgeber derselben Joh. Jac. Ferber geschrieben.* Frankfurt und Leipzig, 1774.
6. Bodinus, Joannes (1530–1596): *De republica libri sex.* Parisiis, 1591.
7. *Breslauer Sammlungen von Natur- und Medizingeschichte.* 1717–1727 közt kiadott boroszlói tudományos folyóirat.
8. Brichenzweig, Johann (Frangeramus) (1680 körül): *Gemeinde-Statuten der Stadt Leutscheu von 1416.* (kézirat – Szinnyi említi)
9. Camerarius, Philippus (1537–1624): *Opera horarum succisivarum, sive meditationes historicae.* Norimbergae, 1599.
10. Camerarius, Philippus (1537–1624): *Medicinalium historiarum centuria.* Francofurti, 1574.
11. Cordova, Franciscus Hernandez (16. sz.): *Disacalia multiplex.* Lugduni, 1615.

12. Cranzius, Albertus (?–1517): *Saxonia. De Saxonicae gentis vetusta origine..* Francofurti ad Moenum, 1580.
13. Crusius Martinus (1526–1607): *Annales Sveviae.* Tom I–III. Tilingen, 1595–1596.
14. Frank a Franckenstein, Valentinus (1643–1697): *Origines nationum, ac potissimum quidem Saxonicae in Transilvania e rudibus historiarum erutae et compendiose adumbratae.* Hermannstadt, 1696 és Helmstädt, 1697.
15. Franzius, Wolfgangus (1564–1628): *Historia animalium sacra.* Witebergae, 1616.
16. Fridvalszky, Johannes: *Mineralogia Magni Principatus Transsilvaniae.* Claudiopoli 1767
17. Fritschius, Ahasverus (1629–1702): *Diatribé historico-politica de Zingarorum origine, vita et moribus.* Jenae, 1660. Magyar fordításban In: *Jacobus Thomasius – Ahasverus Fritschius – Enessey György: A cigányok.* Vál., ford. előszó: Magyar László András, Bp., Orpheusz, 1998.
18. Gesnerus, Conradus (1516–1565): *Mithridates de differentiis linguarum.* Tiguri, 1555.
19. Győri kalendárium. Győr, 1768 (*Calendarium Jaurinense*)
20. Hann, Friedrich (?–?, erdélyi szász evangélikus lelkész): *Gedanken von Staat- und Landbetteln.* (ismeretlen)
21. *Historia miscellanea Bononiensis* (kiadása ismeretlen)
22. Hübner, Johann (1668–1731): *Reales Staats-und Zeitungsglexicon.* Leipzig, 1704.

23. Jablonsky, Carl Gustav (1756–1787): *Lexicon der Künste und Wissenschaften*. Jenae, 1776.
24. Kantemirus, Demetrius (?–1723): *Descriptio Moldovae et Valachiae*. Viennae, 1712.
25. Keckermann, Bartholomaeus (1573–1609): *Disputatio 33*, in: *Opera omnia*, Genevae, 1614.
26. Kelpius, Martinus (1659–1694): *Natales Saxonum Transylvaniae, Aposciasmate historico collustrati. Dissertatio respondente Joach. Christiano Westphal*. Lipsiae, 1684.
27. Lonicerus, Philippus (?–1599) – Hondorffius, Andreas: *Theatrum historicum, sive promptuarium illustrium exemplorum*. Francofurti, 1598.
28. Majolus, Simon (1520–1597): *Dies caniculares*. Francofurti ad Moenum, 1597.
29. Micraelius, Joannes (1597–1658): *Syntagma historiarum ecclesiae*. Lipsiae, 1630.
30. Mindanus, Petrus Fridericus (?–1616): *De processibus, mandatis et monitoriis in imperiali camera extrahendis*. Francofurti, 1597.
31. Muratorius, Ludovicus Antonius (1672–1750): *De antiquitatibus Italicis medii aevi*. Milano, 1738–1743.
32. Münster, Sebastian (1489–1552): *Cosmographia unviversa*. Basel, 1544.
33. Neret = Ross, Alexander (1591–1654): *Wunderwürdiges Juden- und Heydentempel*. Ed. Germanica durch David Nerreter (1649–1726), Nürnberg, 1710.

34. Ortelius redivivus et continuatus, oder der ungarischen Kriegs-Em-pörungen. . . Francofurti ad Moenum, 1665.
35. Otrokocsi Fóris Ferenc (1648–1718) *Origines Hungaricae, seu liber, quo vera nationis Hungaricae origo & antiquitas e veterum monumentis & linguis praecipuis panduntur: Indicato hunc in finem fonte, tum vulgarium aliquot vocum Hungaricarum, tum aliorum multorum nominum, in quibus sunt: Scythia, Hunnus, Hungarus, Magyar, Jász, Athila, Hercules, Ister, Amazon &c. Opus hactenus desideratum . . . Pars Prima et Secunda. Franekverae, 1693.*
36. Peucer, Caspar (1525–1602): *Commenarius de praecipuis divinati-onum generibus. Wittebergae, 1553.*
37. Pray, Georgius (1723–1801): *Dissertationes criticae in annales ve-teres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum. Viennae, 1774.*
38. Salmon, T: (?) *Die heutige Historie und Geographie; oder der ge-genwärtige Staat vom Königreich Persien. Enthaltend eine ausführ-liche Beschreibung dieses großen Reichs. . . Nach dem Englischen u. Holländischen. Flensburg u. Altona, 1739.*
39. Seiler, Martinus (1589–1661): *Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn und darzu gehöriges Land, Städten und vornehmsten Besch-reibung des Königreichs Ungarn. Leipzig-Ulm, 1664,*
40. Schlötzer (Schlözer), August Ludwig (1739–1809): *Vorstellung ei-ner Universal-Historie. Göttingen, 1775.*
41. Spervogel, Conrad (16. sz. eleje): *Löcsei krónika. (kézirat)*
42. Stumpfius, Joannes (1500–1576): *Gemeiner löblicher Eydgnossen-schaft. Sitten, Landen und Völkern. Tiguri, 1548.*
43. Szentivány, Martinus (1633–1705): *Dissertationes IV. Horographiae. Tyrnaviae, 1702.*

44. Szuda vagy Suidas (10. sz.): Lexikon. Ed. A. Adler, 5 Bde. Leipzig, Teubner, 1928–1938.
45. Thomasius, Jacobus (1622–1684): *Dissertatio de Cingaris*. Lipsiae, 1671. Magyar fordításban In: Jacobus Thomasius – Ahasverus Fritschius – Enessey György: *A cigányok*. Vál., ford. előszó: Magyar László András, Bp., Orpheusz, 1998.
46. Tollius, Jacobus (?–1696): *Epistolae itinerariae*. Amstelodami, 1714.
47. Tomka-Szászky János (1692–1762): *Commentarius de diversis populis Hungariae*. (Ismeretlen mű)
48. Toppeltinus, Laurentius (?–1670): *Origines et oassus Transsylvanorum, seu erutae nationes Transsylvaniae, earumque ultimi temporis revelotiuiones, historica enarratione breviter comprehensae . . . Ludguni Batavorum*, 1668.
49. Turóci, Ludovicus: *Hungaria suis cum regibus*. (ismeretlen szerző és könyv, nem lehet azonos Thuróczy Chronicájával.)
50. *Tziganyok végső romlása rövid historiaja versekben*. (Negyedről, négy levél) H. n., ny. n., 1768.
51. *Tziganyokrol való Historia, amellynek első részében le-irattatik ennek a széles világra el-terjedett, sok jelen cselekedetekkel el-hiresedett tzigány nemzetnek eredete, régisége, természetire-való nemesége, és életre táplálásának tsudálatos módgya. . .* H. ny. é. n.
52. Vulcanius Brugensis, Bonaventura (1538–1614): *De literis et lingua Getarum sive Gothorum, item de notis Lombardicis*. Lugduni Batavorum, 1597.
53. Wagner, Carolus (1732–1790): *Analecta Scepusii sacri et profani*. Tom. 1–4, Viennae-Cassoviae, 1774–1778.
54. *Wiener Diarium – Bécsi napilap, a Wiener Zeitung öse*.

55. Zeiler, G.: Sendschriften. – Valószínűleg nem Martin Zeilerről, hanem Georg Seiler szebeni evangélikus lelkészről, a hasonló nevű tudós apjáról van szó, akinek azonban ezt a művét nem találtam.
56. Zieritzius, Bernhardus (?–1634): *Ad Imperatoris Caroli Quinti et Sacri Romani Imperii constitutionem criminalem notae et observationes nomico-politicae*. Francofurti ad Moenum, 1625.
57. Zwingerus, Theodorus (1533–1588): *Theatrum vitae humanae*. Basileae, 1565.

Összeállította: Magyar László András

*Von dem heutigen Zustande, sonderbaren Sitten und
Lebensart, wie auch von denen übrigen Eigenschaften und
Umständen der Zigeuner in Ungarn*

★

*A magyarországi cigányok mai állapotáról, különös
szokásairól és életmódjáról, valamint egyéb tulajdonságairól
és körülményeiről*

Vorbericht

Von den verschiedenen Namen und Benennungen der Zigeuner überhaupt

Muthmaßungen, von dem Ursprung und dem rechten Vaterlande der Zigeuner

Von der Erziehung der Zigeuner

Von denen Speisen und Nahrung der Zigeuner

Von denen Häusern und Wohnungen der Zigeuner

Vom Hausrath und häuslichen Geschäften der Zigeuner

Von der Kleidertracht der Zigeuner in Ungarn

Von dem Gewerbe und Handthierung der Zigeuner in Ungarn

Von der äußerlichen Gestalt und Leibesbeschaffenheit der Zigeuner

Von dem Gemüthskarakter der Zigeuner

Von der Wahrsagerey und Zauberey der Zigeuner

Von denen Fähigkeiten und Geschicklichkeiten der Zigeuner

überhaupt

Von der Geschicklichkeit der Zigeuner in der Musik

Von der Litteratur der Zigeuner, und von ihren Fähigkeiten zu freyen Künsten und Wissenschaften

Von der Zigeuner Geschicklichkeit in Kriegsdiensten

Von der Religion der Zigeuner

Von der Sprache der Zigeuner

Von der innerlichen Verfassung der Zigeuner

Von den Krankheiten und dem Tode der Zigeuner

Abhandlung, von den Sitten, und der Lebensart der Zigeuner in Ungarn, dann von den Mitteln dieses Volk zu bessern

Előszó

A cigányok elnevezéseiről

A cigányok eredetéről

A cigányok neveltetéséről

A cigányok ételéről és táplálkozásáról

A cigányok háziról és lakásairól

A cigányok háztartásáról és házi munkáiról

A magyarországi cigányok öltözetéről

A magyarországi cigányok mesterségeiről és kézművességéről

A cigányok külalakjáról és testi jellemzőiről

A cigányok lelki alkatáról

A cigány jóslásról és varázslásról

A cigányok természetadta képességeiről és tehetségéről,

általánosságban véve

A cigányok zenei tehetségéről

A cigány írásbeliségről, illetve a szabad művészetekhez és a tudományokhoz való tehetségükről

A cigányok katonai képességeiről

A cigányok vallásáról

A cigány nyelvről

A cigányok belső szervezetéről

A cigányok betegségeiről és haláláról

E nép felemelésének módjairól

buchs, hier immer schlummern. Denn wer sieht nicht, daß hier das Bathorische Geschlechtswappen, dem ganzen Lande zugeeignet werde? Einigen sind es Drachenzähne, andern Wolfsklauen, hier heißen sie gar Elephantenzähne. Führt nun unser vaterländisches Wappen, gleich keine Elephantenzähne; so findet man doch dergleichen, wie auch andere Gebelne dieses Thieres, in unserm Lande, nur hält sie das gemeine Vorurtheil für Mesengebeine. Vor etlichen Jahren, wurde bey Wolgatsch, ein ganzer Kinnbacken mit etlichen Zähnen ausgegraben, wovon einer in der Schulbibliothek zu Hermanstadt aufbewahrt wird. Bey Sascher, einem wallachischen Dorf, waschen starke Regengüsse, aus dem Fuß eines Berges, nicht selten Elephantengebeine, zerbrochene Geschirre, griechische und römische Münzen heraus. Von daseselbst gefundenen Münzen, habe ich Dyrachische von römischen Geschlechtern, und vom Trajan gesehen. Bey den Knochen, war es mir etwas merkwürdiges, daß sie noch voller Mark waren. Diese waren weiß und mürbe, wie ein gebrannter Kalkstein. Schade! daß unsere Umstände nicht allzeit, zu unsern Wünschen stimmen. Wie gerne möchte ich diesen Berg sehen! Sollte er seinen Ursprung nicht einer großen, daselbst gehaltenen Schlacht zu danken haben? Auch der Name des Dorfs, scheint mir so etwas zu verrathen. Ich wünsche aus Liebe zur Kenntniß der Vorwelt,

daß sie, mein Freund, in Entdeckungen glücklicher seyn mögen, als ich, und verbleibe zc. zc.

L. S**.

Von dem heutigen Zustande, sonderbaren Sitten und Lebensart, wie auch von denen übeligen Eigenschaften und Umständen der Zigeuner in Ungarn.

Vorbericht.

Die Sitten, die Lebensart und der Hauptcharakter eines Volkes, sind die Gegenstände, worauf wir vernünftiger Weise vorzüglich zu sehen haben, wenn wir uns von demselben einen Begriff machen, und die Frage entscheiden wollen, ob dasselbe einem Staate nützlich sey oder nicht? Nach dem nun das Geschlecht der Zigeuner, wie einem jedweden bekannt, in unserem Vaterlande, aus vielen hundert Familien bestehet, und folglich, einen nicht unbedeutlichen Haufen ausmachet; so ist nun auch leicht zu erachten, daß es nicht unnützlich sey, sowohl die natürlichen Fähigkeiten und guten Eigenschaften, als auch die eingewurzelten üblen Neigungen und Laster desselben zu kennen, und sich überhaupt dieses Völkchen von der guten und schlechten Seite vorzustellen. Wenn dieses Geschlechet, so befindet man sich dann

Előszó

Egy-egy nép szokásai, életmódja és jellemvonásai azok a tárgyak, amelyeket – értelemszerűen – mindenképp előtte meg kell vizsgálnunk, ha az adott népről fogalmat kívánunk alkotni és el szeretnénk dönteni, vajon az állam számára hasznos-e, avagy sem. Miután ugyanis a cigány faj, mint azt mindenki jól tudja, a mi hazánkban sok száz családból áll, következésképpen nem jelentéktelen tömeget képez, könnyű belátnunk, hogy a legkevésbé sem fölösleges mind természetes adottságaikat, jó tulajdonságaikat, mind pedig megrögzött rossz hajlamaikat és bűneiket megismernünk és egyáltalán e kicsiny népet jó és rossz oldaláról egyaránt bemutatnunk. Hiszen csak ennek megtétele után válhatunk képessé annak meghatározására, hogy esetükben szükséges, vagy egyáltalán lehetséges-e valamiféle korrekció, avagy sem, illetve dönthetjük el, hogy ilyen esetben miként vehetjük elejét annak és kerülhetjük el azt, hogy egy egész ország lásson kárt és szenvedjen hátrányt miattuk.

erst im Stande zu bestimmen, ob eine Verbesserung dabey nöthig und auch möglich sey oder nicht, und wie man in einem solchen Falle, dem Nachtheil und dem Schaden eines ganzen Landes abhelfen und vorbeugen könne? Nun haben zwar, bereits in den abgewichenen Zeiten, manche Schriftsteller sich auch hier in diesem Stücke hervorgethan und Mühe gegeben, nicht allein den Ursprung und das rohe Vaterland der Siegener zu suchen, sondern auch die schlechten Sitten, dieses niederträchtigen und bey nahe in allen Gegenden Europens ausgebreiteten und herumstreichenden Volkes zu beschreiben *); nichts desto weniger aber ist solches meist von Ausländern geschehen, die ihr Augenmerk nicht sowohl, auf unsere Landesjäger besonders, als

vielmehr nur überhaupt, auf die allgemeine Beschaffenheit dieser Menschen, und auf diejenigen Ausschweifungen, durch welche sie dasmal ihre Unart verriethen, gerichtet haben mögen. Wir können es zwar nicht leugnen, sondern gestehen es gerne, daß die Siegener etwas an sich haben, welches ihren allgemeinen Charakter ausmachet, und worinnen sie sich einander sehr ähnlich sind; dem ungeachtet aber pflegen sie sich auch in manchen Stücken, nach der Beschaffenheit und Umständen des Landes, darinnen sie sich aufhalten, aus zu bilden, und sowohl in Ansehung des Gewerbes und der Kleidung, als auch in einigen Verwohnheiten von einander zu unterscheiden. Wir dürfen nur bloß die Siebenbürger und húngarischen Siegener gegen einander halten; so werden wir zwischen diesen und jenen, einem gewaltigen Unterschied bemerken können *).

*) Wir könnten hier eine ganze Reihe von dergleichen Art Schriftstellern anführen, die entweder ganz besonders, oder auch nur gelegentlich geschrieben haben: es wird aber hinlänglich seyn, nur einige davon namhaft zu machen, als: Ahasveri Frischii, besondere Abhandlung oder Diatribe Historico Politica, de Zingarorum origine, vita ac moribus. Jenæ 1600. Jac. Thomasi dissert. de Cingaris. Breslauische Sammlung. Neretschens Tempel. Camerarii Hor. subseciv. Michaelii Hist. Ecclesiast. Wagner's Einleitung zu der Staats- und Weltgeschichte. u. andre mehr.

*) Der Herr Ritter und Bergrath von Born, schreibt in seinen Briefen, S. 134. folgendes: Man muß die siebenbürgischen Siegener keinesweges mit denen in Ungarn vergleichnen, die ein müßiges faules Volk sind, da im Gegentheil diese alle sich zu beschäftigen und zu nützen wissen.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen priv. Zeitungscomtoir, in der
Sinnigerstraße Nro. 931.

Noha már korábban, a régebbi időkben is akadt néhány szerző, aki e tárggyal foglalkozva azon fáradozott, hogy a cigányoknak ne csupán eredetét és őshazáját kutassa föl, hanem ennek a nyomorult és szinte Európa minden vidékén elszéledt és kóborló népnek káros szokásait is leírja,¹ csak hogy az efféle kutatásra főként külföldön került sor, így a szerzők figyelme nem kifejezetten a mi honi cigányainkra, hanem sokkal inkább ezeknek az embereknek azon általános viszonyaira és azon kihágásaira irányulhatott, amelyekkel az adott időben és helyen civilizátlanságukat elárulták. Nem hallgathatjuk el azt sem, sőt nyíltan elismerjük, hogy a cigányokban valóban rejlik valamiféle közös jellemvonás, amelyben valamennyien osztoznak – ettől eltekintve azonban a lakhelyükül szolgáló ország viszonyai és körülményei szerint más- és más jellemzőket alakíthatnak ki, így mind mesterségükben, mind viseletükben, mind pedig némely szokásukban igencsak különbözhetnek egymástól. Elég csupán az erdélyi és a magyarországi cigányokat összehasonlitanunk, emezek és amazok közt hatalmas különbséget figyelhetünk meg.²

Csupán a mi országunkban is, az egyik megyében sokkal erkölcsösebbekkel és jobbakkal találkozhat az ember, mint a másikban. Emellett jócskán találhatunk a külföldi szerzőknél, az általuk közzétett írásokban olyasmit, ami nem mondható el a mi honi cigányainkról és ami nem is bizonyítható rájuk, ezzel szemben pedig a hazaiaknál sok olyan szokással és viselkedésmóddal találkozhatunk, amelyeket ezek a szerzők még

¹ Itt egész sor hasonló szerzőt sorolhatnánk föl, akik kifejezetten a cigányokról írtak, vagy csupán futólag említették őket. Elegendő lesz azonban csupán néhányat megnevezni közülük, mint Ahasverus Fritschius *Különös tanulmányát, avagy történeti-politikai értelmezését a cigányok eredetéről, életéről és szokásairól*. (Jena, 1620) Jacobus Thomasius *Disszertációját a cigányokról*. (Boroszlói Gyűjtemény). Neret *Pogány templomát*, Camerarius *Űres óráit*, Micraelius *Egyháztörténetét*, Wagner *Bevezetését a társadalom- és világtörténethez* és sok mást.

² Von Born lovag és bányatanácsos a következőket írja leveleiben (134. oldal): „Az erdélyi cigányokat egy lapon sem lehet említeni a magyarországiakkal, amely tétlen és hitvány egy népség, míg amazok egytől egyig dolgozók, és megkeresik kenyerüket.”

II.

Bermischte Nachrichten.

Fortsetzung, von dem heutigen Zustande, sonderbaren Sitten und Lebensart, wie auch von denen übrigen Eigenschaften und Umständen der Zigeuner in Ungarn.

Beschluß des Vorberichts.

Auch so gar selbst in unserem Lande, wist man sie in einem Komitate viel gesitteter und besser an, als in etlichen andern. Daher finden wir eben in denen, von ausländischen Schriftstellern, von ihnen verfaßten Beschreibungen, manches, welches von unseren Landeszigeunern nicht kann gesagt, noch erwiesen werden, und vieles treffen wir hingegen wiederum in ihren Sitten und Gewohnheiten an, welches von diesen Schriftstellern im geringsten nicht berührt worden ist, und auch nicht berührt werden konnte; nachdem sie nicht unsere Zigeuner zum besondern Gegenstand hatten; sondern redeten entweder nur überhaupt und ganz allgemein von diesem Volke, oder sahen meist auf diejenigen, die sie dazumal vor ihren Augen gehabt haben. Der einzige Pruckmänn, ließ etwas weniges, von denen Zigeunern in Ungarn, in die Pestsflauer Sammlungen einrücken; allein wie war es ihm wohl möglich, ihm, als einem Ausländer, der auf seiner Reise in Ungarn, andere Geschäfte vor sich hat-

te, und nur hie und da, einen Blick auf dieses Volk geworfen haben mag, oder eines und das andere aus Erzählungen genommen hatte, alles davon genau zu erforschen? Und gesetzt, es wäre auch dazumal solches geschehen, welche Veränderungen konnte es nicht bis auf unsere Zeiten erlitten haben, die dieser Schriftsteller unmöglich zum voraus sehen noch errathen konnte?

Unsere einheimische Geschichtschreiber, haben zwar in ihren Schriften, sowohl von dem Ursprunge dieses Volks ihre Muthmaßung geäußert, als auch manches von ihren Sitten, allein nur kurz und gelegentlich, als ein Nebenbing, berührt und angebracht; keiner aber ist uns noch bis auf diese Stunde bekannt worden (wenn man einige kurze Aufsätze ausnimmt, die doch mehr zum Zeitvertreib und Scherzweise, um dieses Volk lächerlich zu machen, und mehrtheils in Gedichten verfaßt sind) *) der uns eine umständliche und aus-

*) Man findet dergleichen Aufsätze sowohl in einigen ungarischen Kalen. ein angehängt, als auch besonders gedruckt. In dem Rabertalender vom Jahre 1768. ist eine Abhandlung unter dem Titel: Az Ujlakosok eredete, darinnen verschiedene Muthmaßungen von dem Ursprunge dieses Volks aus einigen Schriftstellern angeführt werden. In eben einem solchen Kalender, vom Jahre 1769. findet man im Namen der Zigeuner, ein Klaglied über die neuen Verordnungen, die in Ansehung ihrer im Lande gemacht worden sind, unter dem Titel: Tziganoyok végső romlása, darinnen die

csak meg sem említenek, de még csak nem is említhettek volna, mivel voltaképpen tárgyuk nem a mi cigányságunk volt. Hiszen vagy csak általánosságban szóltak a teljes cigány népről, vagy pedig csupán azokat ismerték közülük, akik akkoriban éppen a szemük elé kerültek. Egyedül Pruckmann foglalkozott egy keveset azokkal a magyarországi cigányokkal, akik a boroszlói vásárokon vettek részt, de hogyan is lett volna képes arra, hogy ő, aki külföldiként Magyarországon jártában általában mással volt elfoglalva, és csak itt-ott egy-egy pillantást vethetett a cigányokra, egyet-mást pedig mások elbeszéléséből vett át, a témát minden szempontból alaposan kikutassa? De ha fel is tesszük, hogy akkoriban valóban ekképp történtek a dolgok, a közben eltelt időben mennyi változás ment végbe, amit e szerző sem előrelátni, de még kitalálni sem lehetett képes!

Jóllehet a mi honi történészeink tanulmányaikban e nép eredetéről is kifejtették már véleményüket és szokásairól is írtak egy keveset – igaz csak röviden, mintegy mellékesen érintve és említve a dolgot –, mind a mai napig egyről sincs tudomásunk (kivéve azt a néhány munkát, amelyet inkább csak szórakozás- és tréfaképpen, e nép nevetségesé tétele végett, többnyire versekben tettek közzé),³ aki átfogó és alapos leírását adta

³ Efféle publikációkat némely magyar kalendárium mellékleteként, de külön füzetben nyomtatva is találhatni. Az 1768-as győri kalendáriumban olvasható egy *Az újlakosok eredete* című írás, amely e nép eredetéről közli néhány szerző ilyen-olyan véleményét. Egy ugyanilyen, 1769-es kalendáriumban pedig a cigányok nevében olvasható egy siratóének azokkal az új rendeletekkel kapcsolatban, amelyeket az országban való letelepítésük érdekében hoztak, *Tziganyok végső romlása* címmel, amely azonban e nép gondolkodásmódját meglehetősen találóan írja le. Végül ismeretes egy nyolcadrétben, egy iv terjedelemben, a szerzőnek, valamint a kiadás helyének és évének megjelölése nélkül megjelent, magyar nyelven írott költemény is, *Tziganyokrol valo historia* címmel. Ebben semmi egyéb nem lelhető, mint az általánosan elfogadott vélemény származásukat illetően, erkölcsi jellemvonásaik némely ábrázolása, illetve egy fővajda ünnepi megválasztásának és beiktatásának leírása: erre az ünnepegre egykor állítólag Miskolcon, Borsod megyében került sor. Egyébiránt erre a műre ugyanazok a hibák jellemzők, mint a többi hasonlóra, effélek ugyanis igen könnyen becsúszhatnak, ha egy történetet kötött formában próbálunk elbeszélni.

führliehe Beschreibung, von allem dem, was die Sigeance in Ungarn besonders angehet; geliefert hätte. Es mag dieses nicht von einer Unachtsamkeit oder Unwissenheit; sondern vielmehr aus einer Geringschätzung und Verachtung gegen dieses elende Volk, oder auch daher rühren; weil es hier jedermann vor Augen hat, und dasselbe ohnehin in unserm Lande, ohne daß man es beschreiben darf, nach allen seinen Umständen genugsam einem jedweden bekannt ist. Uns kann dieses zu einer Rechtfertigung bey unserm gegenwärtigen Vorhaben gereichen, und manche Einwendungen, die dagegen gemacht werden möchten, von uns völlig abheben, wenn wir sagen; daß dergleichen Gründe gar nicht hinreichend seyn können, uns von einer solchen Unternehmung abzuhalten, als welche uns noch vielmehr dazu aufmuntern sollen. Hätten sich un-

tere Vorfahren mehr angelegen seyn lassen; nach diesem Volk zu fragen, so hätten sie entweder bey der ersten Annäherung dieses Volks, ein solch ungefitretes Gesindel von ihren Gränzen ab, und in ihr eigenes Vaterland zurück gewiesen, oder auch durch genaues Nachforschen und Beschreibungen, uns in den Stand gesetzt, sowohl ihr Vaterland, als auch die Frage zu bestimmen und zu erörtern: ob sie ebendem besser and gewueter gewesen sind, als zu unsern Zeiten, oder nicht?

Da wir nun diese Klagen über unsere Vorfahren führen, wäre es denn nicht unverantwortlich, wenn wir durch unsre Nachlässigkeit, der Nachkommenschaft, zu eben dergleichen Anlaß geben möchten, und nicht wenigstens das, welches wir noch von diesem Geschlechte zuverlässig wissen, für dieselbe aufzubehalten trachten möchten? Die Thaten und die schlechte Ausführung dieses Volks, wenn man sie an sich betrachtet, verdienen es wohl nicht aufgezchnet zu werden; allein würdiget man denn nur die Tugenden eines Andenkens? Die Beispiele der Argen, können ebenfalls bey einer rechten Anwendung lehrreich werden, und nicht allein die Aufmerkamen von der Abschaulichkeit des Lasters überführen, sondern auch dem zu einem unsferlichen Nachruhm gereichen, der ein verborbenes Volk auszubessern und in so weit umzuschaffen wußte, daß es sich nicht mehr ähnlich sey. Und

Denkungsart dieses Volks, nicht uneben geschildert wird. Endlich hat man auch noch in ungarischer Sprache abgefaßte Verse in svo einen Dogen stark, ohne Benennung des Verfassers, ohne Jahrzahl, und ohne Bestimmung des Druckorts, unter dem Titel: Tziganyokrol valo historia. Hier ist weiter nichts zu finden, als die gemeine Vermuthung von ihrem Ursprunge, einige Schilderungen ihres sitzlichen Charakters, und die Beschreibung der feyerlichen Wahl und Bestätigung eines Obersten Vapá, die einstens bey Nischkocz im Vorhoger Komitat vorgegangen seyn soll. Im übrigen hat diese Schrift auch diesen Fehler mit andern ihres gleichen gemein, der sich immer leicht einfindet, wenn eine Beschriftung in eine gebundene Reze eingepulvert wird.

volna a kifejezetten csak a magyar cigányokra vonatkozó tudnivalóknak. Ennek oka nem a figyelmetlenség vagy a tudatlanság, hanem sokkal inkább e nép semmibevétele és megvetése, illetve az a tény, hogy a cigányok errefelé mindig szem előtt vannak, és hazánkban mindenki, anélkül, hogy leírásukra fanyalodnék, körülményeikkel egyetemben töviről-hegyire ismerheti őket. Mindez azonban szerintünk éppenséggel jelenlegi tervünk igazolására szolgál, és némely vele szemben felhozott ellenvetést avval cáfolunk meg tökéletesen, ha kimondjuk, hogy ilyen alapon nem lehet bennünket vállalkozásunktól eltántorítani, hiszen a cigányok jelenléte inkább tervünk megvalósítására bátorít, semmint tőle elrettentene. Ha ugyanis eleink több fáradságot fordítottak volna e nép kifürkészésére, a cigányok első megjelenésekor részint e kulturálatlan népséget határaiktól el, saját hazájukba zavarták volna vissza, részint pedig megfelelő vizsgálódásaikkal és leírásaikkal mind őshazájuk meghatározásához, mind annak a kérdésnek megválaszolásához és eldöntéséhez hozzásegíthettek volna bennünket, hogy vajon korábban a cigányok jobbak és erkölcsösebbek voltak-e, mint manapság, avagy sem.

Miközben tehát ezt hányjuk eleink szemére, nem lenne-e felelőtlenség, ha gondatlanságunk folytán utódainknak hasonló szemrehányásokra adnánk okot, és legalább azt nem őriznénk meg az utókor számára, amit e fajról mi még biztosan tudunk? E nép viselt dolgai és gonosztettei önmagukban véve természetesen nem érdemelnék meg, hogy megörökítsék őket, de talán csupán az erény méltó az emlékezetre? A hitványság példái megfelelőképpen alkalmazva ugyanolyan tanulságosak lehetnek és nem csupán a bűn visszataszító voltára ébreszthetnek rá, ám annak is halhatatlan emléket állíthatnak, aki egy elfajzott népet volt képes jobbá tenni, elérve azt, hogy immár egyáltalán nem oly elvetemült, mint régen volt. S még ha e faj egész állapota és helyzete számunkra, akik nap mint nap látjuk őket, tökéletesen ismert is, a külföldiek számára attól teljesen ismeretlen lehet – nem lehetséges-e, sőt, egyenest nem erősen valószínű-e tehát, hogy néhány év elteltével utódaink majd igencsak megörülnek

gesetzt die ganze Verfassung und Beschaffenheit dieses Geschlechts wäre uns, denen es igt noch vor Augen ist, sehr wohl bekant: so kann doch dieselbe Fremden unbekant seyn. Und wie möglich ist es nicht, oder auch wohl sehr wahrscheinlich, daß es nach Verlauf weniger Jahre, unsern Nachkommen lieb und angenehm seyn wird, von dem Charakter dieses Volks, den es zu unserer Zeit besitzt, Nachrichten zu finden?

Die weisen Anstalten unserer Allergnädigsten und allerbildreichsten Landesbeherrscherinn, die bereits seit mehreren Jahren, von Ihrem hohen Throne, auch auf dieses elende Volk mit erbarmenden Augen herabsehen, vielen offenbar dahin, aus ihnen Menschen zu bilden; Ihre Unterthanen und den Staat von einer Last zu befreien, und ein Volk gemeinnützig zu machen, welches in seiner bisherigen Zersureung und Unordnung zum Nachtheil des ganzen Landes und aller Inwohner ohne Gefühl im Elend unglücklich lebte. Diese weise und huldreiche Anstalten, die wir am Ende unserer Abhandlung, unsern geehrten Lesern vorzulegen gedenken, sind in Beziehung auf dieses Volk, so gelinde und leutselig getroffen, und in eine solche Ordnung eingeleitet, daß es fast unmöglich ist, den Entzweck dabei nicht zu erreichen. Was ist also bey so bewanderten Umständen anders zu erwarten, und zu hoffen, als daß ein solch nies-

berträchtig und unglückliches Volk, sich einstens in seinen Nachkommen auf eine gewisse Art verlieren werde, und daß diejenigen, deren Vorfahren und Väter in einem so großen Verderben lagen, gute Bürger und brauchbare Landesinwohner werden können.

Dies war nun der eigentliche Trieb und Hauptbewegungsgrund, aus dem wir uns entschlossen haben, in diesen Blättern, die Sitten, die Lebensart, dann auch den gegenwärtigen Zustand der Zigeuner in Ungarn zu schildern, um sowohl der Nachwelt zu zeigen, was dieses gesegnete Land, für ein schädliches und unnützes Gesindel, mehrere Jahrhunderte hindurch, in seinem Schooße ernährte, und erhalten habe; als auch hauptsächlich und besonders die landesmütterliche Fürsorge einer großen Theresia auch dadurch zu verewigen, und den in so weit ausgebreitete Mittel Ihrer Regierung, auch in diesem Stücke, für die späteste Nachkommenschaft aufzubehalten. Wird die Nachwelt diese klugen und weisen Anstalten, wovon sie die Früchte sehen wird, nicht einstens bewundern, und darüber erstaunen müssen? Wird nicht die späteste Nachkommenschaft Ursachen genug finden, eine so glückliche und huldreiche Monarchinn ehrfurchtsvoll zu verehren? Aber auch uns, die wir das Glück haben, von Ihr beherrscht zu werden, und unter ihrer sanften und weisen Regierung zu leben, eben darum zu beneiden?

annak és megelégedéssel nyugtázzák, ha e nép mai jellegéről híradást olvashatnak?

Legfelségesebb és Legmélyebben Tisztelt, immár több esztendeje magas trónszékéről e nyomorult népre is irgalmas szemmel alátekintő Uralkodónk bölcs intézkedései nyilvánvalóan azt célozzák, hogy általuk a cigányokból embereket neveljen, alattvalóit és az államot megszabadítsa terhüktől és egy olyan népet formáljon a köz számára hasznossá, amely korábbi szétszórtságában és rendetlenségében az egész ország és annak valamennyi lakosa kárára, tudatlan és nyomorúságos boldogtalanságban tengette életét. E bölcs és tiszteletreméltó intézkedések, amelyeket tanulmányunk végén Tisztelt Olvasóink elé szándékozunk majd tární, e nép tekintetében oly elnöző és kedvező, új rendszert vezettek be, hogy szinte lehetetlen, hogy céljukat el ne ériék. Ily kedvező körülmények közt pedig mi egyéb várható és remélhető, mint hogy ez a hitvány és szerencsétlen nép egykor majd a jövőben bizonyos szempontból elenyészik, és azok, akiknek ősei és elődei oly nagy nyomorban tengődtek egykor, végül is jó polgárokká és hasznos honfitársakká válnak.

Ez volt tehát voltaképpeni ösztönzője és fő indoka annak, hogy úgy döntöttünk: e lapokon ismertetjük a magyarországi cigányok szokásait, életmódját és mai állapotát, hogy mind az utókornak megmutassuk, mi csoda kártékony és haszontalan csöcseléket táplált s nevelt ölen évszázadokon át ezen áldott ország, mind pedig főként és különösképpen avégett, hogy a nagy Terézia honanyai gondoskodásának is örök emléket állíthassunk és uralkodásának oly messze földre kiterjedő hírnevét ezzel az írással is megőrizzük a kései utókor számára. Hiszen vajon az utókornak nem kell-e majd csodálnia és bámulnia e bölcs és ésszerű rendelkezéseket, amelyeknek immár gyümölcseit élvezi? Vajon nem lel-e majd elegendő okot a legkéseibb utókor is arra, hogy egy ily áldott és hódolatra méltó Uralkodónó előtt a legmélyebb tisztelettel adózzék? S nem irigyel-e majd épp ezért bennünket, akik oly szerencsések vagyunk, hogy Ő uralkodik felettünk, és az Ő irgalmas és bölcs uralma alatt élhetünk?

Wir lesen in denen alten Geschichten von mancherley Völkern und Nationen, davon wir, außer dem bloßen Namen, den sie dazumal führten, sehr wenig mehr wissen; wäre es aber nicht viel zuträglicher für uns, wenn uns zugleich ihre Sitten, Sprache, und andere Eigenschaften umständlicher bekannt wären, anstatt der Verwälfungen, die sie in der Welt angerichtet haben. Eben so billig könnten unsere Nachkommen sich wider uns beklagen, wenn sie allenfalls in ihren Geschichts- und Jahrbüchern sänden, daß unter dem Namen der Zigeuner, ein Volk in diesem Lande Jahrhunderte hindurch lebte, welches endlich mit vieler Mühe und Sorgfalt zu rechte gebracht worden wäre, und sänden doch von ihrer Ausgelassenheit und bösen Sitten — kein ordentliches Verzeichniß?

Hieraus werden nun unsere geehrten Leser, sowohl die Absicht, als auch den Plan unsrer vorgesehnen Abhandlung, mit leichter Mühe errathen können. Was das letztere betrifft, so ist eben unser Vorsatz nicht, eine allgemeine und ausführliche Geschichte, von dem Ursprunge und Veränderungen die es Volks, bis auf unsere Zeiten herzusetzen; sondern unser Hauptaugenmerk soll dabei auf

den heutigen Zustand und Beschaffenheit der Zigeuner in Ungarn vorzüglich gerichtet seyn. Bey jenen, was von diesem Volk allgemein und überhaupt gesagt werden könnte, wollen wir kurz gehen, und nur dasjenige, welches der Zusammenhang der Sache fordert, anbringen; bey dem aber, was in diesem Stück unser Vaterland besonders betrifft, werden wir trachten, uns etwas ausführlicher zu erklären. Vor allen Dingen indessen müssen wir unsere geehrten Leser und alle Liebhaber der Geschichte gebührend ersuchen, uns bey dieser Arbeit zu unterstützen, und dieselbe, so viel möglich seyn wird, mit gütigen Nachrichten und gegründeten Beyträgen zu bereichern; als wosür wir uns zur Dankbessigkeit zum voraus verbinden. Wir können dieses mit desto mehrerem Rechte von Ihnen erwarten, je bekannter es ist, daß die eigentliche Absicht periodischer Schriften auch diesen Zweck habe: eine Materia auf die Bahn zu bringen, und einem jedweden Freund der Wahrheit, das Recht und die Freyheit zu überlassen, dieselbe bey seinen Einsichten und besitzenden Kenntnissen, durch Beyträge immer mehr und mehr zu erweitern und vollständiger zu machen.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen privil. Zeitungscomtoir, in der
Singerstrasse Nro. 931.

A régi krónikákban gyakran olvashatunk olyan népekről és nemzetekről, akikről korabeli nevükön kívül alig tudunk valamit. Vajon nem lenne-e sokkal előnyösebb számunkra, ha nem csak a pusztításról tudnánk, amelyet a világban végbe vittek, hanem szokásaikat, nyelvüket és egyéb sajátásaikat is alaposabban ismerhetnénk? Utódaink épp ily joggal kárhoztathatnak majd bennünket, ha történeti munkáikban és évkönyveikben csupán annyit olvashatnak, hogy évszázadokon át élt e földön egy cigány nevezetű nép, amelyet végül is nagy fáradsággal és gonddal a helyes útra sikerült terelni – ám eközben sem kilengéseikről, sem pedig gonosz szokásaikról egyetlen használható feljegyzést sem lelnek.

A Tisztelt Olvasó ezek után úgy vélhetné, hogy megkezdett tanulmányunk célja és terve egyaránt könnyedén felvázolható. Ami az utóbbit illeti, éppenséggel nem szándékunk, hogy valamilyen mindmáig végigvezetett általános vagy őstörténetet írjunk e nép eredetéről és fejlődéséről. Figyelmünk középpontjában ugyanis elsősorban a magyarországi cigányok *mai* állapota és helyzete áll. Arról, ami e népről általánosságban és egyetemesen mondható, csak röviden szólunk: ebből az anyagból csupán azt ismertetjük, aminek említését tárgyunk megköveteli. Ha azonban egy-egy műben valami kifejezetten hazánkra vonatkozik, azt kissé alaposabban elemezzük majd. Mindenesetre Tisztelt Olvasóinkat és a történelem iránt érdeklődőket alázattal arra kérjük, hogy támogassanak munkánkban és amennyire lehetséges, anyagunkat megbízható adatokkal és megalapozott adalékokkal gazdagítsák. Fáradozásukat előre is hálásan köszönjük. Segítségüket annál is jogosabban várhatjuk el, mivel – köztudomásúan – a folyóiratok egyik célja voltaképpen nem egyéb, mint valamilyen anyagot útjára indítani, ugyanakkor az igazság minden barátja számára megadni a jogot és a szabadságot, hogy anyagunkat belátásuk és legjobb ismereteik szerint adalékokkal folytonosan gyarapítsák és egyre teljesebbé tegyék.

diesem merkwürdigen bürgerlichen Schirmügel, der zwischen denen Gärten bey Hologfalva am blutigsten gewesen seyn soll, aus den Nachrichten seiner Vorfahren, noch verschiedne Anekdoten zu erzählen; und als vor einigen Jahren, in oben gedachter Kirche, ein Pfeiler, auf welchem das Gewölbe ruhet, etwas zu wanken angefangen, und man daher das Fundament zu untersuchen genöthiget worden, fand man noch einige Ueberbleibsel von dieser Buchdruckerey; so daß Herr Kaschai selbst einige Ketten davon zum Andenken aufgehoben. Uebrigens war das Schicksal, welches diese Karantische Buchdruckerey erzählt, massen betroffen, nach ihrer Beschaffenheit, für sie nicht zu hart: denn der Typus soll so schlecht gewesen seyn, daß noch jetzt in Debresin eine schlechte und unsaubere Schrift, Spott- und Sprichwortsweise, eine Karantische Schrift oder Typus genannt wird. Zu Wischol, ungrisch Visoly in der Abauvarer Gespannschaft, einem etwa zwey Meilen hinter Kaschau, gegen Tallya zu, gelegnem Dorfe ist im Jahre 1590. die große ungarische Bibel des bekannten Kaspar Karoli,

besitzet er besonders eine vortrefliche ungrische Uebersetzung, von der Venus des Virgilius, die durch die Förderung eines würdigen Patrioten, den Druck meritirte. Der Autor, wie die Anfangsbuchstaben, der seiner Vorrede angehängten ungarischen Verse zeigen, ist Stephanus Sparsisch, oder Gyarias Istvan, den bisher noch niemand genannt hat, wovon wir ein andermal handeln wollen.

in zwey Foliobänden, aus seiner selbst angelegten Buchdruckerey an das Licht getreten *). Dieses mag in Ansehung des XVI. Jahrhunderts genug bey diesem kleinen Versuche seyn.

[Die Fortsetzung in Absicht auf das XVII. Jahrhundert wird folgen.]

III.

Vermischte Nachrichten.

Von den verschiedenen Namen und Benennungen der Zigeuner überhaupt.

Es hat dieses Volk, in Ländern, wo dasselbe herumgestrichen, und von den Nationen, bey denen es sich lange oder kurz aufgehalten, mancherley und zuweilen von einander ganz unterschiedene Namen erhalten; je, nachdem dieser oder jener Umstand dazu Gelegenheit an die Hand gegeben. In Frankreich nannte man sie unter andern Bohemiens oder Böhmen *) muth-

*) Caspar Karoli, war Pastor zu Öbenj im Abauvarer Komitat, welcher Ort nicht weit von Wischol liegt. Mehrere Nachrichten von ihm kann man bey dem Ewstlinger lesen.

*) Jac. Tollii Ep. Itiner. edit. Henniniana anni 1714. Epist. V. pag. 20. Hic (Pehini) ego plurimos vidi, quos Germani vocant Zigeuner, Galli Aegyptiens aut Bohemiens, Batavi Germanique inferiores appellant Heidens. Conf. Vulcanium Brugensem in libro de literis & lingua Germanica.

A cigányok elnevezéseiről

Ez a nép azokban az országokban, ahol kóborolt és azoktól a nemzetektől, akik körében hosszabban vagy rövidebben időzött, többféle és olykor teljesen különböző neveket kapott, attól függően, mikor milyen körülmény adott épp alkalmat a névadásra. Franciaországban egyebek mellett *Bohemiens*-nek vagyis „cseheknek”⁴ hívták őket – valószínűleg azért,

⁴ Jacobus Tollius: *Epistolae itinerariae*. Henninianus-féle kiadás, 1714. 5. levél, 20. oldal. „Itt – Pesten – sokakat láttam, akiket a németek *Zigeuner*nek, a franciák *Aegyptiens*-nek vagy *Bohemiens*-nek, a hollandok és a délnémetek pedig *Heiden*nek neveztek”. Vö. Vulcanius Brugensis: *De literis et lingua Getarum*.

maßlich aus dieser Ursache; weil sie aus Böhmen die erste Nachricht von ihm bekommen, oder wie einige, wie wohl sehr frey dafürhalten, daß die Sprache der Böhmen und Zigeuner fast einerley wäre. Bey den Holländern und in Niedersachsen heißen sie Heyden; anderer Orten Tataren oder Tartarn, Saracenen oder auch verborben *Zagareni*, und am meisten Egypter, als wöhr sie sich allenthalben selbst ausgegeben hatten. In Stebenbürgen nennet man sie *Saroner* **) oder eigentlich Pharaoner, wovon sie den Namen auch in Ungarn lange Zeit führten, nicht allein in öffentlichen Schriften ***) sondern auch im gemeinen Sprachgebrauch Pharao népek, oder auch Pharao-nemzetlege genahet wurden; ohnfehlbar

daher, weil sie sich für Nachkömmlinge oder wenigstens für Unterthanen der ehemaligen Könige Pharao in Egypten, ausgegeben hatten, und für solche angesehen seyn wollten. Bey einigen Gelehrten, die dieses Zigenergeschlecht aus dem Königreiche Nubien herholten, heißen sie *Nubianer* ****) und bey denen neuen Griechen, wenn anders das Zeugniß einiger Schriftsteller *) richtig ist, *Actingani*, oder *Artigani*.

(Die Fortsetzung folgt.)

**) *Toppelt. origines & occasus Transylvanorum* pag. 54. & 55. *Daci Transylvani ipsos (Scilicet Cingaros) vocamus d' Easoner, id est, Pharaones.*

***) Wir werden in der Folge Gelegenheit haben, einen Freybrief anzuführen, den ein gewisser Zigeuner Thomas Wolgar, von dem König *Wladislaus*, im Jahre 1496. erhalten, und darinnen er *Wajvoda Pharaonum*, und sein Gefolg *Pharaones* genennet werden. *Mart Kelpius* schreibet in *Natalibus Saxonum Transilv. Cap. II. §. 14. Ref. c)* *Vulgo dicuntur Pharaones Hung. Pharao népek, id est populi Pharaonis, habenturque Egyptii.*

****) *Kelpius in Natal. Saxonum Transilv. l. c. Vulcanio vocantur Nubiani. Dierker Bonaventura Vulcanius, war ein gelehrter Niederländer und 1578. zu Leyden Professor der griechischen Sprache. In seinem Buche, de lingua Getica seu Gortica, schreibet er: Nubiani, inferioris Egypti partibus contentum, sub Patriarcha Alexandrino sacra lingua Elkupti celebrant. — Ante hos centum & sexaginta, plus minus annos a Sultano Egypti sedibus suis pulsi, Palaestinam, Syriam & Asiam minorem mendicorum specie pervagantes, trajecto Hellesponto Thraciam, & Circum-Danubianas regiones incredibili multitudine inundarunt, Itali Cingaros vocant, Galli Bohemos, quod indidem ex Bohemia, prima illorum esset noticia. Item Egyptios, quod Nubiam, etiam ipsi Nubiani minorem Egyptum vocant.*

*) *Peucer. c. VII. de divinat. p. m. 322. Phil. Lonicus promptuar. Honderf. g. m. 34.*

In Wien

zu haben in dem von *Gbelenschen* privil. Zeitungscomtoir, in der *Singerstrasse* No. 932.

mert Csehországból kapták róluk az első híradást, vagy mert némelyek – meglehetősen tévesen – úgy tartották, hogy a csehek és a cigányok nyelve majdhogynem azonos. A hollandok és az alsó szászok *Heidennek* nevezik őket, másutt *Taten*, vagy „tatárok”, „szaracénok” a nevük, illetve elferdítve *Zagareni*, és a legtöbb helyütt pedig *Aegyptier*, mivel ők maguk is mindenütt szívesen adták ki magukat egyiptominak. Erdélyben *Faronernek* nevezik őket⁵, vagyis tulajdonképpen fáraóknak: de Magyarországon is hosszú ideig ezt a nevet viselték, nem csak a hivatalos iratokban⁶, hanem a hétköznapi nyelvben is „Pharao-népeknek”, vagy „Pharao nemzetségének” nevezték őket, nyilvánvalóan azért, mert ők maguk az egykori egyiptomi Fáraó király utódainak vagy legalábbis alattvalóinak adták ki magukat és igyekeztek tűnni. Egyes tudósok, akik e cigány fajt Núbia országából eredeztették, núbiaiaknak⁷ hívták őket, és az újjörögöknél – ha némely szerző⁸ adata megbízható – *Attinganosz* vagy *Attiganosz* a nevük.

⁵ Toppelt: *Origines et occasus Transylvanorum*. 54–55. oldal. A mi erdélyi dákjaink *D'Faronernek*, azaz fáraóknak hívjuk őket (ti. a cigányokat).

⁶ A következőkben majd alkalmunk nyílik egy szabadságlevelet is bemutatni, amelyet egy bizonyos Bolgár Tamás nevű cigánynak Ulászló király adományozott 1496-ban, és amelyben őt a fáraók vajdájának (*Wajwoda Pharaonum*), kíséretét pedig „fáraóknak nevezik”. Martinus Kelpius írja a *De natalibus Saxonum Transylvanorum* 2. fejezetében, a 14 § c. jegyzetében, hogy „Közönségesen fáraóknak, magyarul »pharao népeknek« nevezik, és egyiptomiaknak tartják őket.”

⁷ Kelpius a *De natalibus Saxonum Transylvanorum* első fejezetében írja, hogy Vulcanius nevezte őket núbiaiaknak. Ez a Bonaventura Vulcanius tudós hollandus volt, aki 1578-ban, Leydenben a görög nyelv professzoraként működött. *A geta vagy góí nyelvről* című könyvében a következőket írja: „Az Egyiptom alsó részeivel határos núbiaiak Alexandrinosz pátriárka alatt Efkuptumban a szent nyelven tartották szertartásaikat. Nagyjából 160 éve az egyiptomi szultán elűzte őket otthonaikból, ezután Palesztinában, Szíriában és Kis-Ázsiában kóboroltak koldusként, majd átkelve a Hellészpontoszon hihetetlen tömegben özlönlötték el Thrákiát és a Duna-melléki vidékeket. Az olaszok *cingarusoknak*, a franciák *boemusoknak* hívják őket, mivel a franciák Csehország felől kapták róluk az első híreket. De egyiptomiaknak is szokták őket nevezni, mivel Núbiát maguk a núbiaiak is Kis-Egyiptomnak nevezik.”

⁸ Peucer: *De divinatione*. 7. fejezet, 322. oldal. Philippus Lonicerus: *Promptuarium*. Hondorf. 84. oldal.

Annalen, ihrem erhabenen Gegenstande, gar nicht angemessen gewesen: so hätte er auf eigenes Anrathen der Königin, sich entschlossen, die Geschichte der ungarischen Könige, und ihres Reichs in einer zierlichen Schreibart zu entwerfen. Außer dem gedenkten auch Kanzan, in dieser Zueignungsschrift, seines größeren historischen Werks, welches er vor 30. Jahren schon auszuarbeiten angefangen hat, und davon damals 60. Blätter fertig waren, unter dem Titel: *Omnium temporum Annales*: Die Epitome rerum Ungaricarum, wäre nun das 61. Buch dieser Annalen.

§. 3. Sambucus hat zweyten, den ersten Index oder Abschnitt ganz weggelassen. Aermal ein beträchtliches Stück, daß seiner Edition abgeht. Pechius hat ihm zuerst, so wie die Dedication des Kanzans, ans Licht gestellt, unter dieser Aufschrift: *Index primus continens Orationem auctoris ad Regem Matzbiam, & Beatrixem Reginam*. Diese solenne Oratio, hat unser Kanzan, bey seiner Ankunft als Gesandter, an die hohen königlichen Personen, in Beyseyn der vornehmsten Reichsbaronen, gehalten. Er zeigt darinne zuerst, einige Ursachen seiner Gesandtschaft an, dann ergießet sich der ganze Strom seiner Beredsamkeit, in das Lob des Königes und der Königin, welches bis an die Sterne reicht. Es bestehet demnach des Kanzans Epitome, nach der Ausgabe des Pechius, aus 37. Abschnitten, nach des Sambucus hingegen, nur aus 36. Hierauf folgen

in beyden Editionen Supplemente. Sambucus setzt die Geschichte fort, bis auf die ersten Regierungsjahre Ferdinand des I. nach seiner eignen Erfindung. Pechius hat dagegen erslich. *Brevem Appendicem de Rebus Hungaricis ex libro VIII. Decadis IV. Antonii Bonfinii desumptam*, hernach *Regnum Vladislai*: endlich *Regnum Ludovici, Regis in Campo Mohacs occisi*, seinem Kanzan beygefüget. Die beyden letzteren Erzählungen sind in einer sehr gesetzten Schreibart, und viel unpartheyischer, als die schwülzigen Erzählungen des Sambucus, abgefaßt. Aermal ein himmelweiter Unterschied, zwischen der Wiener und Tyrnauer Edition. Woher Pechius das *Regnum Vladislai* entlehnet, kann nicht so genau bestimmt werden, das *Regnum Ludovici II.* aber, ist aus der schönen Beschreibung der Schlacht bey Mohatsch, die uns Stephan Broderich, ein zuverlässiger Geschichtschreiber hinterlassen, hergenommen.

(Der Beschluß folgt.)

II.

Bermischte Nachrichten.

Von den verschiedenen Namen und Benennungen der Zigeuner überhaupt.

Die gewöhnlichen Namen aber dieses Volkes sind folgende: Cingari, oder Zingari, Cigani, Cin-

E nép közkeletű nevei azonban a következők: *Cingari* vagy *Zingari*, *Cigani*, *Cingani*, *Cigari*, *Cyngari*, *Zigenii* és *Zingineri*, amelyek egytől egyig egyazon alakra vezethetők vissza és egyazon eredetűeknek tűnnek. Sőt a görög *Attinganosz* név is jelentős részben evvel megegyező, és kevésbé különbözik az előbbiektől. Ami a *Zigeuner*, *Ziegeiner*, vagy az egyéb német írásalakokat illeti, némelyek a német nyelv *ziethinher* (ide-oda vándorol) szavából eredeztetik, mivel ennek a népnek sehol sincs állandó lakhelye, hanem mindig egyik helyről a másikra kóborol. Ha pe-

gani, Cigari, Cyngari, Zigeini und Zingineri, welche allesamt auf eines herauskommen, und zugleich einerley Ursprungs zu seyn scheinen. Auch so gar der griechische Name Artingapi, stimmt damit ziemlicher massen überein, und ist von jenen wenig unterschieden. Was den Namen Zigeuner, Ziegeuner, oder wie er sonst noch im Deutschen geschrieben wird, betrifft; so wollen denselbigen einige aus der deutschen Sprache von dem Worte Tierheinder herleiten; weil dieses Volk nirgends seinen gewissen Sitz hatte; sondern beständig von einem Orte zum andern herumzog. Und wenn ja dieses seine Richtigkeit hätte, daß die alten Deutschen den Namen Dihegan, den Landläusern gegeben, ehe noch die eigentlichen Zigeuner unter ihnen bekannt worden sind *): so würde die Sache dadurch noch um bestomehr bestäätiget. Nichts desto weniger aber, wenn wir wiederum bedenken, daß dieses Volk auch bey uns in Hungarn in der Landessprache, eben denselben Namen (Zigany) führet; so ist es nicht leicht zu begreifen, wie eine solche Benennung denen Deutschen hätte abgeborget werden können, nachdem die Zigeuner hier und in Siebenbürgen v. muthlich eher, als in Deutschland bekannt worden sind. Man müßte denn sagen: daß die Zigeuner, diesen Namen entweder von denen Siebenbürgischen Sachsen, gleich bey ihrer er-

sten Ankunft in diese Provinz erhalten haben, oder daß der Name Zigany erst nach der Zeit, da die Zigeuner bereits auch Deutschland durchstrichen, und alda bekannt wurden, nach Ungarn gekommen sey. Dem sey nun wie es immer wolle, so ist es dennoch am wahrscheinlichsten, daß der Name Ciani, und alle übrige Benennungen, die nach diesem Ton klingen, von dem Worte Egyptiani herkommen; indem die Deutschen die Namen abzukürzen pflegten; so haben sie von Egyptiani die ersten beyden Sylben wegwerfen, und allein Ciani beybehalten **). Ein gleiches haben auch die Spanier gethan, und aus dem nämlichen Worte Gitanos gebildet. Und diesen mögen es wohl auch andere Nationen nachgemacht haben; weil sie sich allenthalben, wo sie nur hinkamen, für Egyptier ausgegeben hatten, daß also leicht zu begreifen ist, wie dieser Name so allgemein werden können.

Endlich gaben sich einige auch Mühe, den Ursprung dieses Namens auf eine sinnreiche Art zu entdecken, und leiteten denselben her, bald von denen Zogoris, welche an dem Fuß des Berges Kaukasus wohnen ***), bald von denen Zechis, Zichis, Zinchis oder Zingis, die ihren Sitz an der Mäotischen See gehabt *), und aus dem asiatischen Sarmatien her gewesen.

*) Jac. Thomasi dissert. de Cingaris. §. 9.

**) V. Thomasi dissert. de Cingaris. §. 17.

*) V. Francisci Foris Otrocoeci Origines Hung. Part. I. pag. 171. Not. †) Zingis

*) E. Zeilers Emschreiben 276. Brief.

dig tényleg igaznak bizonyulna, hogy a régi németek eredetileg is a *Zihagan* névvel illették a kóborlókat, vagy még mielőtt még a voltaképeni cigányokról hallottak volna⁹, a magyarázat még megalapozottabb lenne. Csakhogy ha utána gondolunk, hogy ez a nép nálunk, a magyar népnyelvben is ugyanezt a nevet (*Tzigany*) viseli, nem egykönnyen érthető, mi módon kölcsönözhattük ezt a nevet éppen a németektől, mikor a cigányok nálunk és Erdélyben valószínűleg korábban váltak ismertté, mint Németországban. Ebben az esetben vagy azt kell mondanunk, hogy a cigányok nevüket vagy az erdélyi szászóktól kapták, még akkoriban, mikor először jelentek meg e tartományban, vagy hogy a *Tzigany* név csak akkor került Magyarországra, miután a cigányok bekóborolták már Németországot, és ott megismerték már őket. Akárhogy is áll a dolog, mégiscsak az a legvalószínűbb, hogy a *Ciani* név és minden egyéb elnevezés, amely hasonlóképpen hangzik, az *Aegyptianus* szóból származik, hiszen a németek szokása, hogy e neveket lerövidítik, így az *Aegyptianus*-ból is egyszerűen elhagyták az első két szótagot, és csak a *Ciani* végződést tartották meg.¹⁰ Hasonlóképpen cselekedtek a spanyolok is, mikor az említett szóból *Gitanos*t képezték. S ezt könnyen utánozhatták más nemzetek is, hiszen a cigányok mindenütt, ahol csak megfordultak, egyiptomiaknak adták ki magukat – így tehát könnyen érthető, hogyan terjedhetett el olyan általánosan e név.

Végül némelyek arra is vették a fáradságot, hogy e név eredetét sokkal ötletesebb módon magyarázzák, és részint a Kaukázus lábánál lakó¹¹ zogorok, részint pedig a meótiszi tengernél élő, és az ázsiai Szarmatiából származó zechek, zichek, zinhusok vagy zingusok¹² nevéből vezessék le.

⁹ Zeiler, G.: Sendschriften. 276. levél.

¹⁰ Jacobus Thomasius: Dissertatio de Cingaribus. 9. §.

¹¹ Lásd Thomasius disszertációjának 11. §-át.

¹² Lásd Otrókoci Főris Ferenc: Origines Hungariae. I. rész 171. oldal. „Mint Plinius (V. könyv, 7. fejezet) írja, bizonyos, a meótiszi mocsaraknál élő népet neveztek *zingus*nak. Lásd Szudánál a *Singarus*okat.”

In ihrer eigenen Muttersprache, nennen sich die Zigeuner *Morre*, und weilen man in ihrem Geschwätz den Ausdruck *Amori* (oder vielmehr *Dsche Morre*, das heißt, lauf oder geh Zigeuner!) sehr oft von ihnen vernimmt, so gab dieses einem Gelehrten Gelegenheit, ihr Geschlecht von denen *Amoritern* herzuleiten **). Doch wenn dieses angienge, warum könnte man sie auf solche Art nicht vielleicht noch süßlicher, für Abkömmlinge der *Mohren* ansehen.

Nach denen neuern und allerhöchsten Landesverordnungen, sollen sie künftighin in Ungarn, weder *Pharaonen*, noch *Zigeuner*, sondern *Neubauern*, und auf ungarisch *Uj lakotok* oder auch *Uj magyarok* heißen. So gnädig aber auch diese Verordnung sowohl von Seiten der allerhöchsten Landesherrschaft, als auch in Absicht auf die allgemeine Wohlfahrt und Glückseligkeit dieses Volkes gewesen ist: (damit nämlich auch sogar der verächtliche und schimpfliche Name, welcher ihren Nachkommen, die anders und viel besser gebildet

werden sollten, zum Nachtheil gerathen könnte, vertilget werden möchte) so war ihnen dennoch dieselbe im ersten Anfange nicht recht anständig; sie wollten vielmehr auch fernerhin *Zigeuner* oder *Morre* heißen, wenn sie nur dabey in ihrer alten eingebildeten Freyheit, das ist in ihrer Ungelassenheit, Unordnung und Wildheit ungestört hätten verbleiben können.

So viel sey nun genug gesagt von der Benennung der Zigeuner. Wer noch mehreres davon zu wissen begehrt, der kann sowohl des berühmten *Christian Thomasius*, als auch *Abasderus* *Fruschens* oben angeführte Abhandlungen nachschlagen. Wir wollen dagegen in der Fortsetzung untersuchen, was von dem Ursprünge und dem rechten Vaterlande dieses Volkes eigentlich gesagt werden ist, und was davon zu halten sey.

Fortsetzung, der verschiedenen Gebräuche siender Völker, bey ihren Verheirathungen.

Zu *Whidah* werden wenige Laster mit dem Tode bestraft; der Todschlag aber, und die Vergehung mit einem Weibe des Königs, oder eines Grossen des Reiches, zieht diese Strafe allzeit nach sich. — Die Strenge der Gesetze in diesem Stücke, macht die Weiber in ihren Zuhörereyen über-

olim fuerunt dicti, ad Paludem Mrotidem quidam ut Plinius tradit, Lib. V. c. 7. Vid. Singaros apud Suidam.

** Mart. Kelpius in natalib. Saxonum Transylvanicae Cap. II. §. 14. Not. c.) Ego occasione loci Procopii de Bell. Vand. l. c. I. IV. to pag. 355. ubi *Maurusius* quidam putant esse *Zingaros*, o. *seruo*. ipsos vernacula, se appellare *Morre*: auditur etiam inter blatterones *Amori*, unde erudito cuidam *Amorine* viti.

Saját anyanyelvükön a cigányok magukat *morrének* nevezik, és mivel pergő beszédük közben az *amori* – vagy még inkább a *dza morre*, vagyis „eredj” vagy „menj, cigány” – kifejezést előszeretettel használják – egy tudós azt a következtetést vont le ebből, hogy fajuk az amoritákétól ered.¹³ Ám ha ezt elfogadjuk, ugyan miért nem sokkal logikusabb az – hasonló gondolatmenet alapján – hogy a mórok leszármazottai volnának?

A legújabb és legmagasabb rendeletek értelmében a cigányokat a jövőben nem szabad sem „fáraóknak”, sem „cigányoknak” hívni, hanem *Neubauere*eknek, magyarul „új lakosoknak”, illetve „új magyaroknak” kell szólítani őket. E rendelet azonban hiába bizonyította a legmagasabb kormányzat kegyes jóindulatát és hiába tartotta szem előtt e nép általános jólétét és boldogulását is (eltörölve azt a megvető és gúnynevet is, amelyből majdani, másképpen és náluknál sokkal jobban nevelt utódaiknak esetleg hátránya származhatnék), a cigányok kezdetben mégsem örvendtek új nevüknek, hanem – ha már csupán e néven őrizhetik meg zavartalanul képzelt ősi szabadságukat, azaz zabolátlanságukat, rendtelenségüket és vadságukat – továbbra is ragaszkodtak „cigány” és „more” nevükhöz.

De elég legyen ennyi a cigányok neveiről. Aki ennél többet kíván tudni a kérdésről, az akár a hírneves Christian¹⁴ Thomasius, akár pedig Ahasverus Fritschius korábban említett tanulmányaiban kedvére kutakodhat. Mi azonban a továbbiakban azt kívánjuk megvizsgálni, mi mondható e nép eredetéről és igazi őshazájáról, és minderről hogyan vélekedjünk.

¹³ Martinus Kelpius: *De natalibus Saxonum Transylvaniae*. II. fejezet, 14. §. c. jegyzet. „Magam Prokopiosz *Vándál háborújának* egyik megjegyzésére utalok (4. könyv, 355. oldal). Az itt szereplő *Maurusius*okat ugyanis némelyek a cigányokkal azonosaknak vélik, mivel anyanyelvükön *Morrének* nevezik magukat. Ez az élő beszédben „amori”-nek hangzik, amiből egy tudós arra következtetett, hogy a cigányok amoriták.”

¹⁴ Helyesen: Jacobus [a ford.].

Anekdote, was mehreres zu wissen wünschten, wird der Vergessenheit anvertraut. Ungarn hat also auch das mats Männer gehabt, die Bibliotheken, und besonders Sammlungen historischer Monumente zu schätzen wußten, und es sich zur Ehre anrechneten, durch ihre Mittheilung die Absichten gelehrter Männer zu unterstützen, und sie gemeinnützig zu machen. Endlich sagt uns auch diese Dedicatio, was Pechius bey der Herausgabe des Ranzans, für eine Handschrift genügt, und durch seinen Besuch und kräftige Unterstützung, er die Wissenschaften erlernt habe.

§. 6. Beschließet der Herr D. Schwarz seine Arbeit, zuerst mit dieser gegründeten Anmerkung: Qui magnos illius (Ranzani) defectus, & graves errores, chronologicos, genealogicos, geographicos, astimare norunt, classica scripta in hinc in *Historia Hungarica*, auctoritatem tribuerint nulli; quam non est adeptos, nisi ex indigna Sambuci conuentione. - D. i. Wer die großen und beträchtlichen Chronologischen, genealogischen und geographischen Irrthümer, des Ranzans zu erwägen weiß, der wird sich nie, auf die Autorität eines so untreuen Schriftstellers, in der ungarischen Geschichte berufen, die ihm ohnehin nur Sambucus, durch ein unbedienstet Lob, erweisen hat.

Hernach stellt noch der gelehrte Herr Verfasser bis zum Ende des Paragraphs eine kritische Untersu-

chung an, über Belä des IV. Prinzessin Tochter Margaretha; wozu ihn die unrichtige Chronologie des Ranzans, und das fabelhafte, bey der Erwähnung einiger Lebensumstände dieser verehrungswürdigen Prinzessin veranlaßt haben.

v. Cj.

II.

Bermischte Nachrichten.

Mathematischen, von dem Ursprung und dem rechten Vaterlande der Sigeuner.

Die wichtige Frage: was die Sigeuner eigentlich für ein Volk gewesen, und woher sie in die Europäischen Länder gekommen sind? war von jeher ein Räthsel, welches mehrmalen auf die Bahn gebracht, und bis diese Stunde, so viel auch manche unter den Gelehrten, sich mit einer Auflösung desselben beschäftigt haben, gleichwohl noch nicht aufgelöst worden ist. Einige versahen, bey ihren Untersuchungen auf lächerliche; andere auf augenscheinlich widersprechende Dinge: und die da glaubten, es noch so weit gebracht zu haben, blieben endlich bey solchen Mathematischen sichten, die man weder mit rechtem Grund an ihnen, noch schließlich verworfen kann. Der Witz mußte hier, in den meisten Fällen, A a 2

A cigányok eredetéről

Az a fontos kérdés, hogy vajon miféle nép volt a cigány és honnét jött Európa vidékeire – mindig is olyan rejtélynek számított, amelyet már sokszor próbáltak megfejteni, ám amely mind a mai napig – hiába törte a fejét a megoldások annyi tudós – megoldatlan maradt. Némelyek vizsgálódásaik közben nevetséges, mások meg szemlátomást ellentmondásos dolgokat ötlöttek ki, és akik azt hitték, hogy végre előbbre léptek, végül is olyan elméletekbe bonyolódtak, amelyeket sem megalapozottan elfogadni, sem teljesen elvetni nem lehet. Legtöbb esetben a fantázia lépett az adatok helyébe, és ha a kutató egy város vagy egy tartomány nevében vagy egy távoli vidék lakosainak különös külsejében, illetve szokásaiban bármit is felfedezett, ami akármiképpen a cigányokra emlékeztette, az adott várost vagy országot habozás nélkül megtette a cigányok őshazájának, mit sem törődve avval, vajon a többi körülmény stimmel-e avagy sem.

Ilyen alapon egyesek e nép elhagyott hazáját a mezopotámiai Singata városával azonosították,¹⁵ sőt azt is hozzáfűzték, hogy Julianus, a hitehagyott császár űzte el a cigányokat onnét, mások az afrikai Zeugitana tartományból eredeztették őket, mivel úgy mondják, hogy e vidék lakosai jól értenek a tenyérjósáshoz, megint mások viszont Núbiából és Abesszíniából származtatták e népet. Végül akadtak olyanok is, aki szerint Asszíriából, Kilíkiából, vagy a Kaukázus hegységből jöttek közénk.

¹⁵ Ma Atulib, Diarbekben. [Diarbek pasaság volt Kurdisztán területén, Dzseszrában – a ford.]

die Stelle der Aelnden vertreten. Und wenn man in dem Namen einer Stadt und Provinz, oder in der äußerlichen Gestalt und Sitten der Innwohner, eines von uns entfernten Landes, etwas entdeckte, welches mit den Zigeunern eine Aehnlichkeit hat; so trug man kein Bedenken, eine solche Stadt oder Land, zu ihrem Vaterlande zu machen, ohne viel darauf zu sehen, ob es mit andern Umständen übereinstimme oder nicht. Aus solchen Gründen haben einige diesem Volke, in der Stadt Singara *) in Mesopotamien, sein verlassenes Vaterland angewiesen: sie sagten dabey, daß dasselbe von dem abtrünnigen Kaiser Juliano daraus vertrieben worden wäre: andere wollten sie aus der Provinz Zeugitana in Afrika herleiten: weil man sagt, daß die Innwohner dieser Landschaft, sich auf die Wahrsagercy aus den Händen wohl verstanden: andere aber aus Arabien und Abyssinien herholen. Andere suchten ihren Ursprung in Aegypten, noch andere in Cilicien, oder auf dem Berge Caucasus.

So viel von Ländern. Andre bekümmerten sich mehr um den Stammvater, von dem sie herrühren, als um die Ecke der Erden: wo sie entstanden sind, und sich bis zum Auswandern vermehret haben.

Einige davon nun gengen in ihren Geschlechterregister bis auf Cain, und machten diesen zu ihrem Stammvater **, aber auch lediglich nur aus der Ursache, weil die Zigeuner eben so, wie dieser war, unstät und flüchtig sind, und in der Welt herumstreichen müssen. Wir finden freylich auch noch mehr, in der Geschichte Cains und seiner Nachkommen, welches auf die Zigeuner nicht uneben passet, zum Beispiel: wenn es von Tabal heisset ***): Von dem sind herkommen, die in Hütten wohnen. Und sein Bruder heißt Tabal, von dem sind herkommen die Geiger und Pfeifer. Allein es ist gleichwohl lächerlich, dieses, als einen Grund anzuführen: denn nachdem die ganze Nachkommenschaft Cains in der Sündflut umkam, so mußte man die Zigeuner zu Amphibien machen, um, wo nicht auf eine andere, wenigstens auf solche Art, ihr Geschlecht, bey dieser Ueberschwemmung des ganzen Erdbodens, durchzubringen. Eben so schwer ist es zu erweisen, daß dieses Volk, wie Besoldus meynet, von dem Geschlechte Esaus herstamme, dessen Abkömmlinge als Fürsten *) vom Mose hergezählet werden, oder auch von den Nachabiten, von denen wir les-

**) Thomas. Dissert. §. 58.

**) Gen. IV. v. 20, 21.

*) Gen. 36. v. 15, u. f.

*) Heute Atulib, liegt in Diarbek.

Ennyit az őshazájukról. Mások nem az őshazán, ahonnét eredtek és ahol kivándorlásukig szaporodtak, hanem inkább azon az ősatyán spekuláltak, akitől a cigányok származnak.

Némelyek közülük családfáikat egészen Káinig is visszavezették, őt téve meg a cigányok ősatyjának,¹⁶ igaz csupán arra alapozva elméletüket, hogy a cigányok éppen olyan állhatatlanok és kóbor hajlamúak, mint amilyen Káin volt, minthogy nekik sincs sehol a világban maradásuk. Persze még sok mindent olvashatunk Káin és utódai történetében, ami könnyedén rápasszítható a cigányokra, például mikor Jabalról van szó¹⁷ – tőle erednek ugyanis a sátorlakók. Bátyját meg Jubalnak hívják, tőle pedig a hegedűsök és a síposok erednek. Csak hát Káinra alapozni egy nemzetiséget elég nevetséges próbálkozás, hiszen miután Káin egész nemzetsége odaveszett az Özönvízben, a cigányokat előbb kételtűekké kellett volna változtatnunk, hogy ha már másképp nem megy, népüket ekképp tudjuk kimenekíteni az egész Földre kiterjedő vízözönből. Ugyanilyen nehéz azt bizonyítani, hogy számos nép – mint azt Besoldus véli – Ézsau nemzetiségéből származik, akinek leszármazottait Mózes „hercegekként” sorolja föl,¹⁸ avagy azoktól a rachabitáktól akikről azt olvassuk, hogy nem isznak bort, nem építenek házat, nem vetnek magvat, nem ültetnek szőlőt, és nem is kell nekik ilyesmit tenni, hanem életük végéig sátrakban kell lakozniok.¹⁹

Mindezek az elméletek azonban túl messzire mennek, és velük kapcsolatban sok-sok kétség és nehézség merül föl. Azok pedig, akik a cigány

¹⁶ Thomasius: *Dissertatio*. 58. §.

¹⁷ Móz. I. 4. 20–21.

¹⁸ Móz I. 36. 15 és kk.

¹⁹ Jeremiás 36. 6. és kk.

fen **); daß sie keinen Wein trinken, kein Haus bauen, keinen Saamen säen, keinen Weinberg pflanzen, noch haben durften, sondern in Gärten wohnen mußten ihr Lebenlang. Alle diese Muthmaßungen sind allzuweit hergeholet, und vielen unausföhllichen Zweifeln und Schwürigkeiten ausgesetzt. Und diejenigen, die dieses Geschlecht von Cham herleiten wollen **), haben es nicht um ein Haar besser getroffen.

D. Wagenseil zu Altdorf hielt das für, daß die Zigeuner ursprünglich von den Juden hergekommen sind, welche im XIIIten und XIVten Jahrhundert in Deutschland, und andern Ländern, große Verfolgungen ausstehen mußten; daher diejenigen, so dem Feuer und Schwerde entronnen sind, in die Wälder sich geflüchtet, daselbst eine Zeitlang, so viel möglich, verborgen gelebt; endlich aber mit verstellter Kleidung und Sprache sich wieder unter die Leute gewagt, und für Egypter ausgegeben haben, denen hernach allerhand loses Gefindel, um ein freyes lieberliches Leben zu führen, sich beygefeslet hätte ***). Wie sehr aber dieser Meynung alle Wahrscheinlichkeit und alle historische Um-

stände entgegen sind, kann ein jeglicher sehr leicht von selbst einsehen. Eben so schwer ist auch dieses zu glauben; daß die erste Zigeuner, nach vollbrachten sieben Jahren ihrer Buße, wieder in ihr Vaterland zurückgekehret, und daß diejenige, die noch vorhanden sind, eine Rotte von Dieben und Straßenräubern wären, die sich verstellterweise selbst für ächte Zigeuner ausgäben *). Salmons Muthmaßung könnte vielleicht noch mehr Beyfall verdienen, ob sie gleich auch nicht die sicherste ist, wenn er sagt: die Packiers im Mahometanischen, die Kalenters im Heydnischen, und die Zigeuner in Christlichen Ländern, sind einander so ähnlich, als ein Ey dem andern, und sind ohne Zweifel ein Geschlecht **). Muthmaßungen von dergleichen Art giebt es noch mehrere, wodurch man den Ursprung und das rechte Vaterland dieses Volks errathen und ausfindig machen wollte, und es wundert uns in der That, daß noch niemand darauf verfallen ist, ihre Entstehung in denen so genannten Diebesinseln zu suchen; nachdem dererselben Einwohner, sowohl in der Gestalt als Farbe, als auch in der ruhmlosen Eigenschaft des Stehlens unsern

***) Jerem. 36. v. 6. u. f.

****) S. Thomas Dissert. §. 35.

*****) S. Hübners Staats- und Zeitungspicon, Zigeuner.

*) S. Jac. Thomasi Dissert. §. 59. Majolus dicrum Camic. Tom. III. Colloqu. 2.

**) Salmons heutige Historie von Persien C. IX. pag. 247. die Kalenters sind eigentlich Heydnische, die Packiers aber Mahometanische Wittelmönche.

nemzetet Kámtól eredeztetik, hajszálnyival sem járnak közelebb az igazsághoz.²⁰

Az altdorfi Dr. Wagenseil azon a véleményen van, hogy a cigányok eredetileg azoktól a zsidóktól származnak, akik a 12. és 13. században Németországban és más országokban súlyos üldözéseket szenvedtek. Közülük azok, akiknek sikerült elkerülniök a máglyát és a pallost, az erdőbe menekültek és ameddig csak tudtak, a rengetegben rejtőzködtek, végül azonban álruhában és álnyelvvel az emberek közé merészkedtek és magukat egyiptominak adták ki. Hozzájuk utóbb mindenféle szedett-vedett népség is csatlakozott, hogy ekképpen szabad és léha életet élhessen.²¹ Bárki könnyedén beláthatja azonban, hogy ez az elmélet mennyire hiján van minden valószínűségnek és történelmi hitelességnek. Ugyanilyen nehéz a következőket elhinnünk: vagyis, hogy az első cigányok, hétéves bűnbánati időszakuk letelvé, visszatértek hazájukba, azok pedig, akik ma is köztünk élnek, nem egyebek tolvaj- és rablóbandánál, akik csalárd módon igazi cigányoknak adják ki magukat.²² Salmon elmélete viszont talán egy kissé tetszetősebb ugyan, bár nem nevezhető a legmegalapozottabbnak: Ő ugyanis azt állítja, hogy a mohamedán országok fakirjai, a pogány országok kalenterjei és a keresztény országok cigányai olyannyira hasonlóak, mint egyik tojás a másikhoz és kétség kívül egyazon nemzetséghez tartoznak.²³ Hasonló elméletekből még számtalan akad, amelyekkel mind-mind a cigány nép őshazáját és eredetét igyekeznek magyarázni és azonosítani. Valóban csodálatos, hogy még senkinek nem jutott eszébe eredetüket az úgynevezett Tolvaj-szigeteken keresni, hiszen ezek lakói mind küllemükben, színükben, mind pedig szégyentelen tolvajhajlamukban olyannyira emlékeztetnek a mi cigányainkra.

²⁰ Thomasius: Dissertatio 35. §.

²¹ S. Hübner: Staats- und Zeitungslexikon. „Zigeuner” címszó.

²² Thomasius: Dissertatio 59. §; Majolus: Dierum canicularum. III. kötet; 2. beszélgetés.

²³ Salmon: Heutige Historie von Persien. 9. fejezet, 247. oldal. A kalenterek valójában pogány, a fakírok pedig mohamedán kolduló szerzetesek.

Zigeunern so sehr ähnlich sind. Wenn wir uns aber die ganze Sache nach ihrer rechten Beschaffenheit vorstellen; so werden wir uns an diesen Trennungen und Uneinigkeiten der Gelehrten, was diesen Punkt betrifft, gar nicht stoßen dürfen; denn ein jeder bemühet sich den Knoten aufzulösen, und wie ist es anders möglich, bey einer solchen Dunkelheit und gänzlichen Mangel an Urkunden, als daß man bald auf diese, bald auf jene Muthmaßung verfahe?

Die bekannteste und allgemeinste Meynung von dem Herkommen der Zigeuner ist nun folgende: daß sie aus Egypten herkommen, und von da in die christlichen Länder gekommen sind; welche fast durchgehends, auch sogar unter dem Pöbel bekannt, und als gewiß und richtig angenommen worden ist. Es ist also nöthig, diese Meynung ein wenig zu untersuchen und zu prüfen, damit man sehen könne, in wie weit dieselbe Beyfall verdienet oder nicht? Es ist zwar nicht zu läugnen, daß sich bey den Zigeunern manches findet, was von den Inwohnern Egyptens geschrieben wird, nämlich daß sie schwarzbraun und von guter Statur, dabey aber auch wenig nütze, sondern faul und diebisch sind: all. in findet man dann dergleichen schlechte Eigenschaften nur bey denen Egyptiern allein, und nicht zugleich auch bey vielen andern, in den Welttheilen hie und da bestud-

lichen Nationen? - Daher eben die Ähnlichkeit in der Leibgestalt, einige Tugend oder Laster, die gewisse Nationen gemeinschaftlich miteinander haben, noch gar nicht hinreichend sind, ihren wahren Ursprung zu bestimmen: es werden noch mehrere, und in der Geschichte gegründete Beweismäher dazu erfordert. Und es ist schwer zu glauben, daß es jemanden so leicht eingefallen wäre, die Entstehung und das Vaterland dieses Volks in Egypten zu suchen, wenn sie dieses dunkel nicht selbst, betrügerischer Weise, bey ihrer ersten Ankunft bezwecket, und selbst den gesagt hätten: daß sie aus Egypten kämen. Daher entsand eben der Name Egypten und Pharaonen, womit man sie belegte. Sobald man aber die Ursachen ihrer Reise, wovon sie denen Leuten so vieles vorschwebten, nur in etwas überget, so ist eben daraus klar und deutlich zu sehen, wie alles das, was sie davon vorgaben, im Grunde falsch und unwahr sey. Aventinus, Camerarius, Besoldus und andere mehr, sagen es ausdrücklich, wie sie sich bey ihrer Ankunft in Bayern, und auch sonst an anderer Orten in Deutschland, wegen ihrer Wanderschaft, damit rechtfertigen wollten, daß sie sagten, und denen Leuten bezweckten, suchten, sie müßten mit ihrer Wallfahrt, die Sünden ihrer Väter büßen, die sich geweigert haben, die H. Jungfrau Maria mit dem Jesuskindern anzunehmen, als sie vor Herodes die Flucht

Ha azonban az egész ügyet a maga valójában végiggondoljuk, egyáltalán nem ütközünk meg a kutatók e téren mutatkozó ellentmondásain és zavarosságain, hiszen mindegyikük a probléma megoldásán fáradozott, és ugyan miként tehettek volna másként, ha egyszer ilyen nagy a homály és ennyire hiányoznak az adatok, mint hogy hol ilyen, hol olyan elméleteket fabrikálnak?

A legismertebb és legáltalánosabb vélemény a cigányok eredetéről a következő: Egyiptomból származnak és onnét jöttek a keresztény országokba. Ezt az elméletet szinte mindenütt még a köznép is jól ismeri és bizonyosnak, igaznak tartja. Szükséges tehát egy kissé alaposabban megvizsgálnunk és bizonyítanunk e nézetet, hogy láthassuk, mennyiben állja meg a helyét, illetve mennyiben nem. Nem hallgatható el, hogy a cigányokra igenis jellemző néhány olyan vonás, amelyet Egyiptom lakosairól is feljegyeztek, nevezetesen a sötétbarna bőrszín és a derék termet, továbbá, hogy kevésbé dolgoznak, sőt inkább hitványak és tolvajok. Csak-hogy e rossz tulajdonságok vajon csupán az egyiptomiakra jellemzők, sok egyéb, világszerte itt meg ott élő népre tán nem? Az alkati, vagy némely erényben-hibában megmutatkozó hasonlóság azonban, amely bizonyos népekre egyaránt jellemző, egyáltalán nem elegendő ahhoz, hogy valódi származásukat meghatározzuk. Ennél sokkal több és történetileg megalapozott bizonyítékra van szükség. Nehezen hihető továbbá, hogy olyan egyszerűen rá lehetett volna venni az embereket arra, hogy e nép eredetét és őshazáját Egyiptomban keressék, ha ezt nem a cigányok maguk terjesztették volna csalárd módon az emberek között első megjelenésükkor, és nem ők maguk mondogatták volna, hogy Egyiptomból jöttek. Ebből eredt egyébként errefelé kapott „egyiptomi” és „fáraó” nevük is. Ha azonban vándorlásuk okát – amelyekről annyit zagyváltak az embereknek – csak egy kissé megpíszkáljuk, napnál világosabban látható, hogy mindaz, amit erről összehordtak alapvetően hamis és téves. Aventinus, Camerarius, Besoldus és sokan mások egyértelműen kimondják,

nach Egypten nehmen mußte *). Eben als wenn Gott erst nach Verlauf von vierzehnhundert Jahren an die Sünden ihrer Väter gedacht, und alsdenn erst ihre späte Nachkommenschaft, um derselben Willen hätte heimsuchen, und auf eine Art züchtigen wollen, wodurch sie andern Christen zur Last und zur größten Uebergerath werden mußten?

Udterwärtig wollten sie wiederum denen Leuten einreden, wie sie das Christenthum verläugnet, und sieben Jahrlang das Heidenthum angenommen hätten, und diese Treulosigkeit nun durch eine siebenjährige Wahlsahrt büßen müßten. Sie münzten auch wohl selbst die Geislichkeit mit eta, die ihnen zur Duse ihres Absfalls solche siebenjährige Wahlsahrt auferleget hätte. Es war aber dieses ebenfalls nichts anders, als ein Betrug und ein Gedächte, womit sie die Leute bewegen wollten, sie zu dulden, und ihnen Wohlthaten zu er-

weisen. Es gelang ihnen auch eine Zeitlang im Anfange: die Leute hatten Mitleiden mit ihnen, und nahmen sich in Acht sie zu beleidigen oder zu kränken **).

(Die Fortsetzung folgt.)

Fortsetzung, der verschiedenen Gebräuche fremder Völker, bey ihren Verheerungen.

Das Anhalten um die Ehe geschieht bey den Hottentotten *), von dem Vater oder den Anverwandten des Freyers, bey den Eltern des Mädchens. Der Freyer bereitet den Taback, und die Pfeifen, und präsentirt sie der Gesellschaft. Alle fangen an zu rauchen, aber von der Hauptsache wird nicht eher gesprochen, bis ihnen der Rauch die Köpfe völlig dumm gemacht hat. Alsdann eröffnet der Vater des Freyers seine Absicht, und er erreicht sie auch fast allezeit. Gefällt der Freyer aber dem Mädchen nicht, so hat sie nur einen Weg ihn

*) Aventin Anal. Boiorum Lib. VII. pag. 509. Ex Aegypto se esse mentiantur, extorresque domo superis cogi se majorum delicta, qui DEIparam Virginem cum Puero Jesu hospitio excipere recusant, septem annorum exilio exipare impudentissime confingunt. Conf. Camer. med. hist. cent. 1. cap. 17. Besold. Theol. pract. voc. Sigeuter Mart. szentivany dissert. IV. Horeograph. pag. 127. Ipsi ajunt se Aegyptios esse, & ex injuncta sibi poenitentia, mundum peregrinantes circumire. Sed fabula est.

***) Aventinus loc. cit. Adeo vana supersticio hominum mentes velut lethargus invasit, ut eos violari nefas putent, atque grassari, furari, imponere, impune passim sinant.

*) Nach Kolbens Beschreibung.

hogy Bajorországba és Németország más vidékeire érkezve miképpen igyekeztek avval igazolni kóborlásukat, hogy azt állították – és erről igyekeztek az embereket meg is győzni –: zarándoklatukkal atyáik bűnéért vezekelnek, akik nem voltak hajlandók befogadni Szűz Máriát és a Kiszűzest, mikor Heródes elől Egyiptomba menekültek éppen.²⁴ Mintha csak Isten 1400 év elteltével is atyáik bűneivel foglalkozott volna és kései utódaikat is ezért sújtotta és büntette volna, ráadásul oly módon, hogy a többi kereszténynek csak baja és nagy bosszúsága származzék belőle!

Másutt meg azt igyekeztek bebeszélni az embereknek, hogy egykor megtagadták a kereszténységet és hét évig pogányságban tévelyegtek, így aztán e hűtlenséget csak hétévi zarándoklattal tehetik jóvá. Még magát a papságot is belekeverték az ügybe, mert szerintük ők szabták ki rájuk penitenciaképpen, tévelygésükért a hétévi zarándoklatot. Ám ez sem volt egyéb csalásnál és koholmánynál, amellyel az embereket arra igyekeztek rávenni, hogy eltűnjék őket és jótékonykodjanak velük. Ez sikerült is kezdetben nekik – egy darabig. A népek sajnálkoztak sorsukon és vigyáztak, nehogy megbántsák vagy megsértsék őket.²⁵

Végül aztán maguk puskázták el üzenetüket, mivel magaviseletükkel ők maguk mutatták meg, hogy nem bűnbánó zarándokok, hanem gátlástalan gonosztevők. Nagy hitványságukban és lustaságukban nem csupán

²⁴ Aventinus: *Annales Boiorum*. VII. könyv, 509. oldal. „Azt hazudták hogy atyáik bűnei miatt kellett Egyiptomból menekülniök, s elhagyniok otthonaikat Isten rendeléséből, mert őseik nem voltak hajlandók befogadni az Istenszülő Szűzet a Kised Jézussal, amiért hétévi száműzetéssel kell vezekelniök – ezt lóditották szégyentelenül.” Vö. Camerarius: *Medicinalium historiarum centuriae*. I. 17; Besoldus: *Thesaurus practicus*. A „Zigeuner” címszónál; Martinus Szentivány: *Dissertationes IV. Horographiae*. 127. oldal. „Azt állítják egyiptomiak, és rájuk rótt penitenciaképpen járják kóborolva az egész világot. De ez csak mese.”

²⁵ Aventinus: I. m. „A hamis babonáság – mint valami örület – olyannyira megszállta az emberek elméjét, hogy azt hitték, tilos velük szemben az erőszak – inkább büntetlenül hagyták őket grasszálni, lopni és kárt tenni.”

im XIII. S. seiner Vorrede gemachte Hoffnung zur baldigen Erfüllung bringen.

Das Werk ist hier beyrn Herrn von Trattnern zu haben.

II.

Bermischte Nachrichten.

Fortsetzung der Muthmaßungen, von dem Ursprung und dem rechten Vaterlande der Zigeuner.

Endlich haben sie den Handel selbst verdorben; indem sie durch ihre Aufführung selbst erwiesen, daß sie nicht dergleichen büßende Sünder; sondern ruchlose Erzbösewichter sind. Sie suchten sich nicht allein bey ihren Mißthätigkeiten und Faulheit, mit Betrug, Diebstahl, und unverschämten Betteln zu ernähren, sondern nach Verlauf der sieben Jahre, wolten sie sich auch nicht wegpacken, wie man anfänglich glaubte, und gaben wiederum vor; der Weg wäre ihnen verlegt, daß sie nicht in ihr Vaterland zurückkehren könnten, oder sie müßten nach sieben Jahren ihre Wahlfahrt wiederum antretten; thäten sie es nicht, so würden sie mit Mißwachs und andern Landplagen heimgesucht werden. Nach der Zeit haben sich zwar aus

Deutschland eintze verlohren; sie gingen aber nicht nach Egypten, sondern in andere christliche Länder.

Martin Krusius führet in seinem schwäbischen Annalen *) drey Zigeunerische Grabchriften an, daraus man sehen soll, daß dieses Volk aus Klein Egypten herstamme. Die erste lautet:

„ Als man zehlet nach Christus
„ unsers Seligmachers Geburt 1445.
„ auf St. Sebastiansabend, ist ge-
„ storben der Hochgebohrne Herr
„ Herr Paniel, Herzog in Klein
„ Egypten, und Herr zum Hirsch-
„ hain desselben Landes.

Diese Grabchrift soll in einem geringen Kloster zu Steinbach zu finden seyn.

Die zweyte zu Brantma bey Brackhang lautet also:

„ Anno Domini MCCCCLIII. obiit
„ nobilis comes Petrus de minori Eryp-
„ to in die Philippi & Jacobi. d. 1.
„ Im Jahre 1453. ist gestorben der
„ Edle Graf Petrus aus Klein Egypten,
„ an Tage der Aposteln Philippi und
„ Jacobi.

*) V. Crusii Annal pag. 384. 401. 570.

csalásból, lopásból, szegyetelen koldulásból próbáltak megélni, hanem a hét év leteltével nem voltak hajlandók eltakarodni sem, ahogy a népek kezdetben remélték. Ekkor megint csak azt füllentették, hogy elrekedt a hazaút, képtelenek szülőföldjükre visszatérni, vagy pedig azt, hogy a hét év leteltével újra kell kezdeniök a zarándoklatukat, mert ha nem tennék, éhínség és egyéb csapások sújtanak őket. Egy idő után Németországból valóban eltűnt néhányuk, ám ők sem Egyiptomba, hanem más keresztény országokba vették útjukat.

Martin Krusius *Sváb évkönyveiben*²⁶ olyan cigány sírfeliratokat hoz, amelyekből látható, hogy e nép Kis-Egyiptomból származik. Az első a következőképpen szól:

„A Megváltónk Krisztus születésétől számított 1445 esztendőben, Szent Sebestyén napjának estéjén hunyt a Nagyságos Panuel gróf, Kis-Egyiptom hercege, és Hirschborn ura.”

Ez a sírfelirat egy apró steinbachi kolostorban található.

A második – a bracknangi Brautmából való – viszont a következőképpen szól:

„Az Úr 1453. évében, Fülöp és Jakab napján elhunyt a nemes kis-egyiptomi Péter gróf.”

A harmadik Pforzheimből való:

„Az 1498. évben, az Orbán napja utáni hétfőn elhunyt a nemzetes, kis egyiptomi Johann örgrófúr. Isten legyen irgalmas és kegyelmes lelkéhez.”

Csakhogy ki nem látja, hogy e sírfeliratok hitele és adatértéke kétségtelenül szintén csupán a cigányok nyomorúságos tanúságán alapul. Egy szó mint száz, sokan, sőt a többség bevette tehát, hogy valóban ebből az országból származtak, ám miközben elhitték ezt, hamarosan tapasztalniok kellett e nép hitványságát és gátlástalan féltelenségét, így aztán hamarosan elkezdtek mindazt a kárt, amit csak a cigányok Egyiptom óta, kezdettől fogva tettek, őseik nyakába varrni. Nem csak azt állították immár, hogy a cigányok a Kisjézusnak nem nyújtottak menedéket száműzetésé-

²⁶ Martinus Crusius: *Annales*. 384, 401, 510. oldalak.

Die dritte zu Pforzheim, im Jahre 1498. auf Montag nach Urbarni, starb der Wohlgebohrne Herr Johann Freygraf aus Klein Eypren, des Seele Gott gnädig und barmherzig woll seyn.

Allein wer siehet nicht, daß die Wichtigkeit und Gewißheit des Inhalts, dieser Grabschriften ohnefehlbar auch nur von dem elenden Zeugnisse der Figeuner herrühre. Genug! viele, ja die meisten glaubten es, daß sie aus diesem Lande wirklich herstammten; und indem man es glaubte, bald darauf aber die Unart und die ziegellose Ausgelassenheit dieses Volks sahe, so fieng man an alles mögliche, was in und bey Eypren herum, von jehet Uebels vorgegangen war, ihren Vätern aufzubürden. Man sagte nicht nur allein dieses, daß sie das Jesuskindlein auf der Flucht nicht annehmen wollten; oder daß sie vom Christenthum abgefallen, als welches sie alles selbst gestunden oder vielmehr sich selbst angedichtet hatten; sondern man gieng weiter zurück, bis auf die Zeiten Moses, und machte aus den Figeunern diejenigen Zauberer in Eypren, die Mose und Aarcon zu ihren Zeiten widerstanden, und alle Wunder, die diese vor den Augen des Königes Pharaos gethan, nachmachen wollten; daß eben dieses Volk kurz vorher, ehe dieses geschah, entweder aus Nigritien, oder aus Nubien, oder aus der Wüsten Saara, nach Eypren gekommen wäre; ja

daß der König Pharaos, sie zu Aufsehern über die Kinder Israel gemacht hätte, um sie in ihrer Dienbarkeit zu ängstigen und zu plagen; und endlich, daß auch der König Zerodes seine unmenschliche Grausamkeit an den Kindern zu Bethlehem, durch eben diese Werkzeuge ausgeübet hätte. Solchergehaltn heisset es, hätte sich dieses Volk bereits in Eypren der Faulheit und dem Mißgung ergeben, und gewöhnet, von anderer Leute Schweiß und Mühe, seine Nahrung und Unterhalt zu nehmen. Nachdem aber die Kinder Israel, aus ihrer schweren Dienbarkeit errettet wurden, so mußte der vortheilhafte und einträchtliche Dienst jener Aufseher nothwendig aufhören. Ehe sie sich aber zur Arbeit bequemen sollten, so paktten sie lieber ihr Geräthe, ihre Weiber und Kinder zusammen, zogen aus Eypren heraus, und suchten sich in fremden Ländern auf eine unerlaubte Art mit List und Betrug zu ernähren. Und so, sagt man, hätten sie ihre schändliche Lebensart immer weiter fortgesetzt, und sich dabey bis in unsere Gegenden ausgebreitet.

Dies sollen die Beweißthümer seyn, aus welchen man gedenket dazuthun, daß die Figeuner aus Eypren, oder aus denen, diesem Lande benachbarten Provinzen herrühren. Wenn man sich aber vorstelllet, wie nicht allein Bellonius bezeuget; er habe die Figeuner in Eypren in großer Menge unter den Palmbäumen an dem Nilflusse gesehen, welche da:

ben, vagy hogy elhagyták a keresztény hitet – amit mind a cigányok maguk meséltek vagy inkább költöttek egykor – hanem még régebbre nyúltak vissza, egészen Mózes idejéig és cigányoknak mondták immár azokat az egyiptomi varázslókat is, akik Mózesrel és Áronnal a maguk idején szembe szegültek és mindazt a csodát, amelyeket ők a fáraó- király színe előtt tettek, utánozni próbálták. Aztán azt is beszélték, hogy ugyanez a cigány nép, kevéssel e történet előtt, vagy Nigerből vagy Núbiából, vagy pedig a zaarai sivatagból vándorolt Egyiptomba, sőt, hogy a fáraó- király Izrael gyermekeinek felügyelőivé tette őket avégett, hogy mint hű szolgák szorongassák és gyötörjék a zsidókat, sőt végül azt is hozzátették, hogy maga Heródes király is a betlehemi gyermekeken elkövetett embertelen kegyetlenségeit ugyancsak a cigányok segítségével követte el. Ezek szerint tehát e nép már korábban, Egyiptomban is aljasnak és hitványnak bizonyult és hozzászokott ahhoz, hogy más emberek veritéke és fáradsága árán szerezze meg kenyerét és tartsa fenn magát. Miután azonban Izrael gyermekei súlyos szolgaságukból megszabadultak, a cigányok hasznos és odaadó felügyelői szolgálatára többé nem volt már szükség. Mivel azonban a munkás élethez nem fűlött a foguk, összepakolták holmijukat, és asszonyaikkal-gyermekeikkel együtt kivonultak Egyiptomból, majd idegen földön, bűnös módon, ravaszsággal és csalással próbálták magukat fenntartani. Így folytatták tehát – mondogatták az emberek – szégyenletes életmódjukat a továbbiakban is, mindaddig, amíg a mi vidékeinkre nem értek.

Ezek tehát a bizonyítékok, amelyek alapján az a közhiedelem, hogy a cigányok Egyiptomból, vagy az Egyiptommal határos tartományokból származnak. Ha azonban az ember meggondolja, amit nem csupán Bellonius bizonygat – mármint hogy ő maga nagy tömeg cigányt látott Egyiptomban a Nílus partján a pálmafák tövében, akik ott is ugyanúgy idegeneknek számítottak, mint egye-

selbst eben sowol, als anderswo Fremdlinge gewesen *); sondern, daß auch diejenigen, die zu unsern Zeiten in Egypten waren, dieses Gefinde in eben der Gestalt wahrgenommen; so sieht man ja daraus, daß Egypten ihr rechtes Vaterland nicht seyn könne; weil man sie auch da nur als Fremdlinge und nicht als Landeskin-der ansieht. Sie machen daselbst eben so, wie bey uns, eine besondere Nation aus, und zählen sich weder zu den Arabern, noch zu den Türken, Griechen, Armeniern, oder zu irgend einer Nation, die in Egypten ihren Wohnplatz hat; sondern machen ein abgesondertes Volk aus. In Kairo pflegen sie ihre Hütten und Zelte insgemein auf großen und leeren Plätzen, wo die Sonne am heißesten scheint, aufzuschlagen, und braten sich den ganzen Tag über, an der Sonne, nicht anders, wie unsere Zigeuner bey'm Feuer **). Hier muß

man nun abermal fragen, woher dieses Volk nach Egypten gekommen sey? Wird darauf geantwortet: aus Arabien, Nigritien oder aus der Wüste Saara; so ist die Sache, wann nicht mehr Beweisthümer dazu kommen, eben den nämlichen Schwierigkeiten und Zweifeln unterworfen.

Vielleicht irren wir in unserer Nachsagung nicht, wenn wir sagen: daß eben dieser Umstand, verschiedene Schriftsteller verleitet haben mag, den Ursprung und das Vaterland der Zigeuner in Arabien und in andern an Egypten gränzenden Ländern zu suchen; nachdem sie eingesehen, daß auch nach dem Vorgeben dieses Volkes selbst, es Egypten unmöglich seyn könne. Ludwig Anton Muratori sagt daher in seiner Geschichte von Italien, die aus den wältschen übersetzt zu Leipzig 1750. in 4to herausgekommen ist: Heute zu Tage wird man vielleicht darüber lachen; daß diese Leute vorgaben, sie wären aus Egypten gebürtig, und der König von Ungarn, welcher ihren Ort einnahm, hätte verlangt, sie sollten sieben Jahre lang in der Welt herumschweifen.

Die Sprache der Zigeuner wäre freylich noch eines der sichersten Mittel, den wahren Ursprung dieses Vol-

*) Thomastus zieht diese Beobachtung des Bellonius in Zweifel, und hält dafür, daß vielleicht Bellonius andere, denen Zigeunern in etwas ähnliche Landläufer, für Zigeuner verkennt haben möge. S. Ejusd. Dissert. S. 64. Wenn aber zu des Bellonius Zeugnis noch mehrere hinzukommen, welche die genaueste Kenntniszeit zwischen denen Egyptischen und unsern Zigeunern behaupten, so darf man vernünftiger Weise, darein nicht das geringste Mißtrauen setzen.

***) Wir haben dieses aus dem Munde eines glaubwürdigen und gelehrten Mannes, welcher sich vor nicht allzulangen Jahren in Egypten eine geraume Zeit aufgehalten hat,

und selbst von allem dem ein Beobachter und Augenzeuge gewesen ist.

bütt²⁷ –, hanem azok is mondanak, akik manapság jártak Egyiptomban és e népségről ugyanezt állapították meg, bizony arra következtet, hogy Egyiptom semmiképpen nem lehet igazi őshazájuk, hiszen ott is csak idegeneknek és nem honfitársaknak tekintik őket. Ott éppúgy különálló nemzetet alkotnak, mint minálunk, és nem sorolják magukat sem az arabokhoz, sem a törökökhöz, görögökhöz, örményekhez, sem pedig egyéb Egyiptomban élő néphez, hanem különálló népet alkotnak. Kairóban putrijaikat és sátraikat nagy és üres tereken szokták általában felverni, ahol a nap a leghevesebben tűz, és egész álló nap a napon perzselődnek, pont úgy, ahogyan a mi cigányaink teszik a tűz körül.²⁸ Itt újra fel kell tennünk a kérdést: Honnét jött Egyiptomba e nép? Nubiából, Nigerből vagy a zaa-rai sivatagból – szól a válasz: vagyis az egész ügy, míg nem akad további bizonyíték, ismét csak nehézségekbe és kétségekbe torkollik.

Talán nem tévedünk nagyot, ha kimondjuk: éppen az a körülmény késztetett számos kutatót arra, hogy a cigányok eredetét és őshazáját Nubiában és egyéb, Egyiptommal határos országokban keresse, mivel be látták, hogy e nép még saját állítása ellenére sem tartható semmiképpen egyiptominak. Ludwig Anton Muratori *Itália történetében* – amelyet olaszból fordítva Lipcsében, 1750-ben adtak ki németül, negyedrért formátumban – a következőket írja: „Manapság talán már nevetségesen hangzik, hogy ez a népség magát egyiptomi születésűnek adta ki, és hogy szerintük Magyarország királya, aki földjüket meghódította, kívánta tőlük, hogy hét esztendőn át kóboroljanak a világban.”

A cigányok nyelve lenne nyilván a legbiztosabb eszköze annak, hogy valódi eredetüket biztosan meghatározzuk, már ha e nyelv általános

²⁷ Thomasius kétségbe vonja Belloniusnak ezt a megfigyelését, és úgy véli, hogy Bellonius talán más, a cigányokhoz némileg hasonló vándorokat tévesztett össze a cigányokkal. Lásd Thomasius: *Dissertatio*. 64. §. Mivel azonban Bellonius tanúságát még több olyan bizonyíték is alátámasztja, amely az egyiptomi és a németországi cigányok közti hasonlóságot igazolja, természetesen a legkisebb kétség sem férhet a dologhoz.

²⁸ Ezt egy megbízható és tudós embertől hallottuk, aki nem túl sok évvel ezelőtt huzamos ideig tartózkodott Egyiptomban és maga volt megfigyelője és szemtanúja a dolognak.

kes in eine Gewissheit zu setzen, wenn man den allgemeinen Gebrauch derselben irgendwo in einem Lande antreffe: wenn man aber auch hier betrachtet, wie dieses Geschlecht bey seiner Zerstreung zwischen so vielen andern Nationen, bey beständigen Herumwanderungen, bey einem gänzlichen Mangel an schriftlichen Urkunden auch die ursprüngliche Sprache selbst, in ihrer Reinigkeit unmöglich beybehalten können; so ist leicht zu erachten, daß auch dieses Mittel fruchtlos seyn müsse; zumalen, wenn es seine vollkommene Richtigkeit haben sollte, was der gelehrte Böhming in seiner neuen Erdbeschreibung 1. Theil S. 1074. davon sagt: Die Sprache der Zigeuner ist aus Malachischen, Slavonischen, Ungarischen und andern Nationen verdorbenen Wörtern zusammen gesetzt.

Was diejenigen Zigeuner, die sich noch heute in Egypten aufhalten, betrifft: so kann man mit keiner Gewissheit sagen: ob sie auch bis diese Stunde noch die nämliche Sprache reden, die unsern Zigeunern eigen ist; denn nachdem die Osmanischen Türken dieses Königreich im Jahre 1517. unter ihre Gewalt bekamen; so wurde allen darin wohnenden Nationen, um allen Verschwendungen und Aufruhr vorzubeugen, der Gebrauch aller andern Sprachen, außer der Arabischen, bey Lebensstrafe verbotnen. Was ist also hieraus zu schließen, als daß auch die dasigen Zigeuner

bey einem so schweren Verbothe, ihre liebe Muttersprache aufgegeben, und sich an die Arabische gewöhnet haben, und dabey verblieben seyn mögen.

Daß aber die Sprache der Zigeuner, entweder die Koptisch, oder die Aethiopische seyn sollte, als welche beide sonst in Egypten im Gange gewesen, daran muß man billig zweifeln; nachdem nicht allein Pollarus, welcher der Egyptischen Sprache kundig war, dieses ausdrücklich verneinet; sondern auch Laurentius Palmirensis erzählt *), es hätten die Zigeuner, als sie einstens von jemanden in der Egyptischen Sprache angeredet worden, selbigen ganz und gar nicht verstanden. Dem ungeachtet aber bestehet Pollarus darauf und führet einige Arabische Wörter an, welches Land er klein Egypten nennet, die mit der Sprache der Zigeuner entweder vollkommen übereinstimmen, oder auch nur wenig davon unterschieden sind **); als *Dade* heißet in beyden Sprachen der Vater, *Tag*, das Feuer; das Brodt heißet

*) Cordova pag. 408. Thomas Dissert. S. 37.

***) Martin. Kelpius, in Nat. Saxonum Transilv. edit. Lipt. cap. II. §. 14. Not. c. Vulcanio vocantur Nubiani pag. 100. & voces idiomatis hujus ab iplo aduersas fidem meritis colligo ex: *Dade*, pater, *Maurus*, panis, *Tag*, ignis, quod ex errorum lingua intelligo.

használatával bármely országban találkozhatnánk. Sajnos azonban ezúttal is avval kell szembesülnünk, hogy ez a faj annyi más nemzet közötti szétszórásában, állandó vándorlásai közben, illetve írásbeliségének teljes hiányában eredeti nyelvét sem volt képes a maga tisztaságában megtartani. Könnyű tehát rámutatnunk, hogy ezzel az eszközzel sem jutunk nyilván sokra, kiváltképp, ha valóban az a teljes igazság, amit a tudós Büsching új *Földleírásának* első részében, az 1074. oldalon mond erről: „A cigányok nyelve a román, a szlavón, a magyar, illetve egyéb nyelvek elferdített szavaiból van összeróva.”

Ami a még manapság is Egyiptomban tartózkodó cigányokat illeti, lehetetlen bizonyosan megmondani, vajon mind a mai napig ugyanazt a nyelvet beszélik-e, amelyet a mi cigányaink, hiszen mióta az oszmán törökök 1517-ben e királyságot uralmuk alá hajtották, minden ott élő nemzetnek, az összeesküvések és lázadások megakadályozása végett, fővesztés terhe alatt megtiltották az arabon kívül bármely más nyelv használatát. Mi másra következtethetünk ebből, mint arra, hogy az ottani cigányok is e súlyos tilalom hatására feladták anyanyelvüket és az arabra tértek át, és valószínűleg ma is azt beszélik.

Hogy viszont a cigányok nyelve sem a kopttal, sem az etióppal nem azonos, amelyek mindegyike Egyiptomban egyébként használatos volt, az aligha kétséges, hiszen nem csupán az egyiptomi nyelvet ismerő Bollinus tagadta ezt egyértelműen, hanem Laurentius Palmitenus is írja, hogy a cigányok egy kukkot sem értettek abból, amit valaki egyszer egyiptomi nyelven mondott nekik.²⁹ Ennek ellenére Vulcanius váltig állítja a dolgot, sőt néhány núbiai szót is felsorol – Núbiát nevezi egyébként Kis-Egyiptomnak – amelyek a cigány nyelv megfelelő szavaival vagy teljesen egyeznek, vagy tőlük csak kevéssé különböznek,³⁰ *dade* például mindkét

²⁹ Cordova: 408. oldal; Thomasius: Dissertatio. 37. §.

³⁰ Martinus Kelpius: Nat. Saxonum Transylvaniae. Lípt. (?) kiadás II. fejezet 14. §, jegyzet. „Vulcanius núbiaiaknak a 100. oldalon nevezi őket. E nyelv általa felsorolt figyelemre érdemes szavai közül a következőket gyűjtöttem ki: *dade* – apa, *manron* – kenyér, *tag* – tűz – ami a kóborlók nyelve alapján is érthető.”

in der Arabischen Sprache *Manon*, Zigeunerisch, *Maro*.

Diese Muthmaßung des *Vulkanius* verdienet allerdings vor vielen andern einen Vorzug, weswegen sie auch *Thomasius* seines Beyfalls gewürdigt hat. Es finden sich aber noch manche Zweifel und Schwierigkeiten in den Gründen, aus welchen er dieselbe hergeleitet: denn es steht noch dahin, ob die Arabier ihr Vaterland jemals klein *Egypten* nannten. Es ist eine Frage: ob nicht die Sprache der Arabier und der Ägypter eine und eben dieselbe sey? Und nachdeme wir oben aus Zeugnissen erwiesen, daß die Sprache der Ägypter von der Zigeuner Sprache ganz unterschieden ist, so könnte in diesem Falle von der Arabischen das nämliche gesagt werden. Der Grund, daß sich die Einwohner Arabiens eben sowol, wie die Zigeuner zum Christenthum bekennen, gibt der Sache, ein sehr geringes Gewicht, und sie gewinnt dadurch auch kein besseres Ansehen, wenn man die Sitten und äußerliche Gestalt dieser Völker gegen einander hält und vergleicht. Und wenn

eine zufällige Uebereinstimmung der Sprachen hinlänglich seyn sollte, die Abstammung eines Volks von dem andern vest zu setzen, so hätte man schon längst uns Ungarn unter die Nachkommenschaft *Abrahams* ordnen und zu seinen Kindern machen müssen: nachdeme die Ungarische Sprache, sowol in Wörtern und in der Aussprache, als auch in den Veränderungen und Beugungen derselben, mit der Ebräischen so genau übereinstimmt *). Was also *Vulkanius* hier von der Sprache der Arabier gesagt hat, ist viel zu wenig, einen untrüglichen Schluß zu machen, und dadurch ganz sicher zu erweisen, daß unsere Zigeuner ihre Landsleute seyn müßten. Wir finden in der Sprache viel mehrere Wallachische, Griechische auch Persische Wörter, als vielleicht Arabische darinne vorhanden sind.

*) Dieses hat besonders *Franciscus Foris* *Otrokock* in seinem Buch, *Origines Hungariae* Part. I. cap. VIII p. 281. u. f. mit vieler Mühe und Fleiß auf eine sehr gelehrte und gründliche Art dargethan, und mit vielen Beyspielem erwiesen.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von *Ghelensthen* privil. Zeitungscomtoir, in der *Sinngerstrasse* No. 931.

nyelven „apát” jelent, *tag* „tüzet”, a „kenyér” pedig núbiai nyelven *manron*, cigányul meg *maro*.

Vulcaniusnak ez a véleménye mindenesetre sok másnál jóval értéke-
sebb, ezért aztán Thomasius tetszését is kiérdemelte. Felmerül azonban
néhány kétség és adódik némi nehézség azokkal az alapokkal kapcsolat-
ban, amelyekből az elmélet kiindul, például még mindig kérdéses, vajon
a núbiaiak valóban Kis-Egyiptomnak nevezték-e hazájukat. Az is kérdé-
ses, vajon az egyiptomi és a núbiai nyelv nem egy és ugyanaz-e. Hiszen
miután fentebb bizonyítottuk, hogy az egyiptomi nyelv teljes mértékben
különbözik a cigány nyelvtől, az említett esetben a núbiairól is ugyanez
lenne elmondható. Az a kiindulási pont pedig, hogy Núbia lakosai a cigá-
nyokhoz hasonlóan keresztény hitet vallanak, szempontunkból igen keve-
set nyom a latban, no és attól sem válik nyomósabbá az érvelés, ha e két
nép szokásait és küllemét tesszük egymás mellé és hasonlítjuk össze. És
ha némi esetleges egyezés két nyelv között elegendő lenne ahhoz, hogy
egyik népnek a másiktól való származását szilárdan bizonyítsa, minket
magyarokat bizony már régóta Ábrahám ivadékaik közé kellett volna so-
rolni és gyermekeinek kellett volna tartani, hisz a magyar nyelv, mind
szavaiban, mind kiejtésében, mind pedig képzésmódjában és ragozásában
meglehetősen hasonlít a héberre.³¹ Amit tehát Vulcanius itt a núbiai nyelv-
ről állít, ugyancsak kevéske ahhoz, hogy megalapozott következtetéseket
vonjunk le belőle és egyértelműen bizonyítsuk általa, hogy a mi cigányai-
nk a núbiaiak honfitársai voltak egykor. A cigány nyelvben ugyanis sok-
kal több román, görög és perzsa szót lelhetünk, mint amennyi állítólagos
núbiai található benne.

³¹ Ezt különösen Otrókocsi Fóris Ferenc bizonygatta *A magyarok eredete* című könyve I. részének 8. fejezetében, a 281. oldaltól fogva nagy fáradsággal és szorgalommal, sőt igen tudós és alapos érveléssel is, számos példát is hozott rá.

II.

Vermischte Nachrichten.

Fortsetzung der Nachweisungen, von dem Ursprung und dem rechten Vaterlande der Sigeuner.

Wir wollen einen Versuch wagen, und sehen, ob es nicht möglich wäre; den Ursprung dieses Volks in einer ganz andern Weltgegend zu entdecken, und ob eine Nachweisung (denn für keine Gewißheit wollen wir sie nicht ausgeben) die wir hier vorlegen, nicht eben so viel Wahrscheinliches auf Ihrer Seite haben möchte, als des Vullanius seine; ob sie gleich von denen meisten entweder verworfen, oder vernachlässiget worden ist; weil man beständig nur darauf bedacht gewesen, die eigene Aussage der Sigeuner wahrscheinlich oder glaubwürdig zu machen. Wir lesen in der Geschichte der Mogolen von einem gewissen Chan oder Beherrscher dieses Volks, der uns, als ein Stifter der ersten Periode in der mogolischen Monarchie, vom Jahre 1206. beschriben wird *). Dieser

hieß Cinghis Chan, oder nach der Arabischen Schreibart Dschinghis Chan, dessen Descendenten nach seinem Tode lange Jahre, doch mit abwechselndem Glücke dieses Volk beherrschten. Dieses Haus oder Geschlecht derer Cinghis Chan, stehet noch heute unter den Krimischen Tartarn, die doch ohnstrittig wahre Abstammlinge der Mogolen sind, im Flor und großen Ansehen; zumalen auch in dem letzten Friedensschluß zwischen Rußland und der Pforte dieses fest gesetzt worden, daß die Krimischen Tartarn und alle dahin gehörigen Völker, sich allezeit einen Chan aus dem Cinghis Chanischen Stamme nehmen sollen und müssen. Halte man nun den Namen Sindelo, dessen Aventinos **) als eines Sigeunerischen Königes oder Herzogs gedenket, gegeneinander, und stelle zwischen beyden eine Vergleichung an, so wird man sich bald vorstellen können, wie durch ein bloßes Mißverständnis, aus einem Cinghis ein Sindelo, oder Sindadel entstehen konnte. Wenn man ferner bedenkt, daß die Namen einer Familie, gesetzt, wenn auch die Sprache eines Volks untergehet, dennoch unverrückt und ungedändert beygehalten werden, weiß man darauf seine Rechte pflegen zu gründen, so ist es gar nicht ungeroimt zu schließen, daß Sindelo entweder ein wahrer oder auch nur ein angemasteter Auserwand-

*) Wenn wir hier von der mogolischen Monarchie reden, so ist darunter nicht diese zu verstehen, welche noch heute in Indien von dem großen Mogol beherrscht wird; indem diese erst im Jahre 1498. von Babur gestiftet worden ist; jene hingegen von Dschinghis Chan im Jahre 1206. S. Schöfers Vorlesung seiner Universalhistorie, von Mogolen S. 212. u. f.

**) Avent. Annales Bojarum Lib. VII. pag. 509.

Kísérletet szeretnénk tenni és megvizsgálni, vajon nem lehetséges-e a cigány nép eredetét valamely teljesen más világtájon felfedeznünk, és hogy vajon annak az elméletnek – mert feltételezésünket korántsem kívánjuk bizonyosságnak beállítani –, amelyet itt kifejtünk, nem lehet-e éppen annyi valószínűsége, mint a Vulcaniusénak, illetve hogy a többség nem csupán azért vetette-e el eleddig és azért vette semmibe ezt a teóriát, mert mindenki folyton csak azon törte a fejét, hogy miként igazolhatja vagy hitelesítheti a cigányok saját állításait?

A mongolok történetében olvashatunk egy bizonyos kánról, avagy uralkodóról, akiről azt írják, hogy a mongol monarchia első, 1206-tól kezdődő korszakának megalapozója volt.³² E kán neve Dzsingisz volt, vagy az arab írásmód szerint *Dzsinkisz Khan*: utódai halála után még hosszú évekig, igaz, változó szerencsével uralkodtak népén. Dzsingisz kán háza, avagy nemzetsége a krími tatárok közt, akik nagy valószínűséggel a mongolok valódi leszármazottai, mind a mai napig nagy tiszteletben áll és virágzik. Mi több, az Oroszország és a Porta közt létrejött legutóbbi békeszerződésben világosan rögzítették, hogy a krími tatároknak és a hozzájuk tartozó népeknek mindig egyetlen, Dzsingisz nemzetségéből származó kánt illik és kell választaniok. Nos, ha Zidelo nevét, akit Aventinus³³ cigány királyként vagy hercegként emleget, Dzsingiszével összevetjük és összehasonlítjuk, könnyen elképzelhető, hogyan válhatott pusztá félreértés folytán Dzsingiszből Zidelo, vagy Zindadel. Ha pedig azt is meggondoljuk, hogy a családnevek – hiába enyészik el közben az adott nép nyelve – sértetlenül és változatlanul meg szoktak maradni, hiszen minden jog a személynevekhez kapcsolódik, egyáltalán nem tűnik badarságnak az a következtetés, hogy Zidelo vagy valódi vagy állítólagos rokona lehetett Dzsingisz

³² Ha itt mongol monarchiát említünk, nem azt kell értenünk alatta, amelyet Indiában ma is a nagymogul irányít, mert ezt csak 1498-ban alapította Bábur, az eredetét azonban Dzsingisz Kán 1206-ban hozta létre. Lásd S. Schlötzer nézeteit *Egyetemes történetében*, a mongolokról szóló részben, a 212. oldaltól fogva.

³³ Aventinus: *Annales Bojorum*. VII. könyv, 509. oldal.

ter der Dschinkiser gewesen seyn mag. Als sich nun nach der Zeit das ungeheure Reich der Mogolen, wegen seiner Weitläufigkeit zerdrümmerte, und in sieben von einander abgesonderte Hauptstaaten zerfiel: so wurde unter diesen einer Dschagatai genennet; und ihr Chan, der Dschagataische Chan; ein andere Stadt hieß Dsongar, und seine Glieder Dsongari. Endlich hat sich auch in dem letzten Kriege zwischen Rußland und der Pforte, ein Herrführer der krimmischen Tartaren hersüßgethan, den man Devlet Gveray nannte. Lauter Benennungen, die mit der Zigeunersprache, so wie dieselbe noch heute unter ihnen im Gange ist, die größte Verwandtschaft haben *). Wenn wir uns weiter vorstellen, daß die Mogolen ein schmutziges Volk waren **), welches sich in gewisse Hor-

den, deren jedwede außer dem Großchan, ihren besondern Chan hatte, getheilet hatte, und daß dieses Volk um das Jahr 1401. in dem westlichen Asien, nahe an den Staaten der Comanner herumshawürte: wie leicht konnte es angehen, daß sich einige, und zwar solche Horden, die aus den niederträchtigsten Leuten bestanden, von dem großen Haufen abgeriffen, und sich bald darauf, theils in Africa, theils in Europa ausgebreitet haben? Hieraus ist eben zu ersehen, wie sowohl die Sprache dieser beyden Völker, als auch ihre Sitten, unsern den historischen Umständen, unserer Ruchmaßung von dem Ursprunge und dem rechten Vaterlande der Zigeuner,

*) Dschagatai, kan von dem Zigeunerischen Wort Dscha z. i. gep. hergeleitet werden, und so viel, als ein herumreichendes Volk bedeuten. Dsongari, und Zingari, ist fast einetley. Devlet, stammet vielleicht von Devle her, wozunter die Zigeuner die Gottheit verstehen, und kann bey denen Tartarn auch ein Name seyn, womit sie alles, was hoch und ansehnlich ist, verehren. Wenn jemand diese beyde Sprachen vollkommen in seiner Gewalt hätte, so ist nicht zu zweifeln, er könnte viel Ähnliches darinnen finden und entdecken.

***) Zwinger in theat. vite hum. Vol. 17. pag. 3900. giebet uns von denen Tartarn folgenden Axiß, dessen Bild mit der Lebensart der Zigeuner sehr genau übereinstimmt: Uno in loco non diu commorantur, sed depaßis pacuis, cum armentis, uxoris & liberis, quos in plauris & equis secum circumferunt,

alio commigrant, gravem infelicitatem putantes, diu in eodem loco morari, itaque liberis suis sic grave malum imprecantur: Utinam eodem in loco, perinde ut Christianus perpetuo hæreas, propriumque favorem olfacias. D i An einem Orte halten sie sich nicht lange auf, sondern wenn die Wapen einmal abgehütet worden, so ziehen sie mit ihren Weibern und Kindern, welche sie auf Karren und Pferden mitgeschleppt anderwärts hin. Sie halten es für ein großes Unglück an einem Orte lange zu verbleiben; eben deswegen, wenn sie ihren Kindern etwas Uebels auf den Hals wünschen wollen, so pflegen sie zu sagen: daß sie an dem nämlichen Orte, eben so wie die Christen, immer verbleiben, und den eigenen Gessant riechen müssen. Conf. Olivier Geographie S. 335. Die Tartarn sind Leute von einer schwarzbraunen Farbe, stark vom Leibe, und mittler Statur. Ihre Kost ist Pferdefleisch, welches sie von gefallenen Affen nehmen. Sie schlagen gemeinlich ihre Zelte in offenen Feldern auf, und pflanzen dieselben von einem Orte zum andern.

kánnak. Mikor azután egy idő múlva a hatalmas mongol birodalom túlságos kiterjedtsége miatt összeomlott és hét különálló főállamra esett szét, az egyik államot a Dzsagatájnak nevezték, az ország kánját pedig dzsagatáj kánnak. Egy másik várost meg Dzsongárnak, lakosait pedig dzsongároknak. Nemrég az utolsó orosz–török háborúban szerepelt egy krimi tatár hadvezér, akit Devlet Szverájnak hívtak. Ezek tisztára olyan nevek, amelyek a cigány nyelvvél – mégpedig annak ma is használatos változatával – a legszorosabb rokonságban állnak.³⁴ Ha továbbá meggondoljuk, hogy a mongolok is kulturálatlan nép volt,³⁵ amely úgynevezett hordákba szerveződött – amelyek mindegyikének megvolt a maga kánja a nagykanon kívül – és hogy ez a nép 1401 körül Nyugat-Ázsiában az oszmán birodalom határainak közelében kóborolgatott, könnyen elképzelhetjük azt is, hogy egyesek közülük, sőt akár teljes, alacsonyabb rangú emberekből álló hordák is leszakadtak a népesség zömétől és hamarosan részben Afrikában, részben pedig Európában széledtek el. Így az is könnyedén belátható, hogy e két nép nyelve, életmódja, történelmi háttere miatt nem cáfolja a legkisebb mértékben sem a cigányság eredetéről és igazi őshazájáról alkotott elméletünket.

³⁴ A *Dzsagatáj* szó a cigány *dzsa*, „menj” szóból vezethető le, és nem egyebet jelent mint vándor népet. A dzsongárok és a cigányok szinte azonosak. A *Devlet* név valószínűleg a *Devla* szóból ered, ami a cigányok közt az Isten neve, ám a tatárok közt olyan névként használják, amivel mindent tisztelnek, ami nagyszerű és fenséges. Ha akadna olyasvalaki, aki e két nyelvet tökéletesen bírná, kétség kívül számos egyéb hasonlóságot is találhatna és felfedezhetne.

³⁵ Zwinger – *Theatrum vitae humanae*. 17. kötet – a 3900. oldalon a következő leírást adja a tatárokról. Az általa festett kép igencsak egyezik avval, amit a cigányok életmódjáról tudhatunk. „Egyazon helyen nem időznek sokáig, hanem ha kimerültek a legelők, jószágokkal, gyerekeikkel és feleségeikkel – akiket szekereken magukkal visznek mindenhová – másúvé költöznek, mert nagy szerencsétlenségnek tartják, ha valakinek tartósan egyazon helyen kell élnie. Ezért ha nagyon mérgesek a gyerekeikre, a következőképpen átkozódnak: »Ragadj meg egyhelyben, mint valami keresztény, és szagold a saját büződet!« Vö. *Bilder Geographie*. 335. oldal. „A tatárok sötétbarna bőrű nép, erőstestű, középtérmetű. Lóhússal táplálkoznak, amelyet dögéből szereznek. A nyílt mezőn szeretik sátrukat felverní, amit egyik helyről a másikra szállítanak át.”

gar im geringsten nicht entgegen sind.

Nun ist nichts mehr übrig, als daß wir auch noch etwas von ihrer eigenen Tradition sagen, worauf sich diejenigen so große Rechnung machen, die das Zigeunervolk, für ursprüngliche und geborne Ägypter, meistens deswegen halten wollen; weil sie dieses selbst gestanden und gesagt haben. Wir können aber dagegen mit eben solcher Zuverlässigkeit darthun und behaupten, daß sie sich zuweilen auch Tartaren nannten. Es bezeuget zwar dieses, so viel uns wissend, außer Zierzins *) sonst niemand; allein Zierzins ist ein glaubwürdiger Schriftsteller, und der Name Tartaren, Tharen und Latten, welchen man den Zigeunern nicht allein in Deutschland, sondern auch in Ungarn mehrmalen, sowohl im gemeinen Sprachgebrauch, als auch in öffentlichen Schriften **) beygelegt hat, kann diesem Zeugniß das größte Gewicht geben. Denn eben so, wie der Name Ägypter und

Pharaoner, sich auf ihre eigene Aussage gründet: also konnte auch der Name Tartaren, den nämlichen Ursprung haben. Daß aber die Zigeuner weder in der Sprache, noch in den Sitten mit denen Ägyptern übereinkommen, solches sagt Ahasv. Fritschius mit ausdrücklichen Worten ***). Es lassen sich doch beyde Muthmaßungen auf eine gewisse Art vereinigen: indem es nicht unmöglich ist, daß diese Landstreicher auch in Ägypten gewesen sind, und sich eine Zeitlang daselbst aufgehalten haben, ehe und bevor sie in unsere Gegenden einrückten. Vom Jahre 1401 da sie sich von dem großen Haufen der Wogolen, wie wir oben etinneren, abgerissen hatten, bis 1411. und weiter hinaus, da sie sich hier sehen ließen, und also innerhalb zehn oder auch mehr Jahren, haben sie wohl Zeit genug gehabt, bey ihrer gewöhnlichen Wanderungssucht, diesen Plan auszuführen. Nachdem aber Einigen von ihnen der Wohnplatz in Ägypten nicht allerdings anständig war, oder wie Vulcanius meynet, daß sie von dem Sultan vertrieben worden wären, so konnte es geschehen, daß sie, mit Zurücklassung eines Theils von ihrem Volke, deren Nachkommen noch heute da

*) Zierzins c. 39. ad Const. Carol. V.

**) V. Mandatum poenale Com. a Stolberg A. 1579. Septemb. Conradi Spervogel, Diarium ad A. 1534. in Manuscripto originali p. 300. Dominica ante Philippi & Jacobi Dominus de Cfernako (Capitaneus Leutschoviensis) misit aliquos equites ad novam Villam (Neudorf) ubi jacuerunt *Paganii* nominantur sive *Zigantii*. Vid. Selecta ex Chronicis Leisitzerianis ad eundem annum in Analec. Icepulii Caroli Wagner. P. II. pag. 52.

***) Ahasv. Fritschii, Diatribe hist. politic. de Ziganorum origine &c. *Egyptios esse, ut vulgo quidem persuasum, non facile dixerim, cum moribus ac lingua Egyptiorum dissimilimi temper fuerint.*

Nincs más hátra tehát, mint hogy valamit mondjunk a cigányok saját hagyományairól is, amellyel olyannyira számolnak azok, akik a cigány népet eredeti és született egyiptominak szeretnék tartani, elsősorban azért, mert ezt maguk a cigányok állították és mondták nekik. Mi azonban éppen ilyen biztonsággal jelenthetjük és mondhatjuk ki, hogy a cigányok néha tatároknak is nevezték magukat. Igaz, ezt legjobb tudomásunk szerint az egy Zieritziuson³⁶ kívül senki nem bizonyítja senki, csak hát Zieritzius megbízható szerző, az a tény pedig, hogy „tatár”, *Thater* és *Tatten* névvel az emberek a cigányokat nem csupán Németországban, hanem Magyarországon több helyütt is, a mindennapi nyelvben és hivatalos iratokban egyaránt³⁷ illetni szokták, e bizonyíték súlyát jelentősen növeli. Hiszen ahogy az „egyiptomi” és „fáraó” név is a saját kijelentésükön alapul, ugyanúgy a „tatár” név is hasonló eredetű lehet. Csakhogy a cigányok sem nyelvükben, sem szokásaikban nem hasonlítanak az egyiptomiakra, mondja ki világos szavakkal Ahasverus Fritzschi.³⁸ A két elméletet azonban bizonyos módon összhangba is lehetséges hozni, hiszen nem lehetetlen, hogy ezek a kóborlók Egyiptomban is megfordultak és ott is időztek egy darabig. Mielőtt ugyanis a mi vidékeinkre jöttek volna, 1401-től, mikor a mongolok főtömegétől, amint fentebb mondtuk, elszakadtak, egészen 1411-ig és tovább, amíg errefelé látták őket, vagyis tíz vagy még több esztendőn át, elegendő idő állott rendelkezésükre, hogy szokott vándorkezdükben véghezvigyék ezt a tervüket is. Miután azonban néhányuk számára az egyiptomi lakhely nem bizonyult tartósnak, vagy mint Vulcanius állítja, a szultán elűzte őket, megeshetett, hogy népük egy részét hátra-

³⁶ Zieritzius: 39, fejezet. (V. Károly alkotmányához írott kommentárjában.)

³⁷ Lásd: Mandatum poenale. Stolberg kommentárja, 1569. szeptember; Conrad Spoervogel: Diarium ad annum 1534, az eredeti kéziratban a 300. oldalon: „A Fülöp és Jakab előtti vasárnapon Csernako úr (a lőcsei kapitány), Újvárba küldött néhány lovast, ahol olyan pogányok táboroztak, akiket cigányoknak neveznek. Lásd még: Válogatás a Leibitzi-krónikából ugyanerre az évre vonatkozóan. In: Carolus Wagner: Analecta Scepusia.

³⁸ Ahasverus Fritzschi: Diatribe historico-politica de Zingarorum origine etc. „Nem egykönnyen állítanám, hogy – mint azt a közhiedelem tartja – egyiptomiak lennének, mivel az egyiptomiaktól mind szokásaikban, mind nyelvükben mindig is különböztek.”

zu sehen sind, davon, und durch Palästina, Syrien, Klein Asien, über den Bosphorus, bis in die Gegenden an der Donau und so weiter vorgebracht sind. Und auf diese Art, könnte man des Vullanius Meynung gelten lassen und zugeben, daß die Eigennamen zwar aus Arabien oder aus Egypten anhero kommen, dem ungeachtet aber, dennoch ursprünglich von denen Mogolen und Tartaern abstammen könnten.

Diejenigen die das Eigennamen schlechtlich von Hunnen, Abaren, Patschinaciten, und dieser Art Völkern herleiten, welchen von unserer Meynung nicht gänzlich ab; indem es noch unausgemacht ist, ob die Hunnen des Artila, nicht auch schon Mogolen gewesen sind *)? Nur daß diese weiter

zurück in die alten Zeiten gehen; wie aber uns die Mogolen also vorstellen, wie sie in der neuen Geschichte vom Jahre 1200. u. f. vorkommen. Der scharfsinnige Orokotschi hält dafür, daß sich dieses Volk mit denen Abaren zugleich, in diese Gegend eingeschlichen habe, und führet dieses zum Grund an: weil die Abaren ihre Heersführer Chagane zu nennen pflegten, und die Aussprache des nämlichen Worts einen Eigennamen viel geläufiger und seiner Mundart angemessener wäre, als einem andern unter uns **) Joh. Tomka Szasky, sahe dieses Volk an, für Abkömmlinge, entweder der Avarischen Tartaern, welche Karl der Große im neunten Jahrhundert vertrieben, oder der Patschinaciten, die im 12ten Jahrhundert ausgerottet wurden, und einige Ueberbleibsel von sich in der Walachey hinterlassen haben, von welchen sich dasselbe fortgepflanzt hätte **).

*) Schlözer sagt in der Vorstellung seiner Universal hist. S. 212, Vermuthlich waren schon die Hunnen des Artila Mogolen. Und der berühmte Herr Georg Drap, der wegen seiner historischen Kenntniß seinem Vaterland Ehre machet, hat der gelehrten Welt eben dieses Räthel vorgelegt, indem er eine ganze Sammlung Mogolischer Wörter, die mit der hungarischen Sprache überein kommen, anführet, und endlich hinzusetzt: Quod si his ea jungamus, quae olim de Mogolibus congesteram, & cum nostris, ut ex contentione vocum constabit, pulchre consentiant, fortasse erunt ex viris eruditis, quibus occasio ad magnum erit, nec exotica despiciantur sunt, qui id sibi deant operæ, ut affinitatem Mogolorum cum Hungaris, qui se priscis temporibus *Mogoros* dixere, diligentius indagent. Video hinc, nisi fallor, januam aperiri, ad plures detegendas gentes, quae nobiscum cognatae sunt. V. *Ejusd. Dissert. Criticas in Annales ve-*

eres Hunnorum Avarum, Dissert. II. pag. 41. & 42.

**) Fr. Foris Orokocsi, Orig. Hung. P. I. p. 171. Succurrit mihi annon ex hisce *Cigaris* olim multi imo plures fuerint inter Abares, quam inter alios Hunnos citius egresses, quibus familiarior poterat esse vox illa (Chagan) Abaribus usitata, qui suos Duces appellarunt Chaganos: quam nostris — Esti ignota mihi illorum lingua, tamen ut ex pronuntiatione illorum colligo, nomen *Chagan* facilius illi hodie pronuntiabant, quam nostri.

**) Szasky Comment. de diversis populis Hung. §. 7. Addo loco ultimo fin-

hagyva – akiknek utódai ma is arrafelé láthatók – Egyiptomból Palesztinán, Szírián, Kis-Ázsián és a Hellészpontoszon át a Duna vidékeiig és még tovább vándoroltak. Ily módon Vulcanius elmélete is helyben hagyható és elfogadható, hogy a cigányok ide Núbiából és Egyiptomból érkeztek, avval a megszorítással, hogy eredetileg mégis csak a mongoloktól és a tatároktól származtak.

Azok, akik a cigány fajt a hunoktól, avaroktól, besenyőktől és az effajta népektől eredeztetik, nem teljesen térnek el a mi elméletünkől, hiszen még nem eldöntött kérdés, vajon Attila hunjai nem szintén mongolok voltak-e eredetileg.³⁹ Csak az a baj, hogy mindezek a népek megint csak a régi időkben erednek. Mi viszont a mongolokról abban a formájukban beszélünk, ahogyan az újabb történelmi időkben, 1200-tól kezdve megjelentek. Az éles elméjű Otrokocsi úgy véli, hogy ez a nép az avarokkal együtt szivárgott vidékeinkre és az avaroktól ered, mivel az avarok vezéreiket *kagánok*nak nevezték, márpedig ennek a szónak a kiejtése egy cigánynak sokkal jobban a szájára esik, mint bárkinek közülünk.⁴⁰

³⁹ Schlötzer mondja *Vorstellung einer Universal Historie*jében, a 212. oldalon, hogy valószínűleg Attila hunjai is mongolok voltak. A hírneves Pray György úr pedig, aki történelmi tudományával szerzett hazájának tiszteletet, a tudós világnak ugyanezt a rejtvényt adta föl, mikor olyan mongol szavak egész gyűjteményét állította össze, amelyek a magyar nyelv szavaival azonosak. Majd hozzáfűzte: „Ha pedig hozzátesszük ehhez, amit egykor a mongolokról összeszedtem, és látnivalóvá válik, hogy a mongol szavak a mi szavainkkal, amint az ezek összehasonlításából kiviláglik, szépen összeillenek, talán a tudósok közt akad majd – feltéve, ha alkalma nyílik ilyesmire, és nem veti meg az egzotikumot – aki hajlandó lesz fáradságot fordítani arra, hogy a mongolok és a régebbi időkben *Mogornak* nevezett magyarok rokonságának alaposabban utánanézzon. Ha nem tévedek, ezúttal még több, velünk rokonságban álló nép felfedezése előtt is utat nyitottam. Lásd még Pray György: *Dissertationes criticae in annales veteres Hunnorum, Avarum*. 2. *Dissertatio*, 41–42. oldal.

⁴⁰ Otrokocsi Főris Ferenc. *Origines Hungarorum*. I. rész, 171. oldal. „Az jutott az eszembe, vajon e cigányok közül nem voltak-e sokan, sőt többen az avarok, mint a hamarabb tovább álló hunok közt, hiszen nekik sokkal ismerősebb az avarok által használt *kagán* szó – így nevezték vezéreiket – mint minékünk. Bár a nyelvüket nem ismerem, ám ahogyan a kiejtésükből meg tudom ítélni, a *kagán* nevet manapság is könnyebben ejtik, mint a mieink.”

Das sicherste, welches wir von diesem Geschlechte wissen und sagen können, besteht darinne: daß sie im Anfange des funfzehnten Jahrhunderts und zwar entweder im Jahre 1414, wie Zeiler berichtet ^{*)}, oder wie es die meisten Geschichtschreiber angeben, im Jahre 1418, nach Deutschland gekommen sind. Ihre Anzahl bestand in 14000. Menschen, Männer, Weiber und Kinder zusammen gerechnet, die sich aber nicht beisammen hielten; sondern in verschledene Haufen theilten, deren einer sich hie, der andere dorthin wendete, und Pferde, Esel und Maulesel mit sich führten ^{**}). Sie stunden unter

dem Befehl eines Königs oder Obrstens Namens Michael, und da sie im Jahre 1439. in Bayern erschienen, hatten sie einen König, der sich Zindelo oder Zindadel nennen ließ ^{***}). Stumpfius schreibt, daß sie bey ihrer ersten Ankunft die nöthige Lebensmittel für baares Geld gekauft, und viel Gold und Silber bey sich gehabt, ob sie gleich in schlechten und zerrissenen Kleidern giengen. Daß aber diesen Lenten auch dann und wann ein mehreres aus ihrem Vaterlande zugeschickt worden sey, daran ist wohl billig zu zweifeln, und scheint, daß dieser Geschichtschreiber hierinnen zu viel gesagt habe: Denn, wenn dieses geschehen wäre, hätte man wohl ihr Vaterland so vermessen können; daß darüber so viel geschrieben werden mußte?

(Die Fortsetzung folgt.)

gulare Zingarorum genus, quod vel ex Tartarorum, Avarum, quos Carolus Magnus Seculo IX. prostravit, vel ex Pazinacitarum, qui Seculo XII. extincti sunt, residuis in Valachia reliquiis propagatum esse opinor. — Es hat also das Ansehen, als habe sich Bodinus übereilet, wenn er Lib. V. de Rep. Cap. 2. schlechtewegs sagt: Nec Tartaros vel Scytas esse (sc. Zingaros) adferre licet, quamvis quoad mores & vitam genus iis non adeo videantur absumiles.

^{*)} Zeiler schreibt, daß sie dazumal mehr in Hesse angekommen. Ep. 276.

^{**} Stumpf. und auch demselben Crusius p. 156.

^{***} Avent. Annal. Bojorum. Lib. VII. pag. 507. Eadem tempestate (Seil. 1439.) furacissimum illud genus hominum, cultivies atque sentina variarum gentium, que in Confinio Imperii Turcarum atque Ungarie habitant (Zingaros appellamus) Rege Lindlone, nostras peragraré corpore regiones.

Das Blatt wird fortgesetzt, und auf das künftige halbe Jahr Pränumeration angenommen.

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen priv. Zeitungscomtoir, in der Singerstrasse Nro. 931.

Tomka-Szászky János ezt a népet vagy a Károly császár által a kilencedik században kiűzött avar tatárok, vagy a besenyők leszármazottainak véli, akiket a 12. században irtottak ki, ám némi maradványuk fennmaradt Oláhországban – ezektől származtak volna a cigányok.⁴¹

A legbiztosabb, amit erről a fajról tudhatunk és mondhatunk, a következő: A 15. század elején, sőt pontosabban vagy 1414-ben, ahogy Zeiler állítja,⁴² vagy – ahogyan a történétírók zöme tartja – 1418-ban érkeztek Németországba. Számuk 14 ezerre volt tehető, a férfiakat, nőket és gyermekeket is beleszámítva, ám nem egyetlen csapatot alkottak, hanem különféle csoportokra oszlottak, amelyek közül az egyik erre, a másik arra kóborolt, és lovakat, szamarakat és öszvéreket hozott magával.⁴³ Egy Michael nevezetű király vagy vezér vezette őket, s midőn 1439-ben Bajorországban is megjelentek, király állt az élükön, aki Zindelónak vagy Zindadelnek nevezte magát.⁴⁴ Stumpfius írja, hogy első megjelenésükkor a szükséges élelmiszereket készpénzért vásárolták és sok aranyat és ezüstöt hoztak magukkal, mégis hitvány és rongyos ruhában jártak. Az azonban, hogy ebből a népségből akkoriban is még hébe-hóba nagyobb tömegek érkeztek volna őshazájukból, erősen kétségbe vonható, úgy tűnik hát, hogy e történétíró ez alkalommal igencsak elvetette a súlykot. Hiszen ha ez így

⁴¹ Tomka-Szászky János: *Commentarius de diversis populis Hungariae*. 7. §. „Utóljára a cigányok egyedülálló nemzetségét sorolom föl, akik szerintem vagy a Nagy Károly által a 9. században elűzött tatár avarokról, vagy a 12. században kiirtott besenyők Oláhországban fennmaradt utódaitól erednek.” – Nézetei tehát olyanok, amilyeneket Bodinus már egyszer visszautasított. Ő ugyanis, legalábbis a *De republica* 5. könyvének 2. fejezetében azt mondja, hogy „A cigányok sem tatárnak, sem szkitának nem tarthatók, bár szokásaik és életmódjuk valóban ne tűnik különbözőnek az övéktől.”

⁴² Zeiler azt írja, hogy ekkoriban jelentek meg először Hessenben (276. levél).

⁴³ Stumpf és az ő alapján Crusius, 156. oldal.

⁴⁴ Aventinus: *Annales Boiorum*. VII. könyv, 509. oldal. „Ugyanebben az időben, vagyis 1439-ben, ez az elvetemült tolvajnépség, különféle népek gyűlevész hada és csöceseléke, amely a Török Birodalom és Magyarország határvidékein élt – és akiket cigányoknak (Zingarusoknak) nevezünk – Zindelo király vezetésével a mi vidékeinken is kóborolni kezdett.”

von Seemanstadt, Georg Reiffner von Reiffensels, um diese Rechte seiner Nation verdient zu machen. Er bediente sich dazu seiner Univeritätsjahre, und gab eine Erläuterung derselben aus dem kaiserlichen Recht, 1695. zu Wittenberg heraus. Hierinnen waren aber nur die zwey ersten Bücher enthalten, weil der Verfasser in sein Vaterland zurückkehren mußte. Da er sich auch hier ohne Hoffnung sahe, das angefangene Werk jemals zu vollenden: so überließ er die Fortsetzung und Erläuterung der letzten zwey Bücher, dem nachmaligen kaiserlichen Hofrath, Johann Heinrich von Berger. Bey diesem fand nachgehends Reiffensels Sohn, Johann Georg von Reiffensels, bey seinem Aufenthalt in Wien, das ganze Werk ausgearbeitet; welches er den zum Dienste seiner Nation, nebst dem lateinischen Original und einer verbesserten Uebersetzung zu Leipzig 1744. in 4to drucken ließ. Diese Ausgabe ist bekannt. Es würde also überflüssig seyn, wenn ich Ihnen mehreres davon sagen wollte. Ich sage Ihnen also nichts mehr, als das ich lebenslang seyn werde.

Ihr —

G**.

Fortsetzung der Wahrhaftigen, von dem Ursprung und dem rechten Vaterlande der Zigeuner.

Frägt man nun: woher dieses Volk nach Deutschland gekommen sey? so können wir kurz antworten: aus

Ungarn, wenn nämlich die Rede das von ist, aus welcher Provinz oder aus welchem Lande sie unmittelbar in das deutsche Reich gekommen? Ob nun gleich die wenigsten Geschichtschreiber etwas davon gedenken, indeme sie sich nur unaufhörlich bemühet haben, das erste Vaterland dieses Volks ausfindig zu machen; so läßt sich die Sache doch nicht anders begreifen; besonders, wenn man dieses annimmt, welches denen meisten gefällt, daß sie aus Egypten oder aus Arabien und den dort angränzenden Provinzen, durch Mysien nach Europa gekommen wären, so konnten sie ja keinen bequemeren Weg zu Lande, als durch Ungarn nach Deutschland gefunden haben. Will man sagen, daß sie aus der Tarterey herrühren, so hat es damit eben diese Bewandniß. Daß sie aber aus Spanien, Frankreich, oder auch aus Italien zuerst nach Deutschland gekommen seyn sollten, wie einige gemeinet haben, solches widerspricht nicht allein denen glaubwürdigsten Geschichtschreibern; sondern auch allen historischen Umständen. Der Verfasser der Fortsetzung des Thuani *) berichtet, es habe ein Zigeuner, als er darüber befragt wurde, gesagt: es wäre anfänglich ein Theil von diesem Volke, gerades Weges in Frankreich angelandet, die übrigen Haufen aber vorher durch Mysien, Ungarn und Böhmen herumgezogen: jene sind mit dem Namen Egyptier, diese aber Böhmen belegt worden. Ludwig An-

*) Lib. V. p. m. 260.

történt volna, és ennyire könnyen meghatározható lett volna, hol van őshazájuk, vajon minek kellett annyit vitázni róla az idők során?

De akkor ugyan honnét érkezett ez a nép Németországba? Erre röviden válaszolhatunk: Magyarországról – már ha az a kérdés, hogy *közvetlenül* melyik tartományból vagy melyik országból érkeztek a Német Birodalomba. Igaz, hogy alig néhány történétíró foglalkozott e kérdéssel, mivel szüntelenül csak azon fáradoztak, hogy e nép őshazáját azonosítsák, ám ettől még ez lehet az igazság, különösen ha elfogadjuk azt a többség által hangoztatott nézetet, hogy a cigányok Egyiptomból vagy Núbiából, illetve a velük határos tartományokból Mysián keresztül érkeztek Európába. Hiszen ekképpen szárazföldön Németország felé nem is találhattak volna kényelemesebb utat annál, mint amely Magyarországon át vezetett. De ha azt állítjuk, hogy Tatárországból erednek, akkor sem áll másképpen a dolog. Az viszont, hogy Spanyolországból, Franciaországból vagy Itáliából érkeztek volna először Németországba, amint azt némelyek vélik, nem csak a legszavahihetőbb német történétírók állításainak, hanem minden történelmi körülménynek is ellent mond. Thuanus folytatásának⁴⁵ szerzője szerint egy cigány, mikor megkérdezték erről, azt mondta, hogy kezdetben e nép egy része szállt csupán partra Franciaországban, a zömük azonban már korábban Mysián, Magyarországon és Csehországon keresztül vándorolt be Németországba: amazokat „egyiptomiaknak”, emezeket pedig „cseheknek” (*bohemi*) nevezték.

Ludwig Anton Muratorius *Itália történetében*⁴⁶ a következőket írja: „Ez a kóbor nép – vagyis azok a cigányok, akik 1422-ban Bolognába,

⁴⁵ V. könyv, 260. oldal

⁴⁶ A német fordítás alapján. Leipzig, 1750. negyedréten. IX. rész, 224. oldal.

ton Maratorius schreibet in der Geschichte von Italien **) folgendes: Dieses verläufene Volk (nämlich die Zigeuner, die 1422. nach Bologna, und von da nach Feroli gekommen waren) breitete sich nachgehends in Deutschland aus, gieng so gar bis nach Engelland, und es befinden sich noch jezo einige davon in Italien, Mart. Szentivany ***) führet aus einem andern Schriftsteller an, daß sie erst von der Zeit an, da sie aus Spanien von dem Könige Ferdinand vertrieben worden, in Ungarn und Deutschland herumstreichen. Allein alles dieses, wie man leicht siehet, ruhet auf schlechten Gründen. Denn nachdem so viele Geschichtschreiber bezeugen, daß sie im Jahre 1418. schon in

Deutschland gewesen; nach Italien aber erst im Jahre 1422. und nach Frankreich 1427. angekommen sind *); so ist es ja unmöglich, daß sie aus diesen Ländern, zuerst nach Deutschland gekommen seyn sollten: indem sie sich hier, um etliche Jahre eher, als dorten eingefunden hatten. Man gehet also allem Ansehen nach am sichersten, wenn man dabei bleibt: daß sie sich aus Ungarn (doch aber mit Zurücklassung eines Theils von ihrem Volke, als welches sie allenthalben, wo es angien, beobachtet haben) nach Böhmen, und sodann in die übrigen Provinzen des deutschen Reichs begeben und zerstreuet haben. Dieses giebt nicht allein Aventinus zu verstehen, wenn er die Zigeuner bey ihrer Ankunft in Bayern, als ein solches Volk beschreibet, welches an dem ungarischen und türkischen Gebieth wohnet **), sondern es wird auch dadurch einigermaßen bestätigt; weil sie sowol in Deutschland, als auch in Italien, von einem ungarischen König, nämlich von dem Kaiser Sigismund, einen Schutzbrief vorzeigen konnten.

***) Nach der Uebersetzung aus dem Italiänischen. Leipzig 1750. in 4to IX. Theil p. 224.

***) Dissert. Horographica IV. pag. 227. Postremo vilissima & vaga gens, meris furtis afueta Zingarorum, qua occasione in Germaniam & Hungariam devenerint, variant Historici. Sane hoc constat, quod Ferdinandus olim Rex Hispaniae, sexaginta illis dies destinavit, intra quos omnino Hispania excedere jubebantur, itaque hoc modo illos Hispania excludit. Ab eo tempore hinc inde vagantur in Germania & Hungaria. Suntque colluvies otiosorum & fraudulentorum hominum — Ita Maylas dierum canicularium. Tom. III. colloquio 2.

*) Zeiler aus Steph. Pasquierio. Ep. 71.

***) Avent loco supra cit. colluvies gentium, in confinis Imperii Turcarum & Ungariae habitans.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen priv. Zeitungscomtoir, in der
Sinnigerstrasse No. 931.

onnét pedig Feroliba érkeztek – utóbb Németországban is elterjedt, sőt egészen Angliáig eljutott, és még ma is élnek közülük néhányan Itáliában is.”

Szentivany Márton⁴⁷ más szerzők alapján azt állítja, hogy azóta kóborolnak Magyarországon és Németországban, mióta Ferdinánd spanyol király kiűzte őket Spanyolhonból. Csakhogy mindez, amint könnyen belátható, téves alapokra épül. Hiszen miután annyi történetíró bizonyítja, hogy 1418-ban már Németországban voltak, Itáliába azonban csak 1422-ben, Franciaországba pedig csupán 1427-ben jutottak el,⁴⁸ egyszerűen lehetetlen, hogy kezdetben ezekből az országokból vándoroltak volna be Németországba, hiszen itt jó néhány évvel korábban megjelentek már, mint amott. Minden szempontból akkor járunk tehát el a legbiztosabban, ha amellet maradjunk, hogy Magyarországról – igaz, népük egy részét itt hátrahagyva, amint az mindenütt megfigyelhető, ahol megfordultak – Csehországba vándoroltak, majd innét mentek tovább a Német Birodalom többi tartományába és szóródtak szét ott. Ezt nemcsak Aventinus erősíti meg, mikor a cigányokat Bajorországba érkezésükkor olyan népnek írja le, amely a magyar és török vidékeken honos,⁴⁹ hanem azáltal is bizonyos mértékig alátámasztható, hogy mind Németországban, mind Itáliában egy magyar királytól, nevezetesen Zsigmond császártól származó felhatalmazó-levelet mutathattak be.

⁴⁷ *Dissertatio horographica*. IV. 227. oldal. „Abban, hogy végül is ez a hitvány és kóbor, csupán tolvajláshoz szokott cigány nép milyen alakalomból érkezett Németországba és Magyarországra, eltér a történészek véleménye. Annyi bizonyos, hogy az egykori spanyol király, Ferdinánd, hatvan napos időtartamot szabott meg nekik, amin belül el kellett hagyniok Spanyolországot, így üzette ki őket Hispániából. Ettől fogva ide-oda vándoroltak Német- és Magyarországon. Lusta és csalárd emberek gyülevész hada ez.” – Így ír Majolus a *Dies caniculares* III. kötetének második beszélgetésében is.

⁴⁸ Zeiler Stephanus Pasquierius alapján. 71. levél.

⁴⁹ Aventinus az előbb idézett helyen. „Ez a Török Birodalom és Magyarország határvidékén élő csöcselék.”

I. O. M.
AVR. SEDA
TVS IM-
M ▽ LIB ▽
VL S ▽

Jovi Optimo Maximo, Aurelius Sedatas, Immanis Miles Legionis Primae B. - Votum Lubens solvit. Ich finde keine erste Legion, deren D-yname mit B. anfänge; sollten die merklich weit von einander stehende Buchstaben LIB. zusammen, und also LIBerus zu lesen seyn; so verstehe ich das vorhergehende nicht. Was urtheilen Sie davon? — Ich könnte Ihnen, Mein Freund, noch etliche Steinschriften mittheilen, die in Johann Seivers Sammlung *) nicht gefunden werden. Doch will ich Ihnen lieber jetzt einige Unrichtigkeiten derselben anzeigen. Das Monument des XXIX. Steinschrift ist zum Theil gänzlich unlesbar. Dieses hat den Sammler verführt. MAC. II. Maecella deo, zu lesen; sehen sie dafür MAC. P. F. Macedonice Par Fideli. Fremden Augen trauen, ist der leichteste Weg, betrogen zu werden. Ich habe selbst vier Abschriften der CXXVI. und alle haben einerley Unterscheidungszeichen, und doch ist nicht ISIDI MYRIONI. MAEC. IVL. zu lesen; sondern: ISIDI MYRIONIMAE. C. IVL. — In der CXXVsten, sind die Lesarten, ich weiß nicht wie, verwechselt. CONDUCTORES ARM. N. Torum, ist die rechte. Sie werden

bey Durchlesung dieser Sammlung von Steinschriften, leicht noch mehrere Fehler entdecken, die ohnschuldar bey günstiger Gelegenheit eine Verbesserung erhalten würden.

Fortsetzung der Marbmaßungen, von dem Ursprung und dem rechten Vaterlande der Digeuner.

Münster berichtet *), daß ihr Oberster Michael (welcher wohl gekleidet war, und bey seinem Untergebenen, in großem Ansehen gestanden) im Jahre 1411, vor dem Kaiser mit einer Ditschrift erschienen wäre, und um einen Freybrieff angehalten hätte, damit sein Volk diese Länder betreten, und in denselben ungehindert wohnen dürfe; welches er auch bey dem Kaiser ausgewürket, und für sich und sein Volk diese Erlaubniß erhalten habe. Eben so versichert auch Münster, daß ihm einmal von denen sächsischen Digeunern zu Eberbach eine vidimirte Abschrift des Freybrieffs Sigismandi, der zu Linsdau geschrieben gewesen, vorgezeigt worden. Guber soll noch dem Berichte Kranzens und des Krusius, dergleichen Brieffe ebenfalls in Händen gehabt haben **). Es ist aber allerdings zu bedauern, daß man heut zu Tage nicht einmal eine zuverlässige Abschrift davon haben kann;

*) S. des Ilften Jahrgangs XXXVIII. C. 114.

*) Müll. Coimogr. Lib. III. c. 5.

**) Jac. Thomasi Dissert. §. 27.

Münster arról tudósít,⁵⁰ hogy Michael vezér – aki jólöltözött és alattvalói közt nagy tiszteletben álló személy volt – 1411-ben a császár előtt kérelemmel jelent meg, és olyan szabadságlevélért folyamodott, amelynek értelmében népe beléphet a birodalom területére és ott akadály nélkül tartózkodhat: ezt el is érte a császárnál és maga és népe számára meg is kapta az engedélyt. Ugyanígy biztosít bennünket Münster arról is, hogy néki egyszer az eberbachi cigányok vezetőinek egyike bemutatta Zsigmond császár szabadságlevelének hitelesített másolatát, amely Lindauból volt keltezve. Kranz és Krusius beszámolóí szerint Guber ugyancsak kézhez vehette ugyanezt az oklevelet.⁵¹ Mindenesetre igencsak sajnálhatjuk, hogy manapság nem lehet hozzájutni az oklevél egyetlen hiteles másolatához sem, hogy legalább az évet, amelyben mindez történhetett, pontosan meghatározhassuk.

Ha azonban igaz, amiben nincs okunk kételkedni, hogy a cigányok először az 1414. vagy legalább az 1418. esztendőben érkeztek Németországba, ráadásul Zsigmond császártól és királytól már korábban, 1411-ben, szabadságlevelet kaptak, teljesen természetes, hogy akkoriban már, ha nem is a Birodalom országaiban magukban, de legalább határai közelében tartózkodhattak. S mivel ebben az időben német földön még nem ismerték őket, ekkoriban vagy Magyarországon vagy Erdélyben kellett lenniük.

Ám szeretnénk, amennyire lehetséges, a szabadságlevél ügyét még alaposabban megtárgyalni, hogy eldönthessük, ugyan tulajdonképpen mit

⁵⁰ Münster: *Cosmographia*. III. könyv, 5. fejezet.

⁵¹ Jacobus Thomasius: *Dissertatio*. 27. §.

um wenigstens das Jahr, wenn solches geschehen seyn mag, mit einer Gewisheit zu bestimmen. Denn wenn dieses seine Wichtigkeit hat, als woran keine Ursach zu zweifeln ist, daß die Zigeuner erst im Jahre 1414. oder gar nur 1413. nach Deutschland gekommen sind, und dennoch beym Kaiser und König Sigismund schon vorher im Jahre 1411. um Freybriefe angehalten haben; so ist es ganz natürlich, daß sie dazumal, wo nicht in seinen Staaten selbst, sich wenigstens an den Gränzen derselben, hätten befinden müssen. Und da sie sich zu derselben Zeit auf dem deutschen Boden noch nicht sehen ließen, so mußten sie entweder in Ungarn oder in Siebenbürgen gewesen seyn.

Doch wir wollen, so viel möglich, die Sache von ihren Freyheitsbriefen etwas genauer betrachten, um zu sehen, was eigentlich davon zu halten sey? Wehnerus berichtet, es hätten sich diejenigen Zigeuner, die sich in Frankreich aufhalten, ebenfalls auf alle Freyheiten, welche ihnen von denen Königen Frankreichs ehemals ertheilt worden wären, berufen *). So heißet es auch, daß sie von dem damals regierenden Pabst zu Rom, die Erlaubniß erhalten hätten, in christlichen Ländern zu wohnen **), und zwar in der guten Absicht; damit dieses blinde Volk, durch den Umgang gebessert, und zu der rechten Erkenntniß Gottes und des Erlösers gebracht werden möchte.

Von dem Brief des Kaisers Sigismund lesen wir in des Ludwigs Anton Muratorius, Historia Miscell Bononiensi folgendes: Im Jahre 1422. den 18. Jultii, kam zu Bononien an, ein Herzog von Egypten, mit Namen Herzog Andreas, und mit ihm zugleich Weiber, Kinder und Männer aus seinem Lande, und möchten gut hundert Personen seyn. „Diese
„ hatten ein Decret vom Könige von
„ Ungarn, der zugleich Kaiser war
„ (das ist vom Kaiser und König
„ Sigismund) kraft dessen ihnen er-
„ laubet worden ist, aller Orten, wo
„ sie hinkamen, zu sehlen und zu
„ rauben, sieben Jahre lang, ohne
„ daß man sie deswegen vor Gericht
„ ziehen dürfte ***). Toppeltinus macht auch gewisser Privilegien Erwähnung, deren sich die Siebenbürgere Zigeuner rühmen, und sagt, daß sie solche von denen Fürsten aus dem Hause Warbory erhalten hätten, und unter der Verwahrung eines Wapwoden von ihrem Geschlechte aufbehielten; auch vorgäben, wie der eigentliche Inhalt darinne bestünde: daß es niemanden, bey einer harten Ahndung erlaubt wäre, sie unschul-

***) Hist. Miscella. Bonon. Tom. XVIII. ad annum MCCCXXXII. A. di 18. di Luglio venne in Bologna un Duca d'Egitto, il quale avea nome il Duca Andrea: e venne con donne puti e nomine del suo paese: e potevano essere bene cento persone &c. Aveano un decreto del Re d'Ungheria, ch' era Imperadore, per vigore di lui esse potevano ruba per tutti que sette anni per tutto dove andassero, e che non potea essere fatta loro giustitia.

*) Ibid.

**) Cruf. p. 384.

tartsunk felőle. Wehnerus szerint azok a cigányok, akik Franciaországban tartózkodtak, ugyancsak olyan régi szabadságjogokra hivatkoztak, amelyeket korábban francia királyok adományoztak volna nekik.⁵² Azt is beszélik, hogy az akkoriban uralkodó római pápától kapták engedélyüket, hogy a keresztény országokban tartózkodjanak,⁵³ mégpedig abban a jámbor reményben, hogy eme elvakult nép a környezet által jó útra tér és Isten és a Megváltó helyes ismeretére jut majd.

Zsigmond császár leveléről viszont a következőket olvashatjuk Ludwig Anton Muratorius *Historia miscellanea Bononiensis*-ében: Az 1422-ik esztendő júliusának 18. napján megjelent Bolognában egy egyiptomi herceg, András herceg nevezetű, országából származó asszonyokkal, gyerekekkel és férfiakkal együtt: jó száz személy lehetett összesen. „Volt náluk Magyarország királyától, aki egyben császár is volt” – vagyis Zsigmond királytól – „egy határozat, amelynek értelmében engedélyt kaptak, hogy bármely helyen, ahová csak mennek, hét éven át szabadon lophatnak és rabolhatnak anélkül, hogy ezért bíróság elé lehetne állítani őket.”⁵⁴

Toppeltínus viszont néhány olyan privilégiumot említ, amellyel az erdélyi cigányok büszkélkedtek, és azt mondja, hogy ezeket a Báthory családból való fejedelmektől kapták és egy cigány vajda őrizetére voltak bízva. A cigányok azt is a tudtára adták, hogy miben áll tartalmuk: Súlyos büntetés terhe mellett tilos őket ártatlanul bántalmazni.⁵⁵

⁵² Uo.

⁵³ Crusius 384. oldal.

⁵⁴ *Historia miscellanea Bononiensis*. XVIII. kötet, az 1422. évnél. „A di 18 di Luglio venne in Bologna un Duca di Egitto, il quale avea nome il Duca di Andreaz e venne con donne, putti e nomine del suo paese: e potevano essere bene cento persone etc. Aveano un decreto de re d'Ungheria, ch'era Imperadore, per vigore di lui esse poteano rubare per tutti que sette anni per tutto dove andassero, e che non potesse essere fata loro giustizia.”

⁵⁵ Toppelt: *Origines et occasus Transylvaniae*. Bécsi kiadás, 57. oldal. „Némelyek közülük, akiket vajdáknak neveznek őrzi a Báthori fejedelmektől egykor nekik adott privilégiumokat. Azt mondják, ez az oklevél súlyos büntetés terhe mellett tiltja, hogy ártatlanul bántalmazzák őket.”

diger Weise zu beleidigen *). Endlich ist uns auch bekannt, daß ein gewisser Waywoda derer Sigeuner, Namens Thomas Bolgar, vom Könige Wladislaus dem Isten einen freyen Paß, in Ungarn mit seinem Gefolge sich aufzuhalten, herumzureisen, und sein Gewerbe zu treiben, auf Fürbitte und Ersuchen des damaligen Bischofs von Fünffkirchen, Sigismund, erhalten habe. Und weilten sich dieses Papier noch bis dato in den Händen eines unermüdeten Sammlers (Herrn Hauptmann Sam. Székely de Doba) befindet, und hier eigentlich eine Stelle verdient; so wollen wir den ganzen Inhalt desselben hierunter in der Note **) beysügen. Und

dieses wären also die Privilegien und Freyheitsbriefe dieses Volks, von denen man hier und da etwas findet. Nun entsethet die Frage, was davon zu halten sey?

si re propterea factam, Agitem Thomam Bolgar Waywodam Pharaonum, una cum aliis Pharaonibus, sub viginti quinque tentoriis, & conductu, sive comitiva sua vagantibus, ab aliorum Vajvodatum Pharaonum in hoc regno nostro Ungaricæ vagantium contubernio & societate segregavimus, atque pro facientibus globulis pysidium, sive aliis instrumentis ad bellum utum necessariis ad servitia fidelis nostri Reverendissimi in Christo Patris Domini Sigismundi Episcopi Ecclesiæ Quinque-Ecclesiasticis deputavimus, cui etiam simul cum comitiva sua, ubique in terris & Dominis nostræ potestati subiectis, iter tutum & expeditum dare volentes, mandamus fidelitatis vestris, & cuilibet vestrum harum teric firmissime, quod dum quandoque ac quotiescunque idem Thomas Bolgar, Wayvoda cum comitiva viginti quinque tentoriorum, ac rebus, & bonis suis ad terras, possessiones & oppida, ac vestri in medium, sed & Tricesimarum, Tributorum, Teloniorumque vestrorum loca applicuerit, eandem simul cum Comitiva sua viginti quinque duntaxat tentoriorum libere stare, morari & facta sua expedire & permitti facere debeatis, & teneamini, Secus igitur non facturi gratiæ nostræ sub obtentu. Presentibus perlectis, exhibitis restituti. Datum Budæ, feria quinta proxima in octava Sanctissimi Corporis Christi, Anno ejusdem Millesimo quadingentesimo, nonagesimo sexto. Regnorum nostrorum Hungariæ anno sexto, bohemiæ vero XXVI

*) Toppelt Origines & occas. Transsylv. pag. 57. edit. Wien: quidam ipsorum (loquitur de Vayvodis) custodit privilegia olim a Bathoriis Principibus ipsis collata. His tantum esse ajunt, gravi pœna eos subesse, qui innocentes injuria afficiunt.

**) Wladislaus DEI Gratia Rex Ungariæ, Bohemiæ &c. Fidelibus nostris universis & singulis Prelatis & Baronibus, Comitibus, Castellanis, Nobilibus, ipsorumque officialibus, item civitatibus & oppidis & villis, earumque Rectoribus, Judicibus scilicet, & Villis, præterea Tricesimatoribus, Tributariis, ac tricesimarum, tributorum, teloniorumque exactoribus, & omnibus subditis nostris presentes literas visuris, Salutem & gratiam. Quia ad supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum Majestati vo-

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien
zu haben in dem von Ehlerschen privil. Zeitungscomtoir, in der
Singerstraße No. 931.

Végül azt is tudjuk, hogy egy bizonyos Bolgár Tamás nevezetű cigány vajda II. Ulászló királytól, az akkori pécsi püspök, Zsigmond kérésére és folyamodására kapott egy útlevelet, amely szerint kíséretével együtt Magyarországon szabadon tartózkodhat, vándorolhat és mesterségeit űzheti. S mivel ez a dokumentum mindmáig egy fáradhatatlan gyűjtő, Dobai Székely Sámuel ezredes tulajdonában van és valójában pont ide vonatkozik, alább a jegyzetben az oklevél teljes tartalmát mellékeljük.⁵⁶ Ezek volnának tehát e nép azon privilégium-levelei és szabadságlevelei, amelyekről itt-ott sikerült egyet-mást találni. Nos, a kérdés az, mit tartsunk minderről?

⁵⁶ „Mi, Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország etc... minden hívünknek, minden prelátusnak, bárónak, grófnak, örgrófnak, nemesnek, nemesi tisztviselőnek, valamint minden városnak, településnek és falunak, azok vezetőinek, bíráinak és szolgabiráinak, valamint minden harmincadvamosnak, adószedőnek és a harmincadok, adók és járandóságok beszedőinek, illetve valamennyi alattvalónknak, akik jelen sorainkat kézhez veszi, üdvözlötünket küldjük és kegyelmünket nyilvánítjuk. Néhány hívünk Felsőgúnyhoz intézett könyörgését meghallgatva, a szóban forgó Bolgár Tamást, a fáraók vajdáját huszonöt sátrával és háza népével avagy kőborló kíséretével együtt más fáraó vajdáknak a mi Magyar Királyságunkban kőborló népétől és kíséretétől külön választjuk és puszkagolyók, avagy egyéb szükséges hadiszerszámok gyártása végett hívünk, Főtszteleendő Atyánk Krisztusban, Zsigmond Úr, a pécsi egyházközség püspöke szolgálatára rendeljük és egyúttal avégett, hogy neki háza népével együtt, mindenütt a hatalmunk alatt álló földeken és birtokokon szabad és biztonságos közlekedést biztosítsunk, szigorúan meghagyjuk Tihfvségteknek és mindenkinek közületek, hogy az említett Bolgár Tamás vajda bármikor és bárhány alkalommal kíséretével, huszonöt sátrával holmijával és javaival földjeitekre, birtokaitokra és városaitokba, felügyeleti területekre, avagy harmincad-, adó-, vagy járandóságbehajtó helyeitekre lép, őt kíséretével, vagyis mindösszesen huszonöt sátrával szabadon ott tartózkodni, időzni, ügyeit intézni hagyjátok és engedjétek, illetve tartoztok hagyni és engedni. Kegyelmemet szem előtt tartva tehát ne tegyetek másképpen. Ha pedig a jelen sorokat elolvastátok, adjátok vissza a bemutatójának. Kiadatott Budán, a Szentséges Krisztus testének oktávája utáni szerdán, az 1496. esztendőben, magyar királyi uralkodásunknak hatodik, cseh királyságunknak pedig 26. évében.”

den zwei letzten großen Feuersbrün-
sten dieser Stadt, nämlich im Jahre
1746. und dann im Jahre 1754. hat-
te diese schöne Buchdruckeray auch viel
gelitten, und besonders in der ersten,
bey welcher fast der beträchtlichste
Theil davon, in der Flamme geschmol-
zen, und vernichtet worden. Die
Ueberbleibsele haben die von der
weiblichen Seite vorhandene Wachs-
mannsche Erben, theils nach Her-
manstade in Siebenbürgen an die
Buchdrucker Sardi und Linging,
theils nach Großkarol an den Buch-
drucker Pap; theils auch nach andern
Orten, für sehr geringe Preise ver-
kauft; so daß dieser saubere Typus,
auch nach dem völligen Aussterben
dieser berühmten Buchdruckerfamilie
dem Publikum noch zu Ruge kommet
*). Und soviel demnach vor jeso
von den Buchdruckereyen unsers ge-
liebten Vaterlandes auch in dem XVII.
Jahrhundert. Von den neuesten, die
nun beynabe in allen ansehnlichen
Städten des Königreichs, und beson-
ders zu Preßburg, Ofen, Tyrnau,
Oedenburg, Zelsau, Raab und an-
dern Orten, in der schönsten Vollkom-
menheit, angetroffen werden, dürfen
wir nichts erwähnen; da die aus
denselben fast täglich herauskommen-
de Schriften, davon genugsame Zeig-
nisse sind.

Schiffst: Comment. Historico-Juridi-
ca, de Origine & Progressu Juris Hun-
gariaci &c. authore Joanne Jony
&c. Leutschoviz A. 1727 in IVto.

*) Vide Biograph. Med. Vetzpreim. 1. c.

II.

Bermischte Nachrichten.

Fortsetzung der Anstimmungen, von
dem Ursprung und dem rechten
Vaterlande der Zigeuner.

Was den letztern Brief betrifft,
welchen Thomas Polgar von
dem König Uladislaus erhalten hat;
so kann man denselben wohl gelten
lassen. Denn warum sollte ein Lan-
desherr solche Freyheiten, einem Men-
schen versagen, wenn er brauchbar
ist; besonders da andere ansehnliche
Männer für ihn bitten und gut se-
hen wollen.

Die Barhorischen Privilegia, die
vielleicht niemalen jemanden zu Ge-
sichte gekommen sind, wollen wir auch
an ihren Orte gestellet seyn lassen:
zumalen es ohnehin, einen Unschul-
digen anzutasten und zu beleidigen,
in allen gestitteten Ländern uner-
läubt ist.

Allein der Geleitsbrief des Kaisers
und Königs Sigismund, den sie
nach Bononien mit sich brachten, ent-
hält sehr wenig ernsthaftes; wenn
anders der Inhalt desselben vom Ma-
ratorio richtig angegeben ist: Denn
welcher christliche Souveran wird
wohl einem Ueberlichen Wolfe,
durch eine, unter seinem Namen aus-
gestellte Urkunde, die Ausgelassenheit
§ f 3

+ recte: an Gr. Franz Karolyi; Pap von mir
von Grafen mit dem Oberstleutnant!

Ami az utóbbi levelet illeti, amelyet Polgár [sic!] Tamás kapott Ulászló királytól, azt nyugodtan hitelesnek tarthatjuk. Hiszen miért is tagadná meg az uralkodó valakitől e szabadságjogokat, ha az illető hasznos ember, különösen ha más tekintélyes férfiak folyamodtak érdekében és álltak jót érte? A Báthori-féle privilégiumok, amelyek valószínűleg soha nem kerültek senki szeme elé, szerintünk szintén elfogadhatók, hiszen ártatlanok sértése és bántalmazása egyetlen jogállamban sem megengedett.

Csakhowy Zsigmond császár és király menlevele, amelyet a cigányok Bolognába vittek magukkal, némi kevéssé komolyan vehető dolgot tartalmaz, már ha Muratorius híven adta vissza tartalmát. Hiszen ugyan melyik keresztény uralkodó engedné meg egy erkölcstelen népnek, saját neve alatt kiállított okmánnyal azt, hogy hét esztendőn át bárhol, ahol csak megfordul, szabadon rabolhat és lophat? Ráadásul az is erősen kétséges, hogy ez a Zsigmond császár-féle levél ugyanaz, mint amelyről a német történészek adnak hírt. Hiszen Münster, Kranz vagy Guler ebben az esetben sokkal többet irt volna e dokumentumról, ám csak annyit említenek, hogy e levelek szerint a cigányok egy fogadalom és a rájuk rótt penitencia miatt – mivel elhagyták a keresztény hitet és hét éven át a pogány tévelygésekbe estek vissza – ugyanannyi esztendeig, száműzetésük után

erlauben, sieben Jahre lang, wo sie hinkommen werden, aller Orten, zu rauben und zu stehlen? Ob aber dieser Brief vom Kaiser Sigismund der nämliche sey, von welchem die deutschen Geschichtschreiber Meldung thun, daran ist wohl billig zu zweifeln: Denn sonst hätten Münster, Branz oder Sailer ein mehreres davon gesagt, welche jedoch nur so viel berichten, daß in diesem Briefe gestanden: wie sie, wegen eines Gelübdes und wegen der ihnen auferlegten Busse; weil sie den christlichen Glauben verläugnet gehabt, und sieben Jahre lang zu denen heidnischen Irthümern zurückgefallen gewesen, deswegen eben so viele Jahre, nach gemachtem Ausschuß in der Welt an fremden Orten umherziehen, und dadurch die begangene Treulosigkeit büßen sollten. Und Thomastus hätte auch schwerlich aus diesem Decret, wo denen Zigeunern die Erlaubniß gegeben wird, zu stehlen und zu rauben, den Schluß machen können; daß sie eher dem ehrlicheren Leute, als nach der Zeit gewesen seyn müssen *). Außer dem kann man auch daraus sehen, daß ihre Briefe unterschieden gewesen seyn mögen; weil sie unter einem andern Herzoge, nämlich dem Herzog Andreas nach Bologna; und unter dem Michael nach Deutschland gekommen sind. Es müssen also zwey verschiedene Tüge dieses Volks gewesen seyn, die zugleich unterschiedene Ge-

leitsbriefe mit sich führten. Befehlet aber, der Kaiser und König Sigismund habe diesem Volke wirkliche Geleitsbriefe ertheilet; so hat es dennoch das Ansehen, daß solches mehr aus einer Staatsklugheit, damit man dieser Gasse, wenigstens zum Theil loß würde, und sie auf eine gute Art weiter befördern könnte; als wegen ihrer Verdienste und guten Verhaltens, geschehen seyn mag. Genug die Erfahrung hat es bald gelehret, wie sie mit dergleichen Briefen, viele Ganckeleyen angestellet, und allerhand Betrug gespielt haben. Unter dem Vorwand solcher Schugbriefe, beraubten sie das Landvolk, und wetzerten sich doch dieselben vorzuzielgen. Und wenn man mit Macht darauf gedrungen, so hatten sie entweder nichts, oder fälschlich nachgemachte Schriften, die sich, durch ihre Schreibart selbst verriethen, als welche sich, von derjenigen, die in den Canzleyen gewöhnlich ist, ganz unterschieden besand. Daher erglengen eben in verschiedenen Provinzen Deutschlands, öffentliche Befehle und Verordnungen wider dieses Volk; daß man diese Diebe und Landstreicher allenthalben anhalten, ihren vermeynten Schugbriefen keinen Glauben bezumessen; sondern nach Befinden, die Urheber solcher Schriften aufsuchen, und mit Ernst und Nachdruck bestrafen sollte *).

*) Vid. ejus Dissert. §. 27. Item §. 57.

*) V. Pet. Frid. Mindan de Mandat. lib. 2. cap. 41. num. 7. Ahasv. Fritschii Dia-

idegenben kóborolni és ekképp elkövetett hitehagyásukat levezekelni tartoztak. Thomasius pedig aligha következtetett volna egy olyan határozatból, amelyben a cigányok lopásra és rablásra kaptak engedélyt, hogy korábban becsületesebb népek lehettek, mint amilyenek később lettek.⁵⁷ Ezen kívül azért is valószínű, hogy két különböző levélről van szó, mert Bolognába is más herceg, nevezetesen András, és Németországba is más, Michael vezetésével érkeztek. Bizonyára tehát e népnek két különböző csapata volt, amelyek egy időben különböző menleveleket vittek magukkal. S még ha föl is tesszük, hogy Zsigmond császár e népnek valóban adott menleveleket, mégis úgy vélem, hogy ilyesmire inkább politikai megfontolásból kerülhetett sor – hogy e vendégektől az uralkodó, legalábbis részben, megszabadulhasson és kiméletes módon továbbtessékelje őket – mintsem jó szolgálatuk és jó magaviseletük viszonzásaképpen. Hamarosan azután eléggé megtanított a tapasztalat arra, hogy a cigányoknak e menlevelek segítségével mennyi átverésre és csalásra nyílik módjuk. Hasonló menlevelek védelmében rabolták ki ugyanis a falusi népet, miközben nem voltak soha hajlandók senkinek az okmányokat felmutatni. És ha valaki erőszakkal kényszerítette erre őket, vagy semmit sem, vagy olyan hamisított másolatokat mutogattak neki, amelyek írásmódjukkal maguk leplezték le önmagukat, hiszen a kancellárián megszokott iratoktól teljesen különböztek. Ezért adtak ki aztán éppen Németország különféle tartományaiiban közhírré tett utasításokat és rendeleteket e nép ellen, amelyek figyelmeztettek, hogy e rablóktól és csavargóktól mindenki őrizzék meg és ne adjon hitelt állítólagos menleveleiknek, hanem ha ilyesmit észlelnek, nyomozzák ki az iratok szerzőit, majd keményen és hathatósan büntessék meg őket.⁵⁸

⁵⁷ Lásd *Dissertatio*. 27. § és 57. §.

⁵⁸ Lásd: Petrus Fridericus Mindanus *De mandatis*. 2. könyv, 48. fejezet, 7. szám. Ahasverus Fritschius: *Diatríbe de Zygenorum origine, vita ac moribus*. „Figyelmeztetnünk kell arra, hogy ha a cigányok császári okleveleket és menleveleket mutogatnak – ahogy az olykor állítólag megésik – nem szabad nekik semmi hitelt adni.”

Nachdem wir aber gesagt haben, daß sich die Zigeuner aus Ungarn nach Deutschland, und in andere umliegende Länder begeben haben, so entsteht hier abermal die Frage: wenn und woher sie nach Ungarn gekommen sind? Was den eigentlichen Zeitpunkt betrifft, wenn dieses Geschlecht den ungarischen Grund und Boden zum erstenmal betreten, so finden wir denselben weder in unsern Jahrbüchern, noch auch in der Geschichte unsers Vaterlandes pünktlich ausgesagt. So viel aber ist zuverlässig und gewiß, daß vor den Zeiten des Kaisers und Königs Sigismund desselben nirgends gedacht werde, und daß es unter der Regierung dieses Königs auch hier im Lande bekannt worden sey**), nämlich einige Jahre früher, ehe es sich in Deutschland sehen ließ. Weil sich aber die Zigeuner ehedem sowohl in Ungarn zu der griechischen Religion bekant haben***) , wie sie denn auch in Sieben-

bürgen noch heut zu Tage der nämlichen Religion noch größtentheils wirklich zugethan sind; so läßt sich daraus nichts anders schließen, als daß sie ihren Weg durch solche Provinzen nach Ungarn und Siebenbürgen genommen, wo diese Religion noch heute die herrschende ist. Und was könnte die wahrscheinlicher seyn, als die Moldau, die Walachey und die übrige diesen angränzende Landschaften? Wenigstens giebet Kantemir in seiner Beschreibung der Moldau so viel zu erkennen, daß die Moldauer Zigeuner von eben demselben Schrot und Korn sind, aus welchen unsere besten, wenn er S. 272. sagt: „Sie sind eben so beschaffen, wie die Zigeuner in anderen Ländern, haben gleiche Sitten mit denselben, und ihre höchste Tugend und Unterscheidungszeichen ist, der Müßiggang und Diebstahl. Daß aber nicht wenige aus der Moldau nach Siebenbürgen wirklich gekommen sind, und vielleicht auch bis dato noch von da hineinzuwandern pflegen, können wir aus dem Zeugniß des Kelpius lernen *). Aus der

tribe de Zygenorum origine, vita ac moribus: Hoc denique monendum videtur, si Zicini diplomata Cæsares, ut quandoque factum legitur, salvi conductus præferant, iis non illico fidem esse habendam &c.

**) Joh. Tomka Szafky Comment. de diversis populis Hung. §. 7. Iähinc namque, regnante Sigismundo, primum cogniti, in Hungariam commigrarunt, habentque nunc etiam in Transilvania Valachiaque hospitium.

**) Tollii Epist. Itiner. Edit. Henninanz anni 1714. Epist. V. pag. 281. Religio-

nem præ se ferunt (Zingari Pesthini) Græcam.

Toppelein. Origines & Occas. Transilv. cap. 6. p. 55. edit. Viennæ. Apud nos (Zingari) Christianos se esse iactant, sequunturque Græcorum fere religionem.

*) Mart. Kelpius in Natalibus Saxonum Transilvaniz edit. Lips. 1784. Cap. II.

Miután azonban kijelentettük, hogy a cigányok Magyarországról Németországba és egyéb környező országokba vándoroltak tovább, újra csak fölmerül a kérdés: mikor és honnét jöttek Magyarországra? Ami azt az időpontot illeti, mikor e faj magyar földre és talajra első ízben lépett, sem évkönyveinkben, sem hazánk történetében nem találunk rá pontos utalást. Annyi mindenesetre valószínű és bizonyos, hogy Zsigmond császár ideje előtt senki nem tud róluk, és e király uralkodása alatt váltak országunkban csupán ismertté,⁵⁹ azaz néhány évvel korábban jelentek meg itt, mint Németországban. Mivel azonban a cigányok korábban Magyarországon is görögkeleti vallásúak voltak,⁶⁰ amint Erdélyben ténylegesen manapság is legnagyobb részt e hitet vallják, e tényből semmi egyébire nem következtethetünk, csak arra, hogy Magyarországra és Erdélybe olyan tartományokon át vezetett az útjuk, amelyekben ma is ez a vallás az uralkodó. És mi lehet valószínűbb útvonal, mint Moldova, Oláhország és a többi velük határos tartomány? Legalábbis Kantemir *Moldova leírásában* annyit elismer, hogy a moldovai cigányokat ugyanabból a fából faragták, mint a mieinket, mikor a 272. oldalon a következőket mondja: „Ugyanolyan alkatúak, mint más országok cigányai, azonosak a szokásaik, s legfőbb jellemzőjük és megkülönböztető jegyük a munkakerülés és a lopás.” Hogy azonban tényleg nem kevesen érkeztek Erdélybe Moldovából, sőt talán mind a mai napig tart onnét bevándorlásuk, azt Kelpius bizonyíthatja számunkra.⁶¹ Oláhországból hozták magukkal vallásuk mellett

⁵⁹ Tomka-Szászky János: *Commentarius de diversis populis Hungariae*. 7. §. „Errefelé ugyanis Zsigmond uralkodása idején váltak először ismertté, s ekkor költöztek Magyarországra, most pedig Erdélyben és Oláhországban is tartózkodnak már.”

⁶⁰ Tollius: *Epistolae itinerariae*. Henninius-féle kiadás, 1714-ből. V. levél, 201. oldal. „A pesti cigányok leginkább görögkeleti vallásúak.”

⁶¹ Martinus Kelpius: *De Natalibus Saxonum Transylvaniae*. Lipcsei kiadás, 1684. II. fejezet, 14 §-hoz írt C. jegyzet: „Más moldovai cigányok pókok gyanánt surrantak be Erdélybe, ahol varázslatban való jártasságukból kívántak élni.”

Walachey brachten sie nebst der Religion, auch den Namen ihres Chefs mit sich, den sie ebenfalls, wie jene, die Walachen *Wajwoda*, oder abgekürzt *Wajda* nennen. Und auf solche Weise, wie wir muthmaßen, ist das Zigeunervolk aus der Moldau und Walachey nach und nach bis nach Siebenbürgen und Ungarn vorgerückt. Von wannen sie aber in jene Provinzen gekommen, oder wenn dieses geschehen sey? solches weiß uns niemand mit einer Gewißheit zu sagen. Kantemir fährt in der angeführten Stelle fort, und sagt, „woher und „wann diese Nation in die Moldau gekommen, wissen weder sie „selbst, noch findet sich etwas davon in unsern Jahrbüchern. Uns aber kann es gleichviel gelten, ob jemand dieses Volk vor Abkömmlinge der Mogolen und Tartaren ansehen, oder dabey bleiben wolle, daß

es sich aus Arabien nach Egypten begeben, und alsdann unvermerkt durch die Turkey nach und nach in unsere Gegend ausgebreitet habe; oder will man sie mit einigen vor Uebersbleibsel der so genannten Torlaquen halten, die von Bajazet, aus verschiedenen Orten verjagt worden. Ueber alles dieses wollen wir keinen Streit erregen; sondern uns vielmehr unserm eigentlich vorgesezten Ziele nähern, und in der Folge, von den Sitten und der Lebensart, wie auch von dem heutigen Zustande, dieses Volkes, in Ungarn, besonders handeln. Hier werden wir von der Erziehung, Gemüths und Leibesbeschaffenheit, von denen Geschicklichkeiten und Lastern, wie auch von anderen Eigenschaften und Umständen dieses Volks mit mehrerer Zuverlässigkeit und Gewißheit reden können, und mit Auführung der weisesten Anstalten und Mittel, die zur Ausbesserung dieses Geschlechts zeithero gemacht und vorgekehret worden sind, den Beschluß gegenwärtiger Abhandlung machen.

(Die Fortsetzung folgt.)

§. 14. not. (c) *Alii Moldavi (Zingari) arancarum instar Transilvaniam perreperant, artis Magicæ peritiam venditantes.*

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen priv. Zeitungscomtoir, in der
Singerstraße Nro. 931.

vezetőik nevét is, akiket ugyanúgy, mint az oláhok *vajvodának*, vagy röviden *vajdának* hívnak. Nézetünk szerint ily módon hatolt előbbre fokról fokra a cigány nép Moldovából és Oláhországból, míg Erdélybe és Magyarországra nem ért.

Mikortól érkeztek azonban ezekbe a tartományokba, vagy mikor történt mindez valójában – ezt senki nem tudja teljes bizonyossággal megmondani. Kantemir így folytatja az idézett helyen: „Honnét és mikor érkezett e nép Moldovába, azt maguk sem tudják, ám a mi évkönyveinkben sem található adat erről.” Számunkra azonban teljesen mindegy, hogy vajon a mongolok és a tatárok leszármazottainak tartjuk e népet, vagy amélt kardoskodunk továbbra is, hogy Núbiából költöztek volt Egyiptomba, majd észrevétlenül Törökországon keresztül, fokról fokra terjedtek el vidékeinken, illetve némelyekkel együtt úgy véljük, hogy azoknak a torlaqusoknak a maradékai, akiket Bajazid szultán űzött el különféle helyekről. Mind e fölött nem kívánunk vitát nyitni, inkább voltaképpen és eredetileg kitűzött célunk felé szeretnénk közelíteni, vagyis a továbbiakban e nép magyarországi szokásairól, életmódjáról, illetve mai állapotáról kívánunk kizárólag szólni. Az elkövetkezőkben immár hitelesebben és több bizonyossággal szólhatunk majd e nép neveltetéséről, lelki és testi tulajdonságairól, erényeiről és hibáiról, illetve egyéb sajátságairól és körülményeiről, majd jelen tanulmányunkat azoknak a bölcs intézkedéseknek és eszközöknek az ismertetésével szeretnénk zárni, amelyek e faj megjobbítása végett eleddig születtek és tétettek.

selbst sich befindenden Kupferbergwerk heraus, es ist aber lang nicht so stark und kräftig, als dieses, und wird nun am Tage in etliche Minnen aufgefäht, auch daß darein gelegte Eisen erst in einem viertel-melstentheils auch halben Jahre zu Kupfer: gleichwol findet man bey den Historiciis mehre Nachricht davon, als von dem im Serengeand, wie dann dessen Joh. Ludov. Godofradus in seiner Archæologia Cosmica, Tit. de Regno Hungariae p. m. 309. gedenket, aber zugleich unrecht berichtet, daß das Eisen in selbigem in gar kurzer Zeit, wie ein Laim oder Thon weich, hernach aber im Feuer zu Kupfer geschmolzen werde, welches sich laut meines obigen Berichts nicht so verhält, und das Cemenkupfer zu schmelzen nicht wünschlich, weil es schon rein und pur genug ist. Etwas bessere aber doch auch ganz unvollkommene Nachrichten habe ich in dem Ortelio redivivo & continuato per Martin. Mayern, Tit. de Regn. Hung. p. 18. gefunden, da er also schreibt; bey dem Städtlein Schmölsitz kommt aus dem Metallbergwerk ein Wasser hervor, welches das Eisen in Kupfer verwandelt, welches ein großes einträgt, denn dasselbige Kupfer wird mit ganzen Wägen voll jährlich nach Pohlen und so fort auf Flößen oder Kähnen nach Preußen geführet, und von da in andere entlegene Länder.

(Die Fortsetzung folgt.)

II.

Vermischte Nachrichten.

Von der Erziehung der Tigeuner.

Der Mensch wird durch die Erziehung gebildet, und zu dem vorbereitet, was er in der Weise seiner Jahre vorzustellen im Stande seyn soll. Die Erziehung giebt dem Körper, entweder die erforderliche Gesundheit, Stärke und Dauer, oder macht denselben zärtlich, und zu allen mühsamen Geschäften ganz und gar unbrauchbar, und untuglich. So kann auch der Gemüthscharakter eines Menschen, die Quelle seiner Ausschweifungen oder Tugenden, ordentlicher und vernünftiger Weise, nirgends so sicher, als in seiner Erziehung und nachherigen Umgang gesucht und wirklich entdeckt werden. Hier von finden wir die vollkommenste Bestätigung an dem Beyspiel der Tigeuner, deren völlige Unart und Ausgelassenheit, aus keinen andern Quellen, als eben aus diesen hergeleitet werden kann. Man darf weiter nichts thun, als den Tigeuner von seiner Entfuchung und Geburt an, bis zur Erreichung seiner vollkommenen Jahre, bey allen seinen Abwechslungen recht betrachten, so wird man leicht gewahr werden, wie nicht sowohl sein Körper, als vielmehr seine Seele und seine ganze Gemüthsverfassung, eben dadurch verwahrloset, und

A cigányok neveltetéséről

Az embert a nevelés képezi ki és készíti föl mindarra, amit élete során boldogulása érdekében meg kell tennie. A nevelés a testet vagy a kellő egészséggel, erővel és kitartással látja el, vagy satnyává és mindenfajta fáradtságos tevékenységre teljesen használhatatlanná alakítja. Vagyis az ember eredendő jellemalkatában – általában véve és logikus módon – soha nem kereshető és lelhető meg oly biztosan hibáinak vagy erényeinek igazi forrása, mint neveltetésében, illetve későbbi életmódjában. Erre a legtökéletesebb bizonyítékot éppen a cigányok szolgáltatják, akiknek teljes hitványsága és züllöttsége semmi egyéb forrásból nem származtatható, csakis neveltetésükből. Semmi mást nem kell tehát tennünk, csak a cigányt fogadásától és születésétől fogva teljes felnövekedéséig, minden egyes fejlődési szakaszában pontosan megfigyelnünk, és könnyen megbizonyosodhatunk arról, hogy nem csak teste, hanem még sokkal inkább lelke és egész jellemalkata éppen e neveltetés következtében hanyagolódik el, satnyul el, s válik végül hitvánnyá.

Egy cigányasszony, aki áldott állapotában, a munkakerülés és a korábban is megszokott semmittevés mellett koldulással, lopással és különféle csalásfajtákkal foglalkozik, nyomorúságos putrijában, vagy adott helyzete

gänzlich heruntergesetzt und abgewürdiget werde.

Eine Zigeunerin die während ihrer gesegneten Umstände, sich neben dem Müßigang und einmal angewöhnter Faulheit, mit Betteln, Strehlen, und allerhand Betrügereyen abgiebt, bringt endlich in ihrer elenden Hütte, oder auch nach Beschaffenheit ihres Zustandes, und wenn es nicht anders seyn kann, unter freyem Himmel, in einem Gebüsch, oder wo sie sich sonst verbergen kann, ein Kind glücklich zur Welt. Wenn es nun dabey recht zigeunerisch zugeht, und zugleich den Hebammendienst ein Weib von eben diesem Geschlechte verricht, so wird in dem Erdboden ein Gräbchen ausgegraben, mit kaltem Wasser (als wörtinnen sie meistens ihre Kinder zu baden pflegen) angefüllt, und dieses muß, wegen Mangel des Hansraths, anstatt eines Gefäßes dienen, in welchem das neugebohrne Kind abgewaschen und gebadet wird. Nachdem wird das Kind in Lumpen die vorhin schon die mütterliche Sorgfalt auf den Straßen und Dörfern aufgefunden hat, eingehüllt, und zu der heiligen Taufe befördert; wobey aber fast niemaley Zigeuner, sondern andere Leuthe, die nicht von ihrem Geschlechte sind, zu Psthen oder Taufzeugen erbeten und angenommen werden. Nach vollzogener Taufhandlung, führet der Vater des Kindes, seine Bevattern in die Schenke *)

oder in Ermanglung dessen, in ein anderes Haus, und bewirtheet dieselben mit Wein oder Brandwein und Semmel. Ist er aber vermögend und will freygebig seyn, so läßt er auch andere Speisen zurecht, und solche seinen Bevattersleuten vorsezen: er selbst aber speiset in ihrer Gesellschaft nicht; sondern machet nur lediglich zu ihrer Bedienung die nöthigen Anstalten. Hiemit wird nun diese Handlung beschossen; die Taufzeugen gehen auseinander, und die Kindebette rin hält in ihrem Zelte, oder in einem oden Keller, und wo sie sich sonst befindet, ihr Wochenbett, sammt dem Kinde, größtentheils beym Feuer und Rauch, wo sie in den ersten Tagen von ihren Bevattern einige Erquickungen erhält, und mit Speise versorget wird. Doch aber sind diese Zigeunerische Wöchnerinnen zuwetlen gegen ihre Bevatter so unhöflich und undankbar, daß sie kein Bedenken tragen, wenn ihnen das eingelegte Psthengeld, oder die zugesicherten Speisen unanständig sind, ihre Unzufriedenheit an den Tag zu legen, jenen Vorwürfe zu machen, ja um solcher Ursachen halber, ihnen auch so gar die Bevatterschaft gänzlich aufzukündigen.

ihre Kinder in denen Wirtschaften taufen: was aber sowohl hiervon, als auch von der Wiederholung der Taufe, die man ihnen ebenfalls zur Last setzt, zu halten sey, darüber wollen wir in Zukunft, wenn von der Religion dieses Volkes etwas wird angeführt und gesagt werden, unsere Gedanken eröffnen.

*) Dieser Umstand hat vielleicht einigen Anlaß gegeben zu glauben, daß die Zigeuner

szerint, ha úgy alakul, a szabad ég alatt, valami bokor tövében, illetve ahol éppen meg tud bújni, végül is szerencsésen megszüli gyermekét. Ha ekkor igazi cigánymódra történik a dolog, és nemzetségéből való asszony is akad, aki ellátja a baba teendőit, a földbe mélyedést kaparnak, hideg vízzel töltik tele – ilyen líkakban szokták általában a gyerekeiket is fürdetni – és ezt használják – konyhafelszerelés híján – kádnak, amelyben az újszülöttet megmoshatják és megfürdethetik. Ezután a gyermeket olyan rongyokba bugyolálják, amelyeket az anyai gondoskodás utcákon és a falvakban már korábban összegyűjtött, majd keresztelőre viszik. Komának és keresztszülőnek azonban soha nem cigányokat, hanem más nemzetségből való személyeket kérnek és szereznek. A keresztelői szertartás befejeztével a gyermek apja a keresztszülőket elviszi a kocsmába,⁶² vagy ha kocsmá nem akad a közelben, egy másik házba, és ott borral vagy pálinkával és cipóval vendégeli őket. Ha az apa tehetős vagy épp bőkezűnek akar mutatkozni, másfajta ételeket is készíttethet a keresztkomáinak lakomául. Ő maga azonban nem eszik a társaságukban, hanem csak a szükséges teendőket látja el és kiszolgálja őket. Evvel zárul tehát a keresztelő. Ekkor a keresztelői vendégek elbúcsúznak, a kismama pedig sátrában vagy egy üres pincében, mikor mit talál, tölti gyermekágyas idejét gyermekével együtt, nagyrészt tűz- és füstközelben. Itt az első napokban a keresztkomák és komaasszonyok szokták ellátni frissítővel és gondoskodnak táplálékáról. E cigány kismamák azonban gyakran olyan bárdolatlanul és hálátlanul bánnak a keresztszülőkkel, hogy ha a leszurkolt komapénzzel vagy a kapott ételekkel nincsenek megelégedve, nem haboznak elégedetlenségüknek hangot adni és harsányan vádaskodni, sőt ilyesfajta okokból néha még a keresztkomaságot sem átallják teljesen felmondani.

⁶² E körülmény némelyeket arra indított, hogy azt higgyék, a cigányok a kocsmában keresztelik a gyerekeiket. Hogy azonban erről, illetve a keresztelés megismétléséről – amellyel szintén meg szokták őket vádolni – mit tartunk, arról majd csak a későbbiekben fejtjük ki gondolatainkat, ott, ahol a nép vallásáról esik majd szó.

Einige Zigeunerinnen **) pflegen ihre neugebörne Kinder, mit einer gewissen Salbe zu schmieren, und legen sie alsdenn an die Sonne, oder an das Feuer, damit das Fett in die Haut recht eindringe, und also ihre schwarze Schönheit, um desto mehr erhöht werde. Sie bedienen sich keiner Wiegen bey Einschläferung ihrer Kinder, besitzen auch diesen Hausrath nicht; sondern das Kind schläft entweder in den Armen seiner Mutter, oder auf dem Erdboden. Nach ausgehaltenem Kindbette (welches aber selten über acht Tage dauert) gehet die Mutter mit ihrem Kinde zur Kirche, und hält den gewöhnlichen Kirchgang, betritt aber gleich darauf die nämlichen Wege, die sie sich genöthiget sahe, auf eine kurze Zeit zu verlassen; sie bettet mit dem kleinen Kinde in Armen desto dreuster, und manset allenthalben, wo sie nur zum Streich kommen kann. Wird sie darüber ertappet, so setzt es auf frischer That Schläge ab, und wenn sie sich nicht anders schätzen kann, so stellet sie das unschuldige Kind den Streichen beständig entgegen; zehet sich sachte zurück, bis sie in das Freye kommen, und endlich schnell davon laufen kann. Wenn das Kind einigemmaßen zu Kräften gekommen, und ohngefähr drey Monat alt worden ist, so

trägt die Mutter dasselbe selten mehr auf den Armen, sondern weist auf dem Rücken, wo es in einem leinen Tuch, auch so gar in der harten Kälte nackt sitzt, und mit dem bloßen Haupte über die eine oder andere Achsel seiner Trägerin hersürraget. Hat sie mehrere Kinder (als woran es selten fehlet; nachdem dieses Volk sehr fruchtbar ist) so führet sie noch eines oder zwey neben sich an der Hand, die größeren laufen voraus, oder hinten nach, und mit einem solchen Zuge durchstreicht sie Häuser und Dorfschaften. Diese Kinder, ohnerachtet dieselbe die Farbe ihrer Eltern haben, sehen dennoch weder häßlich noch ekelhaft aus, sondern recht munter lebhaft und artig. Sie sind meist mit einer recht guten Gesichtsbildung, wohlgestaltet und aufs beste verbun denen Gliedmaßen begabet, haben ein krauses Haar und schwarze lebhaft Augen. Ueber der Stirn wird ihnen das Haar, damit es dem Kind nicht über die Augen hänge, sondern das Gesicht frey behalte, zusammen gebunden und geflochten; welches als ein Kennzeichen, zugleich aber auch als eine Zierde eines Zigeunerknabens angesehen werden kann.

Sobald das Kind von selbst zu gehen vermögend ist, so wird es nach ihrer Art zum Tanzen abgerichtet, von dem die Kunst in nichts anderen besteht, als daß sie nackt auf einem Fuß herumpringen, mit der Ferse des andern aber, beständig an den hintern Backen anschlagen, und da

**) Dieses ist von denen Deutschredenden Zigeunern, die sich in Siebenbürgen, mit Wahrsagen und Beteln nähären, hauptsächlich zu verstehen.

Némely cigányasszony újszülöttjét bizonyosfajta kenőccsel⁶³ szokta bekenni, majd a napra, illetve a tűz közelébe fekteti, hogy a zsiradék jól beszívódjék a bőrébe és fekete szépségét ekképpen minél inkább növelje. Altatáshoz semmiféle bölcsőt nem használnak, ilyesfajta bútoruk nincs is: a gyermek vagy anyja karjában, vagy a puszta földön alszik. A gyermekágyas idő letelte után – amely alig szokott nyolc napnál tovább tartani – az anya gyermekével templomba megy és rendszeren részt vesz a szertartásokon, ám szinte azonnal visszatér ugyanarra az útra, amelyet rövid időre el kellett hagynia: a kisgyermekkel karján eztán csak még erőszakosabban koldul és mindent elemel, amit csak ér. Ha rajtacsípi, tetten érve gyerekével együtt fogadja az ütlegeket, ha pedig másképpen nem képes már védekezni, folyvást az ártatlan gyermekkel védi ki a csapásokat, miközben addig hátrál, amíg lassanként meg nem szabadul és nagy sebesen el nem tud a helyszínről futni. Ha a gyermek már kicsit jobb erőben van, vagyis nagyjából három hónapos, anyja már csak ritkán cipeli a karján, hanem inkább a hátára veszi, ahol a gyerek a legnagyobb hidegben is mezítelenül csücsül egy lenvászon kendőben, hordozója egyik vagy másik válla fölött kukucskálva ki. Ha több a gyerek – amiből ritkán van hiány, hiszen e nép igencsak termékeny –, anyjuk egyet vagy kettőt közülük kézen fogva visz maga mellett, a nagyobbacsok pedig előre futnak, vagy hátul kullognak: effajta menetben kóborolják azután be a tanyákat és falvakat. E purdék, szüleik színétől függetlenül, egyáltalán nem csúfak vagy visszataszítók, hanem nagyon is elevenek és csinosak. Arcuk többnyire szépen metszett, testük formás és kitűnő felépítésű, hajuk göndör, szemük ragyogó fekete. Hajukat homlokuk fölött összefogják és összefonják, nehogy a gyermek szemébe lógjon, és hogy a purdék zavartalanul láthasson: ez a fonat nem csak megkülönböztető jegyéül, hanem ékességéül is szolgál a cigánygyerekeknek.

Mihelyt a gyermek egymaga is tud már járni, szokásuk szerinti táncokra kezdik tanítani – ez a tánc azonban nem áll egyébből, mint hogy

⁶³ Ez főként az Erdélyben jóslásból és koldulásból élő, német nyelvű cigányokra áll.

mit ein Klatschen verursachen. Die Zigeankinder pflegen diesen Tanz, als ein Mittel anzuwenden, wodurch sie denen Vorbeygehenden etwas abzugewinnen wollen; daher auch niemand bey dem sie etwas spüren, neben ihren Hüften vorbeizugehen im Stande ist, ohne von einem Schwarzem solcher Kinder, mit Tänzen und Geschrey eine ziemliche Strecke begleitet zu werden; die sich doch nicht anders, als entweder mit einigen Pfeifungen, oder mit Ungestimmen und Drohungen oder gar mit Schlägen abfertigen lassen. Nebst diesem werden die nämlichen Kinder, besonders von ihren Müttern zum Stehlen recht vorsehlich abgerichtet: indeme die Mutter bestellt, oder mit Wahesagen und dergleichen Tändelehen, die Hänselethe unterhält, so wissen Töchter und Söhne, den Zeitpunkt wohl abzumessen, sich bey solcher Gelegenheit in die Winkel des Hauses einzuschleichen, und entweder Kuchelgeräthe, oder Bethzeug, Schwaaren, Kleidungen, und was ihnen sonst in der Geschwindigkeit am ersten vorfällt, zu erwischen, und sich mit dem Raub auf das eilfertigste wegzumachen. Auf dem Lande fangen sie Gänse, Hühner und ander Federvieh auf, welches sie sehr geschickt und listig an sich zu locken, und unvermerkt zu erhaschen wissen *).

*) Hiemit stimmt ziemlich überein, was Hänn in seinen unvergleichlichen Gedanken vom Stadt- und Landbettelein, auch von der

Glückt es ihnen, mit dergleichen geraubten Flügelwerk, so fortzukommen, daß sie dasselbe lebendig wegbringen können; so treiben sie damit Handel, und verkaufen es anderwärts; gelingt ihnen aber der Streich nicht so gut, und wenn sie in Gefahr stehen, durch den Lärm und Geschrey verrathen zu werden; so ersticken sie es auf der Stelle, und essen es alsdann selbst auf; nachdem ihr Geschmack zwischen einem geschlachteten und ersticken oder freyten gar keinen Unterschied zu machen weiß.

Einer solchen Verführung zum Bösen sind nun die Kinder der Zigeuner von der zartesten Kindheit an beständig unterworfen, und laufen bis in das zehende Jahr meist nackend herum. In Winterzeiten behängen sie ihren Körper, um in etwas für der Kälte gesichert zu seyn, mit alten Lumpen, im Sommer aber gehen sie entweder ganz bloß einher, oder hängen sich ein Stück von einem alten leinen Tuch, in Form eines Mantels

Diebey des Zigeunervolks gesagt hat.
 „Der Tage schiden sie ihre Weiber und
 „Kinder auf die benachbarten Dörfer zum
 „Stehlen aus, welches sie unter dem Vor-
 „wand des Bettelns und Wahesagens durch
 „Entwendung Kleider, Waaren, und lei-
 „nen Geräths aus den Bauernhäusern,
 „Abfangung der Hühner und Gänse, oder
 „was ihnen sonst zum mausen vorkommt,
 „sehr meisterlich und behände zu verrichten
 „wissen. — Sind auch schnell zu Fuß,
 „daß man sie nicht wohl einholen kann.

csórén és fél lábon körbeugrálnek, miközben azonban feltartott lábuk sarkával a hátukat próbálják szüntelen rugdosni és ily módon próbálnak csatintgatni.

A cigánygyermek ez a táncot azért is elő szokták adni, hogy a járókelőktől valami adományt kapjanak, ezért aztán senki, akiről azt gyanítják, hogy putrijuk mellett készül elhaladni, nem úszhatja meg, hogy egy csapat hasonló, táncoló és süvöltöző lurkó ne kísérje jó darabig, akiktől aztán legföljebb néhány fillér, vagy átkozódás-fenyegetőzés, esetleg egy-két pofon árán szabadulhat. Emellett e gyermekeket – elsősorban édesanyjuk – már idejekorán kitanítja a lopásra is. Miközben anyjuk koldul, vagy jóslással, illetve egyéb hasonló kóklerkedéssel foglalja le a háziakat, leányai és fiai pontosan tudják, mikor jön el a pillanat, mikor a ház mélyére surranhatnak és konyhaedényt, ágyneműt, élelmiszert, ruhát, vagy bármit, ami nagy hamarjában éppen a kezükbe akad, összeszedhetnek, majd a lehető legsebesebben elcsórhatnak és elhordhatnak. Vidéken libákat, tyúkokat és egyéb baromfikat emelnek el, amelyeket igen ügyesen és ravaszul képesek magukhoz csalogatni és észrevétlenül elrittyenteni.⁶⁴ Akkor igazán elégedettek, ha úgy tudnak meglépni, hogy a lopott baromfi még életben van, ilyekor kereskednek is vele, vagyis másutt eladják. Ha azonban nem ilyen szerencsésen alakulnak a dolgok, vagy ha az a veszély fenyegeti őket, hogy a szárnyas lármája és rikoltozása miatt lebukhatnak, ott helyben kitekerik a zsákmány nyakát és maguk falják föl, hiszen ízlésük nem tesz különbséget a levágott, megfújtott vagy elhullott állat között.

A cigánygyermek zsenge gyermekkoruktól fogva folyamatosan a rossz effajta csábításának vannak kitéve, ráadásul egész tízéves korukig többnyire meztelenül kell futkosniok. Télvíz idején, hogy némiképp védekezzenek a hideg ellen, ócska rongyokba bugyolálják testüket, nyaranta

⁶⁴ Pontosán ideillik, amit Hann hasonlíthatatlan *Gedanken von Staat- und Landbetteln*-jében a cigány nép tolvajságáról ír: „Nappal asszonyaikat és gyermekeiket elküldik a szomszédos falvakba lopni, amit koldulás és jóslás leple alatt, ruhákat, árukat, textíliákat, tyúkokat és libákat és bármi egyéb, kezük ügyébe kerülő holmit elemelve, igen mesterien és sebesen tudnak véghez vinni. Futni is olyan gyorsan tudnak, hogy képtelenség őket utolérni.”

um den Hals, damit sie die gekohl-
nen Sachen darunter verbergen kön-
nen. In keine Schule, Zucht, Un-
terricht, Arbeit, wozu dem Kinde die
gehörige Anleitung so nöthig wäre,
wird hier nicht im mindesten gedacht,
außer daß zuweilen, wenn es die
Noth erfordert, eines von ihnen die
Handbälle drückt, indem der Vater
schmiedet. Ansonsten laufen sie in
ihrer Wildheit und Ausgelassenheit
immer hinweg, bis ihnen das Heu-
rathen, welches aber größtentheils
sehr früh und zeitig geschieht *) ein-
fällt. Dazumal fänget der Sohn
erst an, das Handwerk und Gewerbe
seines Vaters zu erlernen, und so-
bald er nur etwas darinnen zu thun
vermögend ist, nimmt er sich in dem
13ten oder 14ten Jahre seines Va-
ters, ein Weib, von zwölf oder eben
so viel Jahren, als er selbst hat, und
führt alsdenn seinen Ehestand und

sein Hauswesen in eben der Unord-
nung, wie er solches von seinen El-
tern gesehen und gelernt hat.

Diese Gestalt hat die Erziehung
der Zigeuner zeitlich in Ungarn ge-
habt, einige sehr wenige Horden
ausgenommen, die durch einen besse-
ren Umgang, auf andere Gedanken
gebracht, ihre Kinder und Nachkom-
men aus einem so großen Verderben
herausgerissen und dadurch bewirkt
haben, daß sie andern brauchbaren
Menschen ähnlicher worden sind. Da-
her man sich auch nicht wundern darf,
daß dieses Volk mitten unter gesittes-
ten Leuten, ungebeßert geblieben ist,
und dieses Geschlecht, sich in der al-
ten ruhmlosen Unart, eine so lange
Reihe von Jahren erhalten habe.
Nachdem nun aber nach Anleitung
Allerhöchster Verordnungen im Lan-
de die eigentliche Quelle und der er-
ste Grund dieses Uebels gebessert wird,
so ist im geringsten nicht mehr zu
zweifeln, daß man die erwünschte
Früchte davon in kurzer Zeit mit
Freuden ansehen werde.

*) Toppeltin Orig. & occas. Transilv. cap.
17. pag. 56. Saepe uxores ducunt vix pu-
bertatem egressi, quas iterum levi de
causa repudiant.

In Wien

zu haben in dem von Obelenschen privil. Zeitungscomtoir, in der
Singerstrasse No. 931.

azonban vagy teljesen csórén járkálnak, vagy egy viseltes vászonkendődarabot akasztanak a nyakukba köpenyformán, hogy a lopott holmit legyen hová rejtetniök. Az ég egy adta világon semmiféle iskoláról, fegyelemről, oktatásról, munkáról – amire egy gyermeknek a megfelelő neveltetéshez szüksége volna – nincsen itt szó, legföljebb olykor, ha szükséges, némelyik purdó a kézifűjtatót nyomja, miközben apja kovácsol. Egyébként meg vadon és zabolátlanul rohangásznak mindig, míg a házasság ideje el nem jön – amelyre azonban nagyrészt igen korán és elsietve kerül sor.⁶⁵ Ekkoriban kezd csak a fiú apja mesterségét és szakmáját kitanulni, ám mihelyt valamicskét már konyit hozzá, 13 vagy 14 éves korában máris asszonyt vesz maga mellé, aki 12 éves vagy éppen vele egykorú. Ettől fogva házaseletére és háztartására ugyanaz a rendetlenség lesz jellemző, mint amit saját szüleinél látott és tanult egykor.

Ilyesfajta tehát a cigányok neveltetése Magyarországon immár jó ideje, néhány – ritka – csoportot kivéve, akik jobb körülményeiknek köszönhetően arra az elhatározásra jutottak, hogy gyermekeiket és utódaikat kiragadják ebből az áldatlan állapotból, és ezáltal el is érték, hogy a többi hasznos emberhez hasonlók válnak. Ezért hát nem is csodálkozhatunk azon, hogy e nemzet a mi derék népünk közepett élve is megmaradt bárdolatlanok, és hogy ez a faj ősi, szégyentelen életmódját oly sok éven át megtartotta. Miután viszont most, a Legfelsőbb Rendeleteknek országunkban való bevezetése után e bajok ősforrása és kiindulási alapja szűnik meg, immár a legkevésbé sem kétséges, hogy rövid időn belül örömmel üdvözölhetjük ezen intézkedések áhított gyümölcseit.

⁶⁵ Toppeltinus: *Origines et occasus Transilvaniae*. 17. fejezet, 56. oldal. „Gyakran alig hagyják el a kamaszkort, máris megnősülnek, azután meg könnyen el is hagyják a feleségüket.”

II.

Bermischte Nachrichten.

Von denen Speisen und Nahrung der Zigeuner.

Die Zigeuner können zwar alle Speisen vertragen, welche andre Menschen zu genießen pflegen; doch aber finden sie an manchen Dingen, einen ganz besonderen Geschmack. Die dürftigen Lebensumstände, in welche sich der größte Theil dieses Volks, durch Unordnung und Faulheit zu stürzen gewohnt ist, haben dasselbe von undenklichen Zeiten her genöthiget und gelehret, solche Dinge zur Speise und Nahrung zu wählen, wofür sich ein anderer Mensch entsetzet, und an die er ohne Abscheu nicht einmal denken kann. Sie essen das Laß von Schaafen, Schweinen und allerhand Geflügel und Hornvieh, nicht allein ohne allem innerlichen Zwang und ohne Widerwillen, sondern so gar mit dem größten Appetit, und ohne der geringsten Verletzung ihrer Gesundheit. So weit hat es diese Nation in solchen Stücken durch Gewohnheit gebracht! Und wenn ihnen deswegen Einwendungen und Vorwürfe gemacht werden, so antworten sie darauf und sprechen: Daß das Fleisch eines solchen Thiers, welches Gott schlachtet, nothwendig besser seyn müsse, denn eines solchen, welches nur von der Hand eines Menschen stirbt. Daher, wenn irgendma-

auf dem Lande, oder in einer Stadt, eine unglückliche Feuersbrunst gewüthet hat, so sind am folgenden Morgen die Zigeuner gleich bey der Hand; eilen aus allen umliegenden Gegenden herzu, um das erstickte und halb verbrannte Vieh, aus der Asche herauszuziehen. Männer, Weiber und Kinder kommen Schaarenweis, bezugen sich sehr geschäftig, nehmen das Fleisch auf ihre Achseln und wandern damit vergnügt zu ihren Wohnplätzen. Dieses wiederholen sie zu etlichemalen, versorgen sich mit dergleichen Braten reichlich, und schmausen alsdann in ihren Hütten, so lange diese Herrlichkeit dauert. Nur das Pferdefleisch scheinen sie zu verabscheuen, und enthalten sich von dem Genuß desselben, es mag kreipert oder geschlachtet seyn, ob ihnen gleich solches von einigen auswärtigen Schriftstellern, und zwar noch mit diesem Zusatz bemessen wurde; daß sie nicht allein das Laß von den auf dem Schindacker geworfenen todtten Pferden, Kühen u. fressen, sondern auch meistens roh und ungekocht verzehren^{*)}. Keine von diesen Beschuldigungen will sich, wenigstens zu unsern Zeiten,

*) Samml. von Natur und Medicinengeschichten Sommerquartal 1725. Von den Zigeunern und ihrer Lebensart in Ungarn: „Sie fressen das Laß von dem auf dem Schindacker geworfenen todtten Pferden, Kühen, Schaafen u. Von den Einwohnern bekommen sie das kranke und todtte Vieh, davon sie das Fleisch in ihren Hütten, theils an der Sonnen dörren, theils räuchern, und als eine große Delikatesse, meistens roh, und ungekocht verzehren.“

A cigányok ételeiről és táplálkozásáról

A cigányok szinte minden ételt elfogyasztanak, amit mások is esznek, igaz, némely vonatkozásban igen különös az ízlésük. Azok a szűkös életkörülmények, amelyek közé e nép nagy része zavaros és tunya életmódja miatt jutni szokott, az idők kezdetétől arra tanították és kényszerítették őket, hogy olyan ételeket is elfogadjanak élelmül és táplálékul, amelyekről mások undorodnak, és amelyekre iszonyat nélkül nem is gondolhatnak. Megeszik a birka- és a sertésdögöt, és mindenfajta baromfi és lábasjóság hulláját, mégpedig nem csupán minden belső kényszer és undor nélkül, hanem egyenest jó étvággal, egészségük minden károsodása nélkül. E tekintetben tehát ilyen messzire vitte e népet a megszokás! Ha pedig emiatt szemrehányásokkal és vádakkal illetik őket, azt szokták válaszolni, hogy az olyan állat húsa, amelyet maga Isten vág le, szükségképpen jobb annál az állaténál, amelyet emberi kéz által veszti életét. Ezért aztán, ha bárhol vidéken vagy városon tűzvész tombol, a következő reggel már ott teremnek a cigányok, minden környező vidékről odasereglenek, hogy a megfúlt és félig égett jószágot kikaparják a hamuból. Férfiak, nők és gyermekek jönnek csapatostul, ég a kezük alatt a munka, majd vállukra kapják a húst, és nagy elégedetten hazaballagnak vele. Mindezt jó párszor megismétlik, bőven ellátják magukat effajta sülttel és attól fogva addig lakomáznak sátraikban, amíg csak van miből dözsölniök. Csupán a lóhústól szoktak undorodni, csak ennek fogyasztásától tartózkodnak, akár önmagától megdöglött, akár levágott lóról van szó, igaz, egyes külhoni szerzők szerint ezt is megeszik, sőt még azt is hozzáteszik némelyek, hogy nemhogy megeszik a döggútba vetett döglött lovat, tehenet, hanem ráadásul többnyire nyersen és főtlenül fogyasztják el.⁶⁶

⁶⁶ Sammlung der Natur- und Medizingeschichten. Nyári Évnegyed, 1725. A cigányokról és magyarországi életmódjukról. „Felfalják még a döggútba vetett elhullott lovak, tehenek, birkák tetemét is. A helybéli lakosoktól megkapják a beteg vagy elhullott jószágot, amelynek húsát, sátraik mellett részben a napon megszáritják, részint megfűstölik, s különleges csemege gyanánt többnyire nyersen és főtlenül fogyasztják.”

in Ansehung der Zigeuner in Ungarn, weder durch Erfahrung, noch durch ihr eigenes Geständniß bestätigt zu lassen; nachdem diese weder rohes Fleisch essen, und noch viel weniger für Pferdefresser angesehen seyn wollen, ob sie gleich diesem Thiere, nach seinem Tode, die Haut gerne abziehen. Der wahre Grund von dieser Enthaltung ist zwar nicht in ihrer Zärtlichkeit zu suchen: denn ihr Magen verträget alles, und wer kann es wissen, ob sie diese Regel im Geheim und im Nothfalle, nicht sehr oft überschreiten; vielleicht aber mögen sie noch so viele Empfindungen für die Menschheit haben, daß sie sich schämen, das Raß eines solchen Thieres zu genießen, dessen Fleisch jedermann für unrein achtet, und in einer solchen Absicht verabscheuet. Einige gehen vor, allein mehr scherzweise, als im Ernst, um nur die Zigeuner damit zu nützen, daß sie sich von dem Fleische dieses Thieres aus einer gewissen Hochachtung gegen dasselbe enthalten: weil sie nämlich die Pferde; da sie noch am Leben sind, so sehr lieben, so ließe es die Wehmuth, die sie über deren Tod empfinden, nicht zu, ihr Raß so zu mißhandeln, und nach ihrer Meynung zu verunehren.

Was aber hier von denen Zigeunern überhaupt angemerkt worden, kann nicht von allen und jeden, die in diesem Lande wohnen, gesagt werden. Es giebt einige Familien, die sich auch in diesem Strick, eben so, wie in ihren Sitten und Verhalten,

von dem großen und niederträchtigen Haufen dieses Volkes, auf eine ganz merckliche Art auszeichnen. Diese trachten durch ein ordentliches und erlaubtes Gewerbe ihre Nahrungs- und Erhaltungsmittel zu suchen, und sich in eine solche Verfassung zu setzen, damit sie ihrem Leibe einen ordentlichen Unterhalt verschaffen können, ohne auf dergleichen eckelhafte Speisen verfallen zu dürfen, die ein anderer Mensch verabscheuen muß. Nebenbey essen sie auch Brod, welches sie entweder kaufen, oder ausbetteln, oder auch stehlen, wenn es sich thun läßt: denn selbst backen die wenigsten das Brod, weil solches weder die Beschaffenheit ihrer Wohnungen, noch übrige Einrichtung ihres Hauswesens süglich gestattet. Doch pflegen sie sich zuweilen, wenn bey ihnen das Fleisch mangelt, auch einige ungekünstelte Wehlspitzen zu kochen, oder in der warmen Asche auf dem Erdboden, Kuchen zu backen, die sie alsbald mit der größten Begierde so heiß sie sind, in sich hineinschlucken.

So wenig aber dieses Volk den Schnupftoback achtet, so sehr liebet es im Gegentheil überhaupt und allgemeyn den Rauchtoback, bis zu einer entseßlichen Ausschweifung. Die Weiber übertreffen in diesem Stücke bey nahe die Mannspersonen, indem sie nicht allein den Rauch von diesem Kraut in sich ziehen, sondern auch die Strängel und Blätter desselben recht begierig zwischen den Zähnen zermalmen und verschlingen. Sie schmau-

Ez utóbbi vádak közül, legalábbis a mi időnkben és a magyarországi cigányok esetében, egyetlenegy sem bizonyított sem a tapasztalat, sem maguknak a cigányoknak a tanúsága, hiszen az itteni cigányok sem nyers húst, sem lovat nem esznek, bár a lóbőrt az elhullott lóról szívesen lenyúzzák. E tartózkodás valódi oka biztos nem gyomruk gyöngeségében keresendő, hiszen az mindent megemészt, s ki tudja, hogy ezt a szabályt titokban és ha szükség úgy diktálja, gyakran nem szegik-e meg, ám talán még maradt bennük annyi emberi érzés, hogy áttallának olyan állat dögéből lakmározni, amelynek húsát mindenki tisztátalannak tartja és amelynek fogyasztásától mindenki undorodik. Egyesek azt is állítják, igaz, inkább tréfaképpen, mint komolyan, csak hogy a cigányokat cukkolják vele, hogy a lóhústól valamifajta loímádatból tartózkodnak, mivel az eleven lovakat annyira szeretik, hogy a bánat, amelyet haláluk fölött éreznek, meggátolja őket abban, hogy tetemükkel ilyen gyalázatot cselekedjenek és – szerintük – ekkora tiszteletlenséget kövessenek el.

Amit azonban ezúttal a cigányokról általában állítottunk, nem igaz minden egyes, ebben az országban élő cigányra. Léteznek olyan családok is, amelyek nem csak e vonatkozásban, hanem egyéb szokásaikban és viselkedésükben is e nép hitvány zömétől szembeszökő módon különböznek. Ezek valamely elfogadott és engedélyezett mesterséggel próbálják megkeresni kenyerüket és magukat eltartani, és megpróbálnak olyan körülményeket teremteni maguknak, amelyek közt testüket is rendes ellátásban részesíthetik, anélkül, hogy olyasfajta undorító táplálékokra kellene fanyalodniuk, amelytől a többi ember csak iszonyodni képes.

Emellett kenyeret is szoktak fogyasztani, amelyet azonban vagy vásárolnak, vagy koldulnak, esetleg lopnak, ha módjuk van rá, mivel ők maguk nemigen sűnek kenyeret, hiszen erre sem lakhelyük jellege, sem háztartásuk egyéb felszereltsége nem ad módot. Ám olykor azért, ha épp semmi hús nem akad a háznál, kezdetleges tésztaféléket is szoktak főzögetni, vagy a meleg hamuban a földön süteményeket sűtögetni, amelyet rögtön, azon melegében hatalmas étvággyal magukba is tönnek.

chen am liebsten durch eine sehr kurze und kaum einen Finger lange hölzernen Röhre, um nichts von der Kraft dieses edlen Krauts zu verschwenden, und wenn durch diese Röhre, der Tobacksaft bey einem langwierigen Gebrauch, recht durchgedrungen ist, so saugen und nagen sie daran, so lange ein Stück davon übrig ist. An diesen ekelhaften Dinge, finden sie vielmehr Geschmack und Vergnügen, als ein anderer Mensch, an dem allerkostbaresten und herrlichsten Gewürze. Daher man auch einem Zigeuner keinen größeren Gefallen erweisen kann, als wenn man ihn, mit einer solchen durchgebrizten Tobacksröhre beschenkt, daran er sich viele Tage, wenn er wohl haushält, erquicket, und damit seinen Appetit stillen kann. Ja er ist im Stande, ohne Brod und alles Essen, mehr als einen Tag bey seiner Arbeit auszuhalten, wenn er nur ein Blatt Rauchtoback, oder ein Stückchen von einer solchen Tobacksröhre zu sich nimmt, daran kaut, und ein wenig Wasser dazu trinket.

Das ordentliche Getränk der Zigeuner, ist zwar das Wasser, sie verworfen aber auch das Bier nicht, wenn sie es nur haben: der Wein ist für sie in manchen Gegenden unseres Vaterlandes zu kostbar, und sie schätzen denselben auch nicht so hoch, als den Brandwein, daran sie sich desto geschwinder toll saufen, und alsdenn schreyen und lärmten können.

Darum eben, wendet der Zigeuner sein Geld, wenn er ja dafür trinken soll, am liebsten, auf den Brandwein; indem er sich einbildet, daß kein Trunk seines Geldes werth sey, der ihn nicht in einigen Augenblicken, nachdem er denselben zu sich genommen, toll und halb rasend mache. Der Brandwein muß also, bey ihren Kindtraufen, Hochzeiten und allen feyerlichen Handlungen vorzüglich herhalten, und diejenigen Tage, da sie von diesem Trunk tannelten, und ihnen selbst am wenigsten bewußt gewesen sind, zählen sie insgemein unter die besten, glücklichsten und vergnügtesten Stunden ihres Lebens.

In Wien

zu haben in dem vort. Ghelenschen privill. Zeitungscomtoir, in der Singerstrasse No. 931.

Amennyire kevésre becsüli e nép a tubákat, általában és általánosságban a dohányt viszont annyira szereti, hogy az már szinte bünszámba megy. E tekintetben a nők szinte felülmúlják a férfiakat, hiszen ők nem csak e növény füstjét szívják magukba, hanem a szárát és a leveleit is nagy élvezettel csócsálgják foguk közt és nyeldesik magukba.

Leginkább egy igen kurta, alig egyujjnyi hosszúságú facsövön át szoktak pöfékelni, hogy e nemes növény erejéből semmit el ne pazaroljanak. Ha pedig a dohánylél a hosszas használat következtében e csövet jól átítatta már, addig szívogatják és rágcsálgják, míg csupán apró darabka marad belőle. Ebben a gusztustalanságban azután sokkal nagyobb gyönyörűséget és élvezetet lelnek, mint amennyit a többi ember a világ legdrágább és legizletesebb fűszerében valaha is talált. Ezért aztán semmivel nem lehet inkább kedvében járni egy cigánynak, mint avval, ha egy ilyen jó, dohányszottyos szárral ajándékozzuk meg, amellyel aztán, ha jól beosztja, hosszú napokon át elmulathat és elverheti éhségét. Merthogy a cigány képes kenyér és minden táplálék nélkül több, mint egy napon át kitartón robotolni, ha egyetlen dohánylevélhez vagy egyetlen darab effajta szárhoz jut és azt szívogathatja – és legfőljebb egy kis vizet ihat még rá.

A cigányok szokásos itala nem más, mint a víz, ám a sört sem vetik meg, ha hozzájutnak. A bor – hazánk némely vidékén – túl drága nekik, és nem is becsülik olyan sokra, mint a pálinkát, amelytől viszont annál hamarabb hajlamosak eszeveszetten berúgni, azután meg üvöltözni és lár-mázni.

Éppen azért költi italra szánt pénzét a cigány legszívesebben pálinkára, mert úgy tartja, csak az olyan ital éri meg az árát, amely már pár pillanattal azután, hogy magába nyelte, képes elvenni az eszét és félőrültté tenni. A pálinkát tehát keresztelőiken, esküvőiken és minden ünnepi eseményükön előszeretettel isszák, azokat a napokat pedig, mikor jól benyomnak tőle, úgyhogy még az öntudatukat is sikerül teljesen elveszteniök, általában életük legszebb, legboldogabb és leggyönyörűségesebb napjaiként szokták számon tartani.

Werkes reden: Druck und Papier sind vorzüglich, und überhaupt keine Kosten gespart worden, einem so nützlichen Buche die verdiente Mercklichkeit, und Schönheit zu verschaffen. Wir wünschen daher, daß der Verleger seine redlichen Absichten damit erreiche, und sein Aufwand durch einen schleunigen Abgang ersetzt werden möge.

v. W.

II.

Naturgeschichte.

Fortsetzung der Beschreibung unterschiedlicher warmen Bäder und anderer Naturalien in den ungarischen Bergstädten.

[Siehe das XXXVIste Stück.]

Und dieses wäre also eine kurze Beschreibung der warmen Bäder, die in und an denen ungarischen Bergstädten anzutreffen sind. Nun könnte ich auch etwas von den Sauerbrunnen gedenken, die im Ueberfluß fast bey jeder Stadt, und den meisten Dörfern entspringen; allein sie sind fast alle einerley, und dienen denen Leuten mehr zu einem Ordinärgetränke, als zu einer Arzney: daher es nicht nöthigen ist, jeden sonderheitlich zu beschreiben. Genug ist es, wenn ich insgemein anmerke, daß sie sehr schweßlichen Geschmacks und Bes-

ruchs sind; außer etlichen witzigen, die säuerlich schmecken, und keinen absonderlichen Geschmack haben. Aus welcher Ursache sie auch diejenigen, so eine genugsame Quantität trinken, nicht layren, wie der Kobitscher oder Egcrische Sauerbrunn, sondern bey den allermeisten, wie das Gemeinwasser weggeben; außer man gäbe denen trinkenden allezeit in dem ersten Glas einen reinigenden Syrup, oder Pulver ein; da sie dann ihre Wirkung haben, wie ich solches bey einigen mit gutem Effect angewendet. Sonsten bedienet man sich ihrer nur für den Durst; indem sie in dem Sommer sehr kühl und frisch sind, auch den Durst gar wohl löschen und stillen; absonderlich die sauern, dergleichen einer bey dem Stabner-Bad, Item bey Aleßöhl und bey dem Ribaccer-Bad anzutreffen ist.

(Der Beschluß folgt.)

III.

Vermischte Nachrichten.

Von denen Häusern und Wohnungen der Zigeuner.

Sowohl in Ungarn als auch in Siebenbürgen giebt es gewisse Zigeuner, die sich bey großen Städten und Dörfern, für beständig aufhalten, und auf solchen Plätzen, die ihnen angewiesen werden, ihre eigene, ob zwar nicht bequeme, jedoch

A cigányok házairól és lakásairól

Mind Magyarországon, mind pedig Erdélyben akadnak olyan cigányok, akik nagyvárosok és nagyobb falvak mellett állandó lakhellyel rendelkeznek és a számukra kijelölt helyeken saját, ha nem is kényelmes, ám a célnak megfelelő lakást birtokolnak, amelyet sosem hagynak el. Etfajta kunyhókat Nagyszebennél, Besztercénél, Nagyváradnál, Debrecenél, Eperjesnél, Kassánál, de egyéb más helyeken is láthat az ember.

zur Nothdurft, eingerichtete Wohnungen besitzen, und davon nicht weichen, Man findet von dergleichen Art bey Hermanstadt, Bistritz, Großwarden, Debresin, Epertes, Ratschau und anderer Orten mehr. Diese bilden sich mehr ein; denn die andern, die keinen gewissen Sitz haben; sondern bald hie bald dort herumstreichen; sie sind aber auch in der That, viel besser und gestitteter, als jene *). Die herumstreichenden Zigeuner; theilen sich in Siebenbürgen wiederum in drey besondere Klassen, nämlich; in Moldauische, Deutschredende, und Löfzigeuner. Die Moldauischen, welche aus einer Verachtung von den Sachsen Layen, oder laische Zigeuner (alsch Zigenen) oder auch insgemein Kesseltzigeuner, weil sie ihren Unterhalt durch Ausbesserung alter Kessel und Pfannen suchen) genannt werden, wohnen nicht allein im Sommer, sondern auch zur Zeit der strengsten Kälte, unter einem verauchten Zelt, auf dem freyen Felde. Die Löfzigeuner hingegen, die den Namen von den Löfeln erhalten haben, welche sie aus Holz schnitzeln, sich

selbst aber Behäusen oder Aranyász **) das heißt Goldsammler nennen, weil sie jährlich das Flußgold sammeln, graben sich im Winter gemeinlich zu ihrem Aufenthalt Höhlen in die Berge, und bedienen sich derselben statt der Wohnstübten. In Ungarn lagern sich die herumstreichenden Zigeuner; nahe bey denen Dörfern und kleinen Städten, entweder unter freyem Himmel an den Zäunen, noch lieber aber zwischen einem Gebüsch von Weidensträuchen, oder einem Zelt, welches sie einen Tschater nennen. Dieses letztere ist der allernachtheilichste Aufenthalt eines Zigeuners, darinnen er sich mit seiner Familie am meisten vergnügt. Denn, wenn er auch ein ander Haus wirklich besitzt, so läßt er doch selten einen Sommer vorbeystreichen, daß er nicht vor seinem Wohnhause, ein solches Zelt aufschlagen, und darinnen so lange bleiben und wohnen sollte, bis ihn die kalte Witterung wiederum in seine Stube zurücktreibet. Diejenigen Zigeuner also, die keinen beständigen Sitz haben, behelfen sich in einem solchen Zelt mit Weib, Kind und ihrem ganzen Hauswesen. Das Pferd, ohne welchem die Zigeuner ungerne sind, lassen sie um ihr Zelt herumweiden, oder hängen es außer der Zeit, an einem Pfahl an, daß es vor dem Zelt stehen muß. Es fällt nun dem Zigeuner sein Wohnplatz, so hält er sich daseibst etliche Wochen

*) Kelpius in natal. Saxonum Transilv. Cap. II. § 14. Not. (c) Duplices sunt in Transilvania (scil. Ligani) *modestiores* (si quid hic modestum) qui sedes ad urbium, oppidorum, & pagorum extrema, sicuti statas. Alii *Moldavi*, *arancorum* inslar, Transilvaniam perreptant, artis magicæ peritiam venditant.

Toppeltin cap. VI. pag. 56. Multi sub tentoriis perpetuo, multi se civitatibus & pagis applicant.

**) Conf. Jo Fridvaldsky mineralogia Part. II. §. 2 De auri lotura.

A putrilakók többre tartják magukat, mint a többieket, akik nem tartoznak sehová, hanem hol ide-, hol odavándorolnak, igaz, ténylegesen is derekabbak és jobbak amazoknál.⁶⁷ Az erdélyi vándorcigányok egyébiránt három külön osztályt alkotnak: a moldovai, a német nyelvű, illetve a kanalas cigányokét. A moldovaiak, akiket a szászok lenézően *Layennek*, *laysche* cigányoknak (*lasch Zigeunen*), vagy általában „üstöscigányoknak” neveznek – mivel régi üstök és serpenyők javításából élnek –, nem csak nyaranta, hanem a legnagyobb hideg idején is a szabad ég alatt, füstös sátrak védelmében laknak. A „kanalascigányok” (*Löffelzigeunen*) ezzel szemben, akik az általuk fából faragott kanalakról kapták nevüket – ám akik önmagukat *Bräschenek* vagy „aranyásznak”,⁶⁸ azaz aranyásónak nevezik, mivel nyaranta a folyókban aranyat mosnak –, telente általában a hegyoldalba vájnak maguknak barlangokat és ezeket használják lakóhelyiség gyanánt. Magyarországon viszont a vándor cigányok a falvak és a kisvárosok közelében vagy a szabad ég alatt, a sövény tövében, még szívesebben azonban a bozotos bokrai közt, vagy *Tschaternek* nevezett sátorban szoktak lakni. Ez utóbbi a cigányok legkedveltebb lakóhelye, zömükben jól elvannak családjukkal együtt az ilyesfajta sátrakban. Hiszen még ha egy cigánynak egyébként van is saját háza, alig múlhat el úgy a nyár, hogy lakóháza előtt egy effajta sátrat föl ne verne, s benne addig ne lakna és élne, míg a hideg idő ismét a szobába vissza nem űzi. Azok a cigányok tehát, akiknek nincs állandó lakhelyük, feleségükkel, gyermekeikkel és egész háztartásukkal együtt effajta sátrakban laknak. Lovukat, amely nélkül a cigányok boldogtalanok, a sátor körül szokták legeltetni, vagy mellette pályvázák ki egy karóhoz, oly módon, hogy a sátor előtt kelljen állnia. Ha a cigány meg van elégedve lakóhelyével, néhány hétig

⁶⁷ Kelpius. De natalibus Saxonum Transylvanorum. II. fejezet, 14. §. C. jegyzet. „Az erdélyi cigányok kétfajta: vannak tisztességesebbek – már ha akad köztük ilyen – akik a városok, települések és falvak szélén állandó lakhelyet építenek maguknak, illetve vannak a moldovaiak, akik pókok módjára surrannak be Erdélybe és varázslásból próbálnak megélni.”

⁶⁸ Cf. Io. Frivaldsky Mineralogia. Part. II, §2. De auri lotura.

auf, wo nicht, so belacht er sein Feld ab, packt es nebst ein paar Kindern seinem Pferde auf *) und gehet mit den Seinigen weiterhin, zu einem andern Dorf, wo er neuerdings seine Wohnung aufschlägt, und sich auf eine kurze Zeit niederläßt. Solche Abwechslungen des Wohnplatzes, pflegen sie den Sommer über sehr oft zu unternehmen, besonders wenn ihnen ihre alte Aufführung diese Sache nothwendig macht. Denn wenn sie an dem Orte ihres Aufenthalts jemanden etwas entwendet, oder eine andere strafbare Ausschweifung begangen haben, so laufen sie, um der Strafe zu entgehen, entweder selbst bey Zeiten weg, und machen sich aus dem Staube; oder, sie werden von denen Einwohnern mit Gewalt und Schlägen weggetrieben. Daher geschieht es nicht selten, daß manche Familie ihren Sitz in einem Monath auch drey bis viermal verändert. Sie entfernen sich aber nicht weit, sondern bleiben allzeit gerne in dem Bezirk desjenigen Comitats, wo sie geboren, und aufgezogen worden sind.

Im Winter, besonders in denen bergichten und kalten Gegenden des hiesigen Landes, allwo es, wegen der allzugroßen und langwährenden Kälte, in einem Feld zu bestehen, fast unmöglich wäre, pflegen sie sich vor der

Zeit, ehe noch die strenge Witterung einfällt, eine gewisse Art von Hütten oder Winterhäusern aufzubauen. Die Regeln von ihrer Architectur sind ganz kurz und ungekünstelt. Sie trachten gemeinlich an einem kleinen Hügel, der nahe bey dem Dorfe liegt, ihr Winterhaus anzubringen, und auf folgende Art zu Werk zu gehen. Sie hauen in diesen kleinen Hügel eine ohngefähr Klafter breite Lücke ein, so tief bis der Boden, der andern Fläche des Feldes gleichet, damit hiedurch wenigstens der hintere Theil ihrer Wohnung eine feste und gerade Wand erhalte. Auf dieser Wand ohngefähr eine Klafter hoch von Boden, wird ein Balken befestiget, der mit dem Erdboden parallel sich so weit erstreckt, als es die Größe der Wohnung erfordert, deren Länge ebenfalls selten 7, oder 8. Schuch übersteiget. Wie nun das eine Ende dieses Balkens in der Wand an dem Hügel ruhet, also wird das andere auf eine Säule, oder Pfahl, der in der Erde eingegraben wird, feste gemacht. Ist dieses fertig, so legen sie von beyden Seiten Bretter, Stangen und ander Holz, wie sie es für gut befinden und zusammen bringen können, in Gestalt eines Daches spitzig zu, gegeneinander, so daß das Haus vor ferne einen gleichschenkelichten Triangel vorstellet. Zuletzt wird das ganze Haus oder Gebäude mit Stroh, Rasen und Erde überdeckt, damit der Inwohner desselben für Regen, Schnee und Kälte gesichert seyn möge. Sie richten ungemein

*) Cranzius Lib. II. Saxon. cap. II. Foemine cum stratis & parvulis jumento invehuntur.

ott időz, ha nincs, szedi a sátorfáját, felkötí lovára,⁶⁹ mellé ültet pár rajkót és övéivel együtt tovább áll egy másik faluba, ahol ismét felveri sátrát és rövid időre letelepedhet. Efféle lakhelyváltoztatásra nyaranta gyakran szoktak sort keríteni, különösen, ha rossz magaviseletük erre rá is kényszeríti őket. Hiszen ha tartózkodási helyükön valakitől valamit eltulajdonítanak, vagy egyéb büntetendő kihágást követnek el, vagy ők maguk igyekeznek még idejekorán elmenekülni a büntetés elől és kereket oldani, vagy a lakosok erőszakkal és ütlegekkel kényszerítik őket a távozásra. Ezért nem ritkán az is megesik, hogy némelyik család egy hónapon belül háromszor, négyszer is lakhelyet változtat. Ám nem szoktak távolra költözni, hanem általában szívesebben maradnak ugyanannak a járásnak a területén, ahol születtek és felnevelkedtek egykor.

Telente, különösen hazánk hegyvidéki és hideg éghajlatú területein, ahol a túl kemény és hosszantartó hideg miatt sátorban lakni szinte lehetetlen, még azelőtt, hogy beköszöntene a zimankós idő, valami kunyhóvagy téli szállásfélét szoktak építeni maguknak. E kunyhók építőművészetének szabályai igencsak egyszerűek és primitívek. Általában egy falu közeli kis völgyben szokták téli vityillójukat felépíteni, és a következő módon látnak munkához:

Ebben a kis völgyecskében egy nagyjából egy öl (*Klafter*) széles gödröt vájnak olyan mélyen a talajba, hogy alsó vége egy szintben legyen a talajjal: ekképpen ugyanis legalább lakhelyük hátsó fala biztos és egyenes lesz. Erre a falra, nagyjából egy ölnyire a talajtól, egy gerendát erősítenek, amely padlóval párhuzamosan fut és olyan hosszúságú, amelyet a lakás nagysága megkövetel, vagyis csak ritkán hosszabb 7 vagy 8 lábnál (*Schuch*). Míg e gerenda egyik vége a völgyfalban nyugszik, a másikat szilárdan egy földbe ástott oszlopra vagy karóra erősítik. Ha ezzel megvannak, a gerenda mindkét oldalára deszkákat, rudakat és egyéb, itt-ott talált és összeszedett fadarabokat fektetnek csúcsos tető-alakban, úgyhogy

⁶⁹ Cranzius: Saxonia. 2. könyv, 2. fejezet. „A nőket a sátorral és a gyerekekkel együtt állatok szállítják.”

gerne, wenn es sich nur thun läßt, die Fronte des Hauses gegen der Sonnen Ausgang oder gegen Mittag zu: Denn hier eben pflegen sie zum Aus- und Eingehen eine Thüre oder Oefnung zu lassen, die des Nachts entweder mit einer groben wollenen Decke, oder mit Brettern zugemacht wird. Sind nun im Winter heitere Tage, so läßt man durch diese Oefnung das Tagelicht, und die erwärmenden Sonnenstrahlen in die Wohnung hineinfallen, dadurch die Ziegenner recht erquicket werden: Ist aber die Bitterung stürmisch und kalt, so bleiben sie in ihren Hütten verborgen, und sitzen, oder liegen ganze Tage und Nächte beym Feuer und Rauch, bis sie von dem Hunger in die freye Luft herausgetrieben werden. Und auf eine solche Art bringet sich dieses Volk die ganze Winterszeit hindurch, vergnügt und zufrieden, ohne sehr Elend zu empfinden. Sobald aber der Frühling herannahet, und das Grüne nur in et-

was aus dem Erdboden herauskommt, sind sie auch fertig und bereit, ihr bisheriges Haus, welches sie den ganzen Winter hindurch bedeckt, und für der Kälte geschüzet hat, zu zersthören. Sie schlagen freudig und munter ihre Zelter auf, ohne sich vorzustellen, daß nach Verlauf etlicher Monathe, sich der betrübte und kalte Winter neuerdins einstellen werde. Der Herbst ist also eine betrübte, der Frühling aber eine höchst angenehme Jahreszeit, für diese Nation, besonders weil damals die Zeit angethet, wo sie für das Futter ihrer Pferde zu sorgen aufhören. Sie pflegen daher in einem Sprichwort zu sagen: Wenn einmal das Michaelifest vorhanden ist, so kommt kein Graß aus dem Erdboden mehr heraus, wenn man es gleich versuchte, mit einer eisernen Sange herauszuzwingen: nach Georgtag aber dränget sich dasselbe mit solcher Gewalt heraus, daß man es mit keinem Hammer in die Erde zurücktreiben könne.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in Dem von Ghelenschen privil. Zeitungscomtoir, in der Singerstrasse No. 931.

a ház messziről egyenlőszárú háromszögnek látszik. Végül aztán az egész házat vagy építményt szalmával, gyeptéglával és földdel földik be, hogy a bent lakókat megóvja az eső, a hó és a hideg ellen. Igencsak szívesen építik a ház homlokzatát, ha erre lehetőségük van, napkeleti vagy déli irányba, hiszen ki- és bejárat céljából ezen a falon szoktak ajtót vagy egyéb nyílást nyitni, amelyet éjjelre vagy valami durva gyapjútakaróval, vagy deszkákkal földnek be. Ha télen derűsebb az idő, ezen a nyíláson át engedik be a fényt és a melengető napsugarakat a lakásba – a cigányok ugyanis nagy gyönyörűségüket lelik a napban. Ha azonban viharos és hideg idő járja, benn kuksolnak a kunyhóikban és egész álló nap a tűz és a füst mellett ülnek vagy fekszenek, egészen addig, amíg az éhség a szabadba nem űzi őket. Ilyen módon tölti tehát ez a nép az egész telet, elégedetten és békén, anélkül, hogy nyomorúságával egyet is gondolna. Mihelyt azonban közeleg a tavasz, és itt-ott már kivirul a föld, alig várják, hogy korábbi házukat, amely egész télen védelmezte és megvédte őket a hideg ellen, szétrombolhassák. Vígán és serényen verik föl újra sátrukat, mit sem gondolva avval, hogy alig néhány hónap és a komor, hideg tél újból visszatér majd. Az ősz tehát keserves, ám a tavasz igen boldog évszak e nép számára, különösen, mert ekkor köszönt be az az idő, mikor már nem kell gondoskodniok lovaik abrakjáról. Evvel kapcsolatban van egy közmondásuk is: „Ha beköszönt Szent Mihály napja, akkor sem nő fű a földből, ha vasfogóval húzzák kifelé, Szent György napja után viszont olyan erővel tör elő a földből, hogy kalapáccsal sem lehet visszaverni.”

haben, in Preßburg geboren, studirte unter seinem Vetter, dem damals berühmten Professor zu Altdorf, Daniel Wilhelm Moller, in den Jahren 1692. bis 1696, die Philosophie, und verlegte sich auch mit so gutem Erfolge auf die Arzneywissenschaft, daß er bald nach seiner Rückkunft nach Ungarn zu der oben gemeldten Stelle berufen wurde, die er auch bis an sein Ende mit vielem Ruhme begleitete.

v. R.

III.

Vermischte Nachrichten.

Vom Hausrath und häuslichen Geschäften der Zigeuner.

Nach eben dem Verhältnisse, wie das Haus und die Wohnung eines Zigeuners beschaffen ist, richtet er auch seinen Hausrath und sein ganzes Hauswesen ein; es ist also nöthig, daß wir den Unterschied, den wir bereits im vorhergehenden unter diesem Volk bemerkt haben, uns hier gleichfalls vor Augen stellen. Diejenige Art von Zigeunern, die sich an einem Orte für beständig aufhalten, haben bequemere Wohnungen, und nach den Umständen ihrer Handthierung und ihres Gewerbes, mehreren Hausrath, und bessere Einrichtungen. Sie sind daher in ihren häuslichen Geschäften viel ordentlicher, und sittsamer, als der niederträchtige Haufe, der nirgends zu Hause ist; sondern unauf-

hörlich herumwandert. In jener ihrer Stuben, siehet man zur Noth einen Tisch, eine Bank, einen Kasten, und etwas von Küchelpergeschirre und andern Hausgeräthe. Bey einigen, die sich mit dem Ackerbaue und der Viehzucht beschäftigen (derer aber noch sehr wenige bis dato im Lande sind) trift man auch dergleichen Werkzeuge an, welche diese Art des Nahrungslandes erfordert. Doch scheinen alle insgesammt, sich nach dem bekantnten Ausspruch zu richten, den man an ihrer häuslichen Verfassung gleichsam lesen kann: *Natura paucis contenta est*. Sie halten, ausser ihrer Kleidung, und einigen andern Dingen, die ihnen unentbehrlich sind, sonst wenig oder nichts, in ihren Wohnungen. An magiven Gold und Silber aber haben sie einen besondern Wohlgefallen^(*): daher wenn sie ja für sich selbst und für ihre Nachkommen, einen Schatz aufzubehalten gedenken, so besetzt derselbe gemeiniglich, in einem von dergleichen Metall verfertigten Dingen. Auch sogar bey den Zelozigeunern, so armselig sie auch in ihrer Kleidung, und ganzen Lebensart nach, zu seyn pflegen, trift man zuweilen silberne und vergildete Becher an, die solche Schätze, mehrerer Sicherheit halber, unter die Feuerstelle ihrer Zelden vergraben, und als ein heiligtes Erbtheil

^{*} Dieses muß eine alte Gewohnheit bey ihnen gewesen seyn, indem auch Struys in seiner Kaiserchronica bezeuget; daß die Zigeuner bey ihrer ersten Ankunft viel Gold und Silber bey sich gehabt, so sie gleich in schlechten und zerrissenen Kleidern giengen.

A cigányok háztartásáról és házi munkáiról

Házuk és lakásuk jellegének megfelelő a cigányok lakberendezése és egész háztartása is. Szükséges hát, hogy azt a különbséget, amelyet a korábbiakban e nép egyes csoportjai közt tettünk, a továbbiakban is szem előtt tartsuk. A cigányoknak az a csoportja ugyanis, amelyik helyhez kötöten él, kényelmesebb lakásokkal rendelkezik és mestersége vagy foglalkozása szerint több a holmija és jobb a lakberendezése is. Ennél fogva háztartását tekintve is sokkal rendezettebb és normálisabb életet él, mint az a nyomorult csöcselék, amely sehol nincs otthon, hanem szüntelenül vándorolgat. Minden cigány lakószobában szükségképpen látható egy asztal, egy pad, egy láda, némi konyhaedény és egyéb házi felszerelés. Némelyeknél, akik földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak (ilyenekből egyébiránt mindmáig igen kevés akad az országban), azokkal a szerszámokkal is találkozhatunk, amelyeket ez a kenyérkereseti mód megkövetel. Általában azonban valamennyien ahhoz a közismert mondáshoz tartják magukat, amely egész háztartásukból is kiolvasható, hogy „Natura paucis contenta est”, vagyis „A természet kevéssel beéri”. Lakásukban a ruháikon és néhány egyéb feltétlenül szükséges holmin kívül alig valamit vagy éppen semmit nem tartanak. A tömör aranyban-ezüstben azonban különös örömeiket lelik,⁷⁰ ezért hát ha maguknak vagy utódaiknak vagyont kívánnak gyűjteni, kincsük általában effajta fémekből készült tárgyakból áll. Még a sátoros cigányoknál is, jóllehet ruházatuk és egész életmódjuk alapján egyaránt igencsak nyomorúságosnak látszanak, olykor ezüst- és aranyozott serlegeket találhatunk. Az effajta kincseket a nagyobb biztonság végett sátruk tűzhelye alá szokták ásní és gondoskodnak róla, hogy szent örökrészképpen gyermekeikre hagyhassák majdan.

⁷⁰ Ez valószínűleg igen ősi szokásuk, hiszen Stumpf is bizonyítja *Császári Krónikájában*, hogy a cigányok első megjelenésükkor is sok aranyat és ezüstöt hoztak magukkal, noha közben ócska és rongyos ruhákban jártak.

ihren Kindern zu hinterlassen besorgt sind.

Nachbeme aber der größte Theil dieses Volks, sich in der äussersten Armut befindet, und mit solchen Wohnungen zufrieden ist, dergleichen wir oben beschreiben haben; so ist daraus leicht abzunehmen; wie geringe und eingeschränkt ihr Hausrath, und zugleich ihr ganzes Hauswesen seyn müsse. Sie brauchen keinen Sessel, keinen Tisch, weder Schranken noch Bettstatt; denn alles das giebet ihnen der Erdboden, auf dem sie sitzen, schlafen, essen, ihre Arbeit verrichten, und ihre sämmtliche Habseeligkeiten hinlegen. Eben so gemächlich begeben sie sich auch ohne Tischzeug und ohne Leuchte in ihren Wohnungen; es schmeckt ihnen alles wohl, ohne dergleichen Puz und Zierathen, und aufer der Sonnen bedürfen sie keines andern Lichtes: denn so lange ihnen diese leuchtet, sind sie auf, und waschen, sobald sich aber dieselbe unter den Horizont verbirget, legen sie sich schlafen, und erwachen nicht eher, bis Sie nicht wiederum in ihren vollem Glanze erscheineth. Ihr ganzes Haus- und Kuchelgeräth bestehet etwa in einem irdenen Topf, einer eisernen Pfanne, einem Löffel, Wassertrug und einem Messer; und wenn die Einrichtung recht gut, und nach ihrer Art, vollkommen seyn soll; so gehöret noch eine Schüssel dazu; hienit behilft sich eine ganze Familie. Ist der Hausvater ein Schmidt, so besitzet er noch ein paar Handhölle, womit er das Feuer, welches er bey seiner Arbeit nöthig

hat, aufbläset, einen kleinen Ambos, eine Zange, und einen oder zwey Hämmer; und das ist auch alles. Hiezu kommen noch einige alte Lumpen, die sie Tag und Nacht am Leibe haben, ein Sack und einige wenige Stücke von beschmutzten Bettzeug.

Mit Zuegung und andern dergleichen Vorrath von Nahrungsmitteln, pflegen sie sich in ihrer Haushaltung zum voraus im Jgeringsten nicht, zu versehen; sondern lassen einen jeden Tag für sich sorgen; aufer wenn ihnen welches sie umsonst erhalten haben, und auf ein oder zweymal damit nicht fertig werden können, bis auf den andern Tag übrig bleibt.

Von Vieh und andern lebenden Thieren, halten sie, aufer einem alten Pferdetrüffel und ein oder zwey Schweinen, selten etwas in ihrer Haushaltung, denen Hunden und Katzen sind sie gram, und leyden sie ungerne um sich, weil diese ihren Fleischkammern gefährlich sind, und mit ihnen an einer Tafel speisen wollen: wiewohl Cranzius behauptet, daß sie dazumal, als sie in den Gegenden des deutschen Meeres erschienen, auch sogar Jagdhunde mit sich führten**).

Was ihre häusliche Berrichtungen betriefft, so sind dieselben von sehr weniger Bedeutung und Wichtigkeit. Die Aufzuehung macht ihnen nicht viel

***) Cranzius Lib. III. Saxon. Cap. 2. *Velle præstantes (scil. Cingari) venaticos canes pro more nobilitatis alunt, sed ubi venentur, nisi surtim, non habent.*

Miután azonban e nép túlnyomó része a legszélsőségesebb szegénységben tengeti életét és olyan lakással is beéri, amelyről fentebb számoltunk be, könnyen belátható, milyen kevéske és korlátozott a holmija és egyben egész háztartása is. Se székük, se asztaluk, se szekrényük, sem pedig ágyuk nincsen, mivel mindent helyettesít számukra a föld, amelyen ülnek, alszanak, esznek, munkájukat végzik és egész cókókjukat tartják. Épp ilyen kedélyesen elvannak evőeszköz és lámpa nélkül is lakásukban, izlik nekik az étel dísz és cífraság nélkül is, a napén kívül pedig egyéb fényre semmi szükségük, hisz amíg a nap világít, fent és ébren vannak, mihelyt azonban a láthatár alá bukik, lefekszenek aludni és addig föl sem ébrednek, amíg újból hétágra nem süt a nap.

Egész konyhafelszerelésük egyetlen agyagfazékból, egy vasserpenyőből, egy kanálból, egy vizeskorsóból és egy késből áll, ha pedig a felszerelés gazdag és a maga nemében tökéletes, még egy tál is kiegészíti: ennyivel aztán egy egész család ellátható. Ha a családapa kovács, van még egy pár kézi fűjtatója, amellyel a munkájához szükséges tüzet szítja, egy kis üllője, egy fogója és egy vagy két kalapácsa – és ez ismét csak minden. Mindehhez járul még néhány ócska rongy, amellyel éjjel-nappal a testüket fődik, egy zsák és néhány darab mocskos ágynemű. Savanyúsággal és más efféle élelmiszerkészlettel háztartásukat jó előre szinte soha nem szokták ellátni, napról napra élnek, kivéve, ha valamivel hiába fáradoznak, egy- vagy kétszerre is képtelenek elkészülni, és így másnapra halasztódik a munka.

Lábasjországból és egyéb eleven állatból egy vén gebén és egy-két disznón kívül ritkán tartanak egyebet házuknál, a kutyáktól és macskáktól pedig irtóznak és nem szívesen tűrik meg maguk körül őket, hiszen veszélyeztetik hűskészleteiket és beleesznek ételleikbe. Igaz, Cranzius szerint akkoriban, mikor a német tengerparton először megjelentek, még vadászbeket is tartottak.⁷¹

⁷¹ Kranzius: Saxonica, III. könyv, 2. fejezet, „Az előkelőbb ruházati cigányok nemesek módjára vadászkutyákat nevelnek, pedig nem tudnak hol vadászni, legfőljebb suttyomban.”

zu schaffen; weil sie weder verstehen, was dieses Geschäfte auf sich habe und erfordere, noch vielweniger aber Fleiß und Mühe dabey anzuwenden geneigt sind; sondern es gar nicht achten, wenn ihre Kinder in der Wildheit erwachsen. Und weil in ihrem Hause alles entweder unordentlich oder wüste und leer ist, so ist es auch nicht möglich, daß sie, die mit der Führung des Hauswesens gewöhnlich verbundene Last, empfinden sollten. Vom Brod backen, waschen, kehren und reinigen, wissen sie gar keine Dienstvortheil weder halten, noch nöthig haben; so sind sie auch von dieser Sorge völlig befreuet. Das meiste Geschäfte der Weiber, bestehet etwa darin, wenn sie zu Hause sind, daß sie etwas Essen zubereiten, wenn etwas vorräthig ist, und indem der Mann schliefet, mit den Handbälken das Feuer ausblasen, um welches die Kinder, wie die Frösche herumstehen. Ansonsten wird in dem Hause oder in dem Felde wenig gethan, außer gegessen, geschlafen, Toback geschmachtet und geschwafelt.

Dieser Müßiggang und ein so leichtes Fortkommen, bey ihrer Lebensart, muß eben der Grund und die rechte Ursache seyn, daß dieses Volk so jung und unüberlegt heurathet, und alsdenn sein Geschlecht so stark vermehret, daß man sich über ihre Fruchtbarkeit, wenn man die Anzahl ihrer Kinder betrachtet, nicht genugsam verwundern kann. *) Es kommt uns daher sehr bedenk-

lich und fast unbegrifflich vor, wenn man sie eines Menschenraubes beschuldigen und sagen will, daß sie anderer Leute Kinder auffangen, und vor die ihrige auferziehen, nachdem sie selbst in diesem Fache reich genug sind. Tac. Thomasius berichtet davon in seiner Dissertation de Cingaris S. 62. folgens des: „Man hat auch in Erfahrung gebracht, daß sie durch Menschenraub „anderer Leute junge Kinder aufgesaugen, und für die ihrige aufzogen. Man liest bey Bacláo L. IV, Heroic. ein in sehr schönen Versen beschriebenes Exempel (denn eine Fabel können wir es nicht nennen) von einem Afrikanischen Mägdelein, welches, nachdem es von denen Tigern geraubt gewesen, ein Edelmann in Hispanien, als er es gesehen, dergestalt lieb gewonnen, daß er, um dasselbe heurathen zu können, keinen Anstand gehabt, selbst ein Sigeuner zu werden. Möglich ist es, daß die Sigeuner in andern Ländern, eben nicht so fruchtbar, wie bey uns sind, und sich daher zu einem solchen Kinderraub um desto leichter entschließen können; allein, daß sich ein ehrlicher Mann in ein von Sigeuner lieberlich aufgezogenes Mägdelein so sehr verlieben, und denselben zu gefallen, ein Sigeuner mit werden sollte, scheint wohl allzufabelhaft zu seyn. Denn gesetzt das erste wäre wahr, so sehen wir doch nicht, warum er ein solch Mägdelein nicht hätte zur Ehe nehmen und mit ihr leben können, ohne ein Sigeuner zu werden.

*) Toppelt orig. & occaf. Transilv. cap. VI. p. 56. edit. Vien. Adeo secundi sunt ut

non sine risu aspicias felicissimas matres liberis septas, veluti stipatas Galinas pullis.

Ami háztartási munkáikat illeti, ez egész jelentéktelen és lényegtelen náluk. A gyereknevelés nem sok gondot okoz nekik, hiszen egyrészt fogalmuk sincs, miben áll és mi célt szolgál e tevékenység, részint pedig a legkevésbé sem hajlandók ilyesmire fáradságot fordítani, mert mit se törődnek vele, hogy gyerekeik vadságban nőnek föl. S mivel házuk vagy rendetlen, vagy sivár és üres, azt sem képesek felfogni, hogy a házvezetéssel másutt általában milyen terhek járnak együtt. Kenyérsütésről, mosásról, tisztogatásról-takarításról alig van fogalmuk, vagy éppen fogalmuk sincs, és bár cselédet nem tartanak – szükségük sem lenne ilyesmire – az efféle gondokat hírből sem ismerik. Az asszonyok fő feladata abból áll, hogy – ha éppen otthon vannak és van miből – valami ételt készítsenek, illetve ha a férj kovácsol, a fújtatóval szítsák a tüzet, amelyet a gyerekek úgy ülnek körül, mint a békák. Ezen kívül a házban vagy a sátorban alig akad tennivaló egyéb, mint az evés, alvás, dohányzás és pletykálgatás.

Ez az életmódjuk által biztosított semmittevés és könnyű boldogulás lehet alapja és fő oka annak, hogy e nép oly fiatalon és meggondolatlanul házasodik, majd oly termékenynek bizonyul, hogy szaporaságukat – gyermekeik nagy számát látva – eléggé nem csodálhatjuk.⁷²

Meglehetősen elgondolkodtató, ugyanakkor érthetetlen is tehát, hogy egyesek emberrablással vádolják őket és azt állítják, hogy mások gyermekeit szokták elrabolni és a magukéiként fölnevelni, hiszen gyermekek tekintetében ők maguk is eléggé jól, sőt a kelletténél is jobban el vannak látva. Jacobus Thomasius tudósít erről *Disszertáció a cigányokról* című munkája 62. §-ában, a következőképpen: „Az is előfordul állítólag, hogy mások kisgyermeküket elrabolják és a magukéiként nevelik föl. Barlaeusnál, a *Heroica* negyedik könyvében ugyanis egy igen szép versekben megírt példázat olvasható – mesének ugyanis semmiképp nem nevezhető – egy afrikai lánykáról, akit – miután a cigányok elrabolták – egy spanyol

⁷² Toppeltinus: *Origines et occasus Transylvaniae*. VI. fejezet, 56. oldal, bécsi kiadás. „Oly termékenyek, hogy az embernek nevetnie kell, látva a gyermekeiktől övezett boldog anyákat, akik úgy festenek, mint valami kotlós a csibéi közt.”

in der Pfarrkirche beygesetzt. Die Leichenrede hielt M. Elias Urfini, damaliger Pfarrer zu Neudorf ober Iglo; die in Kaschau in 4to. noch im selbigen Jahre gedruckt wurde.

It In der Vorrede dieser Kettengebichte, die zu Leutschau 1614 in 4to gedruckt worden, berichtet Zylander eine merkwürdige Begebenheit, die sich in eben gedacht. Im Jahre 1614, um die Mitte des Aprils, eine halbe Meile von der köntgl. freyen Stadt Barisfeld, zwischen den Dörfern Andreowa und Szarna, zugetragen hat. Ein großer Theil eines daselbst befindlichen Berges, ist durch ein heftiges Erdbeben, in das Thal hinabgestürzt, und hielt den Bach auf, der durch die Dörfer floß, dergestalten, daß die Einwohner derselben, eine starke Ueberschwemmung befürchteten, die auch sicher erfolget, oder wenigstens daselbst einmal gar ein See entstanden wäre; wenn der herabgestürzte Theil des Berges, sich nicht getheilet hätte. Diese Nachricht, versichert der Verfasser, aus dem Munde glaubwürdigster Zeugen aus der Stadt Barthsfeld vernommen zu haben, die am Philipp und Jakobitag, hinausgegangen waren, diese Verwüstung anzusehen. Er setz hinzu, daß diese Dehnung des Berges, der Länge nach auf 1000, der Höhe nach aber, auf 200 geometrische Schritte geschäget worden wäre.

J. S. K. in E.

III.

Vermischte Nachrichten.

Von der Kleidertracht der Zigeuner in Ungarn.

So niederträchtig auch dieses Volk in der Kleidung überhaupt ist: da nämlich die meisten sich aus Noth, nur mit alten Lumpen, die nirgends hinreichen, noch ihre Blöße gehörig bedecken, abhängen; so verrathen sie dennoch durch die Kleider, sobald sie sich welche zu verschaffen im Staube sind, ihren albernem Geschmack, und einen recht närrischen Hochmuth.

In Siebenbürgen tragen zwar einige von ihnen, die wallachische Kleidung; allein in Ungarn sind sie auf die Landestracht so erpicht, und dafür eingenommen, daß ein Zigeuner lieber halb nackt einhergehen, oder einen Sack umnehmen will, als, daß er sich entschließen sollte, ein ausländisches Kleid, gesetzt es würde ihm ein solches geschenkt, es mag dasselbe noch so gut und prächtig seyn, anzulegen.

Nicht minder pflegen sie sehr auf die Farbe der Kleidung zu sehen, darunter die grüne, noch mehr aber die rothe, vor allen übrigen in ihren Augen den Vorzug hat. Darum eben, darf sich auch niemand so leicht in einem roth gefärbten, etwas abgetragenen Kleide, vor diesem Volk sehen lassen, ohne zu besorgen, daß er nicht sogleich von eis

Q q 3

nemes meglátott és azon nyomban úgy belészeretett, hogy maga is inkább hajlandó volt cigánnyá lenni, csak feleségül kaphassa a lányt.”

Lehetséges ugyan, hogy más országokban a cigányok nem oly termékenyek, mint minálunk, így könnyebben hajlanak effajta gyermekrablásra, csak hát az, hogy egy nemesember egy cigányok által fölnevelt lánykába úgy beléhabarodjék, hogy megszerzése végett maga is cigánnyá legyen, nos, ez már túlságosan is mesébe illő fordulat. Ám ha fel is tesszük, hogy effajta gyermekrablás létezett valahol, akkor sem érthető, vajh miért nem lehetett egy effajta lánykát egyszerűen feleségül venni és vele éldegélni anélkül, hogy a férjnek cigánnyá kellett volna évégett lennie.

A magyarországi cigányok öltözetéről

Jóllehet e nép ruházatára is általában oly szegénység jellemző, hogy a többség nagy nyomorában csupán semmit el nem fedő, még mezitelenségét sem kellően takarékos ócska rongyokba burkolózik, a cigány viseletével mégis – ha netán alkalma nyílik felékesítenie magát – bolondos ízlésről és szinte esztelen nagyzolásról tesz tanúságot.

Erdélyben jó néhányan a román viseletet hordják közülük, Magyarországon azonban olyannyira odavannak és lelkesednek a honi népviseletért, hogy a cigány inkább jár félmeztelenül és inkább húz magára zsákot, minthogy arra vetemedjék, hogy külföldi ruhát hordjon. Még akkor sem tenne ilyet, ha a ruhát ajándékba kapná és az egyébként szép és ékes is.

Nem kevésbé fontos nekik a ruha színe sem, amelyből szemükben a zöld és még inkább a veres élvez előnyt. Ezért aztán senki, aki veres színű, mégoly viseltes ruhában is jelenik meg e nép körében, nem úszhatja meg egykönnyen, hogy egy csapat öreg és fiatal cigány ne vegye azonnal körül és a nyílt utcán ne próbálják lealkudni róla a kabátját, bundáját vagy nadrágját.

A szín mellett az anyagminőség is lényeges számukra – e tekintetben olyan kifinomultak, hogy szívesebben viselnek testükön viseltes és ron-

nem Haufen alter und junger Zigeuner umringt werde, die ihm auf öffentlicher Gasse seinen Rock, Pelz, oder Weinkleider abzuhandeln suchen.

Nebst der Farbe sehen sie zugleich auf die Güte des Tuches, und sind in diesem Stücke so geartet, daß sie viel lieber ein abgetragenes und zerrissenes Kleid, welches auf ihren Körper nicht einmal paßet, wenn es nur aus einem feinen Tuch besteht, an ihrem Leibe tragen wollen, denn ein ganz neuen und wohlgearbeiteten Anzug, welcher aus einer etwas gröbern Materie verfertigt ist.

Einen Bauernrock leget der Zigeuner, ausser in dem äußersten Nothfall, wenn ihn die Kälte drückt, sonst niemals an. Sie kaufen daher am allerliebsten alte abgetragene Kleider zu ihrem Gebrauch, und wenn diese entweder mit Schnüren verschiedentlich garnirt, oder gar mit Boden besetzt sind; so treten sie in dieser Kleidung so stolz einher, als stünde nicht allein die umliegende Gegend unter ihnen; sondern die ganze Welt, zu ihren Diensten. Und in der That verschwenden sie auch das meiste Geld, welches sie erübrigen, auf solche Kleidungsstücke die ihrem Stande gar nicht angemessen sind; und lediglich dazu dienen, die albernen Gefinnungen dieses Volks zu verrathen, und hiedurch öffentlich an den Tag zu legen. Sie sehen nicht im mindesten darauf, wie sich eines zu dem andren schicke, kehren sich auch

nicht daran, was die gesetzte Welt von ihrer Kleidung für ein Urtheil fällen werde; sondern wenn sie nur etwas haben, das an ihrem Leibe glänzet, und in die Augen fällt, so bekümmern sie sich wenig darum, ob das übrige schlecht sey, oder gar fehle.

Man wird daher eines Zigeuners nicht selten gewahr, der in einem bordirten Pelz oder galonirten Rock mit silbernen Knöpfen behangen, barfuß, ohne Hut, und in einem beschmutzten und zerrissenen Hemde, auf offener Gasse stolz einhertritt; Ein anderer hat von seinem rothen Tuche verbordirte Weinkleider, und weiter nichts, ausser einem halben Hund, an seinem ganzen Leibe.

Hut und schöne Tschischmen, trägt der Zigeuner nicht aus Noth; sondern nur zum Staat: besitzt er keinen Hut, nach seinem Geschmack, so gehet er auch mitten im Winter, mit entblößtem Haupte allenthalben herum, und wenn er gelbe Tschischmen mit Spornen hat, so wird ihn darinnen im Winter selten jemand erblicken: Denn zur selbigen Zeit gehet er entweder selten aus seinem Loch heraus, oder, wenn er ja ausgehet, so hüllet er seine Füße in alte Lumpen ein. Nur in den heitersten Sommertagen, findet er sein Belieben daran, wenn er sich in seinem Anzug von unten betrachtet, und dabey vergißet, daß der obere Theil seines Körpers, entweder sehr schlecht bedeckt, oder halb nackend sey.

gyos ruhát is, még ha nem is illik rájuk méretben, ha finom az anyaga, mint valami vadonatúj és passzentes, ám durvább anyagból készült öltözéket.

Parasztsubát a cigányok csak a legnagyobb szükségben vesznek föl, ha a hideg kínozza őket, különben soha. Legszívesebben ősdí, viseltes ruhákat vásárolnak maguknak, és ha ez vagy zsinórral van különféleképpen kivarrva, vagy ha ráadásul prémszegélyes is, olyan büszkén járkálnak fel s alá benne, mintha nem csupán az egész környező vidék, hanem az egész világ urai volnának. Valójában annak a pénznek, amit sikerül megtakarítaniok, legnagyobb részét olyan ruhadarabokra költik, amelyek egyáltalán nem illenek társadalmi állásukhoz, csupán arra jók, hogy e nép gyermeteg gondolkodásáról árulkodjanak és bolondságukat a nyilvánosság elé tárják. Hiszen a legkevésbé sem törődnek avval, hogyan megy egyik ruhadarabjuk a másikhoz, de avval sem foglalkoznak, hogy milyen ítéletet alkot ruházatukról a kulturált világ, hanem, ha bármi olyasmire szert tesznek, ami csicsás és feltűnő, magukra öltik, miközben fikarcnyit sem bánják, hogy többi ruhájuk ócska-e, vagy van-e egyáltalán rajtuk egyéb ruhadarab.

Gyakran kerül szemünk elé tehát olyan cigány, aki paszományos bundában, vagy ezüstgombos, zsinóros kabátban, ám meztláb, kalap nélkül, mocskos és szakadt ingben feszít nagy büszkén a nyílt utcán. A másik meg veresen kivarrt nadrágot visel, ám egyetlen foszlott ingen kívül egész testén egyebet semmit.

Kalapot és szép csizmát a cigány nem szükségből, hanem ékesség gyanánt visel. Ha nincs izlése szerinti kalapja, inkább télvíz idején is fedetlen fővel járkál föl s alá, ha pedig veres, sarkantyús csizmája van, abban telente nemigen látható, hiszen ilyenkor vagy alig dugja ki az orrát az odvából, vagy ha mégis kidugja, ócska kapcákba tekeri a lábát. Csak a legforróbb kánikulában leli benne örömet: ilyenkor aztán alulról fölfelé tekint végig öltözékén, és közben mit sem érdeklí, hogy felsőtestét alig valami, vagy éppenséggel semmi sem fűdi.

Es hat daher Mart. Kelpius *) von der Kleidertracht dieses Volks ein richtiges Urtheil gefällt, da er sagte: daß sie ihren ganzen Gewinn den Schenkhäusern und Kleidungen aufopfern, welche letztere aber so schlecht zusammen passen, daß bey dem Anblick ihres Aufzuges auch der ernsthafteste Mensch nicht vermögend sey, sich des Lachens zu enthalten; indem der Zigeuner mit seinem schönen Rock und Hut zufrieden, die Löcher und Flecken an seinen Beinkleidern gar nicht achtet.

Gleichwohl aber das weibliche Geschlecht dieses Volks, in allen Stücken unsauber und unordentlich ist, so ist dasselbe auch in seiner Kleidung schmutzig, eckelhaft und abscheulich **). Man kann nur wenig davon ausnehmen, die sich dünken reich zu seyn, und folglich sich daher vermittelst der Kleidung, von dem geringeren Haufen auszeichnen wollen; die aber dennoch in ihrem Aufzuge eben so abgeschmackt und verkehrt sind, wie ihre Männer. Der

größte Theil der Weiber gehet ganz zerlumpt einher, in einem alten zerrissenen Hemde, in einem beschmutzten leinenen Kittel, und mit eben dergleichen Fegen, oder auch zuweilen im Winter, mit einer groben wollenen Decke, wie mit einem Mantel umgeben. Der Kopfschmuck bestehet entweder in einer Haube, die man vor Schmutz kaum kennt, oder in einem alten Stück von Leinwandt.

In Siebenbürgen; pflegen die sogenannten Egyptierinnen oder deutschredende Zigeunerinnen unter einer solchen Decke, die sie um ihren Leib herumhängen, allezeit einen Topf mit glühenden Kohlen zu tragen, womit sie sich bey veroffenbartem Diebstahl, besonders auf dem Lande, listig und zugleich sächterlich genug zu vertheidigen wissen.

Mit der Wäsche siehet es bey diesen Leuten überhaupt sehr elend und unordentlich aus: sie besitzen nicht allein fast gar keinen Vorrath von dergleichen Zeug, ausser dem einzigen, den sie am Leibe tragen; und diesen reinigen sie niemalen durch das Waschen vom Schmutz, machen auch keine Umwechselung damit, so lange ein Stück davon übrig ist. Man erblickt auch nur selten bey ihnen etwas Neues von leinen Zeug: De nu das Weibervolk unter den Zigeunern ist zum Spinnen und Nähen viel zu nachlässig und zu faul, als daß es sich selbst von dergleichen Sachen einen Vorrath anschaffen und etwas fertigen sollte.

*) Mart. Kelpius in Natalib. Saxonum Transylv. Lips. 1684. Cap. II. §. 14. not. (c). Quidquid lucrantur, Cauponæ et amiskui impendant, qui ita sibi cohercet, ut pileus puniceus, vestis item ex holostico vel panno rubro fatis habeatur ornamentis, etiam caligarum et Calceorum rimæ et affaturæ, vel Heraclito risam moveant.

**) Eranz Lib. II. Saxon. Cap. 2. sagt eben dasselbe, wenn er von Zigeunern schreibt: Immani veste, et usu rerum omnium sedâ — præsertim læminæ ejus genitæ.

Ezért hát Martinus Kelpius helyesen ítélte e nép ruházatáról, mikor kijelentette, hogy egész keresményüket a kocsmákra és a ruhákra áldozzák, ez utóbbiak azonban annyira nem illenek össze, hogy az ilyen öltözék megpillantásakor még a legegyszerűbb ember is alig képes a nevetését visszatartani, hiszen ha egyszer egy cigány csinos kabátjában és kalapjában illegetheti magát, mit sem törődik nadrágja likaival és foltjaival.⁷³

Mínthogy e nép asszonyai minden tekintetben tisztátalanok és rendetlenek, ruházatukban is mocskosak, undorítók és gusztustalanok.⁷⁴ Csak néhány kivétel akad, például aki viszonylag gazdagabb és emiatt ruházatában is különbözni szeretne a nyomorultabb népektől – a nők azonban kirittentyentve pont ugyanolyan ízléstelenek és visszatetszők, mint férjeik. Az asszonyok zöme nyakig rongyosan jár-ke, egy szál szakadt ingben, egy mocskos vászonköpenyben, vagy ugyanilyen pendelyben, vagy pedig telente olykor valami durva gyapjútakaróba burkolva, amelyet köpenyként terít magára. Fejükük egy, a kosztól alig látható főkötőből, vagy egy ócska vászonszalagból áll.

Erdélyben az úgynevezett egyiptomi nők avagy németajkú cigánynők a testük köré tekert takaró alatt állandóan izzó szénnel teli fazekat rejtegetnek, amellyel, ha lopás közben lebuknak, különösen falun, ügyesen, ugyanakkor elég félelmetesen is képesek védekezni a támadók ellen.

A fehérmemű e népnél általában szintén igencsak nyomorúságos és rendetlen. Semmi egyéb – váltás – fehérmeműjük nincsen, azon az egyen kívül, amit a testükön viselnek, ám ezt se mossák ki soha vagy tisztítják meg a kosztól, sőt addig le sem cserélik, amíg egy foszlány is ép még

⁷³ Martinus Kelpius: De natalibus Saxonum Transylvaniae. Lipsiae, 1684. 2. fejezet, 14. §. A C. jegyzetnél. „Amit csak keresnek azt kocsmára és ruhára költik, amely utóbbit úgy állítják össze, hogy a sapka veres, a ruha meg tiszta selyem vagy ékesen bíbor, közben meg a csizma és a nadrág ráncain és foltjain még Hérakleitosz is nevetne.”

⁷⁴ Cranz a *Saxonia* II. könyvének 2. fejezetében szinte ugyanezt mondja, mikor a cigányokról ír: „Mocskos ruhájuk és mindenben szennyesek, különösen e nép asszonyai.”

Sie sind vielmehr nur schuldig dahin bedacht, wo sie etwas altes und abgetragenes von dergleichen Sachen, entweder ausbetteln oder einhandeln oder entwenden können. Schickt es sich nun so etwas zu stehlen, so bekümmern sie sich nicht, ob es alt oder neu sey, sie nehmen es gerne mit, und lauffen davon. Hieraus kann man zur Genüge sehen, wie wenig das Zigeuner Frauenzimmer mit Nähen, Waschen, Biegeln, und dergleichen Arbeit zu thun habe. Dagegen aber muß sich dasselbe auch gefallen lassen, wenn Ungelehrer täglich auf ihrer Haut hecket, sich vermehret, und grausam wütht.

Ihre Füße wickeln sie Winterszeit in alte Lumpen ein, die sie auf dem Fuß sehr binden, oder zusammen nähren. Solche durch ihre eigene Kunst verfertigte Schuhe, behalten sie beständig am Leibe, so lange der Schnee und der Frost dauert; sobald es aber anfänget ein wenig warm zu werden, werfen sie dieselbe von sich, und lauffen die übrige Jahreszeit aller Orten barfuß herum; daher man im Herbstjahre dergleichen Zigeuner Schuhe, die sie von sich geworfen haben, nicht selten hie und da, an den Wegen, und auf denen Straßen, erblicken kann.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

Nachricht.

Von einem Sammler ungarischer Münzen sind einige Erläuterungen der sogenannten Rabler Dukaten zu haben, die sehr wohl konservirt und von verschiedenen Alter und Gepräge sind. Liebhaber können sich in dem unten benannten Zeitungscomtoir anfragen, wo sie davon die nähere Auskunft erhalten werden.

In Wien

zu haben in dem von Gbelenschen priv. Zeitungscomtoir, in der
Singerstraße No. 931.

belőle. Ritkán látható rajtuk új vászonholmi. A cigány asszonynép ugyanis a szövésben-varrásban túl tunya és lusta ahhoz, hogy effajta dolgokból nagyobb készletet készítsen és halmozzon föl magának.

Kizárólag azon fáradoznak, hogyan koldulhatnak vagy szerezhetnek be, illetve tulajdoníthatnak el néhány effajta ócska és viseltes holmit. Ha sikerül valami hasonlót lopniok, nem törődnek avval, hogy régi-e avagy új, csak fölkapják, és máris rohannak vele. Ennyiből is jól látható, milyen keveset foglalkoznak a cigányasszonyok varrással, mosással, mángorlással és efféle munkával. Pedig ilyesmire nagyon is szükségük lenne, hiszen napról napra nyüzsög, szaporodik a rovar a bőrükön, és szörnyen kínozza őket.

Lábukat telente ócska kapcába csavarják, amelyet szorosan megkötnek vagy összevarrnak a lábfejükön. E magukkészítette lábbeliket egy percre sem veszik le, amíg a hó és a fagy kitart. Mihelyt azonban kissé felmelegszik az idő, messzire hajítják, és azon túl mindenüvé meztláb járnak. Ezért aztán tavasszal efféle elhajigált cigánycipőket gyakran látni szerte az utakon és az utcákon.

zen sind sehr verdächtig, und bis noch von treuen Kamismarklern nicht entd.cket worden. Wie schreibe ich ihm denn meine Münze zu? In Wahrheit, mein Freund! weil ich mich auf keinen Kaiser, oder Tyrannen besinne, dessen Namen sich mit eas endige. Ist Ihnen dieser Grund zu seicht: so glauben Sie, daß ich desto bessere Gründe habe, mich zu nennen, Ihren —

E**.

III.

Bermischte Nachrichten.

Von dem Gewerbe und Landthiering der Zigeuner in Ungarn.

Wenn wir uns von dem Gewerbe und Landthiering der Zigeuner, oder eigentlich von den Mitteln, sich den Unterhalt zu verschaffen, einem deutlichen Begriff machen wollen; so ist es vor allen andern nöthig, daß man, auch in Ansehung dessen, zwischen dem männlichen und weiblichen Geschlecht (deren jedes sich so, wie man aller Orten wahrnimmt, besonderer Verrichtungen anmasset) einen Unterschied machen. Die letzteren, nämlich die Weiber, bekümmern sich sehr wenig um ordentliche und erlaubte Wege, ihre Nahrung zu suchen; sondern stehlen, betteln, und verlassen sich nebst dem, auf den Schwitz ihrer Männer. Die meisten thun weiter nichts, auffer, daß sie den Män-

nern bey ihrer Arbeit, mit einigen geringen Dienstleistungen zuweilen an die Hand gehen. In Siebenbürgen hingegen haben die deutschredende Zigeuner die Gewohnheit, daß die Männer weder betteln noch arbeiten, sondern von ihren Weibern, durch den Diebstahl, Betrug, Wahrsagerey und vergleichenen Künste, erhalten und ernähret werden.

Damit wir nun von dem männlichen Geschlechte den Anfang machen, so besiehet der meisten ihr Gewerbe in Schlosse und Schmiedearbeit. Daher eben das Sprichwort bey uns von ihnen entstanden: So wie Zigeuner, so viel Schmiede *). Die Werkstatt und die Werkzeuge, derer sie sich bey diesem ihrem Handwerk bedienen, ist alles sehr bequem und kurz eingerichtet, und eben so beweglich, wie ihre Wohnungen. Wenn der Zigeuner ein paar kleine Handbälte, eine Zange, einen Hammer, und sonst noch etwas weniger vom Werkzeuge besitzt, welches er alles leicht wegtragen und mit sich führen kann, so ist er schon im Stande auch ohne Ambos, auf einem Kieselstein seine Arbeit zu verrichten. Ist das Wetter gut, so arbeitet er vor seinem Zelde, unterm freyen Himmel; ist aber die Witterung küermisch und regnerisch oder die Sonnenhitze zu heftig, so verrichtet

*) In den Dresdener Sammlungen von Natur- und Medicingeschichten heisset es von den Zigeunern: Sie nähren sich mit Schmiedearbeit, daher man von ihnen in Ungarn ein Sprichwort hat: So viel Zigeuner, so viel Schmiede. S. Sammerquartal 1725.

A magyarországi cigányok mesterségeiről és kézművességéről

Ha világos képet szeretnénk alkotni a cigányok mesterségeiről és kézműiparáról, illetve valójában azokról az eszközökről, amelyekkel megélhetésükről gondoskodnak, mindenek előtt arra van szükségünk, hogy e tekintetben is különbséget tegyünk a férfi és a női nem között (hiszen mindkét nem – s ez mindenütt egyformán megfigyelhető – más és más tevékenységekhez szokott). Az utóbbi, nevezetesen az asszony nép, igen kevésbé érdeklődik a kenyérkereset rendes és engedélyezett útjai-módjai iránt, inkább lop, koldul, emellett pedig férje veritéke árán tartatja el magát. Zömük semmi egyebet nem tesz, mint hogy olykor férjének segít a munkájában, apróbb feladatokat hajtva végre. Erdélyben ezzel szemben a németajkú cigányoknak az a szokásuk, hogy a férfiak nem koldulnak vagy dolgoznak, hanem tolvaj, csaló jósló, illetve más hasonló trükkökből élő feleségükkel tartatják el és tápláltatják magukat.

Kezdjük tehát a férfiakkal. Legtöbbjük lakatosmunkával vagy kovácslással foglalkozik. Emiatt járja nálunk a szólás róluk: „Ahány cigány, annyi kovács.”⁷⁵ A műhely és a szerszámok, melyek e tevékenységhez szükségesek, nem foglalnak túl nagy helyet és nem túl bonyolultak, és éppúgy hordozhatók, mint a cigányok lakhelyei. Ha a cigánynak van egy pár kézfűjtatója, egy fogója, egy kalapácsa és néhány egyéb szerszáma, amit mind könnyen összepakolhat és magával vihet bárhová, máris képes lesz rá, hogy még üllő híján, akár egy kovakövön is elvégezze a munkáját. Ha az idő szép, a sátra előtt munkálkodik, a szabad ég alatt, ha azonban viharos és esős idő járja, vagy pedig túl forrón tűz a nap, a sátoron belül

⁷⁵ A *Breslauer Sammlungen von Natur- und Medizingeschichte* írja a következőket: „A cigányokról, hogy kovácsmunkákból élnek, ezért aztán Magyarországon az a szólás járja róluk: Ahány cigány, annyi kovács.” Lásd Nyári Évnyed, 1725.

er seine Sachen inwendig zu dem Felde gleich bey dem Eingang. Er arbeitet aber niemals stehend, nach Gewohnheit anderer Schmiede, sondern mit übereinander geschlagenen Beinen, auf dem Erdboden, neben dem Feuer sitzend; weil eine solche Stellung, sowohl der Werkstatt angemessen, als auch der Gewohnheit des Zigeuners gemäß ist. Sein Weib sitzt ihm an der Seite und bewegt die Blasbälke, oder wenn bereits in etwas erwachsene und zu dieser Verriehung taugliche Kinder da sind, so lösen diese die Mutter bisweilen ab. Ist etwas von unbestellter, und zum Verkauf gemachter Arbeit ausgefertigt, so laufen bisweilen alle, Weib, Mann, und Kinder, damit von Haus zu Haus herum, bieten sie feil, und sehen sich zugleich in denen Häusern um, ob sie unter diesem Vorwand und bey einer solchen Gelegenheit, nicht auch etwas ohne Geld und Waare für sich erkaufen könnten? Es bestehet aber ihre Werk größtentheils nur in Kleinigkeiten: Maulbrommeln, Feuerstahl, Kuchelgeräth und einigen andern Stücken, die sich bey dem Bauwesen gebrauchen lassen, hauptsächlich aber in Schindel- und Bretnägeln, die sie recht meißerlich machen; weil das ihre meiste Arbeit ist, und sie darinnen eine beständige Übung haben. Mit schwerer und grober Arbeit geben sie sich ungerne, auch in vielen Gegenden des hiesigen Landes, ganz und gar nicht ab; weil es ihnen nicht allein an nöthigen Werkzeugen und Verlag; sondern auch an Bequemlich-

keit dazu mangelt. Sie sammeln meist nur altes verrostetes Eisen in kleinen Stücken, schmelzen oder schmieden es zusammen, und verfertigen Nägel daraus, die sie entweder für bares Geld und Viktualien verkaufen, oder wiederum gegen altes Eisen vertauschen. Wenn sie Lust zur Arbeit, und dabey ein gutes Eisen und Werkzeug haben; so geräth ihnen nicht allein alles gut, was sie machen; sondern, weil sie die Gewohnheit haben, hurtig und schnell zu arbeiten, so werden sie auch bald damit fertig. Nur ist zu bedauern, daß sie sich wegen Armuth und Nachlässigkeit, selten eine gute Materie zur Arbeit, oder ein gutes Werkzeug, anschaffen können. Und weil auch das noch dazu kommt, daß sie sich bey ihrer ersten Hitze in der Arbeit, und unter dem Hunger (denn so lange den Zigeuner der Hunger nicht drückt, gehet er an keine Arbeit) bald entkräftet fählen; so verlehren sie gemeintlich die Geduld, machen alles von Händen weg, daß es zuletzt weder Gestalt noch Dauer hat. In Wahrheit aber scheint diese Nation zur Arbeit in Metallen ein gewisses natürliches Geschick und besondere Neigung zu haben, nachdem der größte Theil von ihnen darauf verfällt. In Siebenbürgen siehet man fast keinen von den sogenannten moldauischen Zigeunern, der nicht einen Kessel auf den Rücken entweder zum verkaufen oder zum vertauschen trüge; weil sie eben durch Ausbesserung alter Kessel und Pfannen ihren Unterhalt suchen, und daher auch den Rahmen der Kesselzi-

tevékenykedik, közvetlenül a bejárat mellett. Soha nem dolgozik azonban állva, más kovácsok szokása szerint, hanem törökülésben a földön, a tűz mellett ücsörögve, hiszen az efféle testhelyzetben a munka is jobban kézre esik neki, meg hát a cigány szokásoknak is inkább megfelel. Felesége az oldalán kuporog és a fújtatót kezeli, ha pedig már egy kissé nagyobbacska, a tevékenységre alkalmas gyerkőc is akad a közelben, olykor az váltja föl anyját a munkában. Ha nem megrendelésre, hanem eladásra gyártott munkadarab készül, az asszony, a férfi és a gyerekek mind házról házra járnak vele, eladásra kínálják, s egyúttal körül is néznek a házban, hogy az árusítás ürügyén és annak leple alatt nem tudnának-e valamit szerezni adásvétel nélkül is maguknak. Munkájuk azonban főként apróságokból áll: dorombból, tűzszerszámból, konyhaeszközökből és néhány egyéb olyan holmiból, ami a földműveléshez szükséges, legnagyobb részt azonban zsendely- és deszkaszögekből, amelyek valóban egészen mesterien tudnak készíteni, hiszen ez főtevékenységük, ezért állandó gyakorlatuk van benne. Nehéz és kemény fizikai munkára nem szívesen adják a fejüket, sőt országunk több vidékén egyáltalán nem hajlandók hasonlót végezni, mivel nem csak az ilyen munkához szükséges szerszámaik és képzettségük, hanem a kellő kitartásuk sincs meg hozzá. Általában rozsdás ócskavasat gyűjtögetnek, majd szeget kovácsolnak belőle, amelyet vagy készpénzért és élelmiszerért adnak el, vagy ismét csak ócskavasra cserélnek el. Ha épp kedvük szottyán a munkához és megfelelő vasuk és szerszámaik vannak hozzá, nemcsak jó minőségű termékeket képesek előállítani, hanem, mivel sebes és gyors munkához szoktak, hamar el is készülnek a feladatukkal. Csak sajnálhatjuk, hogy nagy szegénységükben és hanyagságukban ritkán dolgoznak jó anyagból és ritkán képesek jó szerszámokra szert tenni. S mivel ehhez még az is hozzájárul, hogy első nagy nekibuzdulásukban és nagy éhségükben – mert amíg a cigány hasát nem csikarja az éhség, nem áll munkába – úgy ég a kezük alatt a munka, hogy hamar belefáradnak tevékenységeikbe, általában egy-kettőre elvesztik türelmüket, és mindaz, ami a kezükből kikerül, végül sem tartósnak, sem mutatósnak nem bizonyul. Valójában azonban úgy tűnik, ennek

geener zugleich führen. Eben unter diesen Zigeunern giebt es nicht wenige, die allerhand Arbeit aus Messing, Eisen, Stahl und Zinn, zu verfertigen wissen, als Leuchter, Messer, Siegel, Nadel u. d. In Ungarn sind derer nicht viele, die mit Ausbesserung der Kessel und Pfannen ihre Nahrung suchen, und außer einem einzigen Siegelstecher in Neogradzer Komitat, der es ohne Anleitung weit genug gebracht hat, ist uns sonst von keinem mehr etwas wissend worden: Die Grobschmiede hingegen sind hier zu Lande desto häufiger zu finden.

Die zweyte Art ihres Gewerbes ist der Pferdehandel, davon einige in solchen Gegenden des Landes, in welchen diese Thiere das ganze Jahr hindurch auf dem freyen Felde bestehen können, einen ziemlichen Gebrauch zu machen wissen, und nicht selten was werthliches dabey gewinnen. Diejenigen Zigeuner, die sich auf die Pferdebezugt verstehen, und mit diesem Handel abgeben, sind auch in unserm Vaterland insofern die reichesten und mächtigsten unter diesem Volke. Vor einigen Jahren lebte ein solcher Zigeuner in Debreczin, Namens David, der fast beständig (wie man uns berichtet hat) 60. bis 70. der schönsten und besten einheimischen Pferde unterhielt! davon er einige vermietete,

so oft es jemand verlangt hat, einige wiederum vertauschte, oder auch für baares Geld absetzte. Doch sind deren, die es mit ihrem Handel so weit zu bringen das Glück haben, nur Wenige in der Anzahl, wiewohl es scheint, daßes fallen von dieser Nation, weder an Geschicklichkeit noch an natürlicher Neigung dazu fehlet. Die wenigsten besitzen hinlängliche Mittel, diesem Trieb mit Vortheil nachzuhängen und ihn auszuführen; sie kaufen daher für ein geringes Geld, blinde und abgelebte Krippe, halten sie schlecht, und trachten solche auf allen Märkten durch Betrug entweder zu vertauschen *) oder mit einem geringen Gewinn, wiederum an Mann zu bringen. Glückt ihnen dieses nicht, so überlassen sie ein solch ausgehungertes Pferd zuletzt dem Abdecker für einige Groschen, nachdem die bloße Haut an demselben geschäget wird. Darum eben nennet man hier die schlechten Pferde, Zigeunerpferde, weil sie die allgemeinen Abnehmer davon sind, und alles einhandeln, was kein anderer Mensch mehr haben will.

*) Auch in den alten Zeiten und in auswärtigen Ländern, mußte dieses Volk mit Pferden ungemein gerne gehandelt haben: Dem Franz schreibt von ihnen: Equos sepe mutant. Lib. II. Saxon. Cap. 2.

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen privil. Zeitungscomtoir, in der Singerstraße Nro. 931.

a nemzetnek a fémfeldolgozáshoz természetes adottsága és különös hajlama van, hiszen zömük ilyesmivel foglalkozik. Erdélyben alig látható egy is, az úgynevezett moldovai cigányok közül, aki ne cipelne a hátán valamilyen üstöt, vagy eladás, vagy csere végett, hiszen ezek az emberek éppenséggel régi üstök és serpenyők javításával keresik kenyerüket, és pontosan ezért viselik az „üstöscigány” (*Kesselzigeuner*) nevet. Pont e cigányok közt akad nem kevés, aki mindenféle réz-, vas- és cínmunkához ért, például lámpásokat, késeket, pecsétnyomókat, tüket is tud készíteni. Magyarországon nincsenek sokan, akik üst- és serpenyőfoltozásból élnek. Egyetlen Nógrád megyei pecsétvésőn kívül, aki mester nélkül is elég sokra vitte a szakmájában, egyetlen más cigány fémművesről sincs tudomásunk: patkolókovácsból viszont ebben az országban annál több akad.

A második számú cigányfoglalkozás a lócsiszárság, amelyből egyesek az országnak azokon a vidékein, ahol a jószágot egész esztendőn ridegen tartják, egészen szépen megélnék, sőt nem ritkán komoly hasznot is húznak. Azok a cigányok, akik a lócsiszársághoz értenek és lóval kereskednek, a mi hazánkban is általában népük leggazdagabbjai és leghatalmasabbjai. Néhány éve Debrecenben élt egy efféle cigány, Dávid nevezetű, akinek – amint azt mesélték – állandóan 60–70 gyönyörű és kiváló magyar lova volt. Közülük némelyiket bérbe adta, ahányszor csak igény volt rá, némelyiket pedig elcserélte, vagy készpénzért adta el. Azoknak a száma azonban, akik lócsiszársággal ily sokra vitték, bizony kevés, pedig nyilvánvalóan e nép egyik fiából sem hiányzik az ügyesség és természetes hajlam e szakmához. Csakhogy igen kevésnek van meg a kellő anyagi eszköze ahhoz, hogy ezt az adottságát haszonnal kiaknázhassa és kibontakoztathassa. Ezért aztán csekélyke pénzért valami vak és kivénhedt gebét szoktak csak venni, mostoha körülmények közt tartják, aztán minden piacon megpróbálják csalás segítségével elcserélni⁷⁶ vagy némi nyereséggel rászózni valakire. Ha ez nem sikerül, a teljesen kiéhezett párát végül, mi-

⁷⁶ A régi időkben és külföldön is szívesen foglalkozott lókereskedelemmel ez a nép, hiszen Cranz azt írja róluk: „Lovaikat sűrűn cserélik”. (Saxonia. II. könyv, 3. fejezet).

ter ist. Sollte ich in der Rechtschreibung und Herleitung der Wörter die Abweye des Irthums nicht allezeit vermeiden haben; so entschuldigen Sie mich, mit den Gedanken; daß Niemand vor mir dieses Feld bearbeitet hat. In der Rechtschreibung habe ich den Dialekt angemerkt, wenn es nicht der Hermannstädtsche ist. Die Wörter selbst aber sind entweder den gelehrteren mit dem gemeinen Volk; oder nur den letztern gemein. —

S**

III.

Fortsetzung von dem Gewerbe und Handhierung der Zigeuner in Ungarn.

Doch lassen sie sich ungerne bei ihrem Handel betrügen; vielmehr, wie sie bey allen ihren Unternehmungen auf Betrug denken; also unterlassen sie denselben auch am wenigsten bey einer solchen Gelegenheit *). Sie haben die Gewohnheit, wenn sie zu Markte reiten, und dem Orte, wo

der Markt gehalten werden soll, bereits nahe sind, so sitzt ein jeder von seinem Pferde ab, und schlägt dasselbe mit einer Peitsche über den ganzen Leib, auf eine erbärmliche Art. Durch diese Schläge wird das Pferd so scheu und furchtsam gemacht, daß der darauf sitzende Zigeuner, kaum eine Hand oder Fuß regen darf, so geräth alles gleich an dem Pferde in Bewegung; es wendet sich, springet, oder lauft aus allen Kräften. Ein Käufer nun, dem von einer solchen Vorbereitung nichts bewußt ist, vermuethet, daß eine solche Munterkeit des Pferdes, in seinen gesunden Gebläde steckt, die durch ein gutes Futter und Wartung, leicht noch mehr aufzubringen wäre; er kauft daher das Pferd, und kauft einen Krippel, der am folgenden Tag kaum einen Fuß bewegen kann.

Die dritte Art des Gewerbes, wodurch nicht wenig Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen ihren Unterhalt gewinnen, ist die Musik. Etliche von ihnen machen sich in eine Bande zusammen, und warten silrs Geld und Bezahlung bey Hochzeiten und andern Lustbarkeiten auf *). Eintze aber,

**) Wolfgang Franzius schreibt von ihrer Betrugerey bey dem Pferdehandel folgendes: *Zigani dicuntur, anguillas equis per animum interere, ut inflati saliant et atrociores videantur. Vid. ejus Hist. Anim. Part. III. Cap. IV. p. 160. Amstelod. 1665. de Anguilla.* Ob nun dieser Kunstgriff zur Aufmunterung eines Pferdes praktikabel sey, darüber wollen wir andere urtheilen lassen. Hier zu Lande läset sich dieses wenigstens darum nicht so leicht thun; weil dieser Fisch selten ist.

*) Sammlung von Natur- und Medicinischichten 1725. Einige (Zigeuner in Ungarn) sind Musikanten, und warten auf Hochzeiten und Kindestaufen, und andern Frohlichkeiten gern und willig auf. Eben dieses sagt der Herr Bergrath von Born, von den Zigeunern in Siebenbürgen 14ten Brief S. 134. Ein Theil diener meinen Landweihen statt der Spielente in ihren Wirtshäusern und bey ihren Festen; ein anderer treibt die Schmiede- und Schlofferarbeit, handelt mit Vieh und Pferden, und der größte Theil beschäffret sich mit der Goldwäscherey.

után megalkudtak a bőrére, néhány fillérért a sintér kezére adják. Ezért nevezik hát mifelénk a hitvány lovat „cigánylónak”, hiszen ők az efféle gebék általános fölvasárlói és akik mindent begyűjtenek, amire senki másnak többé szüksége nincs.

Adásvételkor persze nem hagyják magukat egykönnyen rászedni, sőt, mivel egyébként is minden cselekedetükben egyre csak a csaláson jár az eszük, efféle alkalmakkor vannak igazán elemükben.⁷⁷ Az a szokásuk, hogy ha a piacra lovagolnak, és a hely, ahol a piacot tartják, már közel van, leszállnak a nyergükből és a lovuk egész testét kegyetlenül végigkorbácsolják. E veréstől aztán a ló olyan félnék és szelíd lesz, hogy a nyergébe szálló cigánynak alig kell mozdítania a kezét vagy a lábát ahhoz, hogy irányítsa és mozgásba hozza az állatot: teljes erejéből fordul, ugrik, fut majd szegény pára. Az a vevő aztán, aki az efféle fölkeszítésről mit sem sejt, könnyen azt hiszi, hogy a ló elevensége egészséges véreből ered, amelyet jó abrakkal és bánásmóddal könnyedén fokozhat is majd, megveszi tehát a lovat és bizony olyan gebét kap, amelyik már másnapra alig képes mozdítania lábát.

A harmadik mesterség, amelyből számos erdélyi és magyarországi cigány él, a muzsika. Néhányan bandát alakítanak, s lakodalmaktól és egyéb multságoktól remélik pénzüket és keresetüket.⁷⁸ Mások azonban, akik-

⁷⁷ Wolfgang Franzius írja a lókereskedelemben elkövetett csalásairól a következőket: „A cigányok állítólag angolnákat szoktak a ló végelébe dugni, hogy megbokrosodva hányják-vessék magukat és elevenebbnek tűnjenek.” Lásd *Historia animalium*. 3. rész, 4. fejezet. Amstelodami, 1665 – Az angolnáról. Hogy vajon ez a fogás csak a ló felizgatására szolgál-e, arról vitafozozanak mások. Hazánkban ezt a trükköt azért is meglehetősen nehéz kivitelezni, mert minálunk ritka ez a halfajta.

⁷⁸ *Sammlung von Natur- und Medicingeschichte*, 1725. „Némely magyarországi cigány muzsikos, és szívesen zenél lakodalmakon, keresztelőkön és egyéb multságokon.” Ugyanezt állítja Von Born bányatanácsos úr is 14. levelében az erdélyi cigányokról, a 134. oldalon. „Egy részük honfitársaimat muzsikusként szolgálja a kocsmákban, illetve ünnepek alkalmával. Más részük kovács- és lakatosmesterséget űz, marhával vagy lóval kereskedik, zömük azonban aranymosással foglalkozik.”

die in der Kunst besondere Gaben und Fertigkeit besitzen, treten bey Herrschaften, als Hofmusikanten in Dienste, wofür sie nicht allein eine saubere Livree und Kleidung, sondern auch ihren Unterhalt und Besoldung erhalten. Wir wollen uns aber in der Folge Gelegenheit nehmen, von ihrer Geschicklichkeit in dieser Kunst, in einem besonderen Abschnitt ausführlich und etwas umständlicher zu handeln, und gegenwärtig nur so viel sagen: daß diese Zigeuner die nämlich von der Musik Profession machen, durch den Umgang so gebessert werden, daß mancher in seiner Aufführung dem übrigen Theil seines Volks ganz unähnlich wird.

Zum vierten kann auch das Abdecken, wenigstens als ein zufälliges oder Nebengewerbe der Zigeuner angesehen werden. Viele von ihnen, besonders diejenigen, die sich ansonsten mit Nägelmachen und anderer Eisenarbeit beschäftigen, pflegen auf dem Lande, wo keine ordentliche Abdecker sind, den gefallenen Vieh und Pferden die Haut abziehen. Sie können sich freylich auf den Verdienst

dabey nicht allzugroße Rechnung machen; theils darum, weil sie die Haut gegen etne geringe Vergeltung ihrer Mühe, dem Eigenthümer zurückstellen müssen; theils darum, weil sich dergleichen Fälle nur selten ereignen. Sie thun es aber dennoch gerne, weil sie bey dieser Arbeit größten theils gute Gelegenheit finden, ihre Familie, auf etliche Tage mit Fleisch reichlich zu versorgen.

Dies wären nun die bekanntesten, und neben dem Diebstahl, die gewöhnlichsten Mittel, wodurch die Zigeuner in hiesigen Landen, ihr Brod zu gewinnen suchen, einige wenige ausgenommen, die man hie und dorten bey diesem Volk nur selten wahrnimmt. In Siebenbürgen giebt es mitunter Siebmacher; im Gömörer Komitat Drechsler, die aus Holz, Teller, Schüsseln, und andern Hausrath, auszudrehen, sehr wissen. In der Sathmarer Gespanschaft lehret (wie man uns berichtet hat) ein einziger Tschischmen- oder ungarischer Schuhmacher, der aber in seiner Profession sehr träge und nachlässig gewesen seyn soll.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen privil. Zeitungscomtoir, in der Singerstrasse Nro. 931.

nek a művészethez különös tehetségük és készségük van, uraságok szolgálatába lépnek, mint udvari zenészek, aminek fejében nem csupán tiszta livréhez és öltözékhez, hanem teljes megélhetéshez, sőt keresethez is jutnak. A következőkben azonban meg szeretnénk ragadni az alkalmat, hogy e mesterségben való jártasságukról egy különálló részben, alaposan és kissé részletesebben szóljunk. Egyelőre csak annyit mondunk, hogy azokat a cigányokat, akiknek a zene a mesterségük, környezetük úgy kikupálta, hogy némelyikük viselkedésében népe többi tagjától teljesen elüt már.

A cigányok negyedik fő mesterségének, legalábbis mint alkalmi és mellékmunkát, a sintérkedést nevezhetjük. Sokan közülük, különösen akik egyébként szegkovácsolásból és egyéb vasmunkából élnek, olyan vidékeken, ahol nincs hivatalos sintér, elvállalják az elhullott marha és ló megnyúzását is. Nyilván nem sokat keresnek az efféle munkán, részint azért, mert a bőrt – fáradságukért csekély fizetséget kapva – vissza kell adniuk a tulajdonosnak, részint pedig azért, mert ilyesmire ritkán van szükség. Mégis szívesen vállalkoznak rá, hiszen munka közben általában jó alkalmuk nyílik rá, hogy családjukat néhány napig bőven ellássák hússal.

Ezek voltak tehát a legismertebb és a tolvajlás mellett a legközkeletűbb mesterségek, amelyekkel a hazai cigányok kenyerüket megpróbálják megkeresni, kivéve néhányukat, akikre azonban a cigányok közt csak elvétve bukkanhatunk. Erdélyben hébe-hóba akadnak szitakötők, Gömör megyében pedig kádárok, akik fából tányérok, tálakat és egyéb háztartási eszközöket tudnak esztergálni. Szatmár vármegyében állítólag egyetlen egy cigány csizmadia, avagy „magyar varga” élt, aki azonban mester-ségét igen restül és hanyagul végezte.

alten Urkunden heißen die Wallaschen: Blacci, und dieses von *Blaxen*. Daher kommet auch unsere Benennung Bloch her. Unsere Sprachart verwandelt gern das *a* in *o*, als: rathen, roden. That, Thod. Doch haben auch einige kleine Dialekte: Blach, z. B. der Wolgastische.

Bokeln, v. Wann die sächsischen Weiber ihren Kopfzug aussetzen, so heißet dieses bokeln. Weil die sogenannte Quatzsch, ihnen zween kleine Buckel auf den Kopf machet; so schelnet bokeln davon herzukommen.

Braleng, m. ein Frischling, *porcus anniculus*, von brahn, brühen, weil sie geschlachtet nur mit siedendem Wasser abgebrühet werden, und weil man sie nur rupset, und nicht wie die Speckschweine zugleich mit Feuer röstet: so heißen sie im bistrizischen Dialekt, von *pleken*, rupfen. *Plekleng*.

Brig, und *prig*, in zusammengesetzten Wörtern bedeutet Berg: Schelmbrieg, Schellenberg, Kirprich, Kirchberg, Burprig, Burgberg.

Brock, f. 1) Das Weiche des Brods, *medalla panis*. 2) Ein eingebrocktes. *Moretum, embractom*.

Brögem, m. Ein Bräutigam. Ein verkrühtes Wort, wie *tanzem*, für tugendsam,

Bröllt, f. die Hochzeit, in einigen Dialecten, dafür haben andere *Hoczet*. holländisch: *Bruyloft*.

Bairten, m. *Ornatus capitis virginum Saxonicarum*. Das maumbare Frauenzimmer trägt den Deutschen, detschen

Bairten, der einer Hand breit hoch, und vom schwarzen Sammet ist. Die mittlern Mädchen tragen den Ungarischen, der von Sammet zwey Finger breit, und mit einer gold- oder silber Spitze besetzt ist, Ungarisch: *Parra*. Vielleicht hievon, oder vom deutschen Wort, *Borte*. Feischens Wörterbuch T. 1. S. 120. hat aus der preussischen Landordn. Eine Jungfrau in Börtlein, Kränzlein oder Haaren.

Buréz, f. ein Erdschwamm, *fungus*. Ein wallachisches Wort.

Vermischte Nachrichten.

III.

Fortsetzung von dem Gewerbe und Handhierung der Zigeuner in Ungarn.

Ob man die Zigeuner in Ungarn ehemals zu Scharflichtersdiensten häufig gebraucht habe, davon können wir nichts gewisses und zuverlässiges sagen. Möglichs ist es, daß in den alten, unruhigen und verwirrten Zeiten, solches nicht selten geschehen seyn mag. Heut zu Tage aber, ist uns außer einem einzigen Beispiel, in dem mittleren Solnocker Komitat, keines mehr von dieser Art bekannt. In Siebenbürgen hingegen, muß es desto gewöhnlicher gewesen seyn; indem Toppelinius, nicht allein von der Sache selbst, mit völliger Gewisheit

Hogy Magyarországon a cigányok korábban gyakran végeztek-e hóhérmunkát, arról semmi bizonyosat és megalapozottat nem tudunk mondani. Lehetséges, hogy a régi, zavaros és nyugtalan időkben ilyesmire gyakran került sor. Manapság azonban már nem tudunk cigány hóhérról, egyetlenegy kivéve, aki Közép-Szolnok megyében működik. Erdélyben ezzel szemben annál gyakoribbak lehettek, hiszen Toppeltinus nem csak a tényről magáról beszél teljes meggyőződéssel, hanem még a szerencsétlenségükre kivégzés és kínzás végett kezük közé került bűnösökkel való embertelenül kegyetlen bánásmódjukról is részletesen és kimerítően beszámol.⁷⁹

⁷⁹ Toppeltinus VI. fejezet, 58. oldal. „Akadnak köztük hitvány és elvetemült, még maguk a cigányok által is megvetett családok, akik közül egész Erdélyben a lehető legkegyetlenebb, legirgalmatlanabb, legfertelmesebb és leggonoszabb hóhérok kerülnek ki. Ezek a cigány hóhérok egy hihetetlen és sehol a keresztény világban nem ismert kínzásmódot vezettek be: A bűnvádi eljárásban elítélteket, és azokat a gonosztevőket, akik ellen nincs elegendő bizonyíték, átadják nekik. Ők azonnal tüzet raknak, fűjtatókat hoznak, vígan járatják benne a szelet ki-be, közben kirakosgatják egyéb kínzóeszközeiket is, fogókat, vasvesszőket, vaslapokat, szurkos fákllyákat stb.”

rebet; sondern auch sogar, ihre grausame und unmenschliche Art und Weise mit Mißthatern, die das Unglück bestrift, in ihre Hände gelleckert zu werden, umzugehen, und sie zu peinigen, recht umständlich und ausführlich beschreibet *).

Ausser allen diesen bereits angeführten Handtierungen und Gewerben, haben die Zigeuner in Siebenbürgen und in dem Banat, noch ein ganz unterschiedenes Gewerbe, welches wir als das nützlichste und beste vor allen andern ansehen können. Selbst die Zigeuner, die sich damit in Siebenbürgen beschäftigen, werden uns, als die besten unter dieser Volke geschildert. Sie haben mit andern von ihrer Nation keinen Umgang, und wollen daher auch nicht Zigeuner heißen, sondern Bräschén und in ungarischer Sprache, Aranyász **) , oder Gold-

sammler. Und obgleich dieses etwäsältige Volk, bey seiner schweren und wenig einträglichen Arbeit, sehr arm und dürftig ist; so bettelt es doch selten, und stiehlt noch seltner; sondern arbeitet, entweder, wenn es die Zeit erlaubet, beym Goldwaschen, oder macht Eröge, Löset und Schauffeln. Weil nun diese Arbeit der Zigeuner, nämlich die Goldwascherey, eine von den besten¹ und zugleich für den Nutzen des allerhöchsten Aerariums beträchtlich ist, so wird es vielleicht niemand, als eine unnütze und vergebliche Ausschweifung ansehen, wenn wir hier eine umständliche Beschreibung davon unsern geehrten Lesern mittheilen werden. Doch solchergestalt, daß wir nur einzig und allein diejenigen von der Sache wollen reden lassen, die nicht allein diese Unternehmungen mit Augen gesehen haben; sondern zugleich als Kenner im Stande waren, ein richtiges Urtheil¹ davon zu fällen.

*) Toppelt Cap. VI. p. 58. Habent etiam viles familias et abominabiles, ab ipsismet Cyngaris contemptas, unde per universionem Transylvaniam carnifices sunt, horrendi, crudeles, tetri & impii. Isti Cyngari carnifices incredibilem ac perulteriosem orbem Christianum, infictum torurae modum introduxerunt. Criminaliter convictos vel per semiplenas probationes suspectos malefactores tradunt in manus istorum; Qui ignes confruunt prompti, folles admovent, eisque laeti auras recipiunt redduntque, cetera instrumenta etiam exponunt, forcipes nimirum, virgas ferreas & laminas, facem pice implexam &c.

**) Jo. Fridvaldsley Mineral. P. II. § 2. De Aariotura: Zingari, qui Transilva-

Ueber die Goldwaschereyen in dem Banat, hat der k. k. Herr Hofrath von Koczian im Jahre 1769. mit besondern Fleiß seine Beobachtungen angestellt, und zu Papier gebracht. Wir wollen den Auszug davon, so wie wir denselben in des Herrn Berg-

niam incolunt, illudi sibi putant, si vernacula Zigani compellentur, quoniam Aranyász, id est aurilegos se esse clamitantes, dici volunt.

Minden már korábban felsorolt ipar és mesterség mellett az erdélyi és a bánáti cigányoknak van még egy, ezektől tökéletesen eltérő foglalkozásuk, amely szerintünk a leghasznosabb és a legjobb mind közül. Azok a cigányok, akik ezt a mesterséget Erdélyben üzik, állítólag e nép legkiválóbbjai. Népük többi tagjával egyáltalán nem közösködnek, és nem is cigányoknak, hanem *Bräschnek*, vagy magyarul „aranyásznak”, vagyis aranymosónak nevezik magukat.⁸⁰ És bár ez az egyszerű nép nehéz és alig kibíráható munkája ellenére igen szegény és szűkölködő, mégis csak ritkán folyamodik kolduláshoz, s még ritkábban lopáshoz. Inkább dolgozik, vagy – ha az időjárás engedi – aranyat mos, vagy teknőket, kanalakat, tálakat váj. Mivel a cigányoknak ez a munkája, vagyis az aranymosás az egyik legjobb, ugyanakkor a legmagasabb Kincstár szempontjából a leghasznosabb tevékenység, nyilván senki nem akad, aki haszontalan és főlegesen kitérőnek tartja, ha itt átfogó leírását adjuk e mesterségnek Tiszteelt Olvasónk számára. Ám oly módon, hogy kizárólag és egyedül annak a véleményét idézzük e dologgal kapcsolatban, aki nem csak saját szemével volt tanúja e munkálatoknak, hanem mint szakértő képes volt róla megfelelő ítéletet is alkotni.

A bánáti aranymosókról Von Koczian császári és királyi udvari tanácsos 1769-ben különösen alapos megfigyeléseket tett és vetett papírra. Ebből szeretnénk egy kivonatot közölni itt, annak alapján, amit Von Born bányatanácsos úr publikált leveleiben.⁸¹ Ez tehát így szól:

⁸⁰ Johannes Fridvalszy: *Mineralogia*. P. H. 2. §. Az aranyásásról. „Azok a cigányok, akik Erdélyben élnek, sértésnek veszik, ha cigánynak szólítják őket, mivel szerintük »aranyász«, azaz aranyásó a becsületes nevük.”

⁸¹ Bánya-ügyi levelei a Temesvári Bánságban, Erdélyben, Felső- és Alsó-Magyarországon tett utazása alkalmával. 77. és 82. oldal.

raths von Born seinen Briefen *) antreffen, hersegen. Er lautet also :
 „ Es ist aber das Goldwaschen im
 „ Banat eigentlich ein Geschäft, den
 „ Zigeunern, so zu sagen, Ausschließ-
 „ sungsweise überlassen. Ich war
 „ daher geneigt, mich an diese
 „ Leute zu wenden, und mir die
 „ Handgriffe zeigen zu lassen, deren
 „ sie sich bey der Arbeit bedienen.
 „ Der Fluß Tera, welcher das schöne
 „ Ländchen Almasch durchströmet und
 „ vieles Gold mit sich führet, schien
 „ zu meinem Vorhaben der bequem-
 „ ste zu seyn; ich ließ also bey dem
 „ Dorfe Boschovicz, durch einige
 „ Zigeuner, die man daselbst für die
 „ geschicktesten hielten, das
 „ Goldwaschen vornehmen. Nicht
 „ ohne Verwunderung und Vergnü-
 „ gen sah ich, wie sie mit der grö-
 „ ßten Behändigkeit, in wenigen Mi-
 „ nuten, auf dem Stichtroge immer
 „ so viel gediegenes und reines Gold

*) S. Briefe über mineralogische Gegenstände, auf seiner Reise durch das Temeswarer Banat, Siebenbürgen, Ober und Niederrugarn. S. 77. und 82.

„ herstellen, das wenigstens ein paar
 „ Groschen am Werthe betragen möch-
 „ te. Sie zeigten mir zugleich unter
 „ dem vorräthig gehaltenen Goldstaube
 „ viele Stücke von besonderer Größe,
 „ deren einige einer großen Erbse
 „ gleichen — Ein besonderer Umstand
 „ begünstigte meine Neugierde. Ich
 „ sah nämlich, daß die Zigeuner, das
 „ Gold, nicht allein aus dem Schlamm
 „ me und Sande des Flusses wuschen,
 „ sondern zugleich auch an den Ufern
 „ desselben, auf dem festen Lande,
 „ bis vier und mehrere Schuh tiefe
 „ Gruben machten, aus denen sie eine
 „ Gattung Schlammwerk herausnah-
 „ men, welches mehr Gold in sich ent-
 „ hielt, als der Sand aus dem Flusse
 „ selbst. Sie gaben mir zugleich die
 „ merkwürdige Anstalt, daß sie desto
 „ mehr Gold aus dem Flusse erhielten;
 „ je höher das Wasser in demselben
 „ anwächst; desto weniger aber bey
 „ trockenen Zeiten, wenn es abfällt,
 „ wie solches in dem damaligen 1769.
 „ Jahre war, da sie den unter solchen
 „ Umständen, sich genöthiget sahen,
 „ die goldhaltigen Lagen auf dem fe-
 „ sten Lande zu entbösen.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen privoil. Zeitungscomtoir, in der
 Singerstrasse Nro. 931.

„Az aranymosás a Bánátban valójában olyan tevékenység, amelyet – hogy úgy mondjam – kizárólag cigányokra bízunk. Rákényszerültem hát, hogy meglátogassam ezeket az embereket és bemutattassam magamnak munkamódszereiket, amelyeket e tevékenység közben használnak. A Néra folyó, amely Almás festői vidékén áramlik keresztül sok aranyt hordva magával, terveimnek pontosan megfelelt. Letelepédtem tehát Boschovicz falvában, hogy eltanuljam az aranymosás mesterségét néhány cigánytól, akiket ebben a legjáratosabbnak tartottak. Nem minden csodálat és elégedettség nélkül tapasztaltam, hogy néhány perc alatt, rendkívüli ügyességgel, mosóteknőjünkkel mindig annyi valódi és tiszta aranyat állítanak elő, amennyi legalább egy pár garast ér. Ugyanekkor a már feldolgozott aranypor közt számos jelentős nagyságú rögöt is mutattak nekem, amelyek közt akadt néhány jókora borsó nagyságú is. Különös dolog keltette föl ekkor érdeklődésemet. Láttam ugyanis, hogy a cigányok az aranyat nem csak a folyó homokjából és iszapjából mossák, hanem a folyóparton, a szárazon, négy vagy még több lábnyi mélyen gödröket is ástak, amelyből valami agyagféleséget emeltek ki. Ebben aztán több volt az arany, mint a folyó homokjában magában. Ráadásul azzal a rendkívül különös adalékkal is szolgáltak, hogy annál több aranyat szoktak találni a folyóban, minél magasabb a vízállás, aszályos időszakban viszont, mikor a folyó megapad, kevesebbet, amint az akkori 1769-es esztendőben is történt – ezért látták tehát szükségesnek, hogy a szárazföldön is feltárják az aranytartalmú helyeket.

A cigányok effajta tevékenysége abból áll, hogy vesznek egy egy erdélyi öl (*Lachter*) hosszú és fél öl széles hársfadesztkát, amelynek a felső végén egy kis, tálformájú bemélyedés található. Ettől a bemélyedéstől kezdve a deszka 10–12 átlós, a mélyedésen is átfutó bemetszéssel avagy rovátkával van ellátva.

Hähnen Lehn, n. der Nachtnebel, Nyctalopia, von Hühner und sehen, weil die Hühner des Nachts bey Licht nicht sehen.

Haibes, m. Eine Art Kuchen. Der gemeinste ist derjenige, der auf dem Feuerheerd unter glühender Asche gebacken wird. Aschenbrod, polenta. Der Ursprung des Wortes ist unbekannt. Tröster S. 236, meynet entweder von hai, hoch, vornehm, oder von hui, geschwind, weil er bald gebacken ist, und Bissen.

Hailépp, f. Hippe, Crustulum, von hohl und Hippe. In Menkens Script. Sa. xon. kommt Hol-Hippel, und Hol-Hippert vor.

Vermischte Nachrichten.

III.

Fortsetzung von dem Gewerbe und Handhierung der Zigeuner in Ungarn.

Die dermalte Manipulation der Zigeuner bestehet darinn, daß sie sich etnes, eine lachterlangen, und eine halbe lachterbreiten Bretes von Lindenholze bedienen, welches am obersten Ende eine kleine, schüsselförmige Vertiefung hat, von welcher Vertiefung herab, das Bret mit zehen bis zwölf quer über dasselbe hinweglaufenden Einschnitten, oder Furchen versehen ist. Dieses Bret wird dergestalt schräge aufgestellt, daß es einen Winkel von ohngefähr 45 Grad mit dem Horizont macht; der goldhaltige Sand

wird auf die obere Vertiefung aufgetragen, stark mit Wasser begossen, und so der leichtere Sand über das Bret herabgerollet, der schwere aber mit den Händen herabgeschoben; was nun in den Einschnitten oder Furchen des Bretes sitzen bleibt, wird mit dem Wasser in eine länglichte Mulde abgestauert, auf einen Eichertrog gebracht, und das erhaltene Gold volends reine gezogen. Die ganze Arbeit geschiehet so nachlässig, daß sehr viel reines Gold verlohren geht; und was noch bedauernswürdiger ist, so bekommen die Zigeuner nur das ledige vom Sande völlig abgefonderte Gold, keinesweges aber dasjenige, welches noch mit der Bergart verbunden ist, die sie wegwerfen, ob sie schon wirklich goldhältig ist, wie ich theils mit Vergrößerungsgläsern, theils nur mit unbewafneten Augen wahrnehmen konnte.

So weit gehen nun die Beobachtungen des Herrn Hofraths von Rozian über die Goldwäschereyen im Bannat. Dagegen aber finden wir in des Herrn Franz Demschers k. k. Marktschreibers Untersuchung der Goldwäschereyen im Bannat *) folgendes: „So schleuderhaft und unachtsam übrigens die Manipulation der Zigeuner, bey dem ersten Anblick zu seyn scheint, so richtig ist sie an sich selbst. Die tägliche Übung hat diesem Volk eine Erfahrung gegeben, ohne welche ein anderer, bey dieser Verfahrensart, vieles zu verlieren glauben wür-

*) E. Dorns Briefe S. 88. u. f.

Ezt a deszkát rézsútosan állítják föl úgy, hogy a horizonttal 45 fokos szöget képezzen, majd az aranytartalmú homokot a felső bemélyedésbe szórják és erősen meglocsolják vízzel. A könnyebb homok ekkor alápereg a deszkán, a nehezebbet pedig kézzel simítják alá – ami ekkor a deszka bemetszéseiben vagy rovátkáiban fennmarad, azt vízzel egy hosszúkás teknőbe öblítik, végül szításteknőre borítják, így nyerik ki tökéletesen tisztán a fennmaradó aranyat. Az egész munkát oly hanyagul végzik, hogy igen sok tiszta arany elvész, és ami még sajnálatosabb, a cigányok ekképpen csak a tiszta, a homoktól teljesen elkülönült aranyat nyerik ki, azt egyáltalán nem, amit még a „meddő” tartalmaz – ezt ugyanis elhajítják, noha valójában jócskán aranytartalmú, amint azt én részint nagyítóüveggel, részint pusztá szemmel is megfigyelhettem.”

Eddig tartanak tehát Von Kotzian udvari tanácsos úr megfigyelései a bánáti aranymosásról. Ezzel szemben Franz Demscher császári és királyi bányamérnök úr *A bánáti aranymosás vizsgálata* című munkájában⁸² a következőket olvashatjuk:

„Bár első pillantásra úgy tűnik, hogy a cigányok munkamódszere általában igen hanyag és figyelmetlen, valójában azonban teljesen szakszerű. A mindennapos gyakorlat ezt a népet olyan tapasztalattal látta el, amely nélkül más könnyen azt hihetné, hogy evvel az eljárással rengeteg a veszteség. Magam erről a következőképpen győződtem meg. Ha deszkájukon – amely 7 láb hosszú, 50–60 bemetszéssel van ellátva, és 18–20 fokos szögben áll a vízben – egy mosással végeznek, amelyhez általában 15–20 teknő iszapot használnak föl, az eredményt három részre oszthatjuk. A 10–15 legfelső rovátkában található szinte mindig a legtöbb arany. A második szakaszon alig nyolcada a korábbinak, az utolsó 10–15 rovátkában pedig csak ritkán két-három szemcse. Átkutattam az elhajított feldolgozott iszapot is, ám aranynak alig némi nyomát találtam benne.”

⁸² Von Born: Levelek. 88 oldal és kk.

de. Ich habe mich hievon folgendergestalt überzeugt. Wenn sie mit einem Abwasch auf ihrem Brete, welches bis 7 Schuh lang, mit etlichen 50 bis 60 Einschnitten versehen ist, und unter einem Winkel von 18 bis 20 Graden aufgestellt wird, — fertig waren, wozu sie meistens 15 bis 20 Tröge Schlemwerk brauchten, so ließ ich diesen Abwasch in drey Theile theilen. In den 10 bis 15 obersten Furchen fast immer das meiste Gold; in der zweyten Abtheilung war kaum der achte Theil des vorigen; in den letzten 15 bis 20 Furchen aber, nur selten zwey oder drey Körnchen. Ich habe auch ihr weggeschürztes Schlemwerk gesichert, und ebenfalls nur selten einige Spuren vom Golde gefunden. //

Die Goldwäscherey in Siebenbürgen hat uns nicht allein Feidvaldsky *) sondern auch der Herr Berggrath von Horn **) beschrieben. Weil nun diese letzte kurz und deutlich genug ist, so wollen wir das nöthige davon hier beyfügen. Sie lautet also: // Alle // siebenbürgische Flüsse, alle Bäche, // selbst diejenigen Wasser, welche // durch Regengüsse entstehen, führen // Gold. Unter diesen ist aber der // Aranyosch der edelste und wird von // den hiesigen Geschichtschreibern, mit // dem Tagos und Pactolos verglichen. // Die Goldwäscher sind außer den // Wallachen, welche an den Flüssen

// wohnen, meistens Zigeuner. — // Statt ihres Tributs zahlen diese // Goldwäscher jährlich einige hundert Pfund Gold, den Rest ihres ausgewaschenen Goldes aber bringen sie gegen Bezahlung in die königliche Einlösung. Sie kennen die Gegend, wo sie mit Vortheil waschen werden, so genau, als es nur möglich ist. Ihre Werkzeuge zu dieser Arbeit ist ein schlefes zwey bis drey Schuh breites und 4 bis 5 Schuh langes Bret, welches meistens an beyden Selten einen hölzernen Rand hat; auf solches breiteten sie wollene Tücher und schütten den mit Wasser gemischten Goldsand darauf, wo sodann der zartere Schlüch an dem Tuche sitzen bleibt. Diese Tücher waschen sie in einem mit Wasser gefüllten Gefäße aus, und ziehen alsdenn auf einer Satzung von Sichertrog, den Goldschlich heraus. Haben sie aber gröbern Sand in der Mischung ihres Waschwerkes, so werden mitten an dem schlefen stehenden Brete tieferer Einschnitte gemacht, damit die herabrollenden kleinen Steinstücke, darinnen aufbehalten werden: sie sehen alsdenn die Steinchen durch, und sondern diejenigen in welchen öfters gediegen Gold eingesprengt ist, ab.

Wie haben bisanher meistens nur von der Handhierung und Erwerbe der Männer geredet; es ist also nunmehr auch nöthig von den besondern Verrichtungen des weiblichen Geschlechts, unter diesem Volke, etwas zu

*) In Mineralogia Trasillo Part. II. §. 2. de Aure Locura.

**) In seinen Briefen von mineralogischen Gegenständen 14ten Brief. S. 174.

Az erdélyi aranymosásról nem csak Fridvalszky,⁸³ hanem Von Born⁸⁴ bányatanácsos úr is leírást adott. Mivel az utóbbi igen rövid és világos, az ide vonatkozó részeket alább közöljük. A szöveg tehát így szól:

„Minden erdélyi folyó, minden patak, sőt még minden olyan víz is, amelyet az esőzés hoz létre, egytől egyig aranyat hordoz. Mind közül azonban az Aranyos a legnemesebb: a helyi történetírók a Tagushoz és a Pactolushoz hasonlítják. Az aranymosók a folyam mentén élő románon kívül főként cigányok. Adó fejében ezek az aranymosók évente néhány száz Piseth⁸⁵ aranyat fizetnek be, kimosott aranyuk többi részét pedig fizetés ellenében a királyi beszédőhelyen adják le. Olyannyira ismerik azokat a helyeket, ahol eredményesen lehet aranyat mosni, amennyire csak lehetséges. Munkaeszközük egy ferde, két-három láb (*Schuch*) széles és 4-5 láb hosszú deszka, amely általában mindkét végén faszegéllyel van ellátva. Erre gyapjúrongyokat terítenek, majd a vízzel kevert aranyhomokot rászórják, hogy a finomabb por megrekedjen a rongyban. Ezt a rongyot azután egy vízzel teli edényben kimossák, majd a vízből egyfajta szítás teknőn kiszűrrik az aranyszemcséket. Ha azonban durvább homok található a mosandó iszapkeverékben, a ferdén felállított deszka közepébe mély rovátkákat vésnek, hogy az alápergő apró kődarabkák fennakadjanak bennük. Utóbb átválogatják a kövecskéket, és kiválasztják közülük a többnyire tiszta aranyat tartalmazó darabokat.”

Mindez ideig elsősorban csak a férfiak mesterségeiről és foglalkozásairól szóltunk, itt az ideje tehát, hogy a cigány népen belül a női nem sajátos tevékenységeire is sort kerítsünk és megvizsgáljuk, mit tesznek a cigányasszonyok a maguk s az övéik boldogulása és megélhetése érdeké-

⁸³ Mineralogia Transylvaniae. II. rész, 2. §. Az aranymosásról.

⁸⁴ Bányászati tárgyú leveleiben. 14. levél, 134. oldal.

⁸⁵ Piseth vagy Pisetum, adógaras, pénzvám – a spanyol *peso* szóból származó kifejezés, valószínűleg „pénz” szavunk őse. Súlyértéke változó volt, akadt, ahol „egynapi munkaegység” értelemben használták, másutt a márka 1/48-ad részével volt azonos. Kb. 4 grammnak felel meg [a ford.].

gedenken, und zu sehen, was dieses zu seiner und der Seinigen Wohlfarth und Erhaltung beytrage? Aus dem, was wir oben von den häußlichen Geschäften gesagt haben; ist bereits zu ersehen, wie selten sich diese Weiber einer Arbeit, mit rechten Ernst annehmen, die einige Goldwäscherey ausgenommen; wobey Weib und Kinder mit dem Hausvater zugleich Hand anlegen, ansonsten geschiehet es nur selten, daß eine Zigeunerin einen Rocken oder eine Nadel zur Arbeit ergreift, oder zwiene Galonen verfertigt, und nebenbey, dem Manne in seinem Gewerbe an die Hand gehet. Diejenigen, die mit ihren Männern zugleich der Musik kundig sind, thun zum Nutzen ihrer Familie vor vielen andern die vortheilhaftesten Dienste. Zur Feldarbeit taugen sie gar wenig; indem sie dabey aus Mangel der Gewohnheit und Übung, bald müde, und bis zum niedersinken matt und kraftlos werden, überhaupt aber in allen ernsthaften Verrichtungen unbeständig, träge und faul sind. Einige pflegen auch mit alten abgetragenen Kleibern zu handeln, die sie nicht allein an ihres Gleichen, sondern auch an andere Leute absetzen. Diese müssen nun, wie leicht zu erachten, solche seyn, die von ihrer Beständigkeit und Treue bereits hinfällige Proben abgelegt haben, und dafür zu stehen im Stande sind, wenn ihren

Händen solche Kleidungen, die zu weilen hundert auch mehr Gulden am Werth übersteigen, ohne Pfand und Geld anvertraut werden. Doch sind dorer nur wenige, die sich damit beschäftigen können; die meisten verschwenden ihre Zeit mit unnützen herumlauffen und betteln, mit stehlen und betriegen, und gehen den ganzen Tag, als ein niederträchtiges Gesindel, auf unerlaubten und sträflichen Wegen.

Solche, die sich für Wahrsagerinnen ausgeben (denn die Männer beschäftigen sich damit nicht) wollen vor andern etwas zum voraus haben; geben vor, daß sie wirklich aus Egypten herkommen, und mit den übrigen Zigeunern in keiner Verwandtschaft stünden: sie reden außer ihrer eigenen, und andern gewöhnlichen Landesprachen, zugleich Deutsch, welches man von den hiesigen Zigeunern selten höret; und ist daher nicht unwahrscheinlich, daß diese Wahrsagerinnen, von den sogenannten Deutsprechenden Zigeunern aus Siebenbürgen ihren Ursprung haben, und sich von da heraus nach Ungarn, unvermerkt hineinschleichen. Was es aber mit ihrer Wahrsagerey für eine Verwandtnis habe, und worinnen diese ihre Kunst oder Blendwerk, eigentlich bestehet, wollen wir in der Folge zeigen, und vor diesmal, es bey dem bewenden lassen, was von dem Gewerbe und Handthierung der Zigeuner bereits gesagt worden ist.

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen privill. Zeitungscomtoir, in der Singerstrasse Nro. 931.

ben. Abból, amit fentebb a házimunkákról mondtunk, már sejthető, hogy ezek az asszonyok milyen ritkán végeznek bármilyen munkát a kellő komolysággal, az egy aranymosást kivéve, amelynek során feleség és gyermek az apával együtt munkálkodik. Egyébként viszont ritkán fordul elő, hogy valamely cigányasszony rokkát vagy tűt fogjon a kezébe, vagy hímezzen, és emellett még segítsen férjének is a munkájában. Azok a cigány nők, akik férjükhöz hasonlóan zenével foglalkoznak, sokkal hasznosabb szolgálatot tesznek családjuknak, mint általában a többiek. A mezei munkára kevésbé alkalmasak, hiszen szokás és gyakorlat híján hamar belefáradnak, majd' összeesnek kimerültségükben és teljesen kifulladásig, ám általában véve is a komoly tevékenységekhez hiányzik belőlük a kitartás, túl tunyák és lusták ehhez. Akad köztük, aki ócska és viseltes ruhákkal házal, amelyeket nem csak a maga fajtájúaknak, hanem másoknak is árúsít. Ezek a kereskedők, mint könnyen belátható, olyan személyek, akik megbízhatóságból és becsületből már korábban kiállták a kellő próbát és így alkalmasak arra, hogy néha száz vagy még több gulden értékű ruhákat is, akár zálog és pénzbeli biztosíték nélkül is rájuk bízzanak. Ám a cigányasszonyok közül csak kevesen foglalkozhatnak ilyesmivel, a többség haszontalan csavargással, koldulással, lopással és csalással tölti idejét és egész álló nap, mint valami alja banda, törvénytelen és bűnös utakon jár.

Azok, akik jósnőnek adják ki magukat (a férfiak ugyanis nem foglalkoznak ilyesmivel), többre tartják magukat a többieknél. Azt állítják, hogy ők valóban Egyiptomból származnak és semmi közük a többi cigányhoz. Saját anyanyelvükön és az adott vidéken használt többi nyelven kívül németül is beszélnek – ami pedig az itteni cigányokra alig jellemző –, ezért aztán eléggé valószínű, hogy ezek a jósnők az úgynevezett erdélyi németajkú cigányoktól erednek és onnét lopóztak át észrevétlenül Magyarországra. Hogy azután miként áll a helyzet jósmesterségükkel és valójában miben is áll e tudományuk vagy szemfényvesztésük, arról majd később szólunk, ezúttal pedig beérjük avval, amit a cigány mesterségekről és foglalkozásokról eddig mondtunk.

Juni gestorben sey, *) und zwar am allerwahrscheinlichsten zu Preßburg, indem besagter Erzherzog Ernst, der Kammer den Befehl ertheilte, daß diese, alle, die hungarische Geschichte betreffenden Schriften des verstorbenen Brutus zusammen suchen, und aufbewahren, auch das Verzeichniß derselben nach Wien überschieden solle.**) Was nun den Tag seines Todes betrifft, so würden wir solchen auch leicht bestimmen können, wann anders die Todtenregißer selbiger Zeit noch vorhanden wäre.

(Die Fortsetzung folgt.)

Vermischte Nachrichten.

II.

Von der äußerlichen Gestalt und Leibesbeschaffenheit der Zigeuner.

Die äußerliche Leibesgestalt dieses Volks wird von allen Schrift-

stellern, die davon Erwähnung thun, eben so schlecht, wie der Gemüthscharakter desselben geschildert, und niemals anders, als mit den häßlichsten Farben beschrieben. Selbst Toppelinus *) fällt das nämliche Urtheil davon, wenn er sagt: daß ihre Weibsbilder häßlich, und das Zigeunergeschlecht, ohne Ausnahme, durch die schwarze Farbe, von Natur, so verunstaltet sey, daß es von allen Einwohnern Siebenbürgens verabscheuet, und keines vertraulichen Umgangs gewürdigt werde. So richtig auch dieser Gedanke ist, wenn man bloß nach den Sinnen urtheilen will: denn ein schlecht gewarteter und in seiner gehörigen Pflege gänzlich vernachlässigter Körper, in einem elenden und schmutzigen Aufzuge, und noch dazu mit albernen Geberden verunstaltet, kann einem Menschen, der dergleichen Bilder gleichgültig anzusehen noch nicht gewohnt ist, bey dem ersten Anblick nicht anders, als eckelhaft und abscheulich vorkommen: überlegt man aber, daß die wesentliche Schönheit eines menschlichen Körpers, nach den Regeln der Vernunft betrachtet, nicht in der Farbe, Kleidung, und andern dergleichen zufälligen Nebendingen, sondern vielmehr in der regelmäßigen Beweglichkeit, Gesundheit, und gehörigen Verhältniß, und Verbindung

*) Und also erhellet aus dem obenangeführten Geburtsjahre, daß er im 57sten seines Lebens das Zeitliche mit dem Ewigen verwechselt.

**) Da? Schreiben des Erzherzogs lautet also: *Renatus &c. Reverende, Egredii, &c. Joannem Michaelem Brutum, vitam, cum morte commutasse intelligimus. Quia itaque is, dum in vivis fuit, suae Majestatis Historiographum egit, et forte scripta quaedam in rebus per eundem ibidem derelictis existare possint, quae ad absolvendam plane eam, quam contexere cupivisse dicitur, Historiam, pertinebant. Ideo benigne vobis mandamus, res et scripta omnia, dicti Bruti ibidem existentia, conscribi, et Inventarium superinde factum ad nos transmitti curetis, rebus & scriptis illis interim in arresto positis. Datum Viennae XV, Mensis Junii, anno Domini 1592.*

*) Top. Orig. et occas. Transilv. Cap. VI. pag. 56. Quorum autem turpissime sine eorum feminae et omnis sexus naturali nigredine horribilis, valde averfantur, contemnuntque a populis Transilvaniae nullo prorsus consortio vel familiaritate eos dignantibus.

A cigányok külalakjáról és testi jellemzőiről

E nép külleméről és testi sajátságairól minden szerző, aki csak említést tesz róluk, éppen olyan sötét képet fest, mint jelleméről, és kizárólag a legellenszenvesebb színekkel írja le őket. Még Toppeltinus is hasonlóképpen ítél,⁸⁶ mikor kijelenti, hogy asszonyaik rondák, és hogy a cigány faj kivétel nélkül természetes fekete bőrszíne miatt olyan csúf, hogy Erdély valamennyi lakosa iszonyodik tőlük és soha semmilyen érintkezésre nem méltatja őket. E kijelentés valóban elfogadható, ha az ember csupán érzékszerveire hagyatkozik ítéletében, hiszen egy rosszul táplált, a kellő gondoskodást teljesen nélkülöző, nyomorúságos és mocskos öltözetű test, amelyet ráadásul idéetlen gesztikulálás is torzít, olyasvalaki számára, aki még nincs hozzászokva, hogy hasonló képet érzelemmentesen szemléljen, első látásra csakis undorítónak és visszatetszőnek tűnhet. Ám ha meggondoljuk, hogy egy emberi test lényegi szépsége – ha az ész szabályai szerint szemléljük – nem színében, öltözetében és egyéb hasonló esetleges járulékaiban, hanem sokkal inkább szabályos mozgáskészségében, egészségében, illetve tagjainak megfelelő, egymáshoz való arányában és egy-

⁸⁶ Toppeltinus: *Origines et occasus Transylvaniae*. VII. fejezet, 56. oldal. „Mivel asszonyaik igen csúfak, s egész nemük természetől fogva undorítóan fekete, az erdélyi népek igencsak lenéznek és megvetik, és soha semmilyen barátkozásra vagy közeledésre nem méltatják őket.”

aller Gliedmassen gegen und untereinander, zu suchen sey: so wird man schwerlich sagen können; daß die äußerliche Leibesgestalt eines Zigeuners an und für sich betrachtet, von Natur abscheulich oder schändlich sey. Man wird wunderfellen eines lahmen, blinden, bucklichten, oder mit einem andern Gebrechen des Leibes behafteten Krippels unter ihnen gewahr; fast alle haben recht gesunde, bewegliche, gerade, und wohlverbundene Gliedmaßen. Ihre Gesichtsbildung hat dieses mit aller Menschen Gesichtsbildung gemein, daß einer so, der andere wiederum anders aussieht, an keinem aber ist etwas ungewöhnliches und außerordentliches zu finden. Es giebt unter ihnen Gesichter von beyderley Geschlecht, an deren Zügen nichts auszusagen wäre, ja die man in der That schön nennen könnte, wenn nur der Körper mehr gereiniget, und sauber gehalten würde. Und eben diese Verwandtschaft hat es auch mit ihrer Statur; es giebt lange und wohlgewachsene Leute unter ihnen; es giebt kurze und kleine; die meisten aber sind von mittlerer Größe; allein fast alle mit gefunden und starken Gliedmassen, und zu einer schnellen Flucht ausgelegten Beinen begabt. Dieses letztere beweisen sie durch die That, wenn sie sich mit gestohlenen Sachen die Flucht zu nehmen genöthiget sehen, wo sie so schnell davon laufen, daß ihnen niemand zuvor zu kommen im Stande ist. Und es ist auch kein Wunder: nachdem weder die Kleidung, noch eine überflüssige Fettigkeit und

Schwere des Leibes, ihren ohnehin leichten und beweglichen Knochen etzige Hindernisse in den Weg legen und ihre Flucht erschweren können. Man sieht fast niemalen, oder sehr selten, einen Zigeuner, mit einem Schmersbauch oder überflüssig mit Fleisch beladen; vielmehr sind sie entweder nur mittelmäsig bey Leibe, oder sehen bey ihrer schlechten Kost und Lebensart, ganz mager und ausgehungert aus. Das schwarze und krause Haar auf ihrem Haupte, und die schneeweißen Zähne, die dem Elfenbein nicht weichen, sind Zierathen ihres Körpers *). Die allzu rauhe oder vielmehr schwarzgelbe Farbe der Haut, schmetzt sie einiger massen zu verunstalten; doch räthret auch diese (in so ferne sie eckhaft und abscheulich heißen kann) allem Ansehen nach, mehr von ihrer Auferziehung und Lebensart, als von ihrer Natur her. Denn wie sollte es angehen, daß die Haut eines Menschen, gesetzt sie wäre von Natur noch so fein und zart, in ihrer Gestalt und Schönheit erhalten werden könnte, wenn das Kind von seiner Geburt an, im Roth, Staub, Rauch, und Asche, an der Sonnen, und in der freyen Luft, fast beständig liegen und sich aufhalten muß? ja wenn einige, wie wir oben bereits gemeldet **) ihre neugeborne

*) Die Muthmassung ist nicht ganz ungegründet, wenn etwelche sagen: daß die Zigeuner daher ihre weiße Zähne erhalten: weil sie sich dieselben so wenig mit heißen Speisen und Getränken v.reeben.

**) S. das XXX. Stück des gegenwärtigen Jahrgangs S. 238.

mással való összhangjában rejlik, bizony aligha mondhatjuk, hogy egy cigány külleme önmagában és egyedileg szemlélve, természetből fogva csúf vagy visszatartó volna. Elképesztően ritkán látni ugyanis bÉna, vak, pÉpos vagy egyéb testi hibás fogyatékos közöttük. Szinte mindnyájuk tagjai egészségesek, mozgékonyak, egyenesek és formásak. Arcberendezésük minden más emberrel közös vonása, hogy egyikük így, a másikuk meg úgy néz ki, egyikükben sem fedezhető azonban föl valami szokatlan vagy rendkívüli vonás. Akadnak ráadásul köztük – nők s férfiak közt egyaránt – olyan arcok, amelyek vonásain semmi kivétnivalót nem lelhetni, sőt amelyek egyenest szépnek lennének nevezhetők, ha a hozzávaló testet többször tisztogatnák és tisztán tartanák. Pont ugyanez a helyzet a termetükkel is, akadnak magas és szép szál emberek is köztük, de akadnak alacsonyak és aprók is, többségük azonban középtermetű, viszont szinte mindegyikük jókötésű és egészséges alkatú, és gyors mozgásra alkalmas lábakkal van megáldva. Ez utóbbiról akkor bizonyosodhatunk meg, ha valami lopott holmival kell menekülniök: ilyenkor olyan sebesen szedik a lábukat, hogy nincs ember, aki utolérné őket. És ez nem is csoda, hiszen sem ruha, sem fölös zsírpárna és súly nem akadályozza nyilvánvalóan könnyű és mozgékony csontjaikat a futásban és nem gátolja őket a menekülésben. Soha, vagy csak igen ritkán láthatunk pocakos vagy hájas cigányt, inkább közepesen soványak vagy pedig nyomorúságos táplálékaik és életmódjuk miatt igen ványadtak és kiéhezettek. Fejüket borító fekete és göndör hajuk és hófehér, elefántcsonthoz hasonlatos fogazatuk díszére válik testüknek.⁸⁷ Bőrük túlságosan barna vagy még inkább sárgásfekete színe némileg elcsúfítja őket, ám bőrszínük is – már amennyiben az ilyen bőrszín egyáltalán rondának vagy csúfnak nevezhető – minden valószerűség szerint szintén inkább neveltetésüknek és életmódjuknak köszönhető, mint testük természetének. Hiszen a bőr – még ha eredendően finom és érzékeny is – hogyan tarthatná meg eredeti formáját és szépségét, ha egyszer a gyermeknek születésétől fogva szinte állandóan mocsokban, porban, füst-

⁸⁷ Nem teljesen megalapozatlan az, amit egyesek hangoztatnak, mármint hogy a cigányoknak azért marad fehér a foguk, mert ritkán rontják meleg étellel és itallal.

Kinder mit einer Salbe schmieren, um sie recht schwarz zu machen? wenn dieses Volk, weder vermittelst des Wasfers, noch durch Umwechslung der Wäsche und Kleidung, seinen Körper zu reinigen und rein zu erhalten sich bemühet? wie soll da nicht die Haut eines solchen Körpers schmutzig werden, und der ganze Mensch eckelhaft und abscheulich aussehen? und was trägt endlich nicht, ihre kümmerliche Lebensart, ihre schlechte Nahrung und der Hunger, den sie ostleiden müssen, zur Gestalt ihres Körpers bey? ist es wohl möglich zu gedenken, daß ein ichterischer Körper (es sey denn durch ein Wunderwerk) bey der elendesten Verpflegung, in seiner Art schön und wohlgestalt erhalten werden könnte? Nehme man aber ein Zigeunerkind aus dem Schooß seiner verkehrten Mutter in eine gute Wartung, man gebe seinem Körper die erforderliche Pflege, und bemühe sich seine Seele von Jugend auf menschlich zu bilden; so wird man gewiß erfahren, daß die Natur nicht den geringsten Fehler an ihm begangen habe. Seine etwas bräunliche Farbe wird ihn gar nicht verunstalten, vielweniger seine Abstammung verrathen, er soll nur dabey gestittet und ordentlich gekleidet seyn. Man hat ohnehin welche, sowohl unter den Musikanten, als auch unter denen, die sich zu ordentlichen Kriegsdiensten begeben wollen, solche, deren Herkunft und Geschlecht man aus ihrer äußerlichen Gestalt, weil sie bereits in eine Ordnung gebracht worden sind, entweder schwarz, oder gar nicht errathen kann:

um wie viel weniger wäre man dieses vermögend zu thun, wenn man einen Zigeuner in seiner zarten Jugend oder Kindheit, aus seinem Elend herausriße, und sogleich wohl zu bilden ansetze? Genug! ihr Körper ist bey allem dem gesund, stark, dauerhaft, und zu Ertragung des Hungers und alles Ungemachs vollkommen aufgelegt und verhärtet. Er wird weder von Hitze, noch von der Kälte stark angefochten; denn keine von diesen Veränderungen, wenn die eine auch noch so plötzlich auf die andere erfolgt, schadet seiner Gesundheit. Sie lieben die Wärme, und sitzen daher auch am liebsten oder liegen Tag und Nacht bey'm Feuer; sie sind aber dagegen auch wiederum im Stande, mit unbedeckten Haupt, in einem zerrißnen Hemde, oder mit einem alten Fegen nur von der einen Seite bedeckt, in dem härtesten Frost und Kälte von einem Dorfe in das andere zu spazieren, ohne dem geringsten Husten, Kathar, oder eine andere Unpäßlichkeit, von der Verklältung zu empfinden.

Daß endlich die Gestalt der Zigeuner nicht die allerhäßlichste und abscheulichste sey, läßt sich zuletzt auch daraus noch begreifen; weil sich Leute von einer andern Nation in sie verleben, mit ihnen sich verhehlichen, und sodann in ihre Gesellschaft treten. Wäre dieses Volk in seiner Gestalt gar so außerordentlich und häßlich, wer würde nicht ein Bedenken tragen, sich in so eine genaue Verbindung mit ihnen einzulassen? Es sind aber nicht wenige Beispiele und Zeugnisse vor-

ben és hamuban, a napon és a szabad ég alatt kell henteregnie és tartózkodnia? Pláne ha egyesek – ahogy már fentebb említettük – újszülött csecsemőiket valami kenőccsel is bekenik, hogy szép fekete legyen? Ha ez a nép sem vízzel, sem fehérmű- és ruhaváltással nem próbálja megtisztítani és tisztán tartani a testét? Az efféle test bőre ugyan hogyan ne volna mocskos és hogyan ne lenne az egész ember undorító és visszatetsző? És – végtére is – nyomorúságos életmódjuk, rossz táplálkozásuk és az éhség, amelyet oly gyakran kell kiállniuk, vajon lehetne-e hatástalan testük küllemére? Gondolhatjuk-e azt, hogy egy állati test a legnyomorúságosabb életkörülmények közt a maga nemében szép és jó formájú maradhat? Valóságos csoda lenne ez! Ha azonban egy cigánygyermeket kiemelünk eltorzult anyja öléből és jó bánásmódban részesítjük, ha teste kellő gondoskodásban részesül és ha lelkét is kora ifjúságától emberségre próbáljuk nevelni, bizonyára azt tapasztaljuk majd, hogy a természet a legcsekélyebb hibával sem sújtja őt. Némileg barnás bőrszíne egyáltalán nem csúfítaná el, sőt származását sem árulná el, ehhez csupán jólneveltnek és jólöltözöttnek kellene lennie. Egyébként is, mind a zenészek, mind pedig azok közt, akik szabályos katonai szolgálatot teljesítenek, jócskán akad olyan, akinek származását és faját külleméből – minthogy korábban ráncba szedték – vagy csak nehezen, vagy egyáltalán nem lehetséges immár kitalálni. Még mennyivel kevésbé lehetne kitalálni az ilyesmit, ha a cigányt zsenge ifjúságától vagy gyermekségétől fogva kiemelnénk nyomorából és jó nevelésben részesítenénk! De elég ebből ennyi.

Testük általában egészséges, erős, munkabíró és az éhség és minden megpróbáltatás elviselésére tökéletesen alkalmas és képes. Sem a meleg, sem a hideg nem fog ki rajtuk, hiszen e hatások még akkor sem árthatnak egészségüknek, ha hirtelen váltakoznak is. A meleget szeretik, ezért legszívesebben éjjel-nappal a tűznél ülnek vagy hevernek, ugyanakkor arra is képesek, hogy fedetlen fővel, egy szál rongyos ingben, vagy valami, csupán fél oldalukat takaró ócska rongyba bugyolálva a legkeményebb fagyban és hidegben bandukoljanak egyik faluból a másikba anélkül, hogy

handen, daß sich dergleichen Fälle nicht nur in den vorigen Zeiten zuge- tragen haben; sondern auch heut zu Tage vielfältig ereignen. In einem alten Manuscript, in welchem das Zipserkomitat beschrieben wird, finden wir bey der Beschreibung der Einwohner von Zips unter andern auch die- ses: daß sich zu der damaligen Zeit viele unzuchtige Weiber und pohlische Mägde denen Zigeunern zugesellet, und ihre Sitten und Lebensart ergrißen haben *). Doch ist hier nur die Rede von niederträchtigen und ausgelassenen Weibspersonen, die in Lastern ertrunken, auf sträfliche Abwege gerathen waren; es geschlehet aber auch erlaubter Weise, mit Ueberlegung, und in guter Ord- nung, besonders in Biharerkomitat

bey Debresin (wo die Zigeuner schon ziemlich gesittet und zuweilen recht wohlhabend sind) daß sie die Töchter von ungarischer Nation mit Bewilligung ihrer Eltern zur Ehe nehmen. Anderer Orten, tragen manche Mann- schürchte und halb verzagte Bauermäg- de kein großes Bedenken, um nur ei- nen Mann zu erringen, sich denen nie- derträchtigen Zigeunerhorden zuge- sellen, und von ihren Anverwandten verachtet, und völlig abgesondert, un- ter diesem abscheulichen Gesinde zu leben. Die Erfahrung aber leget es auch deutlich dar, daß dergleichen neu angeworbene Zigeunerinnen, nach Ver- lauf weniger Jahre, nicht allein in der Sprache und Aufführung, sondern auch in der Gestalt und Farbe, dem übrigen Zigeunergeschlechte vollkommen ähnlich werden; welches abermal ei- nen deutlichen Beweis abgibt, wie viel die Lebensart, zu der äußerlichen Gestalt dieses schmutzigen Volks bey- trage?

*) Mspt. His (Zingaris) nostro tempore sepius, profligatae pudicitiae mulieres & ancillae polonicae secedunt, ac vitam ac mores ad rationem iis vivendi consue- tam componunt.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen priv. Zeitungscomtoir, in der
Singerstraße Nro. 931.

megfáznának és kehesek, náthások lennének, illetve egyéb kórságba esnének. Végül: az, hogy a cigányok külleme nem éppen a legesüfabb és legvisszataszítóbb, avval is bizonyítható, hogy másnemzetiségű emberek olykor beléjük szeretnek, összeházasodnak velük, sőt közibük is állnak. Ha ez a nép küllemét tekintve valóban olyan különleges és csúf lenne, ki ne gondolná meg kétszer is, hogy ilyen szoros kapcsolatba lépjen velük? Nem kevés példa és bizonyíték akad ugyanis arra, hogy hasonló esetekre nem csak a régi időkben került sor, hanem manapság is gyakran előfordul ilyesmi. Egy régi kéziratban, amelyben Szepes megye leírása olvasható, a cipszer lakosság leírásánál egyebek közt a következőket is olvashatjuk: „Abban az időben számos céda nőszemély és lengyel lányka⁸⁸ adta magát össze a cigányokkal, s vette át szokásaikat és életmódjukat.”⁸⁹ Igaz, itt csak alantas és szabados erkölcsű, bűnben fetregő és a bűn útján tévelygő asszonyszemélyekről esik szó. Megesett azonban törvényesen, szabályosan és tisztos rendben is ilyesmi, különösen Bihar megyében, Debrecen környékén – ahol a cigányok igen erkölcsösek és olykor igen jómódúak is –, hogy magyar nemzetiségű menyecskék szüleik beleegyezésével mentek cigányemberhez feleségül. Más helyütt pedig némely férfibolond és féleszű parasztlánykák nem sokat teketóriáznak, és csak hogy férfit szerezzenek maguknak, a legalantasabb cigánykaravánhoz is hozzácsapódnak és családjuk megvetése közepett, s tőle teljesen elszakadva képesek e szörnyű csőcselék közt éledgelni. A tapasztalat azonban azt is világosan megmutatja, hogy az effajta újdonsült cigányasszonyok néhány év múltán nem csak nyelvükben és viselkedésükben, hanem küllemükben és bőrszínükben is teljesen azonosulnak a többi cigánnyal, ami ismét csak egyértelműen bizonyítja, milyen fontos szerepet játszik az életmód e mocsos nép küllemének kialakításában.

⁸⁸ „Lengyelke”, vagy „lengyel lányka”, ugyanaz, mint Oroszországban volt a „magyarka”, vagyis prostituált [a ford.].

⁸⁹ Kézirat: „Ezekhez a cigányokhoz a mi időnkben gyakran szegődtek romlott erkölcsű nőszemélyek és lengyel leánykák, akik átvették a cigányok megszokott életmódját és szokásait is.”

de und Gleichheit, Kopf genannt werden. Unsere alten Rauchfänge waren alle rund gebauet, und mit Hüften bedeckt. Kúpekrazer, ein Rauchfangskehrer.

kizgen, adv. etw. klein weniges, parum, paulisper. Vom ungarischen kisiny. klaf, f. eine Feuerzunge, Dafypod. Lex. eine Kluft

klétire, f. eine Art dünner Eyerfuchen, klétite Pflanz, die Pfanne, darinnen sie gebacken werden.

koches, n. die Küche, Kuchel. Soviel als Koch-Haus. In zusammengesetzten Wörtern wird Haus nur als es ausgesprochen. Z. B. Backes, Badhaus, Boybes, Dieneshaus (Dienentorb) Roches, Rathshaus.

Kotichen, v. zudecken. Vom alten deutschen Wort: Gutsche, ein Bett, Holländ. Koffe. Welt sich die Deutschen mit Betten bedecken.

Kraft, f. die Rinde des Brods. Vom Lateinischen crusta.

Krazewéz, m. eine Gurke. Nach dem Tröstler. S. 236. Weil die Gurken einem krazenden Weizenkorn gleich sehen; allein es kommt vom wassachtschen: Crastawéz. Die Bisitzer nennen sie Aukreng.

Krauschen v. schreyen. Gekreusch, n. Geschrey. Ein altes deutsches Wort. Feisch Tom. II. S. 440, aus Jerkoschin Uebersetzung des Petri Duisburgensis; Sie spisten die Kinder uff die Zwyne, da sie zabilin unde Kriichen. Siebenbürgisch, Sächsisch: Sâ spesten dâ kengder af dâ zöng, daß se zabelten, und kriischen. Pol- länd. kreyten.

krocz, n. 1.) das Unkraut, Krogden, das Unkraut austreuen; 2) die Speise von Capisfraut, oder Hauptsohl.

Krom, m. Von dem Wochenbette der Weiber, bey dem gemeinen Volke noch gebräuchlich. Von der alten Gewohnheit ihr Bette mit leinenen Tüchern zu umhangen, und so gleichsam einen Kram, tabernam, zu machen.

Küelen, f. Ein Winterpelz des sächsischen Frauenzimmers von Fellen, ohne Ueberzug, mit einem breiten Gebräme. In Städten werden sie immer ungebräuchlicher. Unsere Großmütter trugen über demselben noch ihren schwarzen und gekräuselten Sommermantel. Davon haben die Kürschner ihren Namen. Fr. W. pellica tunica, ein Kürsen, auch die Kürz.

kuiren, v. küssen. Altddeutsch: Churen, Chüren.

Kuilen, n. ist noch auf dem Land für, reden gebräuchlich; altddeutsch: kosen. (Die Fortsetzung folgt.)

Vermischte Nachrichten.

II.

Von dem Gemüthscharakter der Zigeaner.

Nachten wir hier abermal (wie es den billig geschehen muß) unser Augenmerk auf den größten Theil dieses Volks; so werden wir von ihrem

A cigányok lelki alkatáról

Vegyük szemügyre ismét – hiszen így méltányos – e nép zömét! Bizony nem sok jót mondhatunk el jellemalkatáról annak alapján, amennyit viselkedésével a mai napig elárult belőle. Magatartásukban ugyanis szinte semmilyen erény nem nyilvánul meg, annál több a bűn. Általános és közismert bűnük, amely leginkább uralkodik köztük, a lopás és a csalás. Úgy tűnik, mintha természetes hajlamuk lenne erre, ám ez nem is csoda, hiszen gyermekségüktől fogva arra tanítják őket, hogy állandóan e gazságot gyakorolják. Mindenütt, ahol a régi időkben csak megfordultak, mindenféleképpen leplezni igyekeztek ravasz húzásaikat, így aztán egész addig űzték sikerrel mesterségüket, amíg az emberek saját kárukból és bajukból tanulva rá nem jöttek, miben mesterkednek és le nem leplezték trükkjeiket.

Ludovicus Antonius Muratori írja a következőket:⁹⁰ „Akkoriban, mikor a cigányok 1422-ben Bolognába érkeztek és ott Andreas királlyal

⁹⁰ Historia Miscellanea Bononiensis. Tomi XVIII rerum Italicarum ad annum Christi 1422. „Settero in Bologna quindici giorni. In quel tempo molta gente andava a vederli per rispetto della Moglie del Duca, che sapera indovinare, e dir quello, che avea al presente, e quanti figliuoli etc. E quando alcuni vi andavano, di que pochi, che volevano far indovinare de loro fatti, pochi vi andavano, che loro non rubassero la borsa, o non tagliassero il tessuto alle femine. Anche andavano le femine loro, per la citta, a sei ea otto insieme. Entravano nelle case de Cittadini, e davano loro ciance. Alcuna di quelle fisiccava sotto quello, que poteva avere. Anche andevano nelle botteghe, mostrando di voler comperare alcuna cosa, e una, di loro rubava, etc.”

Gemüthscharakter, den sie in ihrer Aufführung noch bis diese Stunde behaupten, nicht viel löbliches sagen können. Fast gar keine Tugend und eine Menge von Lastern offenbaren sie in ihrem ganzen Verhalten. Ein allgemeines und bekanntes Laster, welches unter ihnen am meisten herrschet, ist das Stehlen, und Berüben. Es scheint, als wären sie gleichsam von Natur dazu aufgelegt; und es ist auch kein Wunder, nachdem sie von Kindheit an dazu gelehret, sich beständig in dieser Unart üben. Allenthalben, wo sie sich auch in den vorimaligen Zeiten hinwendeten, versuchten sie, unter allerhand Vorwand, ihre listige Streiche auszuführen, und haben ihre Kunst mit gutem Fortgang so lang getrieben, bis man mit seinem Schaden und Nachtheil hinter ihre Griffe gekommen, und dieselbe entdeckt hat. Ludov. Anton Muratori *) berichtet:

daß dazumal als die Eigener im Jahre 1422, nach Bononien gekommen waren, und sich daselbst mit ihrem König Andreas 15 Tage lang aufgehalten, während dieser Zeit vieles Volk dahin gekommen sey; besonders wegen der Herzoginn, von welcher sie sich wahr sagen ließen. Und wenn einige hingegangen waren, daß sie sich wollten wahr sagen lassen über ihr Thun, so sind wenige hinweggegangen, daß sie ihnen nicht den Geldbeutel gestohlen, oder denen Weibern etwas von ihrem Gewand weggeschnitten hätten. Auch sind ihre Weiber in der Stadt herumgestrichen zu sechs zu achte mit einander, und giengen hineln in die Häuser der Bürger, und haben sie aufgehalten mit ihrem Geschwätze und Possen, da denn manche von ihnen verstrickten, was sie ergreifen konnten. Auch sind sie in die Kaufmannsbuden hineingegangen, bedeutend, als wollten sie etwas kaufen, während dessen sich etne von ihnen mit Stehlen abgeben hat. Aus dieser Nachricht erhellet nun deutlich genug, wie listig sie alles einzufäden wissen, um ihren Betrug und Diebstahl nach Wunsch auszuführen. Das beste ist noch, daß diese Leute, bey aller ihrer List und Bosheit, die sie besitzen, von Natur sehr furchtsam und blöde sind. Würden sie von manchen Unternehmungen nicht durch die Furcht zurückgehalten werden; so würden sie bey ihrer großen Neigung zum Stehlen, noch mehrere und weit häßlichere Thaten ausüben; allein sie haben selten das Herz, mit großer Gefahr auch hierinnen etwas

*) In Historia Miscella Bononiensi Tomi XVIII. rerum Italicarum, ad annum Christi 1422. Settero in Bologna quindici giorni. In quel tempo molta gente andava a vederli per rispetto della Moglie del Duca, che sapeva indovinare, e dir quello, che avea al presente, e quanti figliuoli &c. - - E quando alcuni vi andavano, di que pochi, che volevano far indovinare de loro fatti, pochi vi andavano, che loro non rubassero la borsa, o non tagliassero il velluto alle femine. Anche andavano le femine loro, per la Città, à sei e a otto insieme. Entravano nelle case de' Cittadini, e davano loro ciance. Alcune di quelle succava sotto quello, che poteva avere. Anche andavano nelle botteghe, masfrando di voler comperare alcuna cosa, e una di loro rubava &c.

15 napon át időztek, nagy tömeg gyűlt össze a látásukra, különösen a hercegnő miatt, akivel az emberek jósoltatni szerettek volna maguknak. Azok közül, akik felkeresték, hogy jósoltassanak maguknak a sorsukról, kevesen távoztak anélkül, hogy el ne lopták volna az erszényüket, vagy asszonyaik ruhájáról le ne nyestek volna egyet s mást. A cigányok asszonyai hatan-nyolcan végigjárták a várost, bementek a polgárok házaiba, lefoglalták őket fecsegésükkel és pletykáikkal, eközben pedig egyikük elémelte, amit csak ért. A boltokba is bementek, úgy téve, mintha valamit vásárolni akarnának, közben pedig egyikük lopkodott.”

Ebből a híradásból eléggé egyértelműen kiviláglik, milyen ravaszul el tudták vonni az emberek figyelmét, hogy csalásaikat és lopásaikat kedvük szerint végrehajthassák közben. Szerencsére azonban ezek az emberek, minden ravaszságuk és aljasságuk ellenére, természetből fogva igen féltékenyek és együgyűek. Hiszen ha némely cselekedettől nem tartaná vissza őket a félelem, nagy tolvajhajlamukban még többet lopnának és még sokkal rútabb tetteket vinnének végbe, emiatt azonban ritkán van bátorságuk nagy kockázatú vállalkozásokba kezdeni. Ezért indulnak ritkán éjjel fosztogatni, mint a többi tolvaj, inkább fényes nappal surrannak be a házakba és az udvarokba, s azonnal kereket oldanak, mihelyt sikerül valamit megkaparintaniok. Efféle húzásaik gyakran járnak sikerrel, különösen, ha a lakók éppen házimunkáikba mélyednek és eszükbe se jut, hogy meglophatják őket, vagy pedig bizonyos munkák végett éppen a földeken, lakásuktól távol kell tartózkodniok.

zu wagen. Aus diesem Grunde gehen sie selten des Nachts, wie andere Diebe, auf den Raub aus; sondern schleichen sich nur gerne am hellen Tage in die Häuser und Höfe, und machen sich gleich weg, sobald sie nur etwas erwischt haben. Dergleichen Streiche gelingen ihnen oft; besonders wenn die Einwohner in ihren häuslichen Geschäften vertieft, an keine Diebe denken, oder gewisser Verrichtungen halber, auf dem Felde, und von ihren Wohnungen, abwesend seyn müssen. Wird aber ein solcher schlauer Dieb, wider sein eigenes Vermuthen auf feischer That ertappt, so wird derselbe auch ohne alles Verhör, mit Nachdruck sogleich geächtet; wenn er sich nicht bey Zeiten mit der Flucht retten kann. Sie achten aber die Schläge nicht viel, wenn sie nur einmal überstanden sind, und die Schande noch viel weniger, werden auch dadurch nicht gebessert, sondern verzessen halb alles, und sind froh, wenn sie nur mit dem Leben davon kommen; denn dieses lieben sie eben so, ja vielleicht noch mehr, denn andere Menschen. Sie verfallen daher nicht leicht auf Mordthaten, Straßenrauberey, und einen solchen Diebstahl, der sie an den Galgen brächte; sie stehlen lieber Kleingelten, und stehlen lieber an verschiedenen Orten, oft, als daß sie sich (wie sie urtheilen) durch einen merklichen Raub und Diebstahl den Hals auf einmal brechen sollten. Es schlet aber dennoch auch an solchen Vöswichtlern unter ihnen nicht, die

sich in Banden zusammenrotten, und Herz genug haben, Mordthaten, Kirchenraub und andere große Diebereyen in Ausübung zu bringen; daher auch nicht Wenige, zum Galgen und Rad verurtheilet werden; nur ist freylich die Anzahl solcher Diebe und Mörder nicht so groß, als es sich ansonsten bey einem so verdorbenen und zum Stehlen angewöhnten Volke vermuthen ließ *).

Eben so, wie sie zum stehlen keine Gelegenheit aus den Händen lassen; also verüben sie auch ohne Scheu, wen und wo sie nur können. Weil sie aber in Ansehung dieser ruhmlosen Eigenschaft allenthalb ausgehrien und bekant sind; so brauchet jedermann, der mit ihnen zu thun hat, Behutsamkeit und Vorsicht, also, daß ihnen der Verrug selten, außer zuweilen bey dem Pferdetausch und bey solchen Leuthen gellaget, die in der Art mit ihnen umzugehen, noch nicht hinlänglich versucht sind. Ob sie gegeneinander redlicher und aufrichtiger gefinnet seyn mögen; daran ist nicht allein zu zweifeln; sondern es zeigt sich in der That, daß ein Zigeuner den andern eben sowohl bestiehlt und betrüget, als einen Menschen der nicht von seiner Nation ist.

*) Nach dem was hier gesagt worden, kann man prüfen, was in der Samml. von Natur- und Medicinengeschichten, von den Zigeunern und ihrer Lebensart in Ungarn siehet, wenn es heisset. „ Sie beleidigen niemanden, stehlen auch nichts als Eisen, und sind weder halb weder Nagel noch Ketten an Galgen vor ihnen sicher. — E. Sommerquartal 1725.

Ha viszont egy ilyen ravasz tolvajt várakozása ellenére tetten érnek, mindenféle kihallgatás nélkül azonnal, alaposan elnászpángolják, hacsak időben meg nem képes lépni. A veréssel azonban nem sokat törődnek, csak túléljék, a szégyen pedig még kevésbé izgatja őket, vagyis az ütlegek hatására sem válnak jobbakká, hamar elfeledkeznek az egészről és örülnek, ha elevenen kerülnek ki az ügyből, hiszen az életet éppen annyira, sőt talán még jobban szeretik, mint a többi ember. Ennél fogva nem egykönnyen követnek el gyilkosságot, útonállást vagy olyan tolvajlást, ami akasztófára juttathatná őket, inkább csak apróságokat emelnek el és inkább mindig másutt lopkodnak és gyakran, mintsem hogy – mint velük – valami feltűnő rablás és lopás miatt a nyakukat törjék. Ennek ellenére közöttük is akad néhány olyan gonosztevő, aki bandába verődik és elég vakmerő ahhoz, hogy gyilkosságot, templomrablást és más nagyobb bűntényt kövessen el. Ezért nem keveset ítéltek már bitóra és kerékbetörésre közülük – igaz, az efféle rablók és gyilkosok száma mégsem oly nagy a cigányok közt, mint az egyébként egy ilyen romlott és tolvajláshoz szokott népnél elvárhatnánk.⁹¹

Ahogy egyetlen lopási alkalmat sem hagynának ki, csalni is gátlástalanul szoktak, amikor és ahol csak tudnak. Mivel azonban e szégyenletes tulajdonságuk mindenféle közmondásos és közismert, mindenki, aki csak kapcsolatba kerül velük, elővigyázatosan és óvatosan szokott eljárni, ezért aztán csalásuk csak ritkán, legföljebb lócsere vagy olyan üzletfél esetén szokott sikerrel járni, aki a velük való bánásmódban még nem eléggé járta. Az, hogy egymással szemben tán becsületesebbek és egyenesebbek volnának, nem csupán erősen kétséges, hanem a tapasztalat is azt bizonyítja, hogy egyik cigány a másikat éppen úgy meglopja és becsapja, mint a más nemzetbélit.

⁹¹ Ezt az állításunkat avval is bizonyíthatjuk, amit a *Sammlung von Natur- und Medizinsgeschichte* a magyarországi cigányokról és életmódjukról mond, mikor azt írja: „Senkit nem bánlanak, legföljebb vasat lopnak, ezért aztán nincs biztonságban tőlük még az akasztófa szege és láncja sem.”

Pendel, m. der untere Theil eines Trauzimmer Hemdes, der gemeinlich von größerer Feinwand als der obere ist. Vom Ungarischen: Pendel, ein Weiberhemd.

Pödel, m. eine Pfütze, altdeutsch Pfüdel. Pödelnas löng, tropfnaß seyn, permadere.

Pohl, m. ein Pfahl, niederf. Pal, davon kommt das Zeitwort: upöhlen (anpfählen) mit Nadeln, oder Nägeln anheften.

prodeln, v. plaudern, Geprodel, n. Geplauder.

(Die Fortsetzung folgt.)

III.

Bermischte Nachrichten.

Von dem Gemüthscharakter der Zigeuner.

Diese Betrügerey und der Diebstahl machet ihnen das Lügenfagen notwendig: denn wo findet man einen Betrüger, der die Wahrheit redet, oder einen Dieb, der seine böse Thaten gerne bekennet? Sie finden nirgends keinen Glauben; weil sie selten die Wahrheit reden, und noch seltener Treue halten. Daraus eben ist es entstanden, daß man einen Lügner und Betrüger hier zu Lande, mit einem Wort, einen Zigeuner nennt. Und Toppelstinus ziehlet ohnfehlbar auch dahin, wenn er sagt: daß es

eine Verläumdung sey, einen ehrlichen Mann, einen Zigeuner, zu nennen. *)

Die wahre Ehrbegierde scheint aus dem Herzen dieses Volks ganz und gar verbannet zu seyn, sie haben weder einen Begriff noch eine Empfindung davon. Und obgleich Ehre und Schande bey ihnen wenig Eindruck hat, so besitzen sie dennoch bey aller ihrer Niederträchtigkeit, einen recht lächerlichen und närrischen Hochmuth, daß eben derselbe den Belpius **) Gelegenheit gab zu sagen; daß schwerlich eine Nation unter dem Himmel seyn möchte, die einen größeren Stolz besäße, denn diese. Sie legen denselben meist dadurch an den Tag; wenn sie ein Kleid, welches sie für etwas schönes halten, an ihrem Leibe haben, und damit so stolz einhertreten können, als wenn ihre Schönheit und Pracht der ganzen Welt in die Augen fielen. Und gesetzt, ein nach seiner Art wohlgekleideter Zigeuner bekommt wegen Diebstahl oder anderen Verbrechen auf öffentlichem Markte Schläge; und den Staubbesen, so läßt er nur so lange von seinem Stolz und Hochmuth nach, als die Strafe, und der damit verknüpfte Schmerz am

*) Cap. VI. p. 59. Nomen ipsorum odiosum in honestos per iram estusum infamat.

**) In Natal. Saxonum Transilv. Cap. II. § 14. not. (c): vix exstat sub sole magis hoc populo superba natio.

Csalásaik és tolvajlásaik miatt folyton hazudozniok kell, hiszen hol találhatni olyan csalót, aki igazat mondana, vagy olyan tolvajt, aki szó nélkül beismerné tettét? Ígéretéseiknek semmi hitele nincs, hiszen ritkán mondanak igazat, adott szavukat pedig még ritkábban tartják meg. Épp emiatt szokás mifelénk a hazudozót és csalót egyetlen szóval „cigánynak” nevezni. Toppeltinus is kétségtelenül erre utal, mikor azt mondja, hogy nagy sértés, ha egy becsületes embert cigánynak titulálnak.⁹²

A valódi tisztesség úgy látszik e nép szívéből teljesen kiveszett: sem fogalmuk nincs róla, sem érzékük hozzá. Míg azonban a becsület és a szégyen nem nyom náluk sokat a latban, minden aljasságuk ellenére valamiféle, alapjában nevetséges és hóbortos büszkeség jellemző rájuk. Éppen erre kívánt utalni Kelpius, mikor kijelentette,⁹³ hogy „alig található e világon a cigánynál büszkébb nemzet.” Általában e büszkeség abban nyilvánul meg, ha általuk szépnek tartott ruhát ölthetnek magukra és benne oly büszkén feszíthetnek, mintha az egész világ csak az ő szépségükben és ragyogásukban gyönyörködne. Ha pedig egy a maga ízlése szerint jólöltözött cigányt botoznak vagy seprűznek meg nyilvánosan lopás vagy egyéb bűn miatt, csak addig enged gögijéből és büszkeségéből, amíg a büntetés és a vele járó testi fájdalom tart, mihelyt azonban vége, elfeledkezik szégyenéről, és továbbra is peckesen jár fel-alá. Ám tud a cigány azért alázatos és tisztelettudó is lenni, ha szorult helyzetbe és mások hatalmába kerül: ilyenkor térdre borul, megindítóan könyörög, mindent megígér az ég egy világon, ám ha egyszer biztonságban érzi magát és látja, hogy mihelyt veszély fenyegeti, biztonságban elfuthat és ellenségétől ekképpen elmenekülhet, kinyílik a csipája és megint szégyentelenül gyalázkodik és káromkodik.

⁹² VI. fejezet, 59. oldal. „Gyűlölt nevükkel felindulásból szokták sértegetni a becsületes embereket.”

⁹³ De natalibus Saxonum Transylvaniae. II. fejezet, 14.§, C. jegyzet: „Nincs büszkébb nemzet a cigánynál a nap alatt.”

Leibe dauert; sobald aber dieser vorbey ist, erinnert er sich an die Schande nicht mehr; sondern bleibt bey seiner vorigen Einbildung. Er kann aber auch demüthig und ehrerbietig thun, wenn er sich in der Enge, und unter der Gewalt eines andern befindet, er kann niedersinken, beweglich bitten, viel Gutes versprechen, er kann sich aber auch trotzig stellen, ohne Scheu schmähen und lästern, wenn er sich in der Freyheit befindet, und siehet, daß er sogleich, wenn Gefahr ist, ungehindert davon laufen, und solchergestalt seinem Gegner entweichen kann.

Plauderhaft und zänkisch ist dieses Volk im höchsten Grade; selten wird man etliche ohne Lärm, Zank, und Geschrey beyfammen finden. Am geschwindesten pflegen sie bey einem Glas Brandwein unelzig zu werden; sobald sie etwas im Kopfe haben, sogleich machen sie auch vor denen Schenkhäusern einen entseßlichen Auflauf. Ob sie aber in der That so zornig und rache gierig sind, wie sie sich in einem solchen Getümmel stellen, ist fast nicht zu glauben; es scheint vielmehr, daß auch von ihren Schlägereyen und Scharmitzeln, ein närrischer Hochmuth, der wahre Grund und die Triebfeder sey, nämlich um dadurch ihren Muth und ihre eingebildete Herzhaftigkeit, vor denen Leuten zu zeigen. Wenn man den ganzen Handel dabey genau betrachtet; so wird man diese ihre Absicht gar leicht errathen können. Sie

lernen selten in ihren Hütten; denn hier halten sie sich meist ruhig auf; sondern auf öffentlichem Markte, und vor denen Schenkhäusern, wo sie von einer Menge von Zuschauern umgeben sind. Aldann machen sie ein Geschrey, speyen einander an, greifen nach Stecken und Prügeln; sechten und schlagen um sich herum in die Luft, schmeißen mit Staub und Erde, laufen bald auseinander, bald wiederum einer auf den andern zu, mit fürchterlichen Mienen und Drohungen. Die Weiber schreyen, ziehen die Männer mit Gewalt weg, von dem Kampfplatz, diese reißen sich ihnen aus, und kehren wieder zurück, die Kinder heulen erbärmlich, und endlich bey allen diesen Bewegungen, thut dennoch einer dem andern kein Leid. Man siehet keine blutige Köpfe, keine Wunden, keinen Weinbruch; nur zuweilen wird einem oder dem andern, sein ohnehin zerrißenes Hemde, vom Leibe völlig abgerissen. Wenn sie sich endlich, ohne von jemanden vertrieben zu werden, satt und müde geschreyen und gekermet haben, so machen sie der Sache selbst ein Ende, zerstreuen sich, und gehen so stolz aus einander, als hätten sie die größten Helden Thaten ausgeübet.

Zur Trunkenheit und Zöllerey sind zwar die Zigeaner überhaupt sehr geneigt; allein der Mangel an Weibern, seget ihnen Schranken, daß sie dieses Laster nicht so oft und so häufig ausüben können, als sie gerne wollten. Sie verfallen aber darauf, sobald sie

E nép rendkívül kakaskodós és veszekedős, ritkán találni köztük, aki nem lármázna, civakodna, óbégatna. Egy pohárka pálinka mellett egykettőre összekapnak, és mihelyt valamin felhergelik magukat, akár a kocsmá előtt is borzasztó csődületet képesek támasztani. Ám alig hihető, hogy valóban olyan haragosak és bosszúsomjasak, amilyenek az ilyen összecsapás során mutatják magukat, ennél sokkal valószínűbb, hogy dulakodásaiknak és csetepatéiknak is bolond gögjük a valódi forrása és indoka. Bátorságukat és képzelt vitézségüket ekképpen szeretik ugyanis fitogtatni a népek előtt. Ha egyébként az egész színjátékot alaposabban megvizsgáljuk, hamar lelepleződik ám ez a szándékuk. Ritkán kapnak össze a kunyhóikban, itt ugyanis többnyire nyugton hevernek, inkább a nyílt utcán vagy a kocsmák előtt szeretnek hirigelni, ahol nagy tömeg néző veszi őket körül. Ilyenkor ádázul üvöltenek, leköpi egymást, dorongot, furkóst ragadnak, csépelik és szabdalják maguk körül a levegőt, porral és földdel dobálóznak, hol egymás felé ugranak, hol meg vissza, közben félelmetesen fenyegetik és átkozzák egymást. Az asszonyok sikítanak, erővel vonszolják odébb urukat a harctérről, ám ők kitépik magukat karjaikból és megint egymásnak esnek, a gyerekek pedig mindeközben szívzaggatóan üvöltenek. Csakhogy mindeme hatalmas színjáték ellenére sem tesznek kárt soha egymásban. Nincs ilyenkor véres fej, seb, törött csont, csak elvéve esik meg, hogy egyik a másikának egyébként is szakadt ingét teljesen letépi a testéről. Ha aztán végül kellőképpen kiüvöltözték és kitombolták magukat – feltéve, ha közben el nem kergette őket valaki – maguk vetnek véget az előadásnak, a tömeg feloszlik, az ellenfelek pedig oly büszkén távoznak a színtérről, mintha valami hatalmas hőstettet vittek volna végbe.

A részegességre és iszákosságra a cigányok általában igen hajlamosak, csak pénzeszközök hiánya szab határt annak, hogy e bűnt olyan gyakran és sűrűn gyakorolhassák, mint ahogyan szeretnék. Mihelyt azonban alkalmuk és lehetőségük nyílik az ivásra, alaposan nekilátnak, különö-

Mittel und Gelegenheit dazu haben; besonders auf Jahrmärkten, bey ihrem Pferdehandel, und bey Hochzeiten; in welchem Falle sie ihre Werkzeuge, und alles, was sie auf eine kurze Zeit missen können, verpfänden; um nur Geld zu erhalten, welches sie auf Kleidungen und auf Lustbarkeiten verwenden.

Gegen Ihre Kinder haben sie eine rechte Affenliebe, die so weit getrieben wird, daß sie eben aus dieser Ursache (wie man vermuthen kann) dieselbe weder zur Schule, noch zu guten Sitten anhalten, sondern ihnen, von Jugend auf, alle Freyheiten und Ausschweifungen gestatten. Diese übertriebene Liebe der Zigeuner gegen ihre Kinder wissen diejenigen sich wohl zu Nutzen zu machen, die an ihnen eine Anforderung haben; sie nehmen ihrem Schuldner ein Kind weg, und sobald dieses geschieht, wendet er alle mögliche Mittel an, die Schuld je eher je besser abzutragen, um nur sein lebendes Kind, aus der vermeynten Sklaverey baldtzigst zu erretten. Bey aller dieser Liebe aber (welches zu verwundern ist) gerathen die Mütter bisweilen in einen solchen Zorn, daß sie dieselbe völlig auf einmal verläugnet zu haben scheinen; sie ergreifen ihre zarte nackte Kinder an Hüften; sechten und schleudern damit um sich herum, und drohen ihren Wiebersager eines damit zu versetzen, und auf ihn loszuschlagen. So fürchterlich auch dieses ausseheth, so ist dennoch das beste,

daß sie es bey bloßen Drohungen verwenden lassen, und weder den Widersager, noch dem Kinde einigen Schaden zufügen. Coppelinius *) hat den Charakter dieser Leute zwar nur mit wenigen Worten geschilbert, aber auch wohl getroffen, wenn er von ihnen sagt: Sie sind zornig bis zum Exsaunen, hurtig, stolz, plauderhaft, versoffen, diebisch, lügnerisch, unbedachtsam, unheimig, und bis zur Schande haderhaft. Man eignet ihnen insgemein, und zwar nicht ohne allem Grund, das sanguinische Temperament in einem hohen Grade zu.

Wiewohl nun dieser Charakter dem Zigeunervolk so eigen, und gleichsam wesentlich und angebohren zu seyn schetnet, so hat uns dennoch die Erfahrung bereits durch manche Beyspiele gelehret, daß ihnen denselben abzubringen, und in einen besseren zu verwandeln, keine Unmöglichkeit sey, und folglich der Grund von ihrer Natur stecke, als vielmehr in ihrer Erziehung, bösen Umgang, und langwierigen Gewohnheit, wodurch alles Böse in ihre Seele eingestöset, und darinnen gestärket und erhalten wird, zu suchen sey. Denn wenn

*) Orig. & Occas. Transilv. Cap. VII pag. 57. Iracundi sunt ad stuporem, agiles. Superbi, garruli, ebriosi, fures, mendaces, precipites, discordes, & in jurgis in famet.

sen az éves piac idején, mikor csiszárkodnak, illetve az esküvőkön, mikor is a szerszámaikat és mindazt, amit rövid ideig csak nélkülözni tudnak, zálogba csapják, csak hogy pénzt szerezzenek, amit aztán ruhákra és élelmiszerekre pazarolnak.

Gyermekeiket igazi majomszeretettel imádják, amely addig terjed, hogy – vélhetőleg – emiatt sem iskolába nem küldik, sem tisztességre nem nevelik őket, hanem kiskoruktól fogva kényük-kedvük szerint mindent megengednek nekik. A cigányoknak ezt a gyermekeik iránti túlzott szeretetét használják ki azok, akiknek valami követelésük van velük szemben: biztosítékkul az adós egyik gyermekét veszik ugyanis el, hiszen mihelyt ez bekövetkezik, az illető minden követ megmozgat, hogy minél előbb leróhassa az adósságát és imádott gyermekét a „rabszolgasorból” kimentse. Mindeme imádat ellenére – amely tényleg csodálatra méltó – előfordul, hogy egy-egy anya olyan haragra gerjed, hogy szinte kifordul önmagából: lábánál ragadja meg a mezítelen és gyöngye gyermeket, maga körül pörgeti, csapkod vele és a vitapartnerét avval fenyegeti, hogy a gyerekekkel látja el a baját vagy mindjárt hozzávágja a kölyköt! Akármilyen ijesztő látvány is ez, szerencsére mindig megmaradnak a pusztá fenyegetőzésnél és sem ellenfelükben, sem a gyermekben nem szoktak soha kárt tenni. Toppeltinus⁹⁴ a cigányokat csupán néhány szóval, ám igen találóan jellemezte, mikor azt állította róluk, hogy „Könnyen elvesztik haragjukban a fejüket, agresszívok, gögősek, szószátyárok, részegesek, tolvajok, hazugok, hebehurgyák, veszekedősek, és szégyenletesen kakaskodók.” Általában, és nem is alaptalanul, magas fokúan szangvinikus alkatúaknak tartják őket.

Noha ez a karakter olyannyira jellemző a cigány népre, sőt úgy tűnik, jórészt velük született adottság, a tapasztalat néhány korábbi példa alapján

⁹⁴ Toppeltinus: *Origines et occasus Transylvaniae*. VII. fejezet. 57. oldal. „Haragjukban teljesen elvesztik a fejüket, agresszívok, gögősek, fecsegősek, részegesek, tolvajok, hazugok, hebehurgyák, veszekedősek és kakaskodásra hajlamosak.”

ein Eigener aus seinem Element noch zu rechter Zeit herausgerissen, durch Unterricht, Zucht und Umgang, zu etwas Bessern angewiesen wird, so ändert er sich, und wird ein Mensch aus ihm, der auf Ehre siehet, Treue beobachtet, und sich zuletzt seiner Herkunft und seines Geschlechts schämet. Es giebt zwar um desto mehr unter ihnen ebenfalls, wie bey andern Nationen, hartnäckigte Köpfe, und Menschen, die in Lastern bereits so erpöset sind, daß alle Mittel zu ihrer Verbesserung vergeblich angewandt werden: hingegen aber sind auch wiederum Beyspiele, daß manche zu unsrerer Zeiten durch Zucht und Ordnung bey Kriegsdiensten soweit gebracht worden sind, daß sie im Stande waren, sowohl in Ansehung der Ausüb-

ung, als Ausübung der schuldigen Dienste, ihre Vorgesetzte vollkommen zu befriedigen. Und diejenigen Horden, die von dem niederträchtigen Haufen dieses Volks abgesondert, mit andern ehrbaren Leuten umgehen, sind bereits so gestittet, daß sie den Lastern ihres Volks fast gänzlich absagen, kein Laß berühren, nichts stehlen; sondern durch erlaubte Mittel ihren Unterhalt suchen, dem öffentlichen Gottesdienst fleißig und andächtig beywohnen, und sich der Ehrbarkeit und eines guten Wandels befleißigen. Nur ist allerdings zu bedauern, daß derer bis dato noch sehr wenige sind, da im Gegentheil die Anzahl solcher unendlich größer ist, die in ihrer Wildheit leben, und dem Beyspiel jener zu folgen, sich im geringsten nicht bequemen wollen.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen priv. Zeitungscomtoir, in der
Singerstrasse Nro. 931.

mégis arra tanít bennünket, hogy nem lehetetlen e jellemvonásaiktól megszabadítani és jobbakkal ellátni őket, következésképpen neveltlenségük alapja nem annyira velük született természetükben rejlik, mint inkább neveltetésükben, a rossz körülményekben és a hosszas megszokásban, amelyek által a gonoszság lelkükbe hatol, majd ott erőre kap és megrögzül. Hiszen ha egy cigányt még idejében kiragadunk eleméből, majd oktatás, fegyelem és kellő példa segítségével valami jobbra vezetjük, meg fog változni és olyan emberré válik, aki a tisztességet tartja szem előtt, becsüli a hűséget és végül származását és nemzetségét szégyellni fogja. Igaz, akad köztük jó néhány megátalkodott, ahogy más nemzetek közt is, aki úgy belémerült a bűnbe, hogy semmilyen eszközzel meg nem regulázható. Van azonban példa arra is, hogy manapság a nevelés és fegyelem hatására némelyikük katonaként olyan sokra vitte, hogy képes volt a rá rótt szolgálatot előljárói teljes megelégedésére ellátni és feladatait végrehajtani. Azok a csoportok pedig, amelyeket e nép alantas tömegétől elkülönülve, más tisztességes népek között élnek, máris oly becsületesek, hogy népük bűneit elítélik, dőghöz nem nyúlnak, nem lopnak semmit, hanem törvényes eszközökkel keresik meg kenyerüket, az istentiszteleten szorgalmasan, áhítattal vesznek részt és tisztességre, fejlődésre törekszenek. Csupán azt sajnálhatjuk, hogy efféléből mindmáig kevés akadt, míg azoknak a száma végtelenül nagyobb, akik vadságban élnek, s emezek példáját a legkevésbé sem hajlandók követni.

die Irene, eine Enkelin des Kante-Lazarus geheurathet hatte. Mit dieser aber zog er sich nach Semendria, an die Donau, die er hernach zur Hauptstadt seines Reichs machte.

Nach einer Reise von 5. Stunden kommt man nach Zissa, einer Stadt, die durch verschiedene Kriege berühmt geworden. In ihrer Vorstadt hat ein Metropolis seinen Sitz; er verrichtet aber, nachdem seine Kirche, nach der unglücklichen Uebergabe von 1737. in eine Moschee verwandelt worden, die geistlichen Funktionen, in dem nächsten Flecken, der Mathiewitsch heißt.

Von hier 45. Meilen gegen Belgrad zu, und zwar an dem Flusse Morawa, auf der linken Seite, siehet man die Ruinen eines Palastes des serbischen Fürsten Lazarus, welcher dasmal das Heer wider die Türken anführte, als ihr Soltan, wie wir erst gesagt haben, von dem Bobilowitsch erlegt worden, aber auch in einem Treffen mit vielen Wunden auf dem Plage blieb *). Die serbische Kirche hat ihn, als einen frommen, tugendhaften, gelehrten, und gegen die Armen sehr freigebigen Fürsten, unter die Zahl der Heiligen gesetzt, und feyert sein Andenken den 17ten Juny alten Styls. Seine Gebeine werden in dem Serskeischen Gebirge, unweit Peterwarden aufbewahret, wohin sehr viele Wallfahrten geschehen.

(Die Fortsetzung folgt.)

*) Einige Schriftsteller behaupten, daß er in dem Treffen gefangen, und in des Soltans Gezelt gebracht worden, wo sein Körper, der noch vom Blute triefte, in Stücke zerhauen worden.

III.

Von der Wahrsagerey und Zauberey der Zigeuner.

Wie haben von der Wahrsagerey der Zigeuner, oder vielmehr der Zigeunerinnen (denn die Männer geben sich damit nicht ab, sondern nur einige erzbetrügerische Weibsbilder) schon im vorhergehenden, da wir von dem Gewerbe, und Handthierung dieses Volkes redeten, einige Erwähnung gethan; nunmehr wollen wir auch sehen, was es damit für eine Verwandtschaft habe, und wie weit sich ihre Kenntniß, Geschicklichkeit darinnen erstreckt? Wenn wir die ganze Sache bey hellem Lichte betrachten, so ist ihre Wahrsagerey, Zauberey, und alle ihre Künste, die sie vorgeben, nichts, als ein leerer Betrug, und lauter Blendwerk. Sie verstehen von allem dem nicht das mindeste, sondern suchen durch Gaukeleyen, wie man es an ihren lange wahrgenommen, und erkannt hat *), das leichtglaubige Volk, und den Pöbel, zu bethören, ihnen etwas abzugewinnen, und die Leute, um das Ihrige

*) Ahasv. Frisch schreibt davon in seiner Diatribe de Zingarorum origine &c. Memb. III. folgendes: Quod vero Chirromantiam attinet, ejus mystice scientie peritiam hodie Errones illi jactant, præceptis forsitan aliquot adhuc retentis artis suæ opinionem inuentur, mentiendi ac mendicandi artem rectissime dixeris. Pencer de Divinat. p. 615. Usu tamen compertum habemus, nihil nisi stiles esse mugas, mendacia meta, & fabellas ad expilandum simplicioris plebeculæ loculos. sermnia & casulas insidiosæ usurpari solitas.

A cigány jóslásról és varázslásról

Már a korábbiakban, ahol e nép mesterségeiről és foglalkozásairól szoltunk, említettük egyet s mást a cigányok, pontosabban a cigányasszonyok jóslásairól (hiszen férfi sosem, csupán néhány megrögzött csaló fehérnép foglalkozik ilyesmivel). Ezúttal azt szeretnénk megvizsgálni, hogyan áll a helyzet e jóslással, és hogy ismerete, a benne való jártasság mennyire terjedt el. Ha az egész ügyet az értelem fényében szemléljük, jósképességük, varázslásuk és egyéb állítólagos tudományaik csupán üres csalásnak és pusztá szemfényvesztésnek látszanak. Valójában ugyanis semmi ilyesmihez nem értenek, hanem csak szélhámoskodással próbálják – amint az már rég kiderült és közismert⁹⁵ – a babonás népet és a csöcseléket bolonddá tenni, tőlük a pénzüket kicsalni és az embereket megnyerni. E csaló iparágat, ahol csak megjelentek valaha, mindenütt azonnal üzni kezdték vagy üzni próbálták. Itáliában maga az említett Andreas herceg neje foglalkozott vele, akinek kedvéért nagy tömeg csődült Bolognába abban a reményben, hogy e hercegnővel jósoltat magának, és bizony kevesen tértek meg onnét anélkül, hogy meg ne kopasztották volna őket, végül ugyanis vagy az erszényüket, vagy valami ruhadíszüket kereshették hiába.⁹⁶ Mikor Lud-

⁹⁵ Ahasverus Fritschius írja erről a következőket *Diatribae de Zingarorum origine* stb. c. munkájában, a III. részben: „Ami pedig a tenyérjóslást, e misztikus tudományt illeti, amelynek ismeretével e csavargók manapság henecegni szoktak, azt – ha egyáltalán, néhány főnmaradt szabályára tekintettel tudománynak tarthatjuk – leghelyesebb a hazugság és a koldulás tudományának nevezni.” Peucer: *De divinatione*. 615. oldal. „Tapasztalatból tudjuk, hogy ez nem egyéb, mint vénasszony-fecsegés, szintiszta hazugság és a primitív nép erszényének, szekrényének és pénzesládikóinak kifosztása céljából ravaszul kiötlött mesebeszéd.”

⁹⁶ Lásd Ludovicus Antonius Muratorius: *De antiquitatibus Italicis medii aevi*. V. kötet, 59. disszertáció, 69. oszlop.

zu bringen. Sie haben dieses betrügerische Gewerbe, von jeher in allen Ländern, wo sie nur hinkamen, zu treiben angefangen und versucht. In Italien beschäftigte sich damit sogar selbst die Gemahlin des vorgegebenen Herzogs Andreas, um welcher Willen, viel Volk nach Bononien kam, in der Absicht, sich von dieser Herzoginn wahr sagen zu lassen, obgleich alsdann wenige unberupft davon kamen, sondern am Ende entweder den Geldbeutel, oder etwas von ihrem Gewand verlohren haben **). Wenn Ludwig Anton Muratori von der Ankuft der Zigeuner nach Bologna und Forl redet **), so meldet er unter andern auch folgendes von ihnen: „Ihre
 „ Weibspersonen, wollten die Kunst,
 „ zukünftige Dinge vorher zu sagen,
 „ verstehen, und alle diejenigen, welche sich von ihnen wahr sagen liesen,
 „ wurden hintergangen. So machen sie es noch bis auf den heutigen Tag in Ungarn und Siebenbürgen; nur glückt es ihnen mit diesem Kunstgriff nicht mehr so gut, als in den vor-maligen ersten Zeiten, ehe man hinter ihren Betrug gekommen, und da besonders das gemeine Volk, auf dergleichen Dinge mehr erpicht, neugierig, und dabey leichtgläubig gewe-

sen ist. Vorzüglich wollen sie für solche angesehen seyn, die die Kunst verstünden, aus den Lineamenten in Händen vergangene Dinge zu errathen, und zukünftige vorher zu sagen; darun sind sie auch begierig, bey dem ersten Anblit eines Menschen, nach seinen Händen zu sehen, und wenn man sich auch dessen weigert, lassen sie sich dennoch von ihrer Wahrsagerey nicht leicht abweisen, sondern plaudern ihre lägnerische Weissagungen mit aller Gewalt her. Anfanglich locken sie die Leute damit an sich, daß sie ihnen lauter angenehme Dinge, die sie gerne hören mögen, vorher verkündigen; alsdenn reden sie von verfloffenen Umständen ihres Lebens, und zwar desto dreistler und sicherer, je besser ihnen diese bekannt sind; weil die schlaue Wahrsagerinn schon etliche Tage vorher, ehe sie mit ihrer Kunst öffentlich erschienen, um alles, was diesem oder jenem in der Stadt und auf dem Lande begegnet ist, sich genau erkundiget, und davon heimlich Nachrichten gesammlet und etngeholet hat. Genug, ein Mensch, der von der Sache nur obenhin und flüchtig denkt, bewundert diese Kenntniß, hält sie für geheim und übernatürlich, ohne zu fassen, noch zu begreifen, wie es möglich gewesen sey, einer solchen Wahrsagerinn, die unvermerkt alle Winkel durchschleicht, durch ganz natürliche und leichte Wege, dazu zu gelangen. Man macht also den Schluß: daß sie in die zukünftigen Begebenheiten, eine eben so untrügliche und gewisse Einsicht haben müsse, als in

***) Vid. Lud. Ant. Muratorius in Antiquitatibus Italicis medii ævi Tom. V. Diff. I. IX. col. 69.

***) Muratori in seiner Geschichte von Italien aus dem Italienischen überseht. Leipzig 1750, IX Theil pag. 223. & 224 ad an. 1422. Confer. Chronica di Bologna, Tom. XVIII. R rum Italicarum, ejusdem Muratorii.

wig Anton Muratori a cigányok Bolognába és Forliba való érkezéséről tudósít, egyebek közt a következőkről is beszámol velük kapcsolatban:⁹⁷ „Asszonyaik állítólag értettek jövőbeli események megjósolásához, ám mindazokat, akik jósoltattak velük, átverték.” Így cselekszenek mind a mai napig Magyarországon és Erdélyben egyaránt, igaz, nem megy olyan jól a boltjuk, mint eleinte a régi időkben, mikor még nem leplezték le szélhámosságaikat, és mikor még, különösen a köznép, effajta dolgokat sokkal lelkesebben, nagyobb kíváncsisággal s ennél fogva hiszékenyebben is fogadott. Különösen olyan szakértőknek adják ki szívesen magukat, akik ahhoz értenek, hogy a tenyér vonalaiból ismerjenek fel elmúlt, illetve jósoltanak meg jövődöbeli dolgokat. Ezért igyekeznek mindig azon, hogy mihelyt megpillantanak valakit, keze után kapkodjanak, azután már hiába mondunk nekik nemet, nem egykönnyű lebeszélni a jövődömondásról őket, hiszen máris teljes erőből zúdítják ránk hazug jóslataikat.

Kezdetben avval csalják magukhoz az embereket, hogy olyan, kizárólag kellemes dolgokat jósoltanak nekik, amiket szívesen hallanak, majd életének elmúlt eseményeiről locsognak, mégpedig annál találóbban és biztosabban, minél többet tudnak az illetőről – mivel a ravasz asszony már néhány nappal azelőtt, hogy nyilvánosan megjelent volna mint jósnő, alaposan tudakozódott mindarról, ami a városban vagy a vidéken történt és minderről titokban adatokat gyűjtött és jegyzett meg. Egy szó mint száz, mindenki, aki az egész ügyről csak felületesen és felszínesen gondolkodik, elámul e tudományon és titokzatosnak és természetfölöttinek tartja, anélkül azonban, hogy felfogná vagy megértené, hogy a jósnőnek, aki észrevétlenül minden zugba beszimatolt, egészen természetes és egyszerű módon valójában hogyan sikerülhetett a dolog. Az illető ekkor arra a következtetésre jut, hogy a jósnő ezek szerint a jövőbeli eseményekről is éppen olyan csálhatatlan és biztos ítéletet tud alkotni, mint azokról a

⁹⁷ Muratorius Itália-történetében, Német fordítás, Lipcse, 1750. IX. rész, 223–224. oldalak, az 1422-es évhez. Vö. *Chronica di Bologna*. XVIII. kötet. Ugyancsak Muratorius Itália-történetéből.

die vergangenen, die sich in ihrer Abwesenheit ereignet haben, und die sie so ordentlich und richtig herzusagen wußte, und daß man ihr folglich in Ansehung jener desto sicherer trauen dürfte, weil sie bereits von denen letztern, eine so vollkommene Probe abgelegt hätte. Man wartet also mit größtem Verlangen, was ihr Wahrsagergeist an das Licht bringen werde, und glaubt, aus einer Ueberredung, und blinden Vorurtheil alles, ehe man es noch gehöret und vernommen hat, ohne den großen Unterschied zwischen einer Erkenntniß vergangener, und zukünftiger zufälliger Dinge wahrzunehmen. Die listige Wahrsagerinn, von der Schwäche ihrer Bewunderer und Verehrer vollkommen überzeugt, fänget alsdenn an von zukünftigen Dingen zu reden, und bringet solche allgemeine Zufälle auf das Tapet, die sich in eines jedweden Menschen Lebensgeschichte wechselseitig zu ereignen pflegen, und selten oder niemals ausbleiben; sie redet von Krankheiten, von gesunden Tagen, von dem Tode eines nahen Anverwandten, eines Freundes oder Gönners, den sie aber niemals mit Namen nennet, noch nach seinen Umständen beschreibet;

sie redet weiter: von neuen Verbindungen und Freundschaften, von Gunst und Gewogenheit: die einer bey Großen in der Welt haben wird; von seinen Widersachern und Feinden, die sich seinem Glücke widersetzen werden; mit einem Wort von Glück und Unglück, von guten und bösen Tagen, von Freud und Leyd; alles dieses aber trägt sie in allgemeinen Ausdrücken vor, ohne sich in Erzählung besonderer Umstände einzulassen. Sie richtet sich in ihren Prophezeihungen, nach dem Stande, Lebensart, und übrigen Umständen u. derjenigen Person; die den Gegenstand von ihrer Wahrsagerey ausmacht; z. B. Wenn die Wahrsagerin eine ledige Weibsperson, von einer schönen Gesichtsbildung, guten Wachsathum, Geschicklichkeit und Vermögen vor sich hat; so spricht sie von vielen Werbern, die sich um sie bemühen werden, von einem reichen und ansehnlichen Ehegemahl, dessen sie theilhaftig werden soll. u. s. w. unterläßt aber auch nicht mitunter einige Widerwärtigkeiten und verdrüßliche Dinge, die sich sowohl bey ihrer Vermählung, als auch im Ehestande selbst ereignen würden (weil sie ohnehin selten ausbleiben) mit einzumengen.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ebelenschen priv. Zeitungscomtoir, in der Singerstraße Nro. 931.

múltbéliekről, amelyek távollétében történtek, ám amelyeket olyan pontosan és hűen elő volt képes sorolni, következésképpen bátran belé veteti bizalmát, hiszen korábban a múltbéli eseményekkel kapcsolatban már egyszer tökéletesen kiállta a próbát. A palimadár tehát nagy türelmetlenül várja, mit hoz vajon napvilágra az asszony jóslatke és szavaiba kábulva, vak előítélettől vezetettve, még mielőtt hallaná vagy átgondolná, mindent elhisz az ég egy adta világon, anélkül, hogy a múltbéli és a jövőbeli, esetleges dolgok ismerete közti hatalmas különbséget a leghalványabban is felfogná. A ravasz jósnő, miután teljesen megbizonyosodott csodálója és tisztelője kiszolgáltatottságáról, belekezd jóslatába a jövőbeli dolgokról, s olyan általánosságokat hord össze, amelyek minden egyes ember életében előbb-utóbb feltétlenül bekövetkeznek és csak ritkán vagy soha nem maradnak el. Betegségekről, egészségről, közeli rokon, barát vagy ismerős haláláról szónokol, akiket azonban soha nem nevez néven, csak körülményeik alapján írja le őket. Aztán folytatja: új kapcsolatokról és barátságokról, sikerekről és eredményekről, amelyek az illetőnek majdan egyszer, valamikor osztályrészül jutnak, rosszakaróiról és ellenségeiről, akik boldogulását akadályozzák, egyszóval szerencséről és szerencsétlenségről, jó és rossz napokról, örömről, szenvedésről – mindezt azonban általános kifejezésekkel adja elő, anélkül, hogy elbeszélésében egyedi körülményekre térne ki. Jóslataiban igyekszik igazodni annak a személynek a társadalmi állásához, életmódjához és egyéb körülményeihez, aki jóslata tárgyát képezi. Például ha a jósnő egy csinos pofikájú, jó alakú, jól nevelt és jó anyagi körülmények közt élő, hajadon nőszeméllyel találja magát szemben, sok kérőről beszél neki, akik mind érte epekednek majd, gazdag és tekintélyes férjről, kinek egyszer társa lesz majd stb., közben azonban itt-ott nem felejt el belékeverni egy-két kellemetlenséget és kedvezőtlen fordulatot sem, amelyek jegyességük, illetve házasságuk ideje alatt következnek majd be – az ilyesmi ugyanis valóban ritkán marad el.

Zusäßig, vorjährig.
 Zukoschen, zudecken.
 Zech, die Zunft;
 Zechmann, ein Mann in der Zunft.
 Zims, ein Sieb.
 Zerren, sanken.

Es würden sich noch viel mehr Wörter finden; allein für diesesmal mögen die angeführten genug seyn.

In der Kleidertracht kommen ebenfalls beyde ziemlich überein. Die Einwohnerinnen der XVI Städte tragen so gut schwarze Hauben mit schwarzen Spizen, wie unsere Schwestern in Kronstadt und Hermannstadt. In Rabsdorf und Donnersmarkt, welche beide Orter, gleich bey der Ankunft der eingewanderten Sachsen angelegt, und zu den ehemaligen XXIV Städten, wovon in diesen Blättern schon verschiedenes vorgekommen, gerechnet wurden, und in einigen der XVI königlich ungarischen Kronstädte, tragen noch heut zu Tage die geringen Weibsteute eine Art Kleidung, welche die Sachsen in Siebenbürgen, Segel heißen. Es besteht diese, in einem Kützel, der hinten einige breite Falten hat, und mit dem Leibl aus einem Stück besteht. Der Kützel ist unten, und das Leibl oben mit breiten gezackten seidenen oder kameelharnen Vorten besetzt. Das Leibl wird vorne mit breiten Hasteln geschlossen.

S. F. v. B.

Dem Herrn Verfasser sind wir für den Beytrag vielmal verbunden; und da dieses Schreiben, seine Aufmerksamkeit auf Nationalgegenstände deutlich an den Tag legt: so ersuchen wir ihn, sie dahin noch ferner zu lenken, und uns mit seinen Wahrnehmungen in dem folgenden Jahre öfters zu berehren: besonders da sich darunter viel wichtiges und anziehendes entdecken lästet, z. B. was die eingewanderten Sachsen bewogen habe, die Kleidungsart der Eingewanderten anzunehmen, worhingegen, das sächsische vornehmere Frauenzimmer hierin, erst nach länger Zeit, gefolget; die geringen Stellungen aber ihrer hergebrachten Kleidertracht bis nun zu trenn gelieben sind.

III.

Bermischte Nachrichten.

Vortsetzung.

Von der Wabergarey und Dieberey der Sigeunerin.

Oben nach dieser Vorschrift verfährt sie auch bey ledigen Mannspersonen, und redet eine Menge von ihrem zukünftigen Glücke, Ehrenstellen, Reichthümern u. s. w. bald aber rückt sie wieder mit einem traurigen Austritt hervor. Bey verheiratheten Personen wird viel von Kindern gesprochen, vom Vergnügen und Heizenleid, welches ihnen diese verursachen werden, ob ihre Ehe wenig oder sehr fruchtbar seyn werde, welche von

Ugyanilyen recept alapján jár azután el ifjú férfiemberek esetében is, a jövőbeli szerencse, rang, vagyon ésatöbbi csak úgy hemzseg jóslataiban, előbb-utóbb azonban előrukkol a gyászos eseménnyel is. Házasemberek esetén gyerekekről is bőven esik szó, örömekről és szívfájdalmakról, amelyek eme gyermekek okoznak majdan, valamit arról is, hogy a házasság termékeny lesz-e, avagy csak kevésbé lesz az, és hogy a házastársak közül ki hal meg előbb, s vajon az életben maradt új házasságot köt-e, avagy sem, és még ki tudja mi minden nem kerül terítékre.

denen verbundenen Personen eher sterben wird, und ob der zurückgebliebene Thell, ein neues Eheverbindung eingehen werde, oder nicht, und was sich alsdenn zutragen wird. Sie redet auch nicht selten von verborgenen Schätzen, die eine Person entdecken oder finden wird, und von dergleichen unnußen Träumen mehr. Manches muß nun von dergleichen Prophezeihungen nothwendig eintreffen, manches aber nicht; denn es hat damit eben die Bewandniß, wie mit dem Wetter im Kalender. Der gedachte Murator hat solches ebenfalls bemerkt, indem er von ihrer Wahrsagerey spricht: daß sie von manchen Sachen ziemlich wahr geredet haben *). Genug man kann hieraus so viel sehen, daß eine solche Wahrsagerin nicht allein listig und durchtrieben; sondern auch beredt oder vielmehr plaußerhaft seyn muß, wenn sie dieses Gewerbe mit Beyfall und Ansehen anfangen und glücklich fortsetzen will. Daher sich auch nicht alle zigeunerische Weibspersonen unterstehen, daß sie davon Profession machen sollten, sondern nur solche, die von Natur listig, und zu allerhand Betrügereyen abgerichtet, und darinnen rechtschaffen geübet sind. Diese geben sich nicht allein mit der Wahrsagerey ab, sondern suchen zugleich mit verschiednen Zauberkünsten, Brod zu gewinnen. Solchen ehelosen Weibspersonen, denen sie

eine Mannsbegierde ankennen, bilden sie vor, als verstünden sie die Kunst, ihnen Liebhaber zu verschaffen; bey unfruchtbaren Eheweibern schmeicheln sie sich damit ein, indem sie eine geheime Wissenschaft vorgeben, Liebessrüchte zuwege zu bringen. Läßet sich eine oder die andere von dergleichen Weibspersonen mit ihnen ein, so ist sie gewiß grenlich angeführt und betrogen. Denn sie nehmen gemeintlich von dergleichen Leuten Geld, Bettgewand und Kleidungen, unter dem Vorwand, als wären sie dieser Sachen, bey ihrer Zauberey, auf eine kurze Zeit benöthiget; sie schneiden solchen Weibsbildern die Nägel von denen Fingern ab, verfilmpeln ihnen die Haare, und machen zum Schelm mit diesen Sachen einige Blendwerke. Am Ende wird die vermeynte Zauberrin, mit allem, was ihren Händen anvertrauet wurde, unsichtbar, und der Erfolg und die Wärfung ihrer Kunst erwecket sich darinnen, daß dergleichen albern Weiber, die sich solchen offendaren Betrügerinnen anvertrauet haben, um ihr Geld, Bettgewand, und um ihre Kleidungen kommen, und sich noch dabey fürchten müssen, damit nicht ihre eigene Schande, wenn eine solche Thorheit an das Licht kommt, aufgedeckt werde. Daher ist auch eine solche Betrügerin, sowohl für die Abforderung der entwandten Sachen, als auch für einer gerichtlichen Anklage im Stande; denn sie weiß, daß die Schande von dieser That, der Klägerin lebenslang auf dem Halse bleiben, und daß die Vors

* Murator loc. cit. Di cose affai diceva il vero.

Gyakran elrejtett kincsekről is beszél, amelyet az illető fedez majd föl vagy talál meg, illetve más hasonló haszontalan vágyálmokról is. Az efféle próféciaíkból aztán szükségképpen van, ami beválik, és van, ami nem, hiszen pont úgy áll velük a helyzet, mint a kalendáriumok időjárás-előrejelzéseivel. Az említett Muratorius is ilyesmire utalt, mikor a cigány jósokról azt állította, hogy némely tekintetben valóban igazat beszéltek.⁹⁸ Egy szó, mint száz, annyi ennyiből is látható, hogy az effajta jósnőnek nem csak ravasznak és agyafúrtnak, hanem jó svádájúnak, sőt még inkább nagydumájúnak kell lennie, ha üzletét bizalomkeltően és szimpátiát keltve kívánja beindítani és sikerrel szeretné működtetni. Ezért aztán nem minden cigányasszony vállalkozik rá, hogy erre a mesterségre adja a fejét, hanem csak azok, akik természetből fogva dörzsöltek, mindenféle csalásban mesterek és sikerre vitelükben gyakorlottak. Az ilyenek azután nem csupán jóslással, hanem állítólagos varázslással is megpróbálják kenyérüket megkeresni. Az olyan egyedülálló fehérnéppel, akiről látják, hogy fér-fihiányban szenved, elhitetik, hogy ismerik a módját a szeretőszerezésnek. A meddő asszonyok bizalmába avval hízelgik be magukat, hogy olyan titkos tudomány birtokában vannak, amellyel elő lehet segíteni a foganást. Ha aztán egyszer egyik vagy másik ilyen fehérnép hisz nekik, biztosan rettentően átverik és becsapják. Általában ugyanis az ilyen palimadaraktól pénzt, ágyneműt és ruhát kérnek, azzal az ürüggyel, hogy ezek a holmik – rövid időre – a varázslatukhoz szükségesek. Lenyisszantják az ilyen asszonykák körmét, megkurtítják a haját és e tárgyakkal látszólag mindenféle szemfényvesztést űznek. Végül az állítólagos varázslónő mindennel egyetemben, amit csak a kezére bíztak, elpárolog, varázslata eredménye és hatása pedig csupán abban nyilvánul meg, hogy az efféle félkegyelmű nőcskék, akik ezekben az átlátszó csalókba vetették bizalmukat, bottal üthetik pénzüket, ágyneműjük vagy ruhadarabjaik nyomát, ráadásul attól is tartaniuk kell, hogy szégyenbe kerülnek, ha ostobaságukra egyszer csak fény derül. Ezért az ilyen csalónő az elemelt holmik eltulajdonítása, a fel-

⁹⁸ Muratorius: I. m. „Di cose assai diceva il vero”.

stellung davon, sie von einem solchen Vorsatz und Unternehmung beständig zurückhalten werde, wenn ihr der Verlust ihrer Habseligkeiten auch noch so sehr am Herzen läge.

Ausser dem rühmen sich auch noch diese Zigeunerinnen einer Wissenschaft, verborgene und von undenklichen Zeiten her vergrabene Schätze anzufinden, und zu entdecken. Sie begeben sich daher, in einer solchen Absicht, in einige Häuser, von denen gesagt wird, daß ihre ehemalige Besitzer reich und vermögend gewesen seyn sollen, und pflegen denen, die sie nun bewohnen, von solchen Schätzen viel vorzuplaudern; sie bieten ihnen, gegen eine geringe Belohnung, bey Auffuchung und Entdeckung derselben ihre Dien-

ste an, und versprechen heilig ihnen dieselben anzuzeigen, und sie in den vollkommenen Besitz und Gebrauch derselben zu versetzen. Treuen sie nun auf alberne und geldhangrige Menschen, die ihnen Gehör geben, und sich mit ihnen einlassen, so durchstreichen sie alle Winkel des Hauses, nehmen für ihre Dienste Geld voraus, stehlen, was ihnen unter die Hände kommt, und die sich solchergestalt anführen lassen, erhalten den einzigen Vortheil, daß sie durch ihren eigenen Schaden klug werden, und sehen müssen, wie sie anstatt des gehobten Schazes einen Theil ihres Eigenthums, und das Geld aus ihrer Tasche vertohren haben. Darinnen besteht also die ganze Kunst und die Wahrsagerey der Zigeuner.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ebelenischen privil. Zeitungscomtoir, in der Singerstrasse Nro. 931.

jelentés és vádemelés tekintetében egyaránt teljes biztonságban érezheti magát, hiszen tisztában van vele, hogy vádlója egész életében nem szabadulhatna ostoba tette miatti szégyenétől, így ennek tudata egy efféle döntéstől és cselekedettől mindig is vissza fogja tartani, hiába fáj közben akármennyire is a szíve elvesztett ingóságai miatt.

E cigányasszonyok továbbá egy olyan tudomány ismeretével is kérkednek, amellyel elrejtett és réges-régen elásott kincseket tudnak megtalálni és felfedezni. Ennek örvén olyan házakhoz látogatnak, amelyekről az a hír járja, hogy egykori tulajdonosuk gazdag és tehetős ember volt, és miután a jelenlegi lakók fejét telebeszélték a kincsről szóló mendemondákkal, kunyorálni kezdenek, hogy csekély fizetség ellenében bízzák meg őket a kincs felkutatásával és feltárásával, miközben égre-földre esküdzönek, hogy biztosan megtalálják a kincset, alkalmazóikat pedig a vagyon birtokába juttatják, és gazdaggá teszik. Ha olyan ostoba és pénzéhes népekkel van dolguk, akik bedőlnek nekik és megállapodnak velük, rögvest átkutatják a ház minden szegletét, és miután előre elkérték bérüket, mindent ellopnak, ami csak kezük ügyébe kerül és ami ekképpen elemelhető. A háziak egyetlen nyeresége ilyenkor az, hogy saját kárukból okulhatnak, mikor rádöbbennek, hogy a remélt kincs birtoklása helyett tulajdonuk egy részét és erszényükből a pénzt kellett elveszíteniök. Ebben áll tehát a cigányok egész tudományára és jósmesterségére.

Wissfallen Ihnen, mein Freund! diese kleine Wahrheiten nicht: so erlauben Sie, daß ich Ihnen noch eine unlaugbare beyfügen darf. Ich verbleibe Ihr —

E**

III.

Bermischte Nachrichten.

Fortsetzung, von denen natürlichen Fähigkeiten und Geschicklichkeiten der Zigeuner überhaupt.

Es ist im geringsten nicht zu zweifeln, daß dieses Volk zu mancherley Manufakturen und Künsten, vorzügliche Fähigkeiten besitze; man muß aber zugleich beklagen, daß sich selten jemand von ihnen, mit rechtem Ernst und Fleiß, auf etwas begeben; und daß sie größtentheils ihre Gaben und Kräfte, welche sie von der gütigen Natur erhalten, unangewendet erstickten lassen, ja durch Müßiggang und Faulheit gänzlich unterdrücken. Daher eben zeigt sich nur zuweilen, hie und da, ein Funke von dem, wozu sie ein ganz besonders Geschick und Erbe von Natur erhalten haben.

Zum Feldbau lassen sie keine sonderliche Neigung von sich blitzen, wiewohl es ihnen weder an Kräften, noch an Geschicklichkeit dazu fehlet; nachdem die bey ihnen einmal eingewurzelte Faulheit mit einem Abscheu verknüp-

ffet ist, für allem, was Mühe und Geduld erfordert; so stehen sie diese Arbeit. Wenn sie aber von Jugend auf dazu geleitet und angewiesen würden, so ist nicht zu zweifeln; sondern gewiß zu vermuthen, daß sie einen Geschmack davon finden möchten, und dabey mit Nutzen gebraucht werden könnten, besonders auch darum, weil sie die Pferde, deren man sich doch beym Feldbau bedienet, so sehr lieben, und damit gerne zu schaffen haben.

Was ihre Manufakturen aus Eisen und andern Metallen zum Theil betrifft, so beweisen sie täglich, wie stark ihre Neigung dazu ist, und wie weit sich ihre Geschicklichkeit darin erstreckt: indem sie nicht allein in Ungarn und Siebenbürgen, sondern auch in der Moldau und sogar in Egypten, mit Schmiede- Schloffer- und dergleichen Arbeit, größtentheils ihren gewöhnlichen Unterhalt suchen. Man muß es freylich gestehen, daß ihre Manufakturen nicht immer die Probe aushalten, und folglich auch den gehörigen Beyfall nicht verdienen; man muß aber auch zugleich dieses erwegen, daß nicht der Mangel an Geschicklichkeit und Kräften; sondern auch an guten Materialien, Werkzeugen, und an der gehörigen und rechten Anleitung, daran Schuld sey. Der Zigeuner nimmt gemeinlich das schlechteste und verworfene Eisen, wozu er am leichtesten kommt, zu seiner Arbeit; seine Werkstatt und völliges Werkzeug, ist von der elendesten Beschaffenheit, und eben so, war der Meißel, von dem er sein

A cigányok természetadta képességeiről és tehetségéről, általánosságban véve

A legkevésbé sem kétséges, hogy e népnek bizonyos kézműiparokhoz és mesterségekhez különleges képessége van, ugyanakkor sajnálhatjuk, hogy közülük megfelelő komolysággal és szorgalommal ritkán foglalkozik bárki is munkával, és hogy természetadta képességeiket és adottságaikat nagyrészt kihasználatlanul hagyják parlagon heverni, sőt tunyaságukban és lustaságukban teljesen elsorvasztják őket. Ezért csak olykor-olykor, itt-ott csillan föl egy-egy szikrája annak a különös tehetségnek és hajlamnak, amelyet a természettől kaptak ajándékba.

A földművelésre semmi különös hajlandóságot nem mutatnak, noha sem erejük, sem készségük nem hiányzik hozzá, minthogy azonban megrogzított lustaságuk minden olyasmivel szemben érzett iszonnal párosul, ami fáradságot és türelmet igényel, igyekeznek messze kerülni e munkát. Ha azonban kora ifjúságtól fogva erre oktatták és nevelnék őket, kétségtelenül örömeiket lelnék benne, és haszonnal végezhetnék e tevékenységet is, különösen, mivel a földműveléshez is használatos lovakat annyira szeretik és olyan szívesen foglalkoznak velük.

Ami vas- és fémművességüket illeti, naponta bizonyosságát adják, mily erős rá a hajlamuk és mily nagy benne az ügyességük, hiszen nemcsak Magyarországon és Erdélyben, hanem Moldovában, sőt Egyiptomban is nagyrészt kovács, lakatos és hasonló mesterségekből keresték meg mindennapi kenyerüket. Persze el kell ismernünk, hogy termékeik nem minden esetben állják ki a próbát, következésképp nem mindig aratnak tettszést, ugyanakkor arra is rá kell mutatnunk, hogy ennek oka nem a jártasság és a készség, hanem a megfelelő alapanyag, eszközök és a szükséges és kívánatos irányítás hiányában rejlik. A cigány általában a leghitványabb ócskavasat használja munkája alapanyagául, amelyhez legkönnyebben juthat hozzá. Műhelye és teljes eszköztára a legnyomorúságosabb állapotban van, de ugyanilyen nyomorult volt a mesteré is, akitől

Handwerk gelernt hat. Hierzu kommt das verdorbene Herz und angebildete Gemüthe; welches ohne Gewissen, ohne einer wahren Ehrbegierde, ohne Vorsatz jemanden reblich zu dienen, in der Welt lebet, und den Betrug nicht allein für erlaubt; sondern sogar für seine Pflicht hält. Darum verrichtet er sein Werk nur ebenhin, unbekümmert, ob es dauerhaft seyn, und seinen Meister loben werde. Seine Sorge gehet lediglich dahin, um es bald an Mann zu bringen. Genug! aus dem, welches sie von schlechter Materie, vermittelst etlicher Werkzeuge, und ohne Handleistung, zu Grunde bringen, läßt sich begreifen, wie bald sie Meister in der Kunst werden könnten, wenn alle die Hindernisse gehoben würden. Wie geschickt diese Nation in Siebenbürgen und im Banat mit der Galtswascherey umzugehen wisse, und wie einige von ihnen zugleich Holzarbeiten mit besonderer Geschicklichkeit ausführen können, haben wir bereits im vorhergehenden gezeigt; daraus wir den richtigen Schluß machen, daß dieselbe zu Manufakturen und verschiedener Handarbeit nicht uneben ausgeleget sey.

Eine ausnehmende, Neigung und Geschicklichkeit besitzt auch noch das männliche Geschlecht dieses Volks zum

reiten. Sie sitzen auf dem Pferde gemeintlich ohne Sattel, und dennoch so sicher, als wenn man sie darauf festgenagelt hätte. Im Auf- und Ab-sitzen sind sie so schnell, daß man ihre Beweglichkeit kaum ohne Bewunderung ansehen kann; sie schwingen sich von der einen oder andern Seite so hurtig auf das Pferd, daß man fast keine Berührung desselben wahrnimmt. Und ob sie gleich meist nur Auswerf-singe, und die allerschlechtesten Pferde reiten, so wissen sie solche dennoch so gut aufzumuntern, daß sie unter ihnen laufen und springen, wenn sie auch nur halb am Leben sind. Well sie aber mit dieser Geschicklichkeit, weder sich selbst, noch andern, Nutzen schaffen; so ist die Uebung darinnen, nicht als ein Geschäft, das dem Staat und dem Lande nützlich wäre; sondern nur als eine Belustigung für sie, und als eine Befriedigung ihres natürlichen Triebes anzusehen.

Ausser diesen hier kürzlich angeführten Fähigkeiten und Geschicklichkeiten, besitzen die Zigeuner noch mehrere; besonders in der Musik, als wozu viele recht von Natur zubereitet zu seyn scheinen; wir wollen aber sowohl hiervon, als auch von mehreren in der Folge in besondern Abtheilungen handeln.

! (Die Fortsetzung wird folgen.)

In wien

zu haben in dem von Ghelenschen privil. Zeitungscomtoir, in der Singerstrasse No. 931.

szakmáját tanulta egykor. Mindehhez járul még az elfajzott lélek és műveletlen szellem, amely lelkiismeretlenül, valódi ambíció, a jól végzett munka vágya nélkül éli világát és a csalást nem csak engedélyezi gazdájának, hanem egyenest kötelességének tartja. Ezért a cigány munkája mindig szedett-vedett, hiszen mit sem törődik vele, vajon tartós lesz-e, illetve mestere dicsőségére válik-e. Érdeklődése általában addig terjed, hogy a kész munkát minél előbb átadhassa a megrendelőnek. Egy szó mint száz, még abból is látható, amit a cigány vacak alapanyagból, nyomorúságos szerszámok segítségével, tervezés nélkül készít számunkra, hogy e hátrányok híján milyen könnyen mesterré válhatna munkájában. Már a korábbiakban bemutattuk, hogy ez a nemzet Erdélyben és a Bánságban milyen szakértelemmel foglalkozik az aranymosással, és hogy némelyikük mily elsősorúan ért a famegmunkáláshoz: mindebből jogos az a következtetésünk, hogy a cigány nép a kézműiparokhoz és a különféle kézműves mesterségekhez különös tehetséggel bír.

E nép férfitagjainak egyedülálló tehetsége és hajlama van a lovagláshoz is. Általában nyereg nélkül ülik meg a lovat, mégis olyan biztosan, mintha oda lennének szegezve. Nyeregbe-nyeregből oly sebesen tudnak föl- s leszállni, hogy bámulat nélkül aligha nézhetjük. A ló egyik oldaláról a másikra pedig olyan fürgén képesek átlendülni, hogy közben szinte repülni látszanak a levegőben. És bár többnyire csak kiszuperált gebéken és hitvány remondákon lovagolnak, úgy fel tudják őket „dobni”, hogy még akkor is futnak és ugranak alattuk, ha félholtak már. Mivel azonban ügyességükkel sem maguknak, sem másoknak semmi hasznot nem hajtanak, lovasmutatványaikat nem az állam és az ország számára egyaránt hasznos munkatevékenységnek, hanem csak mulatságnak és természetadta hajlamuk kielégítésének kell tekintenünk.

E fentebb röviden ismertetett képességeken és készségeken kívül a cigányok még sok mindenhez értenek, különösen a zenéhez, amelyhez nyilvánvalóan sokuknak van természetes adottsága. Erről azonban és sok egyébről is a következőkben, külön fejezetekben kívánunk majd szót ejteni.

III.

Vermischte Nachrichten.

Von der Geschicklichkeit der Zigeuner
in der Musik.

Von der Musik der Zigeuner machen sich viele eben einen so schlechten Begriff, wie von ihren Sitten. Zeiler sagt: *) In der Wallacheey sollen die Zigeuner Musikanten abgeben, wiewohl ihre Musik erbärmlich genug klingenet. Nun wollen wir zwar dieses Urtheil in Aufsehung der Zigeuner, die in dieser Provinz ihren Aufenthalt haben, an seinem Orte lassen; allein von denen die sich in Ungarn und Siebenbürgen befinden, lästet sich daselbe wenigstens nicht allgemein behaupten. Es giebt freylich auch hier zu Lande einige Zigeunerbanden, die kein sonderliches Lob verdienen, und wie in anderen Dingen, also auch in der Musik nicht viel taugen; man muß aber zugleich erwegen, daß nicht alle vollkommen gleiche Naturgaben besitzen, und noch geringere Gelegenheit finden, ihr Talent durch eine gute und ordentliche Uebung empor zu bringen. In vielen Orten leisten die Zigeuner ihre musikalische Dienste nur dem Bauer, und Leuten vom niedrigsten Stande; die Vornehmen, die andere Musik erfahren um sich haben, halten es für ein Verschwen, wenn sie

sich bey ihren Lustbarkeiten von diesem Volke aufwarten lassen. In diesem Falle richtet sich nun der Zigeuner nach der Gewohnheit und nach dem Geschmack derer, denen er seine Dienste leistet; das ist, er spielet ihnen beständig ihre alte Melodien wechselsweise auf, und behilft sich mit wohlfeilen, zerbrochenen und gestickten Instrumenten. Mit einer solchen Musik ist der Bauer vollkommen zufrieden, und macht sich dabey lustig, ohne etwas bessers zu wünschen und zu kennen. Und weil die Zigeunerbanden von dieser Art, nur beständig bey dem niedrigsten Pöbel ihre Dienste thun, ohne Hoffnung bey Herrschaften jemalen anzukommen, so ist kein Wunder, wenn sie auf ihrem alten Fuß verbleiben, und sichs nicht einmal einfallen lassen, nach einer Vollkommenheit in dieser Kunst zu streben. Im Gegentheil aber trifft man nicht selten solche Zigeuner, sowohl in Ungarn als auch in Siebenbürgen an, die sich bloß durch die Musik einen großen Ruhm erworben, und in manchen Gespannschaften fast die Einzigen sind, die damit ein Aufsehen machen. Selbst die königliche freye Stadt Debresin, kann einen Beweis davon geben. Im Gödöner Komitat pflegt man die besten Musikanten in der Dorfschaft Kunya zu suchen, und in der Neogradergespannschaft, sind die bey den Ortschaften Schalgo und Rolandor bloß deswegen berühmt, weil man unter den dassigen Zigeunern, die besten Violinisten vom weiblichen und männlichen Geschlechte, die bey

*) In der Beschreibung des Königreichs Ungarn. S. 27. Nr. 743. 1017.

A cigányok zenei tehetségéről

A cigányzenéről sokaknak éppen annyira téves elképzeléseik vannak, mint szokásaikról – állítja Seiler⁹⁹ – „Oláhországban ugyanis a cigányok előszeretettel adják ki magukat muzsikusoknak, jóllehet zenéjük eléggé szármalmas”. Hogy az oláhországi cigányokra vonatkozóan helytálló-e ez az ítélet, azt ezúttal nem bolygatjuk, az Erdélyben és Magyarországon élő cigányokkal kapcsolatban azonban, legalábbis általában, nem állja meg a helyét. Persze minálunk is akadnak olyan cigánybandák, akik nem érdemelnek különösebb dicséretet, és amint más munkához, a zenéhez sem értenek túlságosan, ugyanakkor be kell látnunk, hogy nem mindegyük van megáldva egyforma tehetséggel, és még kevesebbüknek nyílik alkalma megfelelő és rendszeres gyakorlással tehetségét kibontakoztatni. A cigányok számos helyütt csupán a parasztnak szoktak zenélni, illetve alacsonyabb rangú népeknek, az előkelőbbek, akik másfajta zenét kedvelnek, nem tartják illendőnek, hogy mulatságaikon e néppel szórakoztassák magukat. Ebben az esetben tehát a cigány annak az igényét és ízlését igyekszik kielégíteni, akit mulattatnia kell, vagyis felváltva újra és újra régi melódiáit játssza a népnek, miközben rozzant, törött és sérült hangszereken muzsikál. A paraszt az ilyen zenével is tökéletesen beéri, és ebben is örömet leli, nem vágyik semmi jobbra, mert nem is ismer egyebet. Mivel aztán az efféle cigánybandák mindig csak a legalantasabb csöcseléknek zenélnek, anélkül, hogy valaha is remélhetnék, hogy valami uraság előtt léphetnek fel, nem csoda, ha megrekednek régi, jól bevált fogásaiknál és soha nem érznek késztetést arra, hogy e művészetben tökéletességre törekedjenek. Ezzel szemben nem ritkán találkozhatunk – mind Magyarországon, mind pedig Erdélyben – olyan cigányokkal is, akik muzsikájuknak köszönhetően nagy hírnévre tettek szert és némely ispánságban szinte az egyedüliek, akik zenével keltettek feltűnést. Még Debrecen Szabad Királyi Városa is bizonyítékkal szolgálhat erre. Gömör megyében Runya falvában található a legjobb zenészeket, az újvári ispánságban pedig Salgó

⁹⁹ Beschreibung des Königreichs Ungarn. 17, 748, 1017. oldalakon.

Herrschaften und bey den vornehmsten Adel mit dem größten Beyfall; bey allen Hochzeiten und Lustbarkeiten, ihre Aufwartung machen; anreist. Wir könnten eine Menge von Beyspielen anführen, und verschiedene besondere Fälle anzeigen, wo sich die Zigeuner mit ihrer Musik besonders hervorgethan haben, und noch bis dato an vielen Orten ihre Geschicklichkeit darinnen erweisen, wenn wir nicht besorgen müßten, daß unsere geehrteste Leser durch dergleichen Ausschweifungen gar leicht ermüdet werden könnten; es wird vielleicht genug seyn, wenn wir von jedem Geschlecht, männlichen und weiblichen, eine Person, die sich durch die Kunst berühmt gemacht, und dardinnen Meister worden ist, anführen, und damit erweisen, wie dieses Volk, ohne Unterschied des Geschlechts, und also Männer und Weiber zur Musik ganz besonders von Natur geneigt und ausgelegt sind.

Um das Jahr 1737. — lebte im Zipserfamtat auf dem Gräflich Eschakschen Gut Spexendorf ein Zigeuner, Namens Barna Mihaly, ein so seltnerfischer Meister auf der Viollin, daß ihn der hochseeltge Cardinal Graf Emerich von Eschaky würdigte, als einen Hofmusikanten aufzunehmen. Sein Chor bestand ordentlich nur aus vier Personen; er selbst spielte auf der Viollin, neben sich hatte er einen Kontravio-linisten, einen Harpsenisten, und ein Bassettel. Die letztern Dreye aber waren von Geburt keine Zigeuner; sondern nur Barna Mihaly allein.

Dieser wußte sich nun durch die Musik und durch seine gute Aufführung bey hohen Herrschaften so zu empfehlen, daß er sogleich nach dem Ableben des Kardinalen von einem Grafen von Illyeschbasy, in Dienste und Verpflegung aufgenommen wurde. Während der Zeit, als er sich noch an dem Hofe Sr. Eminenz des gedachten Kardinals befand, soll er sich einstens auf einer adelich Radvansky'schen Hochzeit, unter 12 zigeunerischen Meistern in der Musik solchergestalt hervorgethan haben, daß er alle bey weitem übertraf, und eben dadurch Gelegenheit gab, sein Andenken an dem Orte, wo er seine Kunst so tapfer bewies, aufzuhalten. Ein geschickter Maler mußte alsobald sein ächtes Bildnis in Lebensgröße, mit der Eschakschen Livree angeleget, verfertigen. Dieses wurde in dem Radvansky'schen Kastell mit folgender Beyschrift aufgestellt; zur Rechten, stehet sein Name Barna Mihaly; zur Linken, der Lobspruch Magyar Orpheus (d. i. der ungarische Orpheus). Dieses Bildnis, ist noch bis auf den heutigen Tag in des H. Johann von Radvansky seinem Kastell zu Radvan, gleich wo man die Treppe auf den Saal hinauffommt, zu sehen.

Diesem Orpheus können wir eine Orpheaun unsers Jahrhunderts, von eben dieser Nation, ein Frauensimmer an die Seite setzen, welches sich, wo nicht in einem größeren, wenigstens in gleichen Ruff mit jenem, durch die Musik, im ganzen Lande gebracht hat, und sich sowohl durch Geschicklichkeit,

és Kolander települések nevét csupán azért ismerik, mert az ottani cigányok közül kerülnek ki a legjobb női és férfi hegedűsök, akik uraságok és a legelőkelőbb nemesség előtt is a legnagyobb sikerrel lépnek föl menyegzőkön és egyéb multságokon. Egy sor példát hozhatnánk itt és különféle egyedi eseteket ismertethetnék, amelyek során a cigányok muzsikájukkal különösen kitűntették magukat, illetve mindmáig sokhelyütt tehetségüket bizonyítják, ha nem félnének attól, hogy Tisztelt Olvasónkat az efféle kitérők könnyen untathatnák. Talán elég lesz annyi, ha mindkét nemből, vagyis a nőiből és férfiből egyaránt csupán egy-egy olyan személyt mutatunk be, akit művészete tett hírnevessé és aki a muzsikában bizonyult mesternek, és ekképpen bizonyítjuk, hogy ez a nép nemre való tekintet nélkül különös, természetadta zenei tehetséggel és hajlammal van megáldva.

1737 körül Szepes vármegyében, a gróf Csákyak Sperndorf¹⁰⁰ nevű birtokán élt egy cigány, Barna Mihály nevezetű, aki oly tökéletes mestere volt a hegedűnek, hogy a boldog emlékezetű kardinális, Csáky Imre gróf alkalmazta udvari muzsikusaként. Együttese rendszerint csak négy személyből állott, ő maga hegedült, rajta kívül pedig egy brácsás, egy hárfás és egy bőgős játszott a zenekarban. Az utóbbi három azonban nem született cigány volt, csak Barna Mihály volt az.

Ez a Barna muzsikájával és kiváló előadásmódjával olyan tetszést aratott a nagyurak közt, hogy a Kardinális Úr halála után azonnal egy Ilyésházy gróf fogadta szolgálatába és gondoskodott róla. Azon idő alatt, amíg még Oeminenciája, az említett kardinális udvarában élt, egyszer egy nemes Radvánszky-családtag esküvőjén 12 cigány mestermuzsikus közt olyan játékot produkált, hogy mindenkit messze maga mögé utasított és ezáltal lehetőséget kapott arra, hogy azon a helyen, ahol művészetét oly derekasan bizonyította, emléket állítsanak neki. Egy hozzáértő festő tehát azonnal meg is festette életnagyságú, élethű, a Csáky grófok livrójét viselő képmezőjét. E képmást a Radvánszky-kastélyban a következő felirat-

¹⁰⁰ Illésháza (a ford.).

als auch durch gute Sitten einen besondern Ruhm erworben hat.

Wir wollen ihre Lebensumstände, so weit uns dieselben von einem Freund, der sich mit ihr zugleich, eine geraume Zeit, an einem adelichen Hof aufgehalten hatte, aufrichtig entdeckt worden sind, kurz anführen. Sie erblickte das Licht dieser Welt im Anfange dieses Jahrhunderts zu Gömör, einem Dorf, von dem das Komitat, in welchem es liegt, den Namen hat. Ihr Vater war ein geschickter und erfahrener Musikus, und ließ seiner Tochter in der H. Taufe den Namen Anna beylegen; nach der Zeit aber nannte man sie allgemein Zinka Panna, oder Czinka Panna; wiewohl wir gesehen müssen, daß uns der Ursprung dieses Namens unbekannt sey. Als nun diese Zinka-Panna, sogleich in ihren jungen Jahren, eine ganz besondere Reizung und Fähigkeit zum Violinspielen, von sich blitzen ließ; so ergriff der damalige Besitzer dieses Dorfes (Johann Lany) die Gelegenheit mit diesem Zigeunermäglein einen Versuch anzustellen, um zu erfahren, wie weit dasselbe, durch einige Anweisung und Unterricht, in dieser Kunst gebracht werden könnte. Er übergab es in eben der Absicht, den besten Vossnauerviolinstücken; und es stund nicht lange an, so übertraf es alle seine Lehrmeister, und wurde in kurzer Zeit so ausgeschreyen und berühmt, daß verschiedene ansehnliche Herrschaften, bey ereignenden Feyerlichkeiten, dasselbe 20 bis 30 Meilen weit, von Gömör

(wo es seinen ordentlichen Sitz und Verpflegung hatte) abholen ließen, um sich an seiner Musik zu ergötzen. In dem vierzehnten Jahre des Alters, trat Zinka Panna in den Ehestand, indem ihr Herr und Pfleger Vater dieselbe an einen berühmten Faßgelger und Schmid, von dessen Brüdern einer, ein Kontrabassist, und der zweyte ein Cymbelschläger war, verheirathete. Diese alle machten nun zusammen ein musikalisches Thor aus, welches bey aller Gelegenheit, die Bewunderung und vollkommenste Zufriedenheit der anwesenden an sich zog. Als sie nach der Zeit, in ihrer Ehe, mit Leibesfrüchten gesegnet ward, so pflegte sie mit ihrem Manne, mit ihren vier ältesten Söhnen, und einer Tochter, bey ihrem Herrn, besonders in denen Sommertagen, mit einer Tafelmusik, täglich ihre Aufwartung zu machen.

Was die kufferliche Gestalt dieser Zigeunerin betraf, so war sie eben nicht schön gebildet; sondern sehr schwarz, blattersüßpig, und am Halse hatte sie einen entsetzlichen Kropf; allein alles dieses verunstaltete sie nicht, weil ihre gute Sitten, eine Keuschheit in der Kleidung, und besonders ihre ausnehmende Geschicklichkeit in der Musik, alle diese kleine Naturfehler bedeckten. Man fand in ihrem ganzen Gemüthscharakter fast gar nichts von den Fehlern und Ausschweifungen der Zigeuner; sie kleidete sich und ihre Hausgenossen anständig, in welcher Absicht sie auch von ihrem Wohlthäter

tal állították ki: jobb oldalt a neve, „Barna Mihály”, bal felől pedig a „Magyar Orpheus”¹⁰¹ titulus olvasható. E festmény mind a mai napig ott látható Radvánszky János úr radványi kastélyában, közvetlenül a bálterembe felvezető lépcső mellett.

Eme Orpheusz méltó párja századunk Orpheája, egy hasonló nemzetiségű nő, aki ha nem nagyobb, legalább épp oly nagy hírnevet szerzett zenéjével országszerte, mint Barna Mihály, és aki nem csak tehetségével, hanem jó erkölcsével is különös elismerést aratott. Életkörülményeiről szeretnénk röviden úgy beszámolni, ahogyan azt egy barátunk, aki rövid ideig együtt időzött e nővel egy nemesi udvarban, őszintén elbeszélte.

E nő e század elején, Gömörben, a vármegye névadó falvában látta meg a napvilágot. Apja tehetséges és szakavatott muzsikus volt, aki leányának a szent keresztségben az Anna nevet adta, idő múltán azonban mindenki csak Zinka, vagy Czinka Pannának kezdte hívni – sajnos be kell vallanunk, hogy e név eredete számunkra rejtély. Mikor tehát e Czinka Panna már egész ifjú korában egészen különleges hajlamot és képességet mutatott a hegedűjátékra, a falu akkori tulajdonosa (Lányi János) úgy látta, itt az alkalom, hogy e cigánylánykával kísérletet végezzen és megvizsgálja, mennyire képes jutni a lány a zene terén, ha némi irányítással és oktatással segíti ebben. E meggondolásból átadta a lánykát a legkiválóbb rosenauai¹⁰² hegedűsöknek, ám nem telt belé sok idő, és Panna máris felülmúlta minden mesterét, ráadásul rövid idő leforgása alatt oly közkedveltségre és hírnévre tett szert, hogy különféle tekintélyes uraságok hívták magukhoz mulatságaikra, még Gömörtől (ahol lakott és nevelkedett) 20–30 mérföldnyire is, csak hogy muzsikájában gyönyörködhessenek. Tizennégy esztendőskorában Cinka Panna férjhez ment. Ura és gyámja egy híres bőgőshöz és kovácshoz adta hozzá, akinek fiverei közül az egyik brácsás, a másik pedig cimbalmos volt. Ők négyen alkották ezután a zene-

¹⁰¹ E két szó az eredetiben előbb magyarul, majd német fordításban is olvasható [a ford.].

¹⁰² Rozsnyói [a ford.].

alle drey Jahre mit neuen rothen Kleidern für ihre ganze Familie beschenkt wurde. Sie war im Stande mit hohen Herrschaften sich auf eine angenehme und unterhaltende Art zu unterreden; insonderheit redete sie die ungarische Sprache recht zierlich und rein. In ihrem Hauswesen und Kinderzucht, fand man sie bis zur Verwunderung ordentlich; niemalsen traf man weder sie selbst, noch ihre Angehörige müßig an; sondern ein jedwedes von ihnen, mußte an seine Arbeit gehen. Sie selbst, wenn mit der Muskel nichts zu thun war, beschäftigte sich mit Waschen, Brodtbacken, und dergleichen häuslichen Verrichtungen, oder gieng ihrem Manne (welches sie gerne that) bey seinem Schmiedehandwerk an die Hand. Durch diesen Fleiß, schätzte sie sich und die Ihrigen, wider

die gewöhnlichen Ausschweifungen; und für der niederträchtigen Lebensart, die ansonst diesem Volke eigen ist; Sie aß ihr Brod mit Zufriedenheit und mit Ehren, ohne genöthiget zu seyn, ihren Leib mit gestohlenen Lumpen zu bedecken, oder ihren Magen mit Raß und Luder anzufüllen, wie die übrigen Müßiggänger dieses Volkes. Sousten hatte sie auch den Ruhm eines tugendhaften Wandels; Sie war im Umgange aufrichtig und angenehm, bescheiden, mäßig, samt allen ihren Angehörigen, und in der reformirten Religion, wozu sie sich bekannte, eifrig und andächtig. Außer der schwarzen Farbe und dem starken Gebrauch des Rauchtobacks verrieth sie noch durch eine Gewohnheit ihr Geschlecht und ihre Abstammung.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen priv. Zeitungsconitair, in der Singerstrasse Nro. 931.

kart, amely minden alkalommal elnyerte a nézők csodálatát és teljes tetszését. Miután pedig Panna házassága folyamán gyermekáldásban részesült, már a férjével, négy idősebb fiával és egy lányával tett minden nap tisztelgő látogatást uránál, különösen nyaranta, hogy asztali zenét szolgáltatson néki.

Ami e cigányasszony külső megjelenését illeti, bizony nem volt éppen szép, sőt meglehetősen sötétbőrű, himlőhelyes arcú, ráadásul a nyakán csúf golyva is éktelenkedett. Ám mindez nem tette visszataszítóvá, hiszen jó modora, ruházatának tisztasága, különösen pedig virtuóz zenei tehetsége mindeme apró testi hibáját elfeledtette. Jellemalkatában szinte nyomát sem nem találhattunk a cigányok szokott hibáinak és eltévelyedéseinek. Magát és házastársát tisztességesen öltöztette: évégett jótevője is minden három esztendőben egyszer egész családjá számára új, veres ruhákat ajándékozott. Képes volt nagyurakkal is kellemes és szórakoztató módon társalogni, különösen a magyar nyelvet beszélte igen választékosan és tisztán. Háztartásában és gyermekei nevelésében bámulatra méltó rendet tartott, soha senki nem láthatta őt vagy hozzátartozóit lustálkodni: Mindegyiküknek megvolt a maga dolga. Ő maga, ha éppen nem muzsikált, mosással, kenyérsütéssel és efféle háztartási munkákkal foglalkozott, vagy férjürának segített kovácsműhelyében – amit igen szívesen tett – a munkában. E szorgos életmóddal megóvta magát és az övéit azoktól a szokványos kilengésektől és attól az alantas életviteltől, amely egyébként e népre jellemző. Elégedetten ette és tisztességgel kereste kenyérét, nem volt rá szüksége, hogy testét lopott ringy-ronggyal fedje, vagy hogy gyomrát döggel és hullával tömje, ahogyan azt e nép többi semmittevője teszi. Egyébiránt is tisztességes asszony hírében állt: egyenesen és kedvesen viselkedett mindenkivel, övéivel együtt szerény volt, mértékletes, a református vallásban pedig – amelynek híve volt – buzgó és jámbor. Fekete színén és erős dohányszenvedélyén kívül még egy szokásával árulta el fáját és származását.

und ziehet aus dem Corpore Iuris Hungarici in chronologischer Ordnung, jene Gesetze an, welche genau zu befolgen, es einem Richter, der in der Naturlehre und Medicin unerfahren ist, so unamöglich fällt, daß er einmal den Unschuldigen zur Todesstrafe verdammen, das andere den Verbrecher davon losprechen wird. Dahin gehören unter andern vom Heil. Srephano aus dessen 12ten Dekret der 13. Art. von dem vorseglisch- und zusälligen Todschiag; der 26te Art. von Mordbrennern; der 31. Art. von Hexen; der 32. Art. von Zaubereyen ic.

Ladislaus der H. schreibet im 1. Dekret, 4 Kapitel ausdrücklich vor, daß man gewisse Fälle, nach den Grundsätzen der Vernunft entscheiden solle. Die Unschuldprobe mit den glühenden Eisen, waren damals gesegmäsig;

König Kolomann sprach davon die Hexen, die ihres Verbrechens nicht überführet werden konnten frey: Kindermörderinnen hatten nur eine Kirchenbusse; die Lureu der Weiber und Zauberey hatten gesetzte Strafen. Dekr. 1. Kap. 61.

Matthias der I. von der vorseglischen oder zufälligen Mordthat, und von der Bewilligung sich mit den Verwandten des Entlebten zu vergleichen. Dekr. VI. art. 51.

Unter dem Könige Vladislaus dem II. ist besonders, der 33. Art. des VI. Dekrets merkwürdig.

Hier macht der Herr Verfasser eine Abweichung, und gehet das sogenannte Ins Consuetudinarium von Ungarn durch, um durch Anführung der daraus genommenen Stellen zu zeigen, wie wichtig und nothwendig seine Arbeit sey.

(Die Fortsetzung folgt.)

II.

Vermischte Nachrichten.

Beschluß von der guten Lebensart der Zigeunerin und ihrer Geschicklichkeit in der Musik.

Ihre Mäcenat ließ an dem Schajossuß, für sie und ihre Familie, eine bequeme Wohnung, die in einem Zimmer und einer Werkstatt für das Schmidthandwerk bestand, aufführen. Sie bezog diese Wohnung, bediente sich aber derselben nur im Winter, und sobald der Frühling anging, schlug sie drey, bis vier Zelter vom grünen Duche, für sich und ihre Hausgenossen, an dem Ufer des nämlichen Flusses auf, und kampirte da, mit ihrem ganzen Gefolge, bis in den spätem Herbst; zu welcher Zeit sie sich in ihr gewöhnliches Winterhaufe, wiederum zurückbegab. Und in solcher Abwechslung, von andern niederträchtigen Zigeunerhorden, und den Umgang mit diesem Volk ganz abgesondert, lebte sie mit denen ihrigen ehrlich, bis an das Ende ihres Lebens. Dieses erfolgte erst im Jahre 1772, wie solches ein Chronostichon, das bey

Mecénása a Sajó folyó mentén építtetett neki és családjának egy kényelmes lakást, amely egy szobából és egy kovácsműhelyből állott. Be is költözött a lakásba, ám csak telente lakott benne, mihelyt ugyanis beköszöntött a tavasz, három-négy zöld anyagból készült sátrat veretett föl az említett folyó partján maga és családja számára és egész kíséretével együtt késő őszig ott táborozott.¹⁰³ Ekkor aztán szokásos téli szállására vonult vissza. Így változtatgatva lakhelyét élt az övéivel együtt tisztességben – a többi alantas cigánycsapattól elkülönülve és népével egyáltalán nem érintkezve – egészen élete végéig. Az 1772-es esztendőben hunyt el, amint azt egy halálakor készített khronosztikhon¹⁰⁴ bizonyítja és mutatja: „HeI Mors! O eXLeX Cerberus praeDe trICeps.”¹⁰⁵

Temetésére egész tömegnyi latin vers született, amelyek mind erényeit zengik és halálát siratják. E versek közül csak azokat közöljük itt kivonatolva, amelyek talán e híres cigányasszony élettrajzában további kiegészítésül és magyarázatául szolgálhatnak. Így például egyebek közt az egyik így szól:

Zenei virtuozitásáról

Stájer-módi zenét vágytál, vagy németet éppen,
vagy tán melyet a frank kedvel? – A mestere volt!
Ám legszebben e nő a magyart játszotta – ma is még
szint’ belesajdul a szív – s húzta varázslatosan.

¹⁰³ *Kampierte* – szó szerint kempingezett [a ford.].

¹⁰⁴ Khronosztikhon: olyan vers vagy felirat, amelyben, római számokkal írt, rejtett dátum található [a ford.].

¹⁰⁵ A hexameter magyarul a következőket jelenti: „Hej, Halál!, Ó törvényen kívüli Kerberosz, háromfejű véreb!” [a ford.].

ihrem Tode fertiget worden ist,
ausweist, und also lautet:

Hel Mors! o eXLcX Cerbero præ-
De triceps.

Bei ihrem Begräbniß ist eine ganze Menge lateinischer Verse erschienen, worinnen ihre Tugenden besungen, und über diesen Todesfall geklagt worden. Wir wollen aus diesen Versen, nur dasjenige, was noch zu fernerer Erläuterung und Ergänzung der Lebensgeschichte dieser berühmten Sigeunerin einigermassen gehören könnte, auszugsweise hier beifügen. So z. B. heißt es unter andern.

Von ihrer Fertigkeit in der Musik.

Nam seu Styriacos malle, seu Teu-
tonis Orbes
Sive quibus Francus, prompts, su-
perbit, erat
Præcipue Hungaricos (yah nunc quoque
stupesco)
Fors prorsus magica moverat arte
ehoros,
Singula quid referam? potuit vel flu-
mina plestro
Sistere & ad saltum Saxa movere
suo —
Hinc fuit & fama totum dillata per
orbem
Illa sui Phœnix temporis illa fuit. —
O habiles digitos, querulas percurrere
chordas!
Tam doctas habuit, solus Apollo
manus.

Tumicidam suxit, ludens, plerumque
foramen,
Nam tum præcipue, Pipa decebat
eam.
Et sine sugillo, & ludenti ne quid
obesset,
Hæserat in tubulo, parvula pipa,
brevi.
Ipsa egit primas, nati, vir & ipse
secundas
Vel tres magnificum constituere
chorum.

Von ihrer Leibesgestalt.

Corpore crassa fuit, medium retinente
statura,
Guttur non parvum, struma fede-
bat onus,
Talis erat facies, qualem natura sub
axe
Æstifero arcta colens, Æthiopiis
gerit.
Sed color hic gratam fecit magis atque
venustam
Despiceres, si non nigra fuisset,
eam.
Et philomela placet, quæ nostras lasci-
nat aures,
Voce sua quamvis, sit color ater ei.
Riserat ore nigro dentis tam candidus
ordo,
Vinceret ut, quodquid perpolit
Indus ebur.
Quem quocunque suo posset generosa
virago,
Corpore ferre, fuit semper ami-
ctus ei.

Mit szaporítsam a szót? Folyamok sodrása megállt és
sziklák táncoltak, hogyha e nő muzsikált.
Híre ezért járhatta be földünk. Benne, amíg élt
korszaka főnixét látta az emberiség.
Ó, sebes ujjai mint szaladoztak végig a húron,
Főbusznak volt ily mesteri gyors keze csak!
Többnyire füstöt szítt hegedülvén, mert igen ízlett
néki pipája, amíg húzta a karcsu vonót,
Csak pipafej nélkül harapott rá, kurta szopókán,
hogy ne zavarja a szár, míg sebesen muzsikál.
Ő maga volt primás – fia, férje meg ő alakított
két-vagy hármásban nagyszerű kisenekart.

Testi kinézetéről

Testre kövér volt ő, termetre középmagas éppen,
torka a strúmatól duzzadozott feszesen.
Arca olyan, mint más etióp nőké odalent, a
forró trópusokon, ősei földje ölén.
Ám ez a szín inkább kedvessé tette s csinossá,
s még ha koromfekete, vajh ki törődne vele?
Lám, a rigónak¹⁰⁶ is elnézed tollát ha sötét is,
hogyha füledbe hatol bájteli zengzete épp.
Hóragyogásu, fehér fogsort rejtett e sötét száj,
túlcsillogta e fog ind elefánt agyarárt!
Öltözetét bátran hordhatta akármilyen úrhölgy,
mindig úriasan járt, elegáns-kecsesen.

¹⁰⁶ Az eredetiben itt fülemüle állt, csakhogy a magyar hexameterbe az Istennek se megy ez a szó, ezért lett szegény fülemüléből rigó [a ford.].

Die Grabchrift.

Cincapanna potens plestro, usque ad
 lyderu nota
 Heic jacet, aeternam vivere digna
 parens.
 Qui tamen ista legis, dicas ut molliter
 ejus
 Ossa cabent titulis te monet ipsa
 suis.
 Faemina me peperit, peperit mihi
 faemina famam,
 Fama haeres orbis, faemina mortis
 ero.
 In testamento mihi mors a matre re-
 licta est,
 Do generi vitam nominis ipsa meo.

Von der Litteratur der Zigeuner, und
 von ihren Fähigkeiten zu freyen
 Künsten und Wissenschaften.

Ob unter diesem Volke, etwas von
 Gelehrsamkeit und Wissenschaften,
 jemals zu finden gewesen sey, daran
 muß man entweder stark zweifeln, oder
 die Sache schlechterdings verneinen.
 So viel ist zwar gewiß, und ausser
 allem Zweifel gesetzt, daß die heutigen
 Zigeuner, in ihrer Muttersprache nichts
 lernen; und darlanten weder Gottes-
 dienst und Priester, noch Bücher oder
 Schriften haben *). Franz Otrotzchi
 konnte nicht einmal das Vaterunser ic.

*) Mart. Szentivany. Dissert. IV. Horo-
 graph. pag. 127. sagt: Idioma suum pe-
 cutiare habent (Zingari) nullas tamen li-
 teras.

in ihrer eigenen Sprache, von ihnen
 herausbringen, ob er sich gleich darum
 Mühe gab; sondern sobald er solches
 von ihnen verlangte, so sagten sie dies-
 ses Gebet her, entweder in der unga-
 rischen, oder in einer anderen Sprache
 des Volks, bey dem sie ihren Aufent-
 halt gehabt haben **). Fragen wir
 nun: ob denn dieses Volk von jeher
 in einer solchen Unwissenheit gelebt,
 ob es nicht bey dem Auszug aus sei-
 nem Vaterlande, und vor seiner Zer-
 streuung; gelehrte Leute, Künste, und
 Wissenschaften unter sich gehabt? so
 ist die Sache nicht allein schwer, son-
 dern fast unmöglich zu entscheiden;
 nachdem weder Ueberbleibsele, noch
 auch die geringste Spuren von ihrer
 Schreibart oder Wissenschaften gegen-
 wärtig anzutreffen sind. Hätten sie
 bey ihrer ersten Ankunft gelehrte Leute
 unter sich gehabt, so hätten sie sich
 gewiß mit ihrer Wissenschaft hervor-
 gethan, von ihrem Vaterlande, und
 den Ursachen ihrer Reise, wahre und
 gegründete Nachricht ertheilet, und
 vielleicht auch einige Annalen ihres
 Volks nebst verschiedenen Reisebeschrei-
 bungen von ihrer Wanderschaft hinter-
 lassen: nachdem aber nichts von derglei-
 chen Dingen zum Vorschein gekommen
 ist; so kann man weiter nichts schlies-

**) Franz, Foris Otrococsi Orig. Hung.
 Part. I. p. 19. Experimento mihi con-
 stat, in juventute, nunquam me ab ipsis
 extorquere potuisse, ut recte & ordine
 Pater noster & Ciganice recitent, sed
 recitant vel lingua hungarica, vel ejus
 nationis in cujus sunt medio.

Sírfelirata

Cinká Panna, vonóművész, az egekben is ismert,
itt nyugszik, s anyaként élete mégis örök.
Ím, ki elolvasod ezt, könyörögj hogy hamvai nyugtot
leljenek itt – ennyit kér e rövid felirat.
Asszony szült engem, s asszonyként szültem örök hírt,
hírem örökké él, holt csak ez asszonyi test.
Édesanyám csak a puszta halált testálta reám – ám
én eleven nevemet hagyhatom itt örökül.

A cigány írásbeliségről, illetve a szabad művészetekhez és a tudományokhoz való tehetségükről

Azt, hogy e nép körében a műveltségnek és a tudományoknak bármi nyomát lelhetnénk, vagy erősen vitatnunk, vagy éppenséggel teljesen tagadnunk kell. Annyi mindenestre bizonyos és minden kétséget kizáróan leszögezhető, hogy a mai cigányok anyanyelvükön nem folytatnak tanulmányokat, és hogy cigány nyelvű istentiszteletük, papjaik, könyveik, irataik sincsenek.¹⁰⁷ Otrokocsi Ferencnek sosem sikerült a Miatyánkot a saját nyelvükön kipréselnie belőlük, hiába fáradozott ezen, valahányszor ugyanis sikerült rávennie őket, vagy magyarul vagy annak a népnek a nyelvén mondták el az imát, akiknek a földjén éppen tartózkodtak.¹⁰⁸ Fel kell tehát tennünk a kérdést, hogy vajon ez a nép mindig is ilyen tudatlanságban élt-e, és vajon nem voltak-e őshazájukból való kivonulásukkor, vagy még szétszóródásuk előtt tudósaik, művészi és tudományos alkotása-

¹⁰⁷ Martinus Szentivany: *Dissertatio IV. Horographica*. 127. oldal. „Van saját nyelvük, de irodalmuk nincs.”

¹⁰⁸ Otrokocsi Főrís Ferenc: *Origines Hungarorum*. I. rész, 19. oldal. „Kísérlet alapján tudom, hogy fiatal koromban sosem sikerült rávennem őket, hogy a Miatyánkot pontosan és rendben elmondják cigányul, hiszen vagy magyarul mondták, vagy annak a népnek a nyelvén, akik közt éltek éppen.”

fen, als daß die ersten Zigeuner eben so unwissend und ungelehrt gewesen sind, wie die heutigen. Man redet zwar von einem zigeunerischen Alphabet, welches irgendwo noch vorräthig und aufbehalten worden sey soll; da wir aber dasselbe, ohneachtet aller angewandten Mühe nicht habhaft werden könnten, so befinden wir uns auch vor diesmal noch ausser Stand, solches unsern Lesern hier mitzutheilen, und unser Urtheil darüber abzufassen. Soviel kann dennoch ein jeder leicht erachten, wie schwer es angehe, bey einem Volk, das beständig herum-schweift, und in einer wüsten und verwirrten Lebensart sein größtes Vergnügen antrifft, Wissenschaften zu erhalten und fortzupflanzen. Aus denen Grobchriften, die wir oben anzeihret haben *) kann nichts weniger, als ihre Kenntniß in der Literatur und Gelehrsamkeit erwiesen werden. Denn nachdem diese nicht in ihrer eigenthümlichen, sondern in andern Sprachen verfaßt sind, so ist daraus zu schließen, daß dieses gar nicht ihre eigene Arbeit gewesen sey; sondern Schriften, die ein anderer, entweder auf ihr Ersuchen und Veranlassung, nach Gewohnheit des Landes, oder bloß aus Curiosität aufgeschet hat. Thomasius scheint zwar so viel behaupten zu wollen **), daß die ersten Zigeuner, die sich in Deutschland ses-

sen ließen, etwas redlicher gewesen sind, als ihre Nachkömmlinge; von ihrer Literatur aber und Wissenschaften, meldet er nicht das mindeste. Wir zweifeln billig an einem und dem andern; denn ob man gleich dieses gestehen muß; daß ein Volk, je länger es in der Wildheit und Ausgelassenheit fortfähret, desto schlimmer werde, so finden wir dennoch auch an den ersten Zigeunern nichts lobwürdiges, sondern sehen vielmehr, wie sie sich gleich im ersten Anfange mit Betteley und allerhand Lügen von ihren eigenen Umständen, zu behelfen suchten. Da sie nun gleich Anfangs die größte Niederträchtigkeit und Unachtsamkeit in ihrer ganzen Aufzührung verriethen; so kann man um desto mehr zweifeln, ob sie sich jemalen um die Schreibart und Wissenschaften bekümmert haben.

Eine ganz andere Frage ist es: ob die Zigeuner zu denen Wissenschaften von Natur ungeschickt und unangeleget sind, und ob der Mangel an Gelehrsamkeit und Erkenntniß von ihrer Unfähigkeit, oder bloß von einer vermeldlichen Nachlässigkeit und Versäumnis herrühre? So gewiß das letztere ist, so wenig läßt sich das erstere behaupten; nachdem dieses Volk auch bey seiner gewöhnlichen wilden und unachtsamen Aufzuehung, verschiedene Spuhren des Wizes, besonderer Einfälle, und Fähigkeit zu Erfindungen von sich blicken läßt. Diese Leute sind in ihrer Art sinnreich, in Anschlügen schnell und fertig, also, daß sie sich in manchen bedenklichen und zweif-

*) S. pag. XXV. Etwa dieser Anzeigen im V. Jahrgang S. 196.

**) Jac. Thomas Dissert. de Cingaris § 27 und 28.

ik? Ám ezt a kérdést nem csupán nehéz, hanem egyenest lehetetlen eldönteni, hiszen írásbeliségüknek és tudományuknak nemhogy maradványaira, hanem még a leghalványabb nyomaira sem sikerült eleddig bukannunk. Ha megérkezésükkor tanult emberek lettek volna közöttük, bizonyára valamiképpen kifejezték volna tudásukat és őshazájukról, vándorlásuk okairól igaz és megalapozott beszámolót készítettek volna, sőt talán népük néhány krónikáját, illetve különféle, kóborlásairól szóló utleírásait is hátrahagyták volna; miután azonban efféle iratokból mindeddig semmi nem bukkant föl, csupán arra következtethetünk, hogy az első cigányok éppoly tudatlanok és tanulatlanok lehettek, mint a maiak. Emlegetnek ugyan valami cigány ábécét, amely valahol mindmáig fellelhető és megőrződött, minthogy azonban ezt az ábécét minden rá fordított fáradozásunk ellenére sem sikerült előteremtenünk, egyszerűen képtelenek vagyunk Olvasóink számára ismertetni és róla ítéletet alkotni. Annyit mindenestre mindenki könnyedén beláthat, milyen nehéz egy olyan népnek, amelyik állandóan kóborol és legnagyobb gyönyörűségét a nyomorúságos és zavaros életvitelben leli, bármifajta tudományt megőriznie és továbbadnia. Fentebb ismertetett sírfelírataik¹⁰⁹ alapján még kevésbé bizonyíthatók irodalmi tudományos ismereteik. Hiszen minthogy ezek a sírfeliratok nem a saját nyelvükön, hanem más nyelveken íródtak, nyilvánvalóan nem a saját munkáik, hanem olyan írások, amelyeket másvalaki, vagy kérésükre és megbízásukból az adott ország szokása szerint, vagy pedig pusztán kuriozitásképpen készített. Thomasius,¹¹⁰ úgy látszik, legalább annyit le kíván szögezni, hogy az első cigányok, akik Németországba jöttek, egy kissé műveltebbek lehettek, mint utódaik, irodalmukra és tudományukra azonban még a leghalványabb utalást sem teszi. Ám ez az állítása erősen kétségbe vonható, hiszen bár el kell ismernünk, hogy minél tovább leledzik egy nép a vadság és féktelenség állapotában, annál hitványabbá válik, a korai cigányokban sem fedezhettünk föl semmi dicséretes vonást, inkább

¹⁰⁹ Lásd az *Anzeigen* XV. számát, az V. évfolyam 196. oldalát.

¹¹⁰ Iacobus Thomasius: *Dissertatio de Cingaribus*. 27–28. §

selbsten Fällen, halb Rath zu schaffen und auszuhelfen wissen. Man muß sich in der That verwundern, wenn man auf ihre Handgriffe Achtung giebt, und dieselben genau betrachtet, die sie sich zur Erleichterung und Vollbringung ihrer gewöhnlichen Handarbeiten erfunden, und wozu sie die Dürftigkeit und der Mangel an nöthigen Instrumenten und Werkzeugen geleitet hat *). Beym Stehlen, Betrügen sind sie sehr schlau und listig, und wenn sie wegen des Betrugs oder verübten Diebstahls zur Verantwortung gestellt werden, an Erfindungen zu ihrer Vertheidigung reich, und berecht. Würden sie nun diese Gaben und Fähigkeiten (wie es von rechts wegen geschehen sollte) zum Guten anwenden, was könnte gewisser erfolgen, als dieses, daß sie es auch in Wissenschaften und Künsten ziemlich weit brächten, wenn sie sich mit rechtem Ernst und Fleiß darauf legen würden. Man hat aber auch bereits einige Proben davon: denn ob wir gleich bis dato noch nicht im Stande sind einen großen Gelehrten, der aus diesem Geschlecht entstanden wäre, aufzuweisen, so haben es dennoch einige dahin gebracht, daß sie auch zu öffentlichen Diensten, bey ganz'n Gemeinen, gebraucht werden konnten. Nur das einzige Stück (welches aber als etwas unschuldigcs an-

gesehen werden kann) pflegen sie von ihrem ursprünglichen Naturell (wie man es beobachtet) sehr gerne zu behalten, wenn sie auch von ihrer Nation ganz abgesondert leben, nämlich; die außerordentliche Liebe zu denen Pferden, und das große Belieben, welches sie daran finden, wenn sie auf allen umliegenden Jahrmärkten zugegen seyn, und mit diesen Thieren handeln, tauschen und wechseln können. Man hat schon mehrmalen, sowohl in Debresin, als auch in andern Schulen in Ungarn und Siebenbürgen, zigeunerische Jünglinge zum Unterrichte aufgenommen, wie sich denn auch igo eines wohlhabenden Zigeuners Sohn, auf der evangel. Schule zu * wirklich befindet. Bey allen bemerkt man Geschick- und nicht unebene Fähigkeiten zum Studiren, nur die rechte Lust dazu, und ein standhaftes Gemüth darinnen fortzuführen, fehlet bey den Meisten. Es ereignet sich daher nicht selten, daß sie auch damals, wenn sie das Mühsamste und Verdrüßlichste bereits überwunden, und zu höhern Wissenschaften geleitet werden sollen, den Muth plötzlich sinken lassen; von ihrem gefassten Plan und Vorsatz abstehen; zu ihrem Volk und in die verirrten Fildhütten zurückkehren; das wenige, welches sie begriffen haben aus der Acht lassen, und vergessen, und sich alsdenn mit Musik, Pferdhandel oder auf andere Art zu ernähren suchen. Darum eben kann man bis dato noch nicht den Ausspruch thun, zu welcher Kunst und Wissen.

*) S. das XXXte u. f. Stück des Vten Jahrganges, akivo von dem Gewerbe, und Handhabung der Zigeuner gehandelt worden.

azt tapasztaltuk, hogy már a legkorábbi időktől fogva koldulással és mindenféle tényleges származásukról koholt hazugsággal próbáltak boldogulni. Mivel pedig kezdettől fogva a legnagyobb alantasságról és nemtörődomségről tettek viselkedésükkel tanúságot, meglehetősen kétséges, hogy valaha is foglalkoztak volna irodalommal és tudományokkal.

Más kérdés viszont, hogy a cigányok a tudományok művelésére természetüktől fogva alkalmatlanok és képtelenek-e, és hogy a műveltség és a tudás hiánya adottságaik hiányából, vagy csupán vétkes nemtörődömségükből és hanyagságukból ered-e. Amennyire bizonyos az utóbbi, annyira valószínűtlen az előbbi válasz, hiszen e népben még szokásos vad és bárdolatlan neveltetése ellenére is az értelem, a különös ötletesség és a találékonyságra való hajlam bizonyos nyomai fedezhetők föl. Ezek az emberek a maguk nemében érzelemgazdagok, cselekedeteikben gyorsak és tettere készek, úgyhogy néhány kényes és kétséges esetben hamar képesek dönteni, s magukon segíteni. Valójában, ha mindennapi tevékenységeik megkönnyítésére és végzésére a szükséges szerszámok és eszközök szűkösségében és hiányában kiötlött fogásaikat szemügyre vesszük és alaposan átgondoljuk, nem győzünk csodálkozni.¹¹¹ Tolvajlásban, csalásban igen elmések és dörzsöltek, ha pedig csalás vagy elkövetett lopás miatt felelősségre vonják őket, a védelmükre felhozott érvekben is ötletesek és ékesszólók. Abból, ha ezeket az adottságokat és képességeket – mint annak ideális esetben történnie kellene – jóra fordítanák, mi egyéb következhetnék, mint az, hogy véle a tudományokban és a művészetekben is igen sokra vinnék, ha meglenne hozzá a megfelelő akaratuk és szorgalmuk is. Erre már most is akad néhány bizonyíték, hiszen, bár mindmáig nem mutathatunk föl egyetlen, e fajtól származó nagy tudóst sem, némelyek közülük mégis vitték már annyira, hogy közhivatalokat tudtak ellátni a közélet minden terén. Megfigyelésünk szerint csupán egyetlen vonást szoktak előszeretettel megőrizni – ám ezt sem szándékosan – eredeti természetük-

¹¹¹ Lásd az V. évfolyam XXX. és a következő darabját, ahol a cigány mesterségekről és foglalkozásokról szóltunk.

schaft, außer der Musik, diese Nation, vorzüglich und ganz besonders von Natur ausgeleget sey. Es ist aber auch kein Wunder, wenn wir es recht bedenken, daß diese Art von Leuten, zu denen Wissenschaften so wenig Lust bezeige. Denn was macht uns die Wissenschaften angenehm und reizend? entweder der Geschmack, den wir daran finden, oder die Vorstellung der Ehre, und des Nutzens, den wir von unsern Bemühungen zu ernden hoffen. Dieß sind die wahrscheinlichsten und fast allgemeinen Triebfedern, sich in denen Wissenschaften mit erforderlichem Fleiß und Ernst zu üben, und darnach zu streben, damit man darinnen immer höher und weiter komme: denn es ist einmal eine ausgemachte Sache, daß ein äußerlicher Zwang, einem Menschen rechte Lust und Liebe dazu niemals beyzubringen vermagend ist. Es ist aber auch dieses ganz richtig und gewiß; daß sich der Geschmack an Wissenschaften nicht sogleich bey dem ersten Anfange einfinde, da wir die Sache noch nicht einmal kennen, da man mit lauter unangenehmen und verdrüßlichen Schwierigkeiten zu thun hat; sondern nur damals, wenn man das Schwere überstanden, wenn uns die Sachen anfangen geläufiger zu werden, und wir uns bereits im Stande befinden, das Schöne, das Reizende, und nüt-

liche, welches mit der Gelehrsamkeit und denen Wissenschaften verbunden ist, selbst zu entdecken, zu fählen, und darüber entzückt zu werden; als denn werden uns unsere Bemühungen um dieselben, nicht mehr zur Last, sondern zu einem rechten Vergnügen, und diejenigen, die es hierinnen so weit gebracht, pflegen gemeinlich in dergleichen Beschäftigungen nicht allseiner ermüdet; sondern so gar unerfättlich zu seyn. Allein bis zu dieser Stufe ist noch kein Geometer gekommen, wie kann man also von ihm, wegen des Geschmacks, eine sonderbare Lust, Liebe und Neigung zu denen Wissenschaften mit Grund fordern? Und eben so wenigen Eindruck können die Vorstellungen von Ehre und von dem Nutzen der Wissenschaften bey ihm haben; indem er dieselben einzusehen und zu fassen, bey seiner dermaligen Denkart, einen Verstand hat. Vielmehr siehet er, daß ein Geometer auch ohne alle Erkenntniß und Wissenschaften fortkommen, und nach seiner Neigung, beym Müßiggang und in völliger Ausgelassenheit, sein Leben viel glücklicher und vergnügter, ohne Verdruß und Gramen, ungetrührt von Ehre oder Schande, fortsetzen kann, als ein Gelehrter, der mit eiserneinstern Mühe, fast unaufhörlich über seinen Büchern und Schriften sitzen muß.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien
zu haben in dem von Ebelschen privil. Zeitungscomtoir, in der
Singerstraße Nro. 931.

ből, ha nemzetüktől elkülönülve élnek is, nevezetesen rendkívüli vonzalmukat a lovak iránt és azt a nagy gyönyörűséget, amit abban lelnek, ha minden környékbeli piacot felkereshetnek, lovakkal kereskedhetnek, és adhatják-vehetik, csereberélhetik őket. Már sok esetben vettek föl tanulóknak – Debrecenben, de Magyarország és Erdély más iskoláiban is – cigány gyermekeket, ahogy minálunk is jár a *-i evangélikus iskolába egy tehetsős cigány fia. Mindnyájuknál megfigyelhető a tanulásra való tehetség és nem mindennapos képesség, csupán a kellő lelkesedés, illetve a folyamatos munkában való kitartás szokott többségükből hiányozni. Ezért gyakran megesik, hogy akkor is, mikor a legfáradtságosabb és a legkellemetlenebb feladatokon már túljutottak és a magasabb tudományok küszöbére érkeznek, hirtelen kedvüket veszítik, eredeti tervüktől és szándékuktól elállnak és visszatérnek népükhöz a füstös nemezsátrakba, még azt a keveset is, amit korábban felfogtak, félretolják és elfeledik, és attól fogva muzsikával, lócsiszársággal vagy egyéb módon próbálják kenyerüket megkeresni. Ezért mindmáig lehetetlen kinyilatkoztatni, hogy a zenén kívül miféle művészetre vagy tudományra alkalmas elsősorban és természeténél fogva e nemzet.

Ám az sem csoda, ha jól meggondoljuk, hogy az ilyesfajta embereknek oly kevés kedvük van a tudományokhoz. Hiszen valójában mi is teszi számunkra vonzóvá és érdekessé a tudományokat? Vagy a benne talált gyönyörűség, vagy pedig annak a tisztességnek és haszonnak képzelete, amelyet fáradozásaink jutalmaképpen elnyerni remélünk. Ezek a legvalószínűbb és szinte általánosnak nevezhető ösztönzők ahhoz, hogy a tudományt a kellő szorgalommal és komolysággal műveljük és próbáljuk elsajátítani avégett, hogy egyre magasabb szintre és tovább jussunk benne. Hiszen köztudott, hogy a külső kényszer sosem elegendő ahhoz, hogy az embert a kellő tudományszeretettel és munkakedvvel töltsse el. Ám az is egészen bizonyos és igaz, hogy a tudományokban sosem azonnal, a kezdetek kezdetén szoktuk örömeinket lelni, mikor az egészről még halvány fogalmunk sincs, hiszen ilyenkor még csupán kellemetlen és kínos nehézségekkel kell megküzdenünk, hanem csak akkor, ha már túljutottunk a

III.

Vermischte Nachrichten.

Beschluß von der Litteratur der Zigeuner, und von ihren Fähigkeiten zu freyen Künsten und Wissenschaften.

Wir sehen also hieraus, daß es dem Zigeuner nicht sowohl an Fähigkeit und Geschick zu denen Wissenschaften, als vielmehr an rechten Bewegungsründen dazu (weil ihm diese bey seinen igtgen Umständen und Lebensart so schwer bezubringen sind) fehle. Er bleibt daher in seiner Unwissenheit recht gerne, und zufrieden, daß er nichts gelernt hat, so wie in seinen Sitten ungerändert, und das zwar so lange, bis nicht seinem Gemüth Ehrbegierde, Nechtsschaffenheit, und eine ekle Denkungsart eingeschloßet werde. Daß aber diese Veränderung kein leerer Wunsch sey; sondern eine Sache, die bey gegenwärtigen allerhöchsten Verordnungen, nicht nur möglich, sondern mit Grund zu hoffen ist, davon finden wir bereits hie und da Beweisthümer aus der Erfahrung. Denn an einigen Orten, besonders in Borschoderkomitat, wo die Zigeunerkinder von ihren Eltern abgefondert, zu guten Sitten, und zur Schule angehalten werden, scheint es schon bey dem ersten Anfange dieser löblichen Bemühungen, als wenn diese, die Kinder anderer Eltern, sowohl an Fleiß, und guter Aufführung,

als auch an Andacht und Eifer bey dem Gottesdienste, weit übertreffen wollten. So glücklich ist der Anfang, und so schön zeigen sich die Früchte davon. Wenn also die Erziehung dieser Kinder, mit dem nemlichen Fleiß und Ordnung, wird fortgesetzt werden, kann man denn nicht mit der größten Wahrscheinlichkeit und mit Grund hoffen, daß auch aus diesem Geschlecht, nach und nach Menschen entstehen werden, die der Welt, dem gemeinen Wesen, und denen Wissenschaften, nützlich seyn können. Alsdenn wird es sich erst deutlich zeigen, und mit Zuverlässigkeit sagen lassen, zu welcher Wissenschaft dieses Volk besonders von Natur geschickt und vorzüglich aufgezeiget sey.

Was aber ansonsten bey den igtgen Gestalt und Verfassung, dieses Volks, als eine Wissenschaft, die sie in ihrer Gewalt hätten, fälschlich vorgekeltet und angegeben wird, ist ihre sogenannte Wahrsagererey und Zauberey, wovon einige viel Wesens machen: wie wir bereits in dem Liten und folgenden Stücken des vorigen Jahres, davon besonders gehandelt und gezeigt haben; daß sie darinnen ganz und gar unerfahren, und unwissend sind; daß ihr völliges Thun dabey, in nichts, als in einer bloßen Gaukeley und Blendwerk bestehe, und daß alles dieses mit mehrerem Rechte den Namen eines schändlichen Betrugs, als einer Erkenntniß, oder Wissenschaft verdiene.

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen privit. Zeitungscomtoir, in der Singerstrasse Nro. 931.

nehezen, ha egyre jobban mennek már a dolgok, ha már képesekké válunk arra, hogy a tudással kapcsolatos szépet, izgalmasat és hasznosat magunk fedezzük föl, érezzük át és élvezzük. Ilyenkor azután a tudományra fordított fáradozásaink immár nem terhet, hanem valódi gyönyörűséget jelentenek, azok pedig, akik már eddig jutottak, általában nem csupán soha bele nem unnak az effajta tevékenységbe, hanem egyenest sosem képesek betelni vele. Csakhogy erre a szintre eleddig még egyetlen cigány el nem jutott, miként követelhetnénk hát tőlük megalapozottan, hogy a pusztá gyönyörűség végett különös örömet, kedvet és hajlamot tanúsítsanak a tudomány iránt? Ugyanilyen csekély hatást tehetnek rá a tudománnyal járó tisztességről és haszonról alkotott képzetek is, még akkor is, ha ahhoz, hogy mindezt belássa és felfogja, jelenlegi gondolkodásmódjában megvan a magához való esze. Sokkal inkább azt kell látnia, hogy a cigány műveltség és tudomány nélkül is meg tud lenni és hajlama szerint életét semmittevésben és teljes tunyaságban sokkal boldogabban és elégedettebben, bosszúság és kínlás nélkül, tisztességgel-szégyennel mit sem törődve élheti, mint az a tudós, akinek gondoktól terhesen, szinte állandóan könyvei és iratai fölött kell görnyednie.

Ennyiből is láthatjuk hát, hogy a cigányoknál nem annyira a tudományokhoz való képesség és a tehetség hiányzik, hanem a megfelelő ösztönzés – mivel erről jelenlegi körülményei és életmódja közepett igen nehéz gondoskodni. Ezért aztán szívesen dagonyázik tudatlanságában és elégedett avval is, ha semmit nem tanul és szokásai változatlanok maradnak, s mindez addig fog tartani, amíg lelkében a becsvágy, a tisztesség és a nemes gondolkodás gyökeret nem ver. Annak pedig, hogy e változás nem pusztá vágy marad, hanem tény és való, és a jelenlegi legmagasabb rendelkezések fényében nem csupán lehetséges, hanem megalapozottan remélhető is, már jelenleg is itt-ott tapasztalati bizonyítékait lelhetjük. Hiszen némely vidéken, különösen Borsod megyében, ahol a cigánygyermeket szüleiktől elkülönítve nevelik jó erkölcsökre és iskoláztatják, már e dicséretes törekvések megvalósulásának kezdetén jól látható, hogy e gyermekek más szülők gyermekeit szorgalomban és jó magaviseletben éppúgy,

areigneten und einige Zeit fortgebauerten Unruhen und Verwirrungen, da einige besondere Partheyen, theils den Kaiser Friedrich den III., theils den Könige Kasimir aus Pohlen, zum ungrischen König haben wollten, zu welcher letzten Parthey sich besonders auch der, in diesen Gegenden, noch viel bedeutende Giska geschlagen hatte; schien die Stadt Eperies in ihrer Treue gegen den König Matthias auch etwas zu ermatten, und wankend zu werden; so daß es dieser König für nöthig erachtete, dieselbe durch ein nachdrückliches, eigentlich an die ihm mit aller Treue ergebene Stadt Kaschau erlassenes, aber zugleich auf die Stadt Eperies sich mit beziehendes Schreiben, zu einem bessern Eifer; in der ihm angeordneten Pflicht und Ergebenheit, zu ermuntern, wovon das unten angeführte Document den Verweiss gletet*) Im Jahre 1567, ließ

Vielleicht kamen sie in Absicht auf diese Anzeigensweisen in keine so bedeutende Betrachtung.

*) Vide Kaprinay Diplom. Hung. P. II. p. 367. ad annum 1459 docum. LX. In es unter andern heißt: „Postremo intelleximus, quod fideles nostri cives de Eperyes prorsus tepidi essent in dando auxilio pro communi bono, nec agerent exemplo aliarum civitatum, que nobis summa constantia fideles esse vident; rogamus igitur Fidelitatem vestram, quatenus eos ad hoc tenendum, & servandum inducere debeatis, quod se nobis semet jure jurando servaturos adstrinxerunt, veliatque effectu comprobare fidelitatem suam, quam nobis verbis servandam promiserunt, ut nos quoque ea ipsis facere inducamur, que republice,

dieser König, wie den übrigen königlich-freien Städten, also auch besonders der Stadt Eperies durch ein an sie gerichtetes Reskript die Anzeige thun: daß, nach geschעהener völliger Aufhebung des damaligen Dreyßigste-Wesens, mit Genehmhaltung der Landesstände, eine ganz neue Art des königlichen Zolles, durch das Land einzuführen bellebet, und zu dessen Generaladministrator, ein gewisser Johann Ernst ernannt worden, der daher dieser Stadt zur gebührenden Aufnahme empfohlen wird***).

II.

Vermischte Nachrichten.

Von der Zigeaner Geschicklichkeit in Kriegsdiensten.

Ein gesunder starker Leib und ein menschlicher Körper, der in allen seinen Bewegungen schnell und hurtig ist, zugleich aber so abgehärtet, daß er dem Hunger, Hitze, Frost, und

ipforum conducere arbitrabimur. Datum Bude sabbato proximo post festum beati Andree Apostoli (sive d. 1. Decembr.

*** Collect. Sz. Tom. 1. num. 156. Dies ist Johann Ernst, wie der Name anzeigt, ein Deutscher von Östher hatte vielleicht die neue Einrichtung des königl. Zolls beantwortet, und in Ansehung seiner dabei bewiesenen Einsicht, und gefundenen Approbation, dieses Amt zur Belohnung erhalten. Der mit dem Säbel zur damaligen Zeit stets beschäftigte Ungar, hatte zu solchen Beschäftigungen wenig Neigung und Lust.

mint az istentiszteleten tanúsított elmélyültségükben és jámborságukban messze felülmúlják. Ily biztató a kezdet, s ily korán láthatók az intézkedések gyümölcsei. Ha tehát e gyermekek nevelése az eddigi szorgalommal és rendben folytatódik, vajon nem remélhetjük-e a legnagyobb valószínűséggel és a legmegalapozottabban, hogy e fajból is apránként olyan embereket sikerül faragni, akik a világnak, a közügyeknek és a tudományoknak is hasznára válhatnak? Csupán akkor válik majd napnál világosabban láthatóvá és teljes bizonyossággal kimondhatóvá, vajon természeténél fogva leginkább melyik tudományhoz van tehetsége és különös hajlama e népnek.

Egyébiránt azonban e nép jelenlegi állapotában és életmódja mellett, állítólagos tudományukként, amelyben ők a szakértők, hamisan és tévesen az úgynevezett jövendőmondást és a varázslást szokták emlegetni, amely körül némelyek nagy hűhót csapnak. Ám mint azt már korábban, az előző évfolyam 51., illetve következő számaiban külön tárgyaltuk és bizonyítottuk, mindebben teljes mértékben járatlanok és fikarcnyit sem szakértők: semmi egyébben nem áll egész jós- és varázstevékenységük, mint pusztán szélhámosságban és szemfényvesztésben, mindez tehát inkább érdemli a szégyenletes csalás, mint a tudás vagy tudomány nevet.

A cigányok katonai képességeiről

Az egészséges, erős test és az olyan emberi szervezet, amely minden mozdulatában sebes és gyors, ugyanakkor olyan edzett, hogy az éhségnek, hőségnek, fagynak és minden megpróbáltatásnak ellent áll, kétségtelenül a legalkalmasabb és a legmegfelelőbb a katonai szolgálatra. Márpedig a

allem Ungemach Trotz bietet, muß zu Kriegsdiensten ohnstreutig der allertauglichste und beste seyn. Und so eben ist der Körper des Zigeuners Beschaffenheit. Nur seine niederträchtige Denkungsart, und seine üble Gewohnheiten, müssen ihm abgebracht werden, wenn er mit Nutzen und Vortheil im Kriege gebraucht werden soll. Denn was kann man sich von einem Kriegsmann versprechen, bey dem Ehre und Schande eines und eben dasselbe ist? der ohne Muth und Herzhaftigkeit, von keiner Treue weiß; sondern bey dem geringsten Schein, einer Gefahr, alles aufgibt, und halb versagt, von Furcht und Schrecken übernommen, auf weiter nichts, als auf die Flucht denket? der zum Betrug, Müßiggang, Lügen und Faulheit angewöhnet, in allen seinen Handlungen, Thorheit und Leichtsinne offenbaret? Ein Kriegsmann von dieser Beschaffenheit, mit dem allerbesten und zu Kriegsdiensten tauglichsten Körper begabet, kann zu nichts weiter, als etwa zum plündern im Kriege gebraucht werden, nicht aber auf einem wichtigen Posten die Wache zu halten, in Schlachtordnung zu stehen, oder zu andern wichtigen Diensten und Unternehmungen. So lange also der Zigeuner seinen eigenthümlichen Charakter behält, taugt er zum Soldaten wenig oder nichts, obgleich an der Gestalt und Beschaffenheit seines Körpers nicht das mindeste anzusetzen wäre. Wird ihm aber durch Zucht und gute Anleitung, dieser Charakter benommen, und an die Stelle seiner ruhmlosen

und niederträchtigen Eigenschaften, Liebe zur Wahrheit, rechte Ehrbegierde, Gehorsam, Treue und Fleiß in Ausübung seiner Pflicht, eingefloßet: so kann aus ihm der beste und brauchbareste Kriegsmann gezogen werden. Es ist dieses nicht als eine bloße Muthmaßung, sondern als eine Sache anzusehen, die sich bereits in den Diensten unserer allergnädigsten Monarchie, durch deutliche Proben bestätigt hat. Nur muß der Zigeuner aus seinem Element herausgerissen werden, und mit seiner Nation in keiner Verbindung stehen; wenn er anders gebildet werden soll; sonst liebet er ungehefert, und begehret auch, als Soldat, lauter Ausschweifungen und Thorheiten, so lange er mit seines Gleichen in einer Gesellschaft Kriegsdienste thun soll.

In den Zepolyischen Unruhen, waren die Zigeuner oft mit vernichtet, und legten bey dieser Gelegenheit manche Proben von ihrer zigeunerischen Kriegskunst ab. Im Jahre 1557, sahe sich Franz v. Pereny, wegen Mangel erforderlicher Kriegsvölker genöthiget, die äußeren Scharzen des damals noch festen Schlosses Nagy-Ida*), denen aus der ganzen umlie-

*) Nagy-Ida, liegt im Abaujbarer Comitatz, und hat gegenwärtig ein Schloss, das der hochgräflich Schwäbischen Familie gehört, ugleich aber auch wegen des großen Jüdischen Concilli, welches hier 1650, gehalten wurde, merkwürdig ist. E. davon das II. Stück des Vten Jahrg. S. 12. u. f.

cigány teste éppen ilyen. Csupán alantas gondolkodásmódjától és rossz szokásaitól kell megszabadítani, ha haszonnal és eredménnyel akarják katonai szolgálatra fogni. Hiszen ugyan mivel kecsegtethető egy katona, aki számára a becsület és a szégyen egyre megy? Akiben nincs bátorság, vakmerőség, aki mit sem tud a hűségéről, hanem a veszély legcsekélyebb jelére mindent felad és félelemtől s rémülettől félholtan semmi egyébire nem tud gondolni, csak a menekülésre? Aki hozzá van szokva a csaláshoz, semmittevéshez, hazudozáshoz és tunyasághoz, aki minden cselekedetében hebehurgya és könnyelmű? Az a katona, aki ilyen jellemű, még ha a hadi szolgálatra legjobb s legalkalmasabb testtel van is megáldva, háború alkalmával legföljebb fosztogatásra jó, arra azonban nem, hogy fontos posztot őrten álljon, kitartson a csatasorban vagy egyéb fontos szolgálatot, feladatot lásson el. Ameddig tehát a cigány megtartja eredeti jellemét, alig vagy egyáltalán nem alkalmas katonai szolgálatra, jóllehet testének formája és felépítése ezt a legkevésbé sem gátolná. Ha azonban eredendő jellemétől sikerül fegyellemmel és helyes irányítással megszabadítani és szégyenteljes, alantas tulajdonságai helyébe igazságszeretetet, kellő becsületérzés, engedelmesség, hűség és kötelességteljesítésre való igyekezet lép, a legjobb és leghasználhatóbb harcos válhat belőle. Ez nem csupán feltételezés, hanem olyan tény, amelyre már Legfelségesebb Uralkodónk szolgálatában számtalan egyértelmű bizonyíték akadt. A cigányt csupán ki kell ragadni közegéből, teljesen el kell szigetelni nemzetétől, ha másra akarjuk nevelni. Egyébként ugyanis marad, amilyen volt és katonaként is csupa kihágást és ostobaságot követ majd el, amíg az övével egy társaságban kell szolgálatát teljesítenie.

A Zápolya-féle zavargások idején gyakran alkalmaztak cigányokat is zsoldosként, és ez alkalommal cigány hadtudományuknak némely bizonyítékát is adták. 1557-ben, Perényi Ferenc elegendő hadinép híján arra kényszerült, hogy az akkor még szilárdan álló Nagy-Ida¹¹² várának külső

¹¹² Nagy-Ida Aba-Újvár megyében fekszik és ma is vár áll rajta, amely a gróf Csáky család tulajdonában van és amely a nagy, 1650-es zsidó szinódusról is nevezetes. Lásd erről az V. évfolyam II. darabját, a 12. és a következő oldalakon.

genden Gegend zusammengerastet Zigeunern, um die geringe Anzahl der regulirten Soldaten, die noch vorrätig war, zur Vertheidigung der inneren Vestung anwenden zu können, aufzutragen. Páenyi bewaffnete seine neu angeworbene Hülfsvölker, versah dieselben mit Pulver und Blei, und wies ihnen den Ort an, dessen Vertheidigung sie nun übernehmen sollten. Ohnfehlbar wird auch ein kurzer Unterricht, wie sie sich hiebey zu verhalten hätten, nebst einer Ermahnung zur Tapferkeit und Standhaftigkeit vorhergegangen seyn. Alles war nun richtig und in Ordnung gebracht: die Zigeuner warfen sich willig in die Verschanzungen; weil sie eben daselbst vor dem Feind dachten sicher zu seyn, die kaiserlichen Truppen hingegen naherten sich der Vestung, machten zur Belagerung und Einnahme derselben, nicht allein alle Anstalten, sondern thaten einen wirklichen Angriff. Ihre in denen Schanzen verborgene Gegner aber, hielten sich in der ersten Hitze so tapfer, und gaben plötzlich auf die Belagerer ein so heftiges Feuer, daß diese sich nichts weniger, als einen Schwarm von Zigeunern dabey vorstellen konnten, und zum Weichen genöthiget wurden. Kaum aber ruhten die Belagerer von der Stelle, krochen die Zigeuner schon stolz und voller Freuden über den Sieg, aus ihren Verschanzungen heraus, und schryen jenen mit vollem Halse nach: Geht ins Halsbrechen! und danket Gott, daß wie weder Pulver noch Blei mehr haben, sonst wäre gewiß nicht

ein einziger unter euch allen, von dieser Stelle gekommen, dieser Ort hätte euer aller Grab seyn müssen.

Als die abweichenden Belagerer diese Worte hörten, und diesen aus ihren Löchern so trotzig hervorfliehenden Zigeunerschwarm erblickten, machten sie augenblicklich Halte, wandten sich um, und jagten dieses Gefinde, mit dem Säbel in der Faust, in seine Verschanzungen zurück, griffen sie daselbst an, und machten dieses ganze schwarze Heer, welches mehr denn tausend Menschen ausmachte, in einigen Minuten völlig nieder. Und auf solche Art verscherten sie, durch eine unbefonnene Ueberleistung den Sieg, den sie bereits in Händen gehabt haben, und zogen sich selbst eine solche Niederlage zu, daran sie sich bis auf den heutigen Tag, nicht ohne Verdruß und Schrecken erinnern können*.)

Wir finden aber auffer dem noch mehrere Nachrichten, als Beweiskrümmer, daß dieses Volk in den damaligen Verwirrungen von Seiten des Johann Sapolya und seines Anhanges, zu Ausführung verschiedener Unternehmungen angewandt und gebraucht wurde. Konrad Spervogel berichtet in seinem Tagebuch **) daß

*) Diese Begebenheit beschreibet Lud. Turcius umständlich, in seiner Hungaria suis cum Regibus pag. 265, und 266.

**) Conradi Spervogel, Diarium ad A. 1534, in Mipto originali p. 300. Dominica

sáncait, avégett, hogy a rendelkezésére álló csekély számú a reguláris katonaságot a belső erőd védelmére rendelhesse, az egész környékről összehozott cigányokra bízta. Perényi felfegyverezte frissen toborzott hadinépét, ellátta őket puskaporral és ólommal, majd megmutatta nekik a helyet, amelynek védelmét át kellett venniök. Kétség kívül rövid utasítást is adott nekik, hogyan vethetik meg a lábukat a sáncon, majd bátorságra és kitartásra buzdította őket. Mindent elrendezett és megszervezett tehát, a cigányok pedig lelkesen vették be magukat a sáncre, mert azt remélték, hogy ott majd biztonságban lesznek az ellenségtől. A császári csapatok közben már közeledtek is az erődhöz, felkészültek az ostromra és a vár bevételére, sőt nem csak az előkészületeket tették meg, hanem valóban támadást is indítottak. A sáncok mögött rejtőzők azonban első lelkesedésükben igen fölbátorodtak és az ostromlókra olyan tüzet zúdítottak, hogy azok azt hitték, legalábbis egész hadsereg cigány rejtezik odabent, így jobban látták visszavonulni. Mihelyt azonban az ostromlók meghátráltak, a cigányok nagybüszkén és győzelemittasan előbújtak fedezékeikből, és teli torokból azt üvöltötték a menekülő ellen felé: „Szedjétek a lábatok a nyakatok közé, és köszönjétek meg Istennek, hogy már mind kifogytunk a puskaporból és ólomból, különben egy se menekült volna élve innét és ez a hely lett volna mindannyiótok sírja!”

Mikor a visszavonuló ostromlók meghallották e szavakat és megláták a lörései mögül kevélyen előugráló cigánysereget, egy szempillantás alatt megálltak, megfordultak és szablyával-ököllel üzték vissza sáncai mögé e gyülevész hadat, majd még azon helyt meg is támadták őket és az egész, több mint ezer embert számláló fekete sereget pár perc alatt teljesen szétszórták. Így tapsolták el a cigányok meggondolatlan sietségükkel a győzelmet, amely már-már a kezükben volt, és olyan vereségbe szaladtak belé, amelyre mind a mai napig csak bosszúsággal és méreggel gondolhatnak.¹¹³

¹¹³ Ezt az eseményt részletesen leírta Turóczi Lajos *Magyarország és királyai* című munkájának 265–266. oldalain.

der Leutschauerische Hauptmann Escher-
naho im Jahre 1534, am Sonntag vor
Philippi Jacobi, nach Neudorf (oder
Izlo *), wo sich die Zigeuner lagerten,
einige Ketten beordert hatte, welche 4
alte Zigeuner, nebst etlichen Knaben
gefangen, und nach Leutschau geführt

haben: indeme die übrigen ihre Stcher-
heit durch die Flucht nach den Wäl-
dern und im Wasser suchten. *)

Die vier ersteren wurden gefoltert
und bekantet, daß ihrer hundert,
in der Mittagszeit, von Johann Sas-
polya ausgeschiedt worden wären,
damit sie die oberländischen Städte,
nämlich Raichau, Leutschau, Barot etc,
Eperies, und Zeben anzünden, und
in die Asche legen möchten. Nicht
miuder bekantet sie auch, wie einige
von ihnen, am abgewichenen Sams-
tag, nach Leutschau gekommen, als
Schafhirten verkleidet, Wolle selb ge-
tragen, und an einigen Orten in der
Stadt Feuer untergelegt hätten.
Allein es hat das Ansehen (fähret der
Verfasser fort) daß man dieses Ge-
ständnis bloß durch die Doctur von
ihnen erzungen: denn als man sie
durch alle Gassen der Stadt herumge-
fähret, wußten sie den Ort, wo laut
ihrer vorigen Aussage, Feuer unter-
gelegt worden seyn sollte, nicht an-
zuzeigen.

ante Philippi & Jacobi Dominus de Cser-
naho (Capitaneus Leutschoviensis) misit
aliquos equites ad novam villam (Neudorf)
ubi jacuerunt pagani qui nominatur die
Ziganen) & ibi ceperunt 4 senes & ali-
quot pueros, quos duxerunt Leutschoviam,
reliqui autem fugerunt ad syl-
vas & aquas. Item illi 4, tracti ad ques-
tionem confessi sunt, quod sint missi a
Joanne Szpolya 100 ipsorum in medio
sejuni (scilicet Quadragesimæ) accepta pec-
unia ab eo, ut velint civitates superio-
res, videlicet Caschoviam, Leutschoviam,
Bartfam, Aperies (Eperies) Cibinium,
incinerare, & redigere in favillas. Ite n
confessi sunt, quomodo die Sabbati
precedenti aliqui ex eis induti more Va-
lachorum (Opilionum) fuerint Leutschoviam
videntes vellera. Et quomodo in
quibusdam locis imposuissent ignem.
Sed videtur, quod talia sint facti propter
maxima tormenta, nam ducti de platea
in plateam non poterunt ostendere locum.

*) Izlo eine der an Pohlen verkehrt gewesen
XIII. nam meho aber XVI. kaiser. konigl.
Kronstädte in Zins, obng seyn eine Stunde von
der konigl. freyen Stadt Leutschau entlegen.

*) Es stehet in dieser Gegend der Fluss Hor-
nad, oder die Kanoeit: in welcher die fluch-
tigen Zigeuner sich verbergen haben mögen.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen priv. Zeitungscomtoir, in der
Singerstrasse Nro. 931.

Ezen kívül is számos adatot és bizonyítékot találtunk azonban arra, hogy e népet az akkori zavaros időkben Zápolya János és hivei oldalán, különféle vállalkozások végbevitelére alkalmazták és használták. Konrad Spervogel írja naplójában,¹¹⁴ hogy a löcsei kapitány, Csernaho 1534-ben a Fülöp és Jakab ünnepe előtti vasárnapon Újfaluba (vagy Iglóba¹¹⁵), ahol cigányok táboroztak, néhány lovasat küldött, akik négy öreg cigányt és néhány fiút elfogtak, majd Löcsére hurcolták őket, miközben a többiek az erdőbe és a vízbe¹¹⁶ menekülve kerestek menedéket.

A négy előbbi megkínózták, Ők ennek hatására beismerték: százukat a Húsvéti Ünnepek közepe táján Zápolya János felbérelte, hogy a felvidéki városokat, Kassát, Löcsét, Bárfát, Eperjest és Kis-Szebent gyújtsák föl és égessék hamuvá. Azt is beismerték, hogy egyikük az előző szombaton birkapásztornak öltözve és gyapjút árusítva bement Löcsére és a város némely helyén tüzet gyújtott. Csakhogy valószínű – mondja a szerző maga –, hogy ezt a vallomást csupán kínzással csikarták ki belőlük, hiszen hiába vezették őket végig a város minden utcáján, azokat a helyeket, ahol állításuk szerint tüzet gyújtottak volna, képtelenek voltak megmutatni.

¹¹⁴ Conradus Spervogel: Diarium ad annum 1534. Eredeti kézirat, 300. oldal. „A Fülöp és Jakab ünnepe előtti vasárnapon Csernaho ura, a löcsei kapitány néhány lovasat kiküldött Újfaluba (Neudorf), ahol olyan pogányok táboroztak, akiket *Ziganennek* neveznek. A lovasok iott elfogtak 4 öreget és néhány gyereket, akiket Löcsére hajtottak, a többiek azonban az erdőbe és a mocsárba menekültek. Miután ezt a négyet vallatóra fogták, beismerték, hogy Zápolya János küldte ide százukat a böjt vagyis Húsvét közepén, s pénzt is fizetett nekik, hogy égessék föl és perzseljék hamuvá a felvidéki városokat, vagyis Kassát, Löcsét, Bárfát és Eperjest, valamint Kis-Szebent. Azt is vallották továbbá, hogyan mentek néhányan közülük előző szombaton oláh (pásztor) ruhába öltözve Löcsére, gyapjat árulva és hogyan gyújtottak ott, bizonyos helyeken tüzet. Ám kiderült, hogy csak a retentő kínzás hatására vallottak ilyesmit, mert mikor az utcára vitték őket, képtelenek voltak megmutatni a tüzgyújtás helyét.”

¹¹⁵ Igló egyike a Lengyelországnak zálogba adott 13, olykor pedig 16 császári, királyi koronavárosnak Szepes vármegyében, amely nagyjából egyórányira fekszik Lőcse szabad királyi városától.

¹¹⁶ Errefelé folyik a Hernád folyó, de a Kundert is lehetett az a víz, amelybe a menekülő cigányok rejtőzhettek.

nige behaupten) erklärt worden, ward vom 27. Sept. des 1517 Jahres wirklich herausdatirt, und der Besitz des Schlosses Schaarosch und des dazugehörigen Dominii, des im Jahre 1516 erfolgten Todes, des Königs Wladislaus unerachtet, von ihm übernommen. Er ward wegen der Minderjährigkeit des Königs Ladwigs zugleich zum Subernator des Reichs ernannt, und die übrige Erfüllung des so freygebigen Antrags des Königs Wladislaus wäre ohnstreitig im Ganzen für sich gegangen, wenn sich der Tod nicht noch zu rechter Zeit, bey dem so außerordentlich glücklichen und beynah bis zu dem Reichthum und Ansehen eines Königes gestiegenen Pereny, den 1ten Febr. des Jahres 1519, eben bey seinem Aufenthalt in der königl. Residenzstadt Ofen angemeldet, und ihn sowohl zur Beruhigung des Kaiserl. und königl. Hofes, als auch besonders zum guten Glücke, der, sonst keinem angenehmen Schicksal nahe gewesenen Stadt Epertes, in das Reich der Todten hinüber geführt hätte *)

(Die Fortsetzung folgt.)

*) Man sehe hierüber nach, des III Jahrganges dieser Anzeigen XLVI Stück p. 364, wo hiebon eine schöne Nachricht vorkommt; und vergleiche damit, das Werk: Palatini Regni Hung. wo von diesem Emerico Perenio Palatino N. LXXXIX. p. 118. & seqq. auch ausführlich gehandelt wird; doch mit einiger chronologischer Unrichtigkeit, die durch jene gründliche Nachricht vollkommen gehoben und verbessert ist. Auch P. Wagneri Analec. Scrupus. Tom. seu P. II. p. 134 & 137.

III.

Vermischte Nachrichten.

Von der Zigeuner Geschichte in Kriegsdiensten.

Zween dieser Zigeuner wurden von dem Herrn von Tschernabo*) zum Spieß verurtheilet, und an Donnerstag ist dieses Urtheil an ihnen wirklich vollzogen worden. Sie haben auch bekannt, daß sie verschiedene Mordthaten begangen, und daß sie vom Johann Sapolya Briefe an die XIII Städte gehabt hätten, kraft deren sie von niemanden gehindert werden; sondern vielmehr, in diesem Be-

*) Item duo ex eis sunt per Dominum de Tschernabo cuspidibus adjudicati & Feria IVta tracti ad cuspides. Item confessi sunt, quod plura homicidia fecerint. Item quod habuerint litteras a Joanne Zapolya ad XIII civitates, ne eos impedire velint, sed eos in finibus ipsorum defendere (descendere) & jacere permittere quamdiu voluerint. Item unus eorum in via, qua itur ad Kesmark alter in via, qua itur ad novam villam tractus est in cuspidem. Item Feria Vta duo tracti sunt ad cuspides, unus in via, qua itur ad Kirchdorf, alter in via, qua itur ad Donnerstmark. Item nota, quod omnia, quae prius facti sunt, in agone negaverunt. Quare dubium est, si bene iudicatum sit an non. De hoc reddat rationem Dominus de Tschernabo: nam Dominus Leuschovienses cum his inficis peccatoribus nihil omnino agere habebant. Item ducti sunt ad martirium cum equitibus & peditibus, cum tympanis & fistulis. — conf. selecta ex chronicis Leibitzerianis ad annum eundem in Annalectis Scrupusii Caroli Wagner. Part. II. pag. 52.

Kettőt e cigányok közül Csernahó ura karóba húzásra ítelt, és következő csütörtökön ténylegesen végre is hajtották rajtuk az ítéletet.¹¹⁷ Azt is beismerték, hogy gyilkosságok sorát követték el, és hogy Zápolya Jánostól leveleket hoztak a tizenhárom városnak, amelynek értelmében senkinek nem szabad őket akadályoznia, hanem megbízásuk végett teljes felhatalmazásuk van bárhol letelepedni, táborozni és addig az adott helyen tartózkodni, ameddig csak akarnak. Végül egyiküket a Késmárkra vezető úton, a másikat pedig az Újfaluba vezető úton húzták karóba. A másik kettőt pedig pénteken húzták karóba, az egyiket a Kirchdorfbba¹¹⁸ vezető, a másikat meg Donnerstmarktba¹¹⁹ vezető úton. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mindazt, amit korábban vallottak, végül visszavonták. Ezért erősen kétséges, igazságos volt-e az ítélet avagy sem. Erre csak Csernahó ura tudna választ adni, mivel a lócseiek egyáltalán nem érintkezettek e nyomorult bűnösökkel. Gyalogosok és lovasok dob- és trombitaszóval kísérték a vértanúkat a halálba.” – Eddig tart Konrad Spervogel beszámolója.

¹¹⁷ Vö. Válogatás a Leibitzi-krónikákból ugyanahhoz az évhez. Carolus Wagner: Annales Scepusii. c. munkájában. II. rész, 52. oldal.

¹¹⁸ Kirchdrauf: Szepesváralja [a ford.].

¹¹⁹ Donnerstmarkt: Monora [a ford.].

ginnen, die böllige Erlaubniß haben
 „ sollten, sich niederzulassen, zu lagern,
 „ und sich so lange dafelbst aufzuhalten,
 „ als es ihnen gefällig seyn würde.
 „ Endlich ist einer aus ihrer Anzahl, auf
 „ der Straße nach Räßmarkt, und der
 „ andere an der Straße nach Heudorf
 „ auf den Spieß gezogen worden. Eben
 „ so sind Zwey derselben am Freytag,
 „ einer am Wege, wo man nach Kirch-
 „ dorf, und der andere am Wege, wo
 „ man nach Donnerstmarkt gehet, ge-
 „ spießet worden. Man muß aber hier
 „ dieses bemerken, daß sie alles das,
 „ welches sie ehemals bekant, am Ende
 „ gelängnet. Und ist daher zweifelhaft,
 „ ob man recht geurtheilet habe oder
 „ nicht. Dieses mag nun der Herr von
 „ Eschernabo beantworten, nachdem
 „ die Leutschauer mit diesen armen Ein-
 „ dern nichts zu schaffen hatten. Sie
 „ wurden durch Reiter und Fußgänger
 „ mit Trommeln und Pfeiffen zur Mar-
 „ ter und zum Tode geführt. „ Sowell
 „ gehet die Nachricht des Konrad
 „ „ Spervogels.

„ Hiemit stimmt nun ziemlich über-
 „ ein, was Scangeramus oder Johann
 „ Brechenzweig, in seinem sogenannten
 „ Harenthausen aufgezeichnet hat, dessen
 „ eigene Worte also lauten. „ 1534,
 „ „ fieng man bey Weinbors 4 Zygan,
 „ „ die andern entlesen, die bekantten
 „ „ in der Fortur, wie sie von Johann
 „ „ Sapolya Geld empfangen haben,
 „ „ Leutschaus und andere Städte in
 „ „ Brand zu stecken, sie sind gespiest
 „ „ worden.

„ 1534, fieng man einen, der in
 „ „ der Söll ein Roß auf dem Pfarrhof

„ gestohlen hat, und hat Feuer auch
 „ „ anlegen sollen, wie man ihn henken
 „ „ sollte, ist er dem Henker meisterlich
 „ „ entgangen. 1534 den 2ten Junii
 „ „ bracht man den Vogel, der in der
 „ „ Söll entgangen, mit andern fünf,
 „ „ sind gemartert worden, und den
 „ „ dritten Tag gehenkt.

„ Auswärtige Schriftsteller haben es
 „ angemerkt, wozu sich die Zigeuner
 „ auch in denen Thölesschen Uruben,
 „ um das Jahre 1676, mißbrauchen
 „ stehen. Orselius *) schreibt von ih-
 „ nen folgendes: zu Padock (Patak) in
 „ „ Oberungarn, ist aus Unachtsamkeit
 „ „ der Zigeuner, eine Feuersbrunst ent-
 „ „ standen, und nicht allein, das an
 „ „ der Festung liegende Städtel, son-
 „ „ dern auch der schöne Bruderhof, in
 „ „ die Asche geleyet worden; worüber
 „ 7 Zigeuner ertappet, darunter ein
 „ „ französischer Ingenieur, Namens
 „ „ Pierre Durois (Petrus), welcher
 „ „ indeß 9 Jahr mit ihnen herumge-
 „ „ zogen, einverhaftet worden, dieser
 „ „ hat alle Hauptfestungen, durch das
 „ „ röm. Reich, und alle kaiserl. Erb-
 „ „ länder, auf das kürzeste, und wo
 „ „ ein und anderer Ort am schwächsten
 „ „ stutret, im Abriß bey sich gehabt.
 „ Mit dieser Nachricht, stimmt nun
 „ vollkommen überein, welches wir in
 „ des Andreas Stübels Hungaria, oder
 „ neuen vollständigen Beschreibung des
 „ ganzen Königreichs Ungarn S. 748,

*) Vid. Ortelii Redivivi & continuati.
 „ Wunderbarer Adlersschwung. S. 217. ad
 „ ann. 1776.

Mindezzel meglehetősen egyezik, amit Frangeramus vagy Johann Brechenzweig úgynevezett *Haterhaufen*jében¹²⁰ jegyzett föl, akinek szavai pontosan így hangzanak: „1534-ben elfogtak Neindorfban négy cigányt (a többiek elmenekültek), akik kivallatás hatására bevallották, hogy Zápolya Jánostól pénzt kaptak azért, hogy Löcsét és más városokat felgyújtssanak – karóba húzták őket.” „1534-ben elfogtak egy cigányt, aki Fölkben a paplakból ellopott egy lovat és gyújtogatni is akart, de mikor fel akarták akasztani, ügyesen meglógott a hóhér elől. 1534. június 2-án elkapták a jómadarat, aki Fölkből megszökött, öt másikkal együtt megkínózták és harmadnapon felakasztották őket.”

Külföldi szerzők jegyezték föl, hogy a Thököly-féle lázadásban is, 1676-ban mire adták fejüket a cigányok. Ortélius írja róluk a következőket:¹²¹ „Patakon, Felső-Magyarországon a cigányok figyelmetlensége miatt tűzvész támadt, és nem csak az erőd melletti városka, hanem a gyönyörű kolostor is hamuvá égett. Ezért a cigányokat elfogták, köztük egy francia mérnököt is, Pierre Durois nevezetűt, aki kilenc esztendeje velük kóborolt, és bebörtönözték őket. Durois-nál megtalálták a Római Birodalom és valamennyi császári örökös tartomány összes erődjének a vázlatát és rövid leírását, annak jelölésével, hogy melyik hely hol a leggyöngébb.”

Evvel az adattal teljesen egybe vág az, amit Andreas Stübel *Hungária, avagy az egész Magyar Királyság új és teljes leírása* című munkájának 748. oldalán olvashatunk, és amely a következőképpen szól: „Jüni-

¹²⁰ Haterhaufen. Az általa összeállított lócsei adattár neve: a *Hater* egy korabeli húsétel neve (*hatereau*), vagyis a szó kb. „finomságostálát” jelenthetett, de lehet, hogy mindez hülyeség [a ford.].

¹²¹ Lásd Ortélius *redivivus et continuatus. Wunderbarer Adlerschwung*. 317. oldal az 1676-os évhez.

finden, und also lautet: „Anno 1676,
 „ haben im Junito die Zigeuner dieses
 „ Städtlein, sammt der Kirche in
 „ Brand gesteckt. Unter diesen Zi-
 „ geunern, hat sich ein französischer
 „ Ingenteur, Pierre Duroid befunden,
 „ so ins 9te Jahr bey ihnen gewesen,
 „ und große Wechsel aus Frankreich
 „ gezogen. Derselbe wurde von den
 „ Kaiserlichen gefangen, und man
 „ fand bey ihm fast aller Oberungar-
 „ rischer, und Reichsstädte Abriß.

Aus dem allen, ist deutlich genug
 zu sehen, zu welchen Unternehmungen
 die Zigeuner bey innerlichen Unruhen
 und Kriegen gebraucht wurden, näm-
 lich zum brennen, rauben, und allers-
 hand Verwüstungen anzurichten. Und
 wollen sie eben dazu sehr bereitwillig
 und geschickt sind; so werden sie auch
 bey denen Türken unter die Seinen,
 Serdenjesti und Nephers genommen,
 welches ein Zusammengerastetes Gesin-
 del ist, von Türken, Christen, Ar-
 nauten, Zigeunern, und anderm lies-
 derlichen Volke, die wenig im Lager;
 sondern meist auf Streysereyen sich
 befinden**)

Es mangelt aber auch nicht an
 Nachrichten***), daß man sie wegen
 Verrätherey, von jeher in Verdacht
 gezogen; daß sie sich als Spionen und
 heimliche Briefträger haben brauchen
 lassen; und daß sie die Anschläge, und
 das Vorhaben der Christen, bey de-
 nen Türken verrathen haben, wenn
 jene mit diesen in Krieg verwickelt
 waren. Man liest in des Erasmus
 Annal. Srev. daß die Zigeuner in dem
 Herzogthum Württemberg deswegen
 nicht geduldet werden, weil sie sich
 oftmals unterwunden haben, den Her-
 zog von Württemberg Eberharden an
 den Sultan in Egypten zu verrathen.
 Und als die Stadt Bistritz in Sieben-
 bürgen, im Jahre 1602, von dem
 kaiserlichen Feldherrn Grafen Basta
 belagert wurde, brachte ein Zigeuner
 während der Belagerung einen Brief
 an die Belagerten heimlich in die
 Stadt*)

***) Aventin. Annal. Bojorum Lib. Sepr.
 p. 509. Experimento cognovi, eos pro-
 ditores atque exploratores esse.

*) S. das XXXI Stück V. Jahrgang dieser Blät-
 ter S. 247. von dem traurigen Schicksal der
 Stadt Bistritz im Jahre 1602.

***) S. hievon das XLIII Stück im IV Jahr-
 gang; S. 347.

(Die Fortsetzung wird folgen.)

In Wien
 zu haben in dem von Ghelenschen privil. Zeitungscomtoir, in der
 Singerstraße No. 931.

usban a cigányok ezt a városkát templomával együtt felgyújtották. E cigányok közt akadt egy francia mérnök is, Pierre Durois, aki kilenc éve élt köztük és nagy apanázst húzott Franciaországból. Ezt a franciát a császáriak elfogták, s megtalálták nála szinte mindegyik felső-magyarországi és birodalmi város vázlatát.”

Mindebből meglehetősen világosan látható, hogy miféle tevékenységre használták a cigányokat belső lázongások és háborúk alkalmával, vagyis hogy gyűjtogatásra, rablásra és mindenféle pusztítás végbevételére. S mivel éppen ilyesmit igen szívesen és hozzáértő módon végeznek, a törököknél is a *szejnák*, a *szerdenjesztik* és a *nepherek* közé szokták őket fogadni: Ezek törökökből, keresztényekből, albánokból, cigányokból és egyéb hitvány népekből toborzott szabadcsapatok, amelyek nem a táborban tartózkodnak, hanem inkább portyázni szeretnek.¹²²

Olyan adatokban¹²³ sincsen azonban hiány, amelyek szerint árulás miatt is régóta felelősségre vonják őket, és hogy kémekként vagy titkos üzenetvivőkként szolgáltak, illetve hogy a keresztények haditerveit és szándékait elárulták a törököknek, ha épp a keresztények és a törökök közt háború dúlt. Crusius *Szab évkönyveiben* olvashatjuk, hogy Württemberg hercegségben azért nem tűrték meg a cigányokat, mert gyakran vállalkoztak arra, hogy Eberhard württembergi herceget Egyiptomban [sic!] a szultánnak elárulják. Mikor pedig az erdélyi Besztercét 1602-ben Basta gróf császári tábornok ostromolta, az ostrom alatt egy cigány csempészett be egy levelet a védőknek titokban a városba.¹²⁴

¹²² Lásd erre vonatkozóan a IV. évfolyam 58. darabjának 343. oldalát.

¹²³ Aventinus: *Annales Boiorum*. Hetedik könyv, 509. oldal. „Tapasztalából tudom, hogy árulók és kémek.”

¹²⁴ Lásd e folyóirat V. évfolyamának 31. darabját, a 247. oldalon Beszterce város tragikus sorsáról 1602-ben.

der König sein Reich mit dem Leben verlor, war ein gerechtes Gerichte Gottes; indem er seinen leiblichen Vater Thomas erdroffeln ließ. Ueber diesen Fürsten, war der hungarische König Matthias Korvinus äusserst aufgebracht, indem er den Soltan Mahomet den zweyten, der in Königs-Heidern das Königreich Bosnien ausspähete, und zu ihm gebracht ward, nicht nur frey gelassen, sondern auch die Bosnier, die mit den manichäischen Irthümern, und der phocanischen Ketzerey angestickt waren, von der katholischen Kirche trennen, und von den Türken auf das grausamste mitshandeln ließ —

(Die Fortsetzung künft.)

IV.

Beschluß des Absatzes, von der Tugend der Geschicklichkeit in Kriegsdiensten.

So ist demnach der Abgeuner bey Kriegsdiensten beschaffen, wenn er bloß seinen natürlichen Trieb, und

Muhamed, den Kopf mit eigener Hand abgeschlagen habe. — Mit diesem Königreiche eroberten die Türken auch uns glückliche Schätze, und nach dem Berichte des Gobelirus, am Golde allein, mehr als zehnmal hundert tausend Dukaten. — Aus der Bosnischen Jugend, errichtete der Soltan, dreißig tausend Mann Fußvölker, von welchen die bekanneten Janitscharen ihren Ursprung haben.

denen von seiner Erziehung herrührenden Ausschweifungen überlassen wird: Würde er aber bey Zeiten zur Arbeitsamkeit, Ehrbegierde, Treue und Gehorsam gegen seine Vorgesetzte, angewöhnt und geleitet, so könnte aus ihm ein brauchbarer Kriegsmann, der sich sowohl zur Feldmusik, als zu andern nützlichen Diensten abrichten ließe, gezogen werden. Es bezeuget zwar, dieses Volk überhaupt nicht allzugroße Lust zum Soldatenstande, sie ergreifen diese Lebensart selten freywillig, wenn ihnen nicht etwa eine schöne Montirung zu einen Bewegungsgrund wird; weil sie des Müßiggangs, und einer ausgelassenen Freyheit einmal gewohnt sind, und sich von ihren Bekannten und Freunden allzu ungerne trennen. Eher wöken sie Hunger, Noth, Schmach, Verachtung und alles Elend ertragen, als sich von ihren Aunderwandten absondern, und unter anderer Befehlen und Aufsicht stehen, ohne, nach ihrem eigenen Gutdanken und Einbildung, handeln und leben zu dürfen. Wird aber diesem Eigensinn, ehe er noch tiefe Wurzeln gefasset hat, vorgebeuget, und das geerbte Vorurtheil, von ihrer eingebildeten freyen Lebensart, bey Zeiten ausgerottet; so ist es aus der Erfahrung, und aus verschiedenen Beyspielen erweislich, daß diese Nation auch in diesem Stück, nicht unverbesserlich sey.

In Wien

zu haben in dem von Ebelschen privoil. Zeitungscomtoir, in der Singerstrasse No. 931.

Vagyis a cigány akkor vállalkozik csak hadi szolgálatra, ha pusztán természetes ösztönére és neveltetésén alapuló féktelenségére hagyatkozhat közben. Ha azonban időben dolgosságra, tisztességre, hűségre és előjárói iránti engedelmességre szoktatnák és nevelnék, hasznos katona válhatnék belőle, aki mind katonazenére, mind egyéb hasznos tevékenységekre jól kitanítható. Sajnos azonban e nép általában véve nem mutat túlságos lelkesedést a katonaelet iránt, ritkán adja rá a fejét önként, legfőképpen, ha valamilyen szép uniformis nem indítja rá, hiszen tétlenséghez és féktelen szabadsághoz szokott és nem egykönnyen válik meg ismerőseitől és barátaitól sem. Inkább szenved éhséget, inséget, gyalázatot, megvetést és minden nyomorúságot, mintsem hogy rokonaitól megváljon és mások parancsait és felügyeletét kelljen eltűrnie, anélkül, hogy saját feje és elképzelése szerint élhetne és cselekedhetne. Ha azonban emez önzés kialakulását, mielőtt még mély gyökeret ereszthetne lelkében, idejekorán megelőznék és öröklött előítéletüket, amelyet állítólagos szabad életmódjukról alakítottak ki maguknak, időben kiirtanák belőlük, a tapasztalat és számos példa alapján egyaránt biztosra vehető, hogy e nemzet e vonásában sem bizonyulna javíthatatlannak.

Gewohnheit, nach den Gebräuchen der orientalischen Kirche lebte, war dennoch ein guter Katholik, und verehrte den S. Benedikt, als den Stifter dieses Ordens in den Abendländern, und als ein großes Licht in der Kirche Gottes, mit ausnehmender Andacht.

(Die Fortsetzung folgt.)

III.

Bermischte Nachrichten.

Von der Religion der Zigeuner.

Es haben die Zigeuner, weder in Ungarn, noch in Siebenbürgen, eine aparte Religion für sich; sondern richten sich hierinnen nach der Gewohnheit des Landes, und nach den Leuten, unter welchen sie wohnen und leben. Willen aber dieses Volk, in allen seinen Handlungen und in seiner ganzen Denkungsart, leichtsinnig und unbeständig ist, so lässet sich schon daraus urtheilen, wie viel man ihnen auch in diesem Stücke trauen darf. In Siebenbürgen haben sie sich ehe- dem größtentheils zu der griechischen Religion bekant *): heut zu Tage pflegen noch diejenigen, die ihren Aufenthalt auf sächsischem Gebiete ha-

ben, sich bey wallachischen Poppen trauen zu lassen, ihre Kinder zu taufen, und empfangen zugleich von ihnen einmal des Jahrs das H. Abendmahl; ausgenommen die Herrmannstädter Zigeuner, die den wallachischen Gottesdienst bereits verlassen, und sich mit der katholischen Kirche vereinigt haben, die auch, weil ihre Anzahl daselbst groß ist, ihren eigenen Unterpoppen für sich halten. Unter den Ungarn und Zeklern, halten sie sich theils zu der reformirten, theils zu der römisch-katholischen Kirche. Nach Ungarn brachten sie ohnfehlbar ebenfalls die griechische Religion mit sich **); nun aber sind sie meist entweder katholisch, oder halten sich zu einem oder dem andern Theil von deren Protestanten.

Das ist das äußerliche ihrer Religion; was aber das innerliche betrifft, so mangelt es sowohl an Wissenschaft und Erkenntniß davon, als auch am rechten Gefühl und Empfindung göttlicher Lehren und Vorschriften. Sie sind meistentheils, weder einer, noch der andern Religion, von Herzen zugehan; sondern, wie Tollius von ihnen zu seiner Zeit geurtheilet hat, indem er sagt ***): „daß sie dem Scheine

*) S. davon unsere Beschreibung in dem XXIX. St. des V. Jahrg. S. 211.

**) Iac. Tollius in Ep. Itinerar. Ep. V. p. 20. Religionem prae se ferunt Graecam, cum sub Christianorum sunt dominio. Pagani alias, sive, ut vulgo dici solet, Religionis nullius: neque enim

*) Toppelt. Orig. Cap. VI. pag. 55. Apud nos Christianos se esse iactant, sequunturque Graecorum fere religionem.

A cigányok vallásáról

A cigányoknak sem Magyarországon, sem pedig Erdélyben különálló vallásuk nincs, errefelé az ország szokását követik, illetve azokét a népeket, akik közt laknak és élnek. Mivel azonban e nép minden cselekedetében és egész gondolkodásmódjában felszínes és állhatatlan, könnyen elgondolható, e tekintetben is mennyire bízhatunk bennük. Erdélyben korábban nagyrészt a görögkeleti vallásban éltek,¹²⁵ sőt manapság is azok, akik szász területeken tartózkodnak, oláh pópákra bizzák gyermekeik megkeresztelését és évente egyszer tőlük veszik az Úrvacsorát, a nagyszebeni cigányokat kivéve, akik már korábban felhagytak az oláh szertartással és a katolikus egyházhoz csatlakoztak, de még nekik is – mivel számuk arafelé igen nagy – saját al-pópáik vannak. A magyarok és a székelyek közt részben a református, részben a római katolikus vallást követik. Magyarországra eredetileg kétség kívül ugyancsak a görögkeleti vallást hozták magukkal,¹²⁶ mára azonban a zömük vagy a katolikus, vagy pedig az egyik vagy másik protestáns egyház híve.

Ez hát vallásuk külsődleges képe, ami azonban a belsőt illeti, a tudomány és a tudatosság épp úgy hiányzik belőle, mint az isteni tanok és előírások igaz átértéke és átélése. Többségük sem az egyik, sem a másik vallást nem szívből követi, hanem, mint azt Tollius állította róluk a maga korában:¹²⁷ „Látszólag görögkeleti vallásúak, ám csak azért, mert keresz-

¹²⁵ Toppeltinus: Origines. VI. fejezet, 55. oldal. „Nálunk avval kérkednek, hogy keresztények, s általában a görögkeleti vallást követik”.

¹²⁶ Lásd erről véleményünket az V. évfolyam, XXIX. számában, a 231. oldalon.

¹²⁷ Iacobus Tollius: Epistulae itinerariae. V. levél, 20. oldal: „Görögkeletinek tettetik magukat, mert keresztény uralom alatt élnek, egyébként azonban pogányok, avagy ahogy általában mondani szokták, vallástalanok, még bálványaik sincsenek, igaz, egy istenséget tisztelnek, ám azt is barbár rítus alapján.”

„ nach, die griechische Religion hal-
 „ ten, bloß darum, weil sie unter
 „ christlicher Gewalt und Herrschaft
 „ stehen, in der That und Wahrheit
 „ aber, wären sie weiter nichts, als
 „ Heyden, oder wie man zu sagen
 „ pfleget, Leute ohne Religion. „
 Sie lassen zwar ihre Kinder taufen,
 allein, wie man aus ihren Religions-
 begriffen leicht vermuthen kann, nicht
 sowohl aus Hochachtung gegen diese
 göttliche Verordnung, oder aus Eifer
 für die Wohlfarth ihrer Seelen, als
 vielmehr, aus einer bloßen Nachah-
 mung und Gewohnheit, oder gar in
 der sträflichen Absicht, um das gewöhn-
 liche Pothengeld dadurch zu gewin-
 nen. Daher hat man sie in dem Bet-
 dacht, und sie werden von einigen *)

auch wirklich beschuldiget, daß sie in
 solcher Absicht, wie ihren neugebohr-
 nen Kindern, von einem Dorfe auf das
 andere herumziehen; und in diesen,
 aus einer eilen Gewinnsucht, die Täu-
 fe so oft wiederholen lassen, als ih-
 nen dieser Betrug von Statten gehet.
 Daß sie diese Frechheit wenigstens im
 Anfange, und in andern Ländern
 wirklich ausgeübet haben, dieses er-
 hellet, nicht allein aus dem in der
 Note angeführten Zeugniß Ahasveri
 Frieschii, sondern auch aus der sächsi-
 schen Polizeyordnung 1661. tit. 11.
 §. 4. Darinnen diesem Unfug durch
 folgenden Befehl vorgebeuet wurde:
 Ihre, nämlich der Zigeuner, Kinder soll
 man an keinem andern, als an demje-
 nigen Orte taufen, da sie gebobren
 worden, und man dessen gewiß ist.

Idola habent, venerantur tamen unum
 Numen, sed ritu Barbaro.

*) Ahasv. Frieschii Diatribe de Zingarorum
 Origine &c. Membr. III. Cum etiam,
 ex Cranzio monuimus, quod Zygentis
 nulla vel admodum frigida sit religio
 Christiane cura, illique terras nostras soli-
 to more peragrantes infantulos, non raro
 Parochis ad sacrum baptismum offerre so-
 leant, recte dubitatur, an precibus ipso-

rum tuto, & illa conscientia, locus da-
 ri possit? Cavendum quippe, graviter
 monente Salvator, Matth. Cap. 5. ne fan-
 tuarium canibus (quibus hi erronei non
 sunt assimilati) projiciatur, cum exempla
 docuerint, turpissime spe lucelli alicujus,
 occasione solemnium, capiendi, quosdam
 allectos, Sacramentum hoc falsis, humili-
 ter petiisse, eo impetrato, impiissime illud
 reiterasse &c.

(Die Fortsetzung folgt.)

In Wien

zu haben in dem von Ghelenschen privil. Zeitungscomtoir, in der
 Singerstrasse Nro. 931.

tény uralom és fennhatóság alatt élnek, valójában és igazából azonban nem egyebek pogányoknál, vagy ahogy mondani szokták róluk, vallástalanok.”

Nem azért kereszteltetik meg gyermekeiket – amint azt vallási fogalmaink alapján könnyen megállapíthatjuk –, mert ezt az isteni rendelkezést mélyen tisztelik, vagy mert lelkük üdvözülése miatt aggódnak, hanem csupán pusztá utánzásból és megszokásból, vagy éppenséggel avval a vétkes szándékkal, hogy a szokásos komapénzt ezáltal megkaphassák. Ezért avval gyanúsítják őket – sőt egyesek ténylegesen be is vádolták már őket ilyesmivel¹²⁸ – hogy éppen avégett szoktak újszülött gyermekekkel egyik faluból a másikba vándorolni, hogy aljas nyereségvágyból a keresztelőt annyiszor ismételhessék, ahányszor nem átallják. Hogy ezt az arcátlanságot legalábbis kezdetben és más országokban valóban elkövették, az nem csupán Ahasverus Fritschius lábjegyzetben idézett tanúságából derül ki, hanem az 1661-es száz közbiztonsági rendeletből is (II. titulus, 4. §), amelyben e veszélynek a következő rendelettel veszik elejét: „Gyermekeiket – mármint a cigányokét – csupán azon a helyen lehet megkeresztelni, ahol születtek, és ha ez biztosan tudható”.

¹²⁸ Ahasverus Fritschius: *Diatrise de Zingarorum origine*. III. rész. „Noha, mint arra Cranzius alapján már felhívtuk a figyelmet, a cigányok körében semmilyen, vagy csak igen halvány nyomát lelhetni a keresztény vallásosságnak, miközben szokásos módjukon bekóborolják vidékeinket, csecsemőiket gyakran el szokták vinni megkeresztelni a papokhoz. Ám joggal kérdezhető, hogy erre irányuló kérésüknek biztos és nyugodt lélekkel helyt adhatunk-e? Attól tarthatunk ugyanis, hogy mint a Megváltó (Máté, 5. fejezet) is mondja, hogy a szentséget esetleg kutyák elé vetjük ilyenkor – akikhez ezek a csavargók igencsak hasonlók –, hiszen példák sora tanúsítja, hogy az üdvösségnek ezt a szentségét aljas módon azért szokták alázattal kérni, hogy a keresztelő alkalmával valamilyen komapénzt kaphassanak, aztán ha megkapták, elvetemült módon megisméltik a keresztelőt.”

Princeps Transilvaniae PA. rium RE. gni HU. ngariae DO. minus. SI. eulorum CO. mes. Auf der andern Seite, mit ten diese Schrift DEUS PROVIDEBIT ringsherum in drey Zeilen: SVB RAKOCIANA OPPRESSIONE RECNI TRANSILVANIAE ET OBSIDIONE CIBINIENSI. Es sind dergleichen Thaler auch Goldstücke von zehen Dufaten geprägt worden.

Anmerk. S. das mehrere hievon, in Mart. Schmeizels Erläuterung Gold- und Silbermünzen von Siebenbürgen. S. 34. und f. Es wird auch in unsern Blättern eine umständliche Erläuterung dieser Münze, zu seiner Zeit erscheinen.

III.

Vermischte Nachrichten.

Beschloß von der Religion der Zigeuner.

H^ut zu Tage, da man das Christenthum dieser Leute besser kennet, und die Geistlichkeit ebenfalls in dergleichen Fällen die erforderliche Vorsicht und Behutsamkeit anwendet, so gelingt ihnen dieser Betrug nicht mehr so leicht. Ferner wird ihnen auch dieses zur Last gelegt, (wie es einige behaupten wollen) daß sie ihre Kinder, in denen Wirthshäusern tausfen. Selbst Toppeltnus hat das nämliche von denen Zigeunern in Siebenbürgen gesagt *). Vielleicht aber ist dieses ein bloßer Mißverständnis, und ein Verdacht, den man daraus gesch-

pfet hat, weil sie bey solcher Gelegenheit, die Taufzeugen oder Patren des Kindes, in denen Schenkshäusern pflegen zu bewirthen; wie wir solches oben **) gemeldet haben. Denn es ist doch unbegreiflich, wie ein solcher Frevel und Mißbrauch, in einem christlichen Staate, öffentlich und frey zugelassen werden könnte. Es sey nun wie es wolle, so bemerket man dennoch in dem ganzen Betragen dieses Volks, sehr wenig Andacht, und noch weniger Hochachtung gegen die Vorschriften der Vernunft und der göttlichen Offenbarung. Sie legen ihre Kaltfinnigkeit, und eine gewisse Verachtung dagegen, nicht allein durch ihre elende Kinderzucht, welche sie weder zum Gebet, noch zu andern gottesdienflichen Handlungen und Uebungen anhalten, dagegen vielmehr denselben alle Ausschweifungen gestatten, deutlich an den Tag; sondern sie lassen sich sogar zuweilen mit gottlosen und recht ärgerlichen Worten heraus, wenn man sie in Glaubenssachen befraget, und sich mit ihnen davon unterredet. Toppeltnus ***) erzählet eine Begebenheit, die hievon den deutlichsten Beweis ablegen kann. Sie lautet also: Ein Zigeuner saßte einstens den Entschluß, seinen Sohn auf die Schule zu schicken; der Knabe wurde mit befonderer Erlaubniß aufgenommen, und fieng an die Wis-

*) Topp. Orig. Cap. VI. pag. 56. Infantes in cauponis sacris suis inician, quem actum nefarie baptisum vocant.

S. das XXX. Stück des vorigen V. Jahrgangs.

**) Loc. cit. pag. 55. & seq.

Manapság, mikor már e nép keresztény hitét jobban kiismerte az ember, s a papság a hasonló esetekben a kellő elővigyázatossággal és óvatossággal jár el, ilyesféle csalást többé nem tudnak oly könnyen végrehajtani. Azt is a szemükre szokták hányni – amint néhány szerző írja – hogy gyermekeiket a kocsmákban szokták megkereszteltetni. Maga Toppeltinus is ezt állítja az erdélyi cigányokkal kapcsolatban.¹²⁹ Ez azonban talán pusztá félreértés és olyan vád, amely azon alapul, hogy keresztelő alkalmával a cigányok a gyermek keresztszüleit és a keresztkomákat a kocsmában szokták megvendégelni, amint azt már fentebb elbeszéltük.¹³⁰ Mégis megfoghatatlan, hogy egy efféle vétket és visszaélést hogyan engedélyezhetnek szabadon és nyilvánosan egy keresztény államban. Ám bárhogyan is álljon a dolog, e nép egész viselkedésében mégis csak kevés jó szándékot és még kevesebb tiszteletet fedezhetünk föl az értelem és az isteni kinyilatkoztatás előírásai iránt. A vallással szembeni közömbösségüket, sőt bizonyos megvetésüket viszont nem csak gyermekeik nevelésével – akiket sem imádkozásra, sem egyéb istenes cselekményre és szolgálatra nem szoktatnak – és még annál is inkább kicsapongó életmódjukkal árulják el napnál világosabban, hanem avval is, hogy gyakran ejtenek ki istentelen, sőt káromló szavakat, ha az ember hitbéli kérdésekről faggatja őket és efféle témákról tárgyal velük. Toppeltinus számol be¹³¹ egy olyan eseményről, amely erre vonatkozóan világos bizonyítékul szolgálhat. Elmondja ugyanis, hogy egy cigány egyszer elhatározta, hogy fiát iskolába íratja, a fiút – különleges engedéllyel – föl is vették, s el is kezdte tanulni a tudományokat, sőt bennük előre is haladt. De mit történt? Váratlanul elhunyt a reményteljes tanuló, és e szerencsétlenség nem csak nemzete reményeit oszlatta szét, hanem szüleinek is hatalmas döbbenetet és fájdalmat okozott. Mihelyt az ifjú kiadta lelkét, összegyűlt néhány cigány

¹²⁹ Toppeltinus: Origines. VI. fejezet, 56. oldal „Gyermekeiket a kocsmákban avatják szentségeikbe, amit vétkezésen keresztelőnek neveznek.”

¹³⁰ Lásd az előző V. évfolyam XXX. számát.

¹³¹ I. m., az 55. oldaltól.

senschaften zu fassen, und darinnen zuzunehmen. Allein was geschieht? wider alles Vermuthen stirbt der Hofnungsvolle Schüler, und teuschete durch diesen Zufall, nicht allein die Erwartung seiner Nation; sondern segte auch seine Eltern in die größte Bestürzung und Herzenleid. Gleich in dem Augenblick, als dieser Jüngling seinen Geist aufgegeben hatte, machten sich einige Zigeuner auf, und giengen hin zum Magistrat und zu der Selbstlichkeit, in der Absicht, für ihren Anverwandten, der als ein Schüler starb, um ein gewöhnliches und ehrliches Begräbniß anzuhalten. Bey dieser Gelegenheit wurde ihnen von denen Priestern die Frage vorgeleget: Ob sie glauben, daß dieser ist Verstorbene am Jungstentage auferstehen werde? Die Antwort war: O ein seltsamer Einfall! zu glauben, daß ein Haß, ein lebloses Körper, wiederum lebendig werden und neuerdings auferstehen sollte? nach unserer Meynung, wird er wohl nicht eher auferstehen, als das Pferd, dem wie d'erer Tagen das Fell haben abgezogen. So denkt der größte Theil dieses Volks von der Religion, und so sind ihre Begriffe beschaffen, die sie von denen geoffenbarten Wahrheiten, bey sich selbst hegen; nur selten trifft man Einige an, die sich sowohl in ihrer Erkenntniß von göttlichen Dingen und in ihrer Denkungart, als auch in denen Sitten und Religions-eifer, von andern in etwas unterscheiden. Die Wenigsten lassen sich gerne etwas von dergleichen Sachen vorsaa-

gen, hören alles ganz gleichgültig, ohne Nachdenken, und ohne Nüchternheit, oder gar mit Verdruß und Unwissen an, verachten alle gute Erinnerungen, leben unbedümmert in Ansehung ihres zukünftigen Schicksals in jener Ewigkeit; weil sie fast niemalen daran denken, oder nichts davon glauben. Man siehet sie selten in denen Gotteshäusern; daher pflegen die Wallachen in Siebenbürgen zu sagen: ihre Kirche wäre aus Speck gebauet gewesen, und die Lände hätten sie gefressen. Und in Wahrheit, kann man sich ihre Gegenwart in heiligen Versammlungen nicht allzusehr wünschen; nachdem sie auch an diesen geheiligten Orten, mehr auf Betrug und Stehlen, als auf ihre Erbauung bedacht sind, und ihr schmutziger Anzug, gleich bey dem ersten Anblick, einem andern Menschen, nichts als einen Eckel und Verdruß erwecken kann. Wie wäre es möglich seine Andacht an einem solchen Ort ungestört fortzusetzen, wo man in einem Gedränge, mit solchen Leuten vermischt seyn müste, von denen man keinen Augenblick sicher seyn könnte, um nicht sein Schnupstuch aus der Tasche, seinen Geldbeutel, oder was man sonst mit sich führet zu verlihren? Ja man müste besorgen, daß sich diese Leute nicht gar entschließen möchten, an Kirchengütern und heil. Geräthen sich zu vergreifen, wenn sie eine bequeme Gelegenheit dieses auszuüben sänden. Diese Gestalt hatte nun hithero die Religion der Zigeuner.

és a tanácshoz és a papsághoz fordult, azért folyamodva, hogy rokonukért, aki mint tanuló hunyt el, szokott és tisztességes gyászszertartást tarthassanak. Ez alkalomból a papok feltették nekik a kérdést: „Hisznek-e abban, hogy az imént elhunyt az Utolsó Ítéletkor feltámad?” A válasz erre az volt, hogy „Nahát, elég különös ötlet azt hinni, hogy egy hulla, egy életelen test újra életre támad és megint talpra áll! Szerintünk ugyanúgy nem támad az már föl, mint az a ló, amelyiknek ma húztuk le a bőrét.”

Így gondolkodik hát e nép zöme a vallásról és ilyenek azok a fogalmaik, amelyeket a kinyilatkoztatott igazságokról vallanak. Csupán elvétve akad köztük, aki mind a szentségek ismeretében és a róluk való gondolkodás módjában, mind pedig erkölcsében és vallási buzgalmában a többiektől némileg különbözik. Azok pedig, akik legalább hagyják, hogy efféle dolgokról beszéljen nekik az ember, egykedvűen, rajta való elgondolkodás és meghatódás nélkül, sőt ellenszenvvel és kelletlenül hallgatják végig, minden jó szándékú figyelmeztetést semmibe vesznek és mit sem hajlandók törődni lelkük jövődjével az örökkévalóságban, hiszen szinte sosem gondolnak ilyesmire és még csak nem is hisznek semmit az egészről. Ritkán látni őket a templomban – ezért mondják az erdélyi románok, hogy „Szalonnából épült a templomuk és a kutyák felfalták”. Ráadásul az igazság az, hogy jelenlegi állapotukban jelenlétük nem is lenne túl kívánatos a szent gyülekezeteken, hiszen még e szent helyeken is többet foglalkoznának csalással és lopkodással, mint lelki épülésükkel, mocskos ruházatuk pedig már első pillantásra is undorral és iszonyattal tölthetné el a többi hívőt. Ugyan miként ájtatoskodhatna bárki nyugodt lélekkel olyan helyen, ahol az a veszély fenyegeti, hogy olyasfajta alakokkal kell közösködnie, akiktől egy pillanatig nem lehet biztonságban, és állandóan attól tarthat, hogy a tarsolyából zsebkendőjének, erszényének, vagy egyéb holmijának lába kél? Úgyelnünk kell arra is, nehogy ezeknek az embereknek éppen azért támadjon kedvük templomi javak és szent tárgyak eltulajdonítására, mert erre zavartalan alkalmuk nyílik. A cigányok vallási élete tehát mindmáig ekképpen fest.

das Patrlarchenkreuz, auf einer Krone stehend, vorzustellen; von der Regierung Ludwigs des ersten herzuhalten sey **). Was unsern König Ludwig dazu mag veranlassen haben; oder ob es, nur damals noch was willkürliches der Münzvorsteher gewesen, können wir für jetzt nicht bestimmen. Wenn doch unsre Chronikschreiber, dergleichen Umstände bemerkt, und nur zuweilen einen Blick, auf das Münz- und Wappenwesen des Landes geworfen hätten; wie vieles könnten wir bestimmter und zuverlässiger sagen.

II.

Vermischte Nachrichten.

Von der Sprache der Zigeuner.

Daß die Zigeuner ihre besondere Sprache haben, die keine andere Nation in Europa redet, oder versteht, solches haben nicht allein die meisten Schriftsteller schon ehemals beobachtet und erkannt, sondern auch die Erfahrung selbst, leget die Wahrheit von der Sache, bis diese Stunde an den Tag. Sie reden noch immer eine Sprache untereinander, die außer ihnen kein Mensch versteht; nur sind die Meinungen der Gelehrten davon gewaltig getheilt. Einige hielten

dieselbe für Rothwelsch (Rubrum barbarismum *)); nachdem aber das Rothwelsche, weiter nichts, als ein verborrenes Deutsch ist, von der Zigeuner Sprache aber ein Deutscher nicht ein einziges Wort verstehen kann, so ist hieraus leicht zu urtheilen, wie sehr sich diese in ihrer Meinung vergangen haben. Andere sehen dieselbe für eine erdichtete, und aus mancherley Wörtern zusammengestoppelte Sprache an **), welches dieses Volk entweder vorsätzlich und mit Fleiß gethan hätte; oder daß die Länge der Zeit, und der beständige Umgang mit so vielen Völkern es verursacht, daß ihre ursprüngliche Sprache so verborren und ganz verkehrt worden sey. Thomas Brocor sagt ***) daß der Zigeuner Sprache slawonisch gewesen sey; und dieses gab einigen Gelegenheit, den Ursprung und das erste Vaterland dieses Volks in Ungarn, und denen slawonischen Landschaften zu suchen. Allein wer der slawonischen

*) Als Münster, Oefner, u. a. m. Aventinus sagt: Experimento cognovi, eos uti venedica lingua. Vid. ejus Annal. Bojor. Lib. sept. p. 509. Daß Vulcanius diesem Volk die nubische Sprache zugeheltet, davon haben wir im V. Jg. in dem XXV. St. S. 199. gedacht. Kelpius fällt dem Vulcanio bey, weil er einige nubische Wörter anführt, die auch in der Sprache der Zigeuner befindlich sind. Vid. ejus Natal. Saxonum. Transilv. edit. Lips. 1684. C. II. § 14. not (c)

**) Angelus Rochus beyr Zeill. pag. 276. Kekerm. Disp. XXXIII. Curs. Phil. msc. 2.

**) S. den Vten Jahrgang unserer Anzeigen. Stitt 379.

***) In Paradox, Epidem. Lib. VI. Cap. 13.

A cigány nyelvről

Azt, hogy a cigányoknak olyan különálló nyelvük van, amelyet egyetlen más európai nemzet sem beszél, vagy ért, nem csupán a szerzők zöme figyelte meg és tudta már régóta, hanem maga a tapasztalat is mind a mai napig világosan bizonyítja. Mindmáig olyan nyelven beszélgetnek ugyanis egymással, amelyet rajtuk kívül senki nem ért, csupán a tudósok véleménye tér el erősen e nyelvről. Egyesek *Rothwelschnek (rubrum barbarismum)*¹³² tartották, mivel azonban a *Rothwelsch* semmi egyéb, mint német zsargon, a cigány nyelvből pedig egy német egyetlen kukkot sem ért, könnyen megítélhető, ezek a szerzők mennyire melléfogtak véleményükkel. Mások szerint a cigány kitalált, többféle szóból összerótt nyelv,¹³³ amelyet e nép szánt szándékosan és ügyesen koholt, vagy pedig a közben eltelt hosszú idő és a számos néppel való állandó érintkezés miatt eredeti nyelvük fajzott el és változott meg így. Thomas Brocor¹³⁴ azt mondja, hogy a cigány nyelv szláv eredetű, ez pedig néhány szerzőt arra indított, hogy e nép őshazáját Magyarországon és annak szláv tartományaiban keressék. Csakhogy aki a szláv nyelvet egy kicsit is ismeri, mihelyt egy cigányt anyanyelvén hall beszélni, e vélemény alaptalanságát igen könnyen belátja és felismeri. Jóllehet annyit el kell ismernünk, hogy a cigányok beszédjükben gyakran használnak magyar és szláv szavakat,

¹³² Mint Münster, Gessner és mások, Aventinus azt írja: „Tapasztalatból tudom, hogy velencei nyelven beszélnek.” Lásd *Annales Bojorum*. VII. könyv, 509. oldal. Hogy Vulcanius núbiai nyelvűnek tartotta őket, arról már az V. évfolyam XXV. számában, a 109. oldalon megemlékeztünk. Kelpius Vulcaniust erősíti meg, hiszen néhány olyan núbiai szót sorol föl, amelyek a cigány nyelvben is megtalálhatók. Lásd *De natalibus Saxonum Transylvanorum*. Lőpcsei kiadás, 1684. II. fejezet, 14. §, C. jegyzet.

¹³³ Angelus Rochus Zeillnél a 276. oldalon. Keckermann: *Disputationes XXXXII. Cursus Philosophicus*, kézirat 2.

¹³⁴ *A Paradox. Epidem.* VI. könyvének 13. fejezetében

Sprache nur in etwas kundig ist, wird den Ungrund dieser Meynung, sobald er einen Zigeuner in seiner Muttersprache anhört, sehr leicht einsehen und erkennen. So viel muß man zwar gestehen, daß sich die Zigeuner, bey ihren Unterredungen, mancherley slawakischer auch hungarischer Wörter bedienen, sie haben aber zugleich auch wallachische, lateinische, auch sogar griechische und persische, wie solches Bantemir mit ausdrücklichen Worten bezeuget, wenn er von ihnen sagt *); „ Sie haben eine „ Sprache, die allen Zigeunern in „ allen Distrikten gemein, und mit „ vielen griechischen auch wohl persi- „ schen Wörtern vermischt ist; „ Wer kann aber sagen, daß ihre Sprache, bloß wegen der Vermischung dieser Wörter, die vielleicht größtentheils nur von ohngefahr dazu gekommen sind, entweder slawonisch, oder lateinisch, griechisch oder persisch sey? Genug sie hat auch ihre eigene Wörter und Beugungen, wodurch sie sich von allen übrigen Sprachen gewaltig unterscheidet. Dieses ist zwar begreiflich, und zugleich sehr wahrscheinlich, daß ihre ursprüngliche Sprache, welche sie (wie man glaube) aus ihrem Vaterlande mit sich gebracht, unendliche Veränderungen erlitten haben mag, insonderheit, wenn man sich den Mangel der Litteratur, und das beständige Herumschweifen dieses Volks, gehörig

*) In seiner Beschreibung der Moldau. Seite 272.

vorstellet: Denn bey so bewandten Umständen, ist es fast unvermeidlich, Wörter einem andern Volk nicht abzuborgen, mit dem man umgehet, unter ihnen wohnet, ihre Sprache lernet, und alsdenn neue Sachen und Gegenstände, die man sonst niemals vor sich gehabt, antrifft, und die man folglich in seiner Sprache nicht zu nennen weiß. Alles das kann zur Veränderung einer Sprache, und zu einer notwendigen Anehmung fremder Wörter, nicht wenig beytragen. Ja eben dasselbe, und die in allen Weltgegenden große Zerstreung dieses Volks, kann unter andern mit, als ein Grund angesehen werden, warum die Zigeuner, ebenfalls in ihrer Sprache, ob sie gleich in allen Ländern, wo sie sich befinden, im Grunde einerley Reden führen, gleichwohl nach der Mundart aber, sich in allen Provinzen, wo sie wohnen, von einander unterscheiden*).

Aus allen dem ist nun deutlich genug zu sehen, wie es noch unausgemacht sey; wosin man die Sprache der Zigeuner setzen sollte, von welcher sie entsprossen seyn möchte, oder mit

*) Valent. Frank a Frankenstein Orig. Nationum, ac potissimum quidem Saxonice in Transilvania e ruderibus historiarum erute & compendiose adumbrate. Helmst. 1697. in 4to. Ciganorum ortum, quos inter Pharaonis nomen frequens est, Camerarius in horis succisivis memorat, qui ubi ubi locorum degunt (quod sane mirum est) unica lingua fundamentaliter utuntur, dialecto Angulis locis attemperata.

ugyanakkor azonban román, latin, sőt görög és perzsa szavakkal is élnek, amint azt Kantemir nyomós érvekkel bizonyítja, mikor azt mondja:¹³⁵ „Olyan nyelvük van, amely minden cigány számára mindenütt közös, és amely sok görög, sőt perzsa szóval is kevert.”

Ki állíthatná azonban, hogy nyelvük csupán e szavak belekeveredése miatt, amelyeket nagyrészt talán csak véletlenül vettek át, szláv, latin, görög vagy éppen perzsa lenne? Egy szó mint száz: saját szavaik és ragozásai vannak, amelyek nyelvüket minden más nyelvtől élesen megkülönböztetik. Az is feltehető, sőt meglehetősen valószínű is, hogy eredeti nyelvük, amelyet – mint vélik – őshazájukból hoztak magukkal, számtalan változáson ment át időközben, különösen, ha az írásbeliség hiányára és e nép állandó vándorlásaira gondolunk. Hiszen ilyen körülmények közt szinte elkerülhetetlen lett volna, hogy olyan népek szavait át ne vegyék, amelyekkel érintkeztek, amelyek közt laktak és akiknek nyelvét megtanulták, különösen, ha olyan új dolgokkal és tárgyakkal találkoztak, amelyeket addig soha nem láttak és emiatt a saját nyelvükön meg sem tudtak volna nevezni. Egy nyelv változásához és idegen szavak szükségszerű átvételéhez az ilyesmi igen csak hozzájárulhat. Mindezen túl, sok egyéb tényező mellett e népnek a világ minden táján való teljes szétszóródása is magyarázatul szolgálhat arra, miért ejtik a cigányok másképpen nyelvüket minden tartományban, ahol csak élnek, noha minden országban, ahol csak megtalálhatók, alapjában ugyanazt a nyelvet beszélik.¹³⁶

Mindebből elég világosan látható, ma még mennyire kevésbé tudjuk, mit kezdjünk a cigány nyelvvel, melyik nyelvből eredeztessük, vagy melyikkel áll biztos rokonságban. Egyelőre még az sem bizonyított, amit

¹³⁵ Beschreibung der Moldau. 272. oldal

¹³⁶ Valentinus Frank a Frankenstein: Origines nationum, ac potissimum quidem Saxonicae in Transylvania e ruderibus historiarum erutae et compendiose adumbratae. Helmstädt, 1697. Negyedré. „A cigányok eredetéről – akik közt a fáraó név igen gyakori – Camerarius is megemlékezik a *Horae succisiva*ében, ahol azt írja, hogy mindenütt élnek ugyan, mégis – ami tényleg elképesztő – mindenütt egyetlen nyelvet beszélnek, amelyet azonban minden helyen másképpen ejtenek.”

welcher sie in der genauesten Verwandtschaft stünde? Auch dasjenige was Huzsi davon geurtheilt hat: daß sie eine Phrygische sey, deren Dialekt dem Griechischen sehr nahe kommt, ist noch unerwiesen, und vielen Widersprüchen und Zweifeln ausgesetzt. In der That aber ist es auch eine schwere Sache, von dieser Sprache ein rechtes Urtheil zu fällen; kein Gelehrter ist derselben recht kundig, und niemand findet so leicht Beweggründe die Kenntnis davon zu erwerben. Denn man trifft darinnen, keine Bücher, keine Schriften, keine Urkunden an, sie ist bey keiner gestifteten Nation im Gebrauch, und mit den Rigeuern kann man sich allenthalben in derjenigen Landesprache besprechen, wo sie sich aufhalten. Und gesetzt es käme jemanden, die Lust an, diese Sprache zu erlernen, so hält es dennoch sehr schwer, diesen Zweck zu erlangen. Denn der Umgang ist mit diesem Volk fast unerträglich, und die Wenigsten haben so viel Verstand, etnem andern etwas beizubringen, und auf eine vorgelegte Frage gehörig zu antworten. Fragt man sie um ein einziges Wort, so plaudern sie eine Menge her, daraus kein Mensch klug genug werden kann, wie solches vor uns bereits einige erfahren haben *),

die bey aller angewandten Mühe, nicht einmal das Vater unser ic. von ihnen, in ihrer eigenthümlichen Sprache herausbringen konnten.

Eines aber können wir hier nicht unangemerkt lassen, wovon uns ein gelehrter Freund, und Sönnner *) ohn-

rent, sed recitant, vel lingua Hungarica, vel ejus nationis, in cujus sunt medio.)

*) Es ist derselbe Herr Hauptmann Samuel Székely von Doba, dessen eigene Worte, wie er sie überschrieben hat, also lauten: Anno 1763. die 6. Novemb. visitaverat me Stephanus Pap Szathmar Nemethi Typographus Karolyensis, habito adinucem discursu, mihi retulit: Est in Comitatu Comaromiensi in villa Almas Pastor Reformatus Stephanus Vali, is eadem retulit, dum Lugduni Batavorum studiorum Academicorum causa fuisset constitutus, se usum fuisse familiaritate trium juvenum Malabariorum, qui semper terti ibi solent studere, nec nisi aliis ternis venientibus redire possunt ad suos. Ex horum amicitia hunc fructum hausit Stephanus Vali, quod mille & plura vocabula eorum linguae, cum significatione eorundem adnotaverat, observando plura nostris Zingaris esse communia. Ipsi enim Mallabaribus assententibus in Insula Malabarica esse provinciam vel districtum (qui tamen in mappa non conspicitur) quae Czigania vocatur. D. Vali reduxa Zingaris Jaurincibus perquisivit eas voces, a Malabaribus sibi dictatas, quarum significationes Jaurinenses Zingari absque ulla difficultate, eadem dixerunt, unde Cziganos seu Cziganos ex provincia Malabarica Czigania ortos concludi potest.

Velim autem scias, dulcis amice, Stephanum hunc Pap Nemethi esse unum ex eruditissimis Patriae nostrae, qui antequam ad Academiis Belgicas exivisset, fuerat civis, & exposit senior Collegii Debrecziniensis, nec ita Credulum. ut sibi passus fuisset imponi a Valio Pastore Almassiensis.

*) Fr. Foris Otrokoeci Orig. Hung. P. I. p. 171. Etsi mihi ignota est illorum lingua; (non enim quilibet facile eam ab illis potest discere, cum experimento mihi constet, in juventute, nunquam me ab ipsis extorquere potuisse, ut recte & ordine, Pater noster Ciganice recita-

Husztai állított, hogy ti. a cigány a göröggel közeli rokon fríg nyelv, sőt ebben az elméletben is sok az ellentmondás és a kétséges elem. Valójában már csak azért is igen nehéz feladat e nyelvről helyes ítéletet alkotni, mert egyetlen tudós sem ismeri kielégítően és senki nem egykönnyen hajlandó rá, hogy végre megtanulja. Hiszen először is egyetlen könyv, irat, dokumentum sincs róla, egyetlen kultúrnép körében sincs használatban, a cigányokkal viszont általában annak az országnak a nyelvén is beszélhet az ember, ahol éppen tartózkodnak. Ám ha – tegyük fel – mégis akadna valaki, akinek kedve szottyanna megtanulni e nyelvet, annak is igen nehéz dolga lenne, ha célját el kívánná érni. Hiszen e nép társasága elviselhetetlen, ráadásul igen kevesen eléggé értelmeseek közülük ahhoz, hogy másoknak információkkal szolgáljanak, vagy hogy a feltett kérdésekre kielégítően válaszoljanak. Ha ez ember egyetlen szót kérdez tőlük, egész szóáradattal válaszolnak, amelyen nincs ember, aki ki tudna igazodni, amint azt már előttünk is tapasztalták néhányan,¹³⁷ akik minden ráfordított fáradságuk ellenére még a Miatyánkot stb. sem tudták velük az anyanyelvükön elmondadni.

Egyvalamit azonban mindenképpen meg kell említenünk, amiről egyik tudós barátunk és hívünk¹³⁸ nem sokkal ezelőtt tájékoztatott bennünket.

¹³⁷ Otrókocsi Főris Ferenc: Orig. Hung. I. rész, 171. oldal. „Bár nyelvüket nem ismerem – tőlük ugyan nem egykönnyen tanulhatja nem senki, hiszen tapasztalat alapján tudom, hogy fiatal koromban sosem sikerült rávennem őket, hogy a Miatyánkot pontosan és rendben elmondják cigányul, hiszen vagy magyarul mondták, vagy annak a népnek a nyelvén, akik közt éltek éppen.”

¹³⁸ Ismét csak Dobai Székely Sámuel ezredes úrról van szó, akiknek szavai saját megfogalmazásában a következőképpen hangzanak: ... [A jegyzetben itt Dobai latin szövege következik, amely nagyjából megegyezik Augustini német fordításával, Mi a főszövegben a lábjegyzet eredeti, forrásértékű latin szövegének fordítását közöljük, Augustini toldásai és kihagyásai nélkül. A jegyzetben ezt a szöveget nem ismételtük meg – a ford.]

längst unterrichtet hat. Eine Anekdote, die hier gewiß eine Stelle und alle Aufmerksamkeit verdienet; die zum Forschen und zum Nachdenken einen wichtigen Stos an die Hand giebet, und daraus mit der größten Wahrscheinlichkeit zu schließen wäre; daß nicht allein die Sprache der Zigeuner, mit der Malabarischen die genaueste Verwandtschaft habe; sondern daß auch selbst dieses Volk, aus einer von den Provinzen dieses Landes herrühre. Die Anekdote lautet also: Im Jahre 1763, den 6ten November, besuchte mich ein gelehrter Buchdrucker, Namens Stephan Pap Nemethi, welcher mir bey unsern Unterredungen zugleich entdeckte, wie ihm ein Protestantischer, in dem Komornerkomitat dazumal zu Almaſch beständlicher Prediger Stephan Vali erzählet habe: als sich nemlich dieser Vali auf der hohen Schule zu Leyden befand, so hätte er mit dreym malabarischen Jünglingen, daselbst genauen Umgang und Freundschaft gepflogen; indem es gewöhnlich ist, daß beständig dreye von dieser Nation daselbst studieren müssen, und nicht eher in ihr Waterland zurück-

kehren dürfen, bis nicht wiederum andere dreu an ihrer Stelle da sind. Weil nun Vali merkte, daß ihre Muttersprache, mit der Sprache unserer Zigeuner nicht eine geringe Verwandtschaft haben möchte; so suchte er aus diesem Umgang den Vortheil zu gewinnen, daß er aus ihrem Munde mehr den tausend malabarische Wörter nebst ihrer Bedeutung aufzeichnete. Vali wurde in seiner Ruchmossung noch mehr gestärket, nachdem ihn diese Jünglinge berichteten, wie auf ihrer Insel ein Strich Landes, oder eine Provinz Cigania genannt (die man aber auf den gewöhnlichen Landkarten vergeblich suchen wird) wirklich vorhanden sey. Als nun Vali da er sich wiederum in seinem Waterlande befand, sich bey denen Naber-Zigeunern wegen der Bedeutung dieser malabarischen Wörter erkundigte, so wußten ihm die Zigeuner die Bedeutung aller dieser Wörter, ohne alle Mühe und Schwierigkeit herauszusagen. Sowett gehet die Anekdote, die wir hier wegen ihrer Merkwürdigkeit beizufügen für nöthig, und unserem Zwecke gemäß erachtet haben.

(Die Fortsetzung folgt.)

In Wien,
zu haben in der von Gehlenschen Buchdruckerey in der Singerstrasse
Nro. 931.

Ez az anekdota mindenképpen idevaló és figyelmet érdemel, mivel a kutatáshoz és a további gondolkodáshoz fontos szempontokat ad: nagy valószínűséggel arra következtethetünk ugyanis belőle, hogy nem csak a cigány nyelv áll a legszorosabb rokonságban a malabárral, hanem maga a nép is ennek az országnak valamelyik tartományából származik. Az anekdota tehát a következőképpen hangzik:

„1763. november 6-án meglátogatott Szathmár-Némethi Pap István, károlyi nyomdász, aki beszélgetés közben a következőket mondta el nekem: Él a Komárom megyei Almás faluban egy Váli István nevezetű lelkész, ő mesélte néki, hogy mikor egyetemi tanulmányai végett Leydenben időzött, három malabári ifjúval sikerült összebarátkoznia, akik mindig hármasával szoktak ott tanulni, míg ismét csak három ifjú le nem váltja őket és haza nem térhetnek. Váli Istvánnak barátságuk folytán abban a szerencsében volt része, hogy nyelvük több mint ezer szavát jelentésükkel együtt feljegyezhetette. Eközben azonban rájött, hogy sok közülük a mi cigányaink szavaival egyezik. Maguk a malabáriak számoltak be ugyanis arról, hogy Malabár szigetén van egy tartomány vagy kerület – ez azonban a térképen nem látható – amelyet Ciganiának neveznek. Váli úr hazatérve a győri cigányoktól kikérdezte a malabáriak által neki lediktált szavakat, és lám, ezek jelentését a győri cigányok minden nehézség nélkül megmondták neki, amiből arra következtethetünk, hogy a cigányok vagy ciganusok Malabár Cigania nevezetű tartományából származnak.

Szeretném, ha tisztában lennél avval, kedves barátom, hogy ez a Némethi Pap István egyike hazánk művelt főinek, aki korábban a németalföldi egyetemekre járt és előbb a Debreceni Kollégium polgára, majd szeniorja volt, vagyis nem olyan hiszékeny, hogy az az almási lelkész, Váli felültethette volna.”

Eddig tartott tehát az anekdota, amelyet érdekessége miatt szükségesnek és célszerűnek láttunk itt közölni.

Die kurze Regierung dieser Prinzessin macht ihre Münzen sehr rar. In Silber habe ich gar keine gesehen. Diese zween Dukaten aber sind Münzliebhabern schon bekannt gemacht worden, aber wie fehlerhaft! von dem ersten giebt Kölescheti eine sehr mangelhafte Beschreibung, Schmeizel schreibt ihn mit unverantwortlichen Fehlern aus (*), und diesem folgt Köhler im vollständ. Dukatenkabinet. Der berühmte Konfistorialrath Schwarz beschreibet ihn in seiner Kritik über Schmeizeln, aus dem Gotthaischen Münzschatz viel glücklicher, doch nicht ohne alle Unrichtigkeit. Den letzten Dukaten aber finden wir in richtiger Beschreibung; sowohl bey dem letztern S. 49. als bey'm Köhler T. 2. N. 22, 69.

E**

II.

Bermischte Nachrichten.

Beischluß von der Sprache der Zigeuner.

Wenn man bedenket, daß eine Zahl von mehr als tausend Wörtern nur von umgekehr in der

*) Kölescheti sagt gar nicht: daß das große Schild, das Brandenburgische und das Siebenbürgische Wapen enthalte; sondern: *Scutum in varias arcas distinctum, cum scutulo in medio, superiores arcæ insignia Transilvanica, cæteræ Brandeburgica exhibent.* Aurar. R. Dac. S. 145.

Sprache der Zigeuner gefunden worden sind, und folglich, bey einer genauen Untersuchung noch viel mehrere entdeckt werden könnten, was wäre hieraus leichter und gewisser zu schließen; als daß die malabarische und der Zigeuner ihre Sprache ein und eben dieselbe sey, und daß folglich, auch dieses Volk, wenn das angeführte seine vollkommene Richtigkeit hat, aus den Gegenden jener Insel herstamme? Wenigstens hätte in diesem Falle, gegenwärtige Deduktion mehrere Wahrscheinlichkeit und festeren Grund, als wenn dorten Justi, in seiner *Dacia mediterranea*, das Zigeunergeschlecht aus Kleinasien, bloß darum herholen will; weil sie sich selbst in Siebenbürgen in ihrer Muttersprache Romen nennen, und in jenem Welttheile eine Provinz vorhanden sey, die ehemals *Romi*, oder *Romi* geheissen, und an den Fluß *Alara* gränzte. In derselben sey eine Stadt *Anguri* und die *Cianari*, oder *Cigani*, hätten die dasigen Gegenden und angränzenden Länder bewohnt. Als aber der berühmte *Tamerlan*, oder *Chemier-Chan*, den türkischen Kaiser *Daschet* 1043, oder richtiger nach andern 1417. den 1. Jul. bey *Ancyra* (*Angonii*) geschlagen und gefangen bekommen, so seyen auch die *Cyngari* zerstreuet und gendthiget worden, Kleinasien zu verlassen, und sich andre Wohnsitze zu suchen.

Wir wollen diese Meynung, an ihrem Orte lassen, ohne sie jemanden aufzudeuten, wosfern sie nicht in ein helleres Licht gesetzt wird; nachdem es

Hiszen ha meggondoljuk, hogy az ezervalahány malabári szónak csak egy része is megtalálható a cigány nyelvben, vagyis egy alaposabb vizsgálat alkalmával még sokkal több azonosságot találhatnánk, ugyan mire következethetnénk könnyebben és biztosabban, mint arra, hogy a malabáriak és a cigányok nyelve egy és ugyanaz, következésképpen ez a nép is – ha mindaz, amit eddig elmondtunk, teljesen helytálló – ennek a szigetnek a vidékeiről származik? Ebben az esetben legalábbis sokkal valószínűbb és megalapozottabb ez a gondolatmenet, mint mikor Huszti *Dacia mediterraneá*jában csak azért származtatja a cigányokat Kis-Ázsiából, mert Erdélyben anyanyelvükön *roménak* nevezik magukat, Kis-Ázsiában pedig akad egy olyan, az Akara folyótól határolt tartomány, amelyet korábban Rominak vagy Roninak neveztek. Ebben a tartományban található egy Anzuri nevezetű város, a Ciancarusok avagy Ciganusok pedig az ottani vidékeken és a szomszédos országokban éltek. Mikor azonban a hírhedt Tamerlán, avagy Timur Kán Anküránál (Angoniumnál) 1402-ben, vagy – pontosabban – mások szerint 1417. július 1-én megverte és rabul ejtette Bajazet török szultánt, a Cyngarusok is szétszóródtak és arra kényszerültek, hogy Kis-Ázsiát elhagyják és másutt keressenek maguknak lakhelyet.

Ezt az elméletet nem áll szándékunkban vitatni, de rá se kívánjuk tukmálni senkire, amíg megalapozottabb nem lesz, hiszen köztudomású,

jedermann bewußt ist, wie mißlich und unsicher es sey, aus einer blossen Ähnlichkeit der Namen und Wörter, die oftmals nur ganz zufällig seyn können, Historien und Deduktionen vom Ursprung ganzer Völker zu machen. Es wird vielleicht zuträglich seyn, wenn wir einige Wörter aus der Sprache der Tigeuner, die wir von einer sehr sicheren Hand *) erhalten haben, nebst ihrer Bedeutung hersehen: um aber auch zu sehen, wie sie diese Wörter verbinden, das Vater unser zc. in der nämlichen Sprache, nach einer doppelten Uebersetzung beifügen. Und gesetzt wir leisteten daburch weder der gelehrten Welt, noch sonst jemanden einen besondern Dienst; so wird doch die Nachwelt ein Ueberbleibsel und einige Kennzeichen von dieser Sprache in unsern Blättern finden, wenn dieselbe in unserm Vaterlande erloschen und gänzlich untergangen seyn würde.

**Tigeunrische Wörter nebst ihrer
Bedeutung.**

Devla, Gott.
Tschersetz, der Himmel.
Tscherbenja, Steen.
Cham, die Sonne.
Tschomüt, der Mond.

Pangi, das Wasser.
Pén, die Erde.
Manusab, der Mensch.
Dadi, der Vater.
Da, die Mutter.
Grass, der Bruder.
Tschawo, der Anabe.
Tschaj, ein Mädchen.
Gads, ein Eheweib.
Raj, der Herr.
Baro Raja, ein Edelmann.
Romé, ein Tigeuner.
Romuyi, eine Tigeunerin.
Rachlyo, ein Junker.
Rachszj, eine Kräule.
Mánru, das Brod.
Moll, der Wein.
Papardimoll, Brandwein.
Aro, das Mehl.
Jak, das Saer.
Angór, Kohlen.
Kusehálo, Türkischkorn.
Skaurnin, ein Stuhl.
Schuri, das Messer.
Schach, Sauerkohl.
Scheyo, das Haupt.
Nak, die Nase.
Muy, der Mund.
Wáß, die Hand.
Pescháin, der Pelz.
Gar, das Hemd.
Kléßf, die Hosen.
Selofte, Unterhosen.
Chör, ein Haussel.
Scharra, eine Getze.
Maßschu, ein Fisch.
Karodi, ein Krebs.
Gróßf, ein Hengst.
Grasni, eine Stutte.

*) Wir haben die Sammlung dieser Wörter, nebst verschiedenen andern Anmerkungen, besonders von denen Eibenbürger Tigeunern, einem fleißigen und gelehrten Herrn, unserm würdigen Mitgliede und Mitarbeiter zu verdanken.

mennyire kétséges és ingatag dolog a nevek és a szavak pusztá hasonlósága alapján,¹³⁹ ami gyakran teljesen véletlen lehet, koholni történeteket és magyarázatokat egész népek eredetét illetően. Talán hasznosabb, ha a cigány nyelv néhány olyan szavát, amelyet igen megbízható forrásból merítettünk, jelentésükkel együtt mellékeljük; hogy pedig azt is láthassuk, hogyan kapcsolódnak egymáshoz e szavak, a Miatyánkot is közöljük cigány nyelven, mégpedig két fordításban is. S ha evvel sem a tudós világnak, sem másnak nem teszünk is különösebb szolgálatot, akkor is legalább az utókor folyóiratunkban e nyelvnek valami emlékét és néhány jellemzőjét megjelölheti majd, ha e nyelv hazánkban elenyészett és teljesen kihalt immár.

*Cigány szavak jelentésükkel együtt*¹⁴⁰

Dewla – Isten; *Tscherosz* – ég; *Tscherhenja* – csillag; *Cham* – Nap; *Tschornút* – Hold; *Pangi* – víz; *Phu* – föld; *Manusoch* – ember; *Dadi* – apa; *Da* – anya; *Grace* – fivér; *Tschawo* – fiú; *Tschaj* – lány; *Gadsi* – feleség; *Raj* – úr; *Baro Raja* – nemesember; *Romè* – cigány; *Romnyi* – cigányasszony; *Rachlyo* – úrfi; *Rachlyi* – kisasszony; *Máuru* – kenyér; *Moll* – bor; *Papardimoll* – pálinka; *Aro* – liszt; *Jak* – tűz; *Angár* – szén; *Kutehálo* – török-búza; *Skaurnin* – szék; *Schuri* – kés; *Schach* – savanyú káposzta; *Schero* – fej; *Nak* – orr; *Muy* – száj; *Wass* – kéz; *Poschdin* – prém; *Gar* – ing; *Kálciff* – nadrág; *Schoste* – alsógatya; *Chor* – sátor; *Schatra* – hegedű; *Matschu* – hal; *Korodi* – rák; *Gróst* – csődör; *Grasni* – kanca; *Schukél* – kutya; *Gurui* – ökör; *Guruni* – tehén; *Balo* – disznó; *Baro Peng* – oroszlán; *Tschirijklóro* – kismadár; *Máss* – hús; *Brust* – nyárs; *Love* – pénz.

¹³⁹ Különösen az erdélyi cigányokat illető néhány további megjegyzés mellett, ezt a szójegyzéket is egy szorgos és tudós úrnak, kiváló szerzőnknek és munkatársunknak köszönhetem.

¹⁴⁰ A szavakat Augustini átírásában közöljük, így értelmezendő az ejtés, pl. tsch = cs, sch = s, ch = h, y = ü stb. [a ford.].

Schnüel, ein Hund.
 Gurni, ein Ochse.
 Gurumi, eine Kuh.
 Balo, ein Schwein.
 Baro Peng, ein Löwe.
 Tichiriklóro, kleine Vögel.
 Mísi, Fleisch.
 Busi, ein Bratspieß.
 Löwe, Geld.

Die Benennungen der Zahlen.

1. Eck, Eins.
2. Dej, Zwey.
3. Tri, oder Trin, Drey.
4. Stbar, Viere.
5. Pausch, Fünfe.
6. Scho, Sechs.
7. Ephra, Sieben.
8. Ocho, Achte.
9. Enya, Neane.
10. Desch, Zehen.
20. Bisch, Zwanzig.
30. Tranda, Dreyßig.
40. Baranda, Vierzig.
50. Ponsandis, Fünfzig.
60. Scho-andis, Sechzig.
70. Ephra-andis, Siebenzig.
80. Ocho-andis, Achtzig.
90. Emyandis, Neunzig.
100. Sebell, Hundert.
1000. Myllya, Tausend.

Das Vater unser, nach einer alten Uebersetzung.

Dáde! gula dela dichia mengi, Czao-
 reng hogodolédén, ravel ogoledel hogo-
 ladhem, te a' selpefz, trogolo anao
 Czarchode, ta vela mengi szre Keda-
 pu, maro-mandro Kata agjesz igiertisza-
 ra a more beszecha, male dsame, andro
 vo lyats, enkala megula, dela enchala
 zimata. Sefzkefz Kifzario sothem,
 banisztri, putyere ferisamarime, à Kana
 andre vecsi, ale Vakosz, Pihó.

Eben dasselbe Gebeth nach einer neueren Uebersetzung.

Muro Dad, Kolim andro therosz;
 Ta weltro szentanao; Ta weltro t'him;
 Ta weltri olya, Szarhin andro therosz
 Ke dajn t'he pre p'hu: sze Kogyesz
 damante mandro agyesz a mingi; Erti-
 tza amare bezecha, szar, t'hamin te
 ertingiszama rebezecha; Mali zfa men
 andre bezna, mika men le dsongalin
 mansarar. Ke tirino t'hin, tiro hino
 baribo szekovari. Amen.

Diese letztere Uebersetzung, nach welcher die heutigen Zigeuner in Ungarn das Vater unser ic. pflegen aufzusagen, hat ein besonderer Kenner und gelehrter Liebhaber der Sprachen, und der Geschichte unsers Vaterlandes, aus ihrem eigenen Munde, vor kurzer Zeit auf einer Reise durch Ungarn abgelernt. Nur ist zu bemerken: daß man sich bey gegenwärtigen Abschriften, der ungarischen Dr-

Számnevek

1. *Eck* – egy; 2. *Doj* – kettő; 3. *Tri* vagy *Trin* – három; 4. *Sthar* – négy; 5. *Pantsch* – öt; 6. *Scho* – hat; 7. *Ephta* – hét; 8. *Ochto* – nyolc; 9. *Enya* – kilenc; 10. *Desch* – tíz; 20. *Bisch* – húsz; 30. *Tranda* – harminc; 40. *Baranda* – negyven; 50. *Pontsandis* – ötven; 60. *Scho-andis* – hatvan; 70. *Ephta-andis* – hetven; 80. *Octo-andis* – nyolcvan; 90. *Emyandis* – kilencven; 100. *Schell* –száz; 1000. *Myllya* – ezer.

A Miatyánk régi fordítás alapján

Dade! gula dela dicha mengi, Czao reng hogodoleden, ravel ogoledel hogoladhem, te a felpesz, trogolo anao Czarchode, ta vela mengi sztre Keda. Pu, maro-mandro Kata agjesz igiertisza. Ra a more beszecha, male dsame, andro ro lyara, enkala megula, dela enchala zimata. Szeszesz Kisztrio, eothem banisztri, putyere feriszemarme, a Kana andre vecsi, ale Vakkosz, Pihó.

Ugyanez az ima újabb fordításban

Muro dad, Kolim andro therosz, ta weltro szentanao; Ta weltro t'him; Ta weltri olya, Szarthin andro therosz ke dajn t'he pre p'hu, sze Kogyesz damante mandro agyesz a mingi, Ertitza amare bezecha, szar, t'hamin te ertingiszama rebezecha, Mali zsa men andre bezna, mika men le dsungalin mansátár; Ke tirino t'hin, tiro hino baribo szekovari. Amen.

Ez utóbbi fordítást, amely alapján a magyarországi cigányok manapság a Miatyánkot mondani szokták, a nyelveknek és hazánk történetének

tographie bedienet habe, und das im Lesen, wo e' h und p' h, vorkommt, beyde Buchstaben müssen gehöret werden. Hieraus werden nun hofentlich unsere Leser im Stande seyn, sich von dieser Sprache einen beyläufigen Beyweiff zu machen, und sogleich, bey dem ersten Anblick erkennen, daß dieselbe mit keiner von unseren Landessprachen, in einer genauen Verwandtschaft stehe.

Ausser dieser ihrer Muttersprache aber reden die Zigeuner in Ungarn, am liebsten Ungarisch, oder Slawakisch; das Deutsche fällt ihnen zu hart; sie finden kein sonderliches Belieben daran, und lernen es selten, wenn sie auch mitten unter deutschen Inwohnern ihren Aufenthalt haben; sondern sie bleiben in solchem Fall, immer gerne, neben ihrer eigenthümlichen, bey der slawakischen Sprache. Ausgenommen die Wahrsagerinnen, die damit groß thun, die vor andern Zigeunerinnen etwas voraus haben wollen, und sich eben dabarch, weil sie der deutschen Sprache mächtig sind, bey denen Leuten Beyfall und Bewandernng zu erwerben trachten. Auch selbst in Siebenbürgen, reden diejenigen Zigeuner, die unter der sächsischen Nation wohnen, selten Deutsch, oder Sächsisch,

sondern Wallachisch; die sich aber zwischen den Ungarn aufhalten, sprechen, ausser ihrer Muttersprache, Ungarisch.

Der Thon und die Aussprache dieses Volks im Reden, ist überhaupt wunderbar und unangenehm, und mehr einer Art von widrigem Gesange, als einer ordentlichen Rede ähnlich. Nur dazumal, wenn sie untereinander zanken, hört man ein pures Rasseln und Gepolter aus ihrem Munde herausfahren, wovey sie die Buchstaben R, p' h und e' h, häufig anwenden, und recht scharf, mit einem heftigen Nachdruck herausstoßen. Es ist aber an allem dem, nicht sowohl die Natur und die eigentliche Beschaffenheit der Sprache Schuld, als vielmehr eine abelangenommene Gewohnheit; denn sie mögen eine Sprache reden, welche sie immer wollen, verathen sie gleich den Thon eines Zigeuners. Insbesondere haben sie die Gewohnheit, wenn ihnen etwas widriges zusößt, daß einer dem andern seinen Jammer in einer Art von Gesange entdeckt, und wie es scheint, über sein Elend gewisse Klaglieder anstimmet; vielleicht bedienen sie sich auch dabey einiger poetischer Ausdrücke, die man erklären könnte, wenn man sie verstünde.

In Wien,

zu haben in der von Seblenschens Buchdruckerrey in der Singerstrasse

Nro. 931.

egyik különös ismerője és tudós barátja nemrégén, magyarországi körútja során egy cigánytól magától hallotta. Csak annyit jegyzünk meg, hogy a fenti átírásoknál a magyar helyesírást követtük, és olvasáskor ott, ahol a *t'h* és *p'h* áll, mindkét hangot ejteni kell. Reméljük, hogy így Olvasóink képesek lesznek némi hozzávetőleges fogalmat alkotni e nyelvről, ugyanakkor már első pillantásra felismerni, hogy egyetlen országunkban honos nyelvvél nem állhat szoros rokonságban.

Anyanyelvükön kívül azonban a magyarországi cigányok legszívesebben magyarul vagy szlovákul beszélnek, a német nehezükre esik, különösen ugyanis nem kedvelik e nyelvet és még akkor is ritkán tanulják meg, ha németek lakta területen élnek – ilyen esetben is inkább megmaradnak saját nyelvük mellett a szlováknál. Kivételt képeznek a jósnők, akik súlyt fektetnek a némettanulásra, részben, mert ki szeretnének emelkedni a többi cigányasszony közül, részben pedig, mert éppen azáltal tudnak az emberek bizalmába férközni és bennük csodálatot kelteni, hogy jól beszélnek a németet. Erdélyben is csak ritkán tanulnak meg a cigányok németül vagy szászul (hiába élnek a szászok közt), inkább románul beszélnek. Azok viszont, akik a magyarok közt laknak, anyanyelvükön kívül a magyart is beszélik.

E nép beszédmódja és hanglejtése általában furcsa és kellemetlen, és inkább hasonlít valami hamis énekhez, mint rendes beszédhez. Ha aztán egymással veszekszenek, csak úgy dől a szájukból a sok ropogó-recsegő hang, mivel az *r*, *p'h*, és *t'h* hangokat igen gyakran ejtik ki és igen élesen, erős nyomatékkal lökik ki magukból. Mindebben azonban nem annyira a természet és a nyelv által megkövetelt hangképzés kényszere érvényesül, hanem inkább valamilyen megrögzött szokás, hiszen beszélhetnek bármilyen nyelvet, amelyet csak akarnak, a kiejtésükből azonnal kiderül, hogy cigányok. Különös szokásuk egyébként, hogy ha valami kellemetlenség éri őket, egyik a másikának szinte énekelve adja tudtára fájdalmát. Mindez úgy hallatszik, mintha nyomorúságát valamilyen panaszdalba öntené. Ilyenkor talán bizonyos költői kifejezésmóddal is élhetnek, amelyet azonban csak akkor elemezhetnénk, ha nyelvüket értenénk.

Aussprache des Anfangsbuchstabens geschrieben) als ersten Feldherr des K. Ferdinands mit dem Kern seiner Truppen herbey kam, gewann die Sache für die Gegenparthey auf einmal eine ganz andere Gestalt. Er eroberte nacheinander die Schlösser Kegecs, Schovar, Zapivar und viele andere; und obgleich der Versuch auf das sehr feste Schloß Schaarosch nicht gleich gelingen wollte, so wurde es endlich doch bey geschickener Wiederholung desselben, noch in diesem 1537. Jahre, den 25ten Sept. glücklich und mit vieler Tapferkeit erobert wozu bey vorhingemeldte, und zur Ferdinandsischen Parthey sich neigende Hieronymus von Laslo, dem kommandirenden Feldherrn von Fels selbst hundert Centner Pulver zugeschießt hatte.
(Die Fortsetzung folgt.)

III.

Vermischte Nachrichten.

Von der innerlichen Verfassung der Tigeuner.

Daß dieses Volk, bey dem ersten Eintritt in die hiesigen Gegenden und Länder, seine besondere Geseß gehabt, unter deren Anführung und Befehlen es stand, und die sich bald Herzoge und Fürsten, bald Könige nennen ließen, davon haben wir bereits obengemeldet (*). Denn nach

*) S. im V. Jahrg. das XXVI. und XXVIII. Stück.

Deutschland kamen sie angedrückt, mit einem Herzog Michael, nach Italien mit dem Herzog Andress, und nach Bayern, mit dem König Sindadel, oder Sindelo. Man hörte unter ihnen auch von edlen, Grafen, und Freygrafen, wie aus denen Grabschriften, die wir im vorhergehenden **) aus Marin Krusins seinen schwedischen Annalen angeführt haben, zu ersehen ist. Aus allem dem kann man so viel schließen, daß die Tigeuner, wenigstens eine gewisse Nachahmung, einen Schein und Schatten, von einer innerlichen Verfassung gehabt, wie wohl man außer einigen Gebräuchen, die sie unter sich selbst beobachtet haben, nichts von einem angemachten und festgesetzten, oder auch schriftlich verfaßten Systeme weiß, und folglich, alles dieses, nämlich ihre Könige und Fürsten, eben so, wie das übrige Thun und Wesen dieses Volks, ein leeres Blendwerk gewesen seyn mußte. Dem ungeachtet aber, behielten sie dennoch eine geraume Zeit, die Gewohnheit, besondere Geseß und Haupter, über sich, aus ihrem Volke zu wählen und zu setzen ***) Die Wahl

**) V. Jahrg. das XIV. Stück S. 196.
***) Wir haben aus Gültigkeit des Herrn Samuel Kazay von Jorecz, nebst verschiednen andern Anmerkungen, zugleich ein gedrucktes in ungarischen Versen verfaßtes Traktätschen, einen Bogen stark ohne Zahl und Druckort, von Debrecin erhalten, welches die Aufschrift hat: Triganokrol va o Historia. In der ersten Abtheilung redet der Dichter kurzlich von dem Ursprung dieses Volks, und von ihren sonderbaren Sitten; in der zweyten aber schreibt er umständ-

A cigányok belső szervezetéről

Azt, hogy e népnek már kezdettől, az itteni vidékekre és országokba való érkeztekor saját, külön elöljárói voltak, akik irányították és vezették őket, és akik hol hercegeknek és fejedelmeknek, hol pedig királyoknak nevezették magukat, arról már korábban is megemlékeztünk.¹⁴¹ Hiszen Németországba állítólag Michael herceg, Itáliába Andreas herceg, Bajorországba pedig Zindadel vagy Zindelo király vezetésével érkeztek. Nemesek, grófok és békebírók (*Freygrafen*) is akadtak közöttük, mint azokból a sírfeliratokból tudjuk, amelyeket már a korábbi számokban Martin Krusius *Sváb évkönyvei* alapján ismertettük. Mindez alapján annyi bizonyosnak látszik, hogy a cigányok – legalábbis a látszat kedvéért – rendelkeztek valamiféle belső szervezettel, ugyanakkor néhány mindmáig megtartott szokásukon kívül nem tudunk semmiféle kidolgozott és szilárd, vagy írásba foglalt rendszerről, következésképpen mindez, vagyis hercegeik és királyaik léte, éppúgy pusztán szemfényvesztésnek tűnik, mint e nép minden egyéb tette és ügylete. Ettől eltekintve azonban jó ideje az a szokásuk, hogy saját köreiből bizonyos vezetőket és főembereket választanak maguk fölé.¹⁴² A választásra általában a szabadban, nagy tömeggyűlésen kerül sor, amelyen az egész környező vidékről összegyűlik

¹⁴¹ Lásd V. évfolyam, XXVI. és XVIII. szám.

¹⁴² Zorecei Kazzay Sámuel úr jóvoltából, sok egyéb más adalék mellett, egy olyan nyomtatott, magyar versekben írott, egy ív terjedelmű, kiadási hely és év nélküli tanulmányocskát is kaptunk Debrecenből, amelynek címe *Tziganokról való Historia*. Az első részben a költő röviden e nép eredetéről és különös szokásairól szól, a másodikban részletesen leírja egy effajta cigányvajda Miskolcon akkoriban megtartott választását és beiktatását. Mivel e tanulmányocskára a következőkben is hivatkoznunk kell, szükségesnek tartottuk, hogy itt is említést tegyünk róla.

geschähe gewöhnlich im Felde, bey einer grossen und zahlreichen Versammlung, wobey sich aus der ganzen umliegenden Gegend das Zigeunervolk einfand, und den neu erwählten Wayda, mit einem aufsehlischen Geschrey, und einigen Geschenken, in seiner Würde bestätigte, und nach Vollendung dieser Feyerlichkeit, froh, stolz und trotzig auseinander glenge. In ganz Ungarn sollen sie jebedem 4 Distrikthal | Moywoden beständig gehabt haben, nämlich jenseits und diesseits der Donau und der Teisse, die ihren gewöhnlichen Sitz bey Kaab, Lewenz, Si: thmar, und Raschau hatten, und unter der Aufsicht, die Waywoden eines besondern Drees, oder Komitats stunden; welches ihnen bloß aus diesem Grunde zugelassen worden seyn soll, damit sie im Nothfalle und zu Kriegszeiten, desto schneller und leichter eine beträchtliche Anzahl von Kriegern, zur Vertheidigung des Landes zusammen zu bringen, und in das Feld zu stellen, im Stande seyn möchten. *) Wir können zwar dieses, nachdem wir keine zuverlässige und hinlängliche Beweismittel davon haben, keineswegs für eine Gewisheit angeben, ob man wohl

auch keine wichtige Ursachen hätte, daran gänzlich zu zweifeln: so viel aber ist bekannt, daß es noch vor wenigen Jahren in einigen Komitaten üblich war, einem vom Adel, die besondere Aufsicht über dieses, in dem Komitat sich aufhaltende ganze Volk zu empfehlen, und denselben zu einem Oberwaida über dasselbe zu setzen, dessen Befehlen sie sich alsdenn schlechterdings unterwerfen, und all ihr Ansehen, wie auch ihre Beschwerden und Klagen an ihn, als ihren Obergespan, bringen mußten. Von dergleichen Wayden verstehen wir auch die Bestätigungsbriefe der Königin Isabella, die sie einem gewissen Casparo Nagy, und einem Francisco Balasi de Kiskendo ertheilt hatte. Wir wollen diese Urkunden nach ihrem völligen Inhalte in der unten angeführten Note **)

**) Litteræ pro Waywodis Cyganorum, Casparo Nagy & Francisco Balasi.

Isabella Dei Gratia Regina Hungariz, Dalmatiz, Croatia &c. Fidelibus nostris universis & singulis, Spectabilibus, Magnificis, Egregiis, Nobilibus, item Prudentibus & circumspectis Iudicibus, civibus civitatum, oppidorum, villarum, & aliorum quorumcumque locorum Praefectis, cunctis etiam aliis cujuscunque status & conditionis hominibus, in Regno nostro Transilvaniz, presentium notitiam habituris, salutem & gratiam. Quoniam nos officium Wayvodatus Cziganorum in Regno nostro Transilvaniz existentium; Fidelibus nostris egregiis Casparo Nagy & Francisco Balasi Aulæ nostræ Familiaribus una cum confectis & debitis ejusdem preventibus clementer dedimus & contulimus. Fidelitati igitur vestræ & vestrorum cuilibet horum serie mandamus firmiter, ut ipsos Ca-

lich die bey Nikolsz zu seiner Zeit geschene Wahl und Bestätigung eines solchen Zigeunerischen Ehrls. Weil wir uns nun auf dieses Tractat auch in der Folge berufen müssen, so haben wir es vor nöthig erachtet, davon hier Erwähnung zu thun.

*) Tzigan yokrol valo Hist, vers. 40. Elő Réize.

a cigánynép és az újonnan megválasztott vajdát hatalmas üdvrivalgással és bizonyos ajándékokkal iktatja be hivatalába. Miután pedig az ünnepségnek vége, vígan, büszkén és bizakodva válnak el egymástól. Egész Magyarországon – korábban négy kerületi – vajdát szoktak választani, azaz Dunán, illetve Tiszán innenit és túlit, akiknek szokásos székhelye Győrött, Léván, Szatmáron és Kassán található, s minden vidék vagy megye egy-egy vajda felügyelete alatt áll. Minderre nyilván csupán azért kaptak egykor engedélyt, hogy szükség és háború esetén minél gyorsabban és könnyebben toborozhassanak és állíthassanak hadrendbe megfelelő mennyiségű harcost az ország védelmére.¹⁴³ Ezt azonban, mivel nincs róla megbízható és kielégítő bizonyíték, nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, ám valóban valószínűtlen, hogy ne lett volna nyomós ok rá. Annyi mindenesetre biztos, hogy még néhány évvel ezelőtt is néhány vármegyében szokásban volt, hogy egy-egy nemesemberre bízta a megyében tartózkodó egész cigánynép felügyeletét, akit fővajda gyanánt föléljük helyeztek: ezután e fővajda parancsainak kellett engedelmeskedniök, és minden kérésükkel, panaszukkal-gondjukkal hozzá kellett fordulniök, mintha főispánjuk lenne. Efféle vajdákkal találkozunk Izabella királyné egy oklevelében is, amelyet bizonyos Nagy Gáspárnak és Kiskendői Balácsi Ferencnek adott. Ezt a dokumentumot az alábbi jegyzetben teljes terjedelmében közöljük, hogy Olvasónk maga is láthassa, hogyan fordulnak elő benne az

¹⁴³ Tziganyokrol való historia. 40. vers. Első Részec.

beyfügen, damit unsere Leser selbstn daraus ersehen mögen, wie darinnen solche Ausdrücke vorkommen, die auf

eluen Zigeuner gar nicht recht passen wollen.

ipsum Nagy & Franciscum Balati in prescripto officio ipsorum ubique absque ullo impedimento circa antiquam consuetudinem libere, procedere, solitosque proventus & debita Birragia ab ipsis exigi permittere, quin potius sibi necessitas postulet, ipsis adjumento & praesidio esse debeatis & teneamini. Quod si forte quispiam ipsos Casparum Nagy & Franciscum Balati, in processu officii ipsorum & perceptione proventuum ex eodem officio Wayvodatus Cziganorum ipsis provenire debentium quoquomodo impedire voluerit, ex tunc is ad 15. Diem, a die quo praesentibus admonitus fuerit, in Curia nostra Reginali, nostram scilicet in praesentium personalem, vel procuratorem suum legitimum comparere debeat vel teneatur, rationem superinde redditurus efficacem. Secus igitur non facturi, praesentibus perlectis, exhibenti restituis. Datum in Colossmonastera decimo quarto die Septembris, Anno Domini Millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo.

Isabella Regina mppr.

Litt. Isabellæ pro Cziganorum Wayvodis, pro Francisco Balati de Kiskend.

Nos Isabella Dei Gratia, Regina Hungaricæ Dalmaticæ, Croatiae &c. memorie commendamus per praesentes, quod nos Considerantes fidelitatem, ac fidei servitiorum gratuita merita Egregii D. Balati de Kiskend fidelis nostri, quæ idem pro locorum & temporum diversitate Nobis & Sereñiss. Filio nostro Electo Regi Hungaricæ &c. cum summa fidelitatis

Constantia exhibuit & impendit. Hoc igitur intuitu eundem in numerum Auditorum nostrorum equis octo recepimus, ac in sortem salarii annuati sui, officium Wayvodatus Pharaonum ac Cziganorum ubique in ambitu harum partium Regni nostri Transilvanicæ, pro media parte eidem Francisco Balati duximus dandum & conferendum, imo damus & conferimus praesentibus per vigorem, quocirca vobis Fidelibus nostris, Egregiis & Nobilibus, Comitibus, Vicecomitibus, & Iudicibus, Cæterisque Universitatibus Nobilium Siculorum, & Saxonum, item officialibus, provisoribus, Castellanis & vicibus eorum gerentibus, nec non prudentibus ac circumspiciendis Iudicibus, Juratis cæterisque civibus quorumcunque Civitatum, Oppidorum & villarum ubique in prescripto ambitu istius Regni nostri Transilvanicæ constitutis & existentibus, harum serie mandamus firmiter, quatenus dum & quodcumque annotatus Franciscus Balati, vel homines ipsius, per eum ad id deputati, in exigendis ejusmodi proventibus, Regnum hoc nostrum circumvadendo ad vos pervenerint, ex tunc eosdem in exactioe talium proventuum, ipsi de medio Pharaonum, sive Cziganorum, more ab antiquo debentium, pro media parte ubique libere ac pacifice exigere permittatis & permittis modis omnibus faciatis, Secus ne feceritis, praesentibus perlectis, exhibenti restituis. Datum Albe Julise in Dominica Cantate Anno Domini Millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo.

Isabella Regina.

In Wien,

zu haben in der von Gehlenschen Buchdruckerey in der Singerstrasse
Nro. 931.

említett kifejezések, amelyek egy cigányra egyáltalán nem illhetnének.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Levél Nagy Gáspár és Balácsi Ferenc cigányvajdáknak. „Izabella, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királynője minden és minden egyes tekintetes, nagyságos, kiváló, nemes hívünknek, valamint a városok, bölc és körültekintő bíráinak és polgárainak, a községek és a falvak és az egyéb települések előjáróinak, valamint minden egyéb hasonló állású és rangú embernek, akik Erdélyországunkban jelen sorainkról tudomást szereznek, üdvözlétünket és kegyünket nyilvánítjuk. Mivel az Erdélyországunkban tartózkodó cigányok vajdaságának tisztét a vele járó szokványos jövedelmekkel együtt kegyesen kiváló híveinknek és udvaroncainknak, Nagy Gáspárnak és Balácsi Ferencnek adományoztuk és adtuk, Hívsegteknek és közületek mindenkinek nyomtatékosan felhívjuk a figyelmét arra, hogy Nagy Gáspárt és Balácsi Ferencet előírt feladataiban az ősi szokás szerint minde-nütt, akadályt nem támasztva szabadon eljárni hagyjátok, szokásos jövedelmeiket és a nekik járó bírságokat engedjétek beszedni, sőt ha a szükség úgy diktálja, segíteni és védelmezni őket is köteleességetek. Ha pedig netán bárki is Nagy Gáspárt és Balácsi Ferencet hivatalos eljárásaiban, vagy a cigányvajdaságból származó jövedelmeik beszédésében bármiképpen is akadályozni akarná, annak e levél kézhezvételétől számítva 15 napon belül királynői bírósá-gunkon, azaz személyesen előttünk vagy a bíróság törvényes feje előtt meg kell és szükséges jelennie, tettének alapos indokát megjelölve. Másképpen ne cselekedjétek és ha a jelen sorokat elolvastátok, bemutatójának adjátok vissza.

Kiadatott Kolozsmonostoron, 1557. szeptember 14-én. Izabella királynő saját kezűleg.”

Izabella levele Kiskendi Balácsi Ferenc cigányvajdának. „Mi, Izabella, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királynője jelen sorainkkal kinyilvánítjuk, hogy mivel mérlegeltük a kiváló Kiskendi Balácsi István hívünk hűségét és hű szolgálataiban szer-zett érdemeit, amelyeket különféle helyeken és időkben Nekünk és Felsőes Fünknak, Ma-gyarország Választott Királyának stb. a legállhatatosabb hűséggel bizonyított és szerzett, e meggondolásból tehát őt nyolc lovassal Udvaroncaink sorába fogadjuk, és éves jövedelméről gondoskodva ugyane Balácsi Ferencet Erdélyországunk e részeinek egész területén minde-nütt a Fáraók és Cigányok Vajdájának tisztével kívánjuk – felerésztt – felruházni, sőt a jelen sorok hatályával fel is ruházzuk. Ezért hát Nektek, kiváló és nemes Híveinknek, ispánok-nak, alispánoknak és bíráknak, a székely és szász nemesség egyéb közösségeinek, valamint megjelölt Erdélyországunk bármely vidékén élő és működő hivatalnokainknak, gondnoka-inknak, várnagyainknak és ezek helyetteseinek, valamint minden város, település és falu a bölc és körültekintő bíráinak, jogászaiknak és egyéb polgárainak e sorokkal adjuk nyoma-tékosan tudtára, hogy ha az említett Balácsi Ferenc, vagy az ő bármely küldötte bárhol és bármikor, az effájta jövedelmek behajtása végett országunkat járva hozzátok érkezik, az effájta, a fáraók vagy cigányok körében ősi jogon járó jövedelmek behajtását mindenütt jóindulattal, szabadon és békén engedélyezzétek és minden módon engedélyeztessétek szá-mára. Másképpen ne cselekedjétek és ha a jelen sorokat elolvastátok, bemutatójának adjátok vissza.

Kiadatott Gyulafehérvárt, 1557. Cantate vasárnapján. Izabella királynő.”

dieser guten Stadt, voran ließen für sie die besondere nachdrückliche Empfehlung jetztgedachten königl. Rath's, und Schloßhauptmanns zu Schaarrosch, bey dem allerhöchsten Hofe, wovon der nächste Erfolg dieser war: daß der K. Ferdinand der I. zum Beweise seiner besondern Erkänlichkeit und Gnade gegen eine so treue und wohlverdiente Stadt durch ein im J. 1548 an dieselbe aus der Kanzley ausgefertigtes Diplom, ihr altes Wapen theils bestätiget, theils erneuert und mit etzlichen bedeutenden Zusätzen vermehret hat. Nämlich; da das alte bereits oben beschriebene Wapen dieser Stadt, bloß in einem, mit fünf gleichen Querstrichen, getheilten oder vielmehr gespaltenen Schilde, darunter in Abwechslung drey weisse, und zwey rothe gewesen, bestanden, nur daß dabey in dem ersten oder obersten weissen Striche noch drey natürlich rothgefärbte Rosen zu sehen waren; so ist nun nach dieser Verneuerung desselben, mit Beybehaltung des obren weissen Querstriches mit den drey rothen Rosen, doch aber auch zugleich mit Erweiterung desselben bis zur Helfte des Schildes, der übrige Theil des alten Wappens mit den übrigen vier Querstrichen und ihren abwechselnden Farben, durch eine unter dem gemeldten Obertheil dazu gekommene Perpendikulartheilung in das rechte Feld versetzt; in dem linken weissen Felde aber, ein schwarzer, mit etwas gebogenen Halse und Kopfe, ohne Schnabel, vorgeschlagener Zunge und ausgebreiteten Flü-

gel, gegen die linke Seite gefehrter, und in der völligen Helfte seines Rumpfes bis zum Schwanze sich darstellender Adler, mit der Fußflane ein Büschlein Erdbeeren, mit vier reiffen und röthlichen, und zwey unreiffen haltend, als ein vorzügliches Zeichen, dieser, nach gemeiner Meynung von den Erdbeeren benamhten Erdbeerstadt beygefügt worden; wie solches die untenangeführten Worte dieser Urkunde mit mehrern ausweisen. (*)

III.

Vermischte Nachrichten.

Fortsetzung von der innerlichen Verfassung der Zigeuner.

Heut zu Tage ist ihr ganze Verfassung gewaltig heruntergekommen; sie pflegen sich zwar noch, wo eine ziemliche Anzahl von Zigeunern in ei-

*) Scutum (heißt es) cujus ares, secundum priorum insignium vestrorum formam, a parte dextra in quinque ductus æquales tres albos & duos intercedentes rubros transversum est divisa; quorum qui summus est albus, utrumque Scuti latus complectens, tres rosas rubras, similes nativis continet, alii vero quatuor, medium tantum reliquæ areæ spatium, versus dextram implent; quibus in aliz alba restantis areæ parte, conjuncta est aliqua nigra, collo & capite leniter inflexo, ore hiante, lingua exerta, in sinistram prospedans, reliquo corpore a pedore in caudam ceu de medio apparente, ala extensa, pedem exercens, cujus ungui-

Jóllehet mára az egész intézmény igencsak lehanyatlott, ott, ahol nagyobb számú cigány él egy körzetben, még mindig bírát szoktak soraikból választani. Igaz, az ilyen bíró nem áll különösebb tiszteletben, hiszen sem komoly hatalma nincs alárendeltjei felett, sem a név és a cím viselésén kívül semmiféle hasznot nem húzhat – törvényesen – tisztéből.¹⁴⁵ Egy effajta bíró választásakor nem a teljesítmény, intelligencia és erény,

¹⁴⁵ E vajdákról, választásukról és tiszteletükről Toppelt a következőket írja: „Ősi családokat tisztelnek, amelyeket vajdacsaládoknak neveznek. Közülük választják vezéreiket, akit hatalmas örömujjongás közepett háromszor emelnek és kiáltanak ki vajdának. E nyilvános beiktatással válnak előljárókká. Hasonló szertartással választják »hercegnőiket« is. Szinte mulatságos, hogy ezeknek a vajdának milyen csekély a hatalma az övéik felett.” Origines et occasus. VI. fejezet, 57. oldal.

nem Bezirk beysammen ist, einen Richter aus ihrem Volk zu wählen; allein er steht in keinem besondern Ansehen, indem er weder eine rechte Gewalt über seine Untergebene hat, noch auch, ausser dem leeren Namen und Titel den mindesten Vortheil von seiner Würde, erlaubter Weise, ziehen darf (*). Bey der Wahl eines solchen Richters, wird nicht sowohl auf Verdienste, Verstand und Tugend, als vielmehr nur lediglich darauf gesehen; welcher etwa am besten gekleidet ist, am Vermögen und äusserlicher Gestalt andere übertrifft, zugleich aber bereits ein mittelmäßiges Alter erreicht hat; bey dem nun diese Eigenschaften eintreffen, der wird für tüchtig zu diesem Amte gehalten, und kann sehr leicht dazu gelangen. Man kann also einen solchen Wapda an seiner Gestalt, Kleidung, und an seinem äusserlichen Betragen bald erkennen; weil er gemeinlich, samt allen sei-

nen Hausgenossen und Angehörigen, besser gekleidet ist, denn die übrigen Zigenner, in seinem Ganze stolz, trotzig, mit einer grossen Peitsche in der Hand, oder auf seiner Achsel, und in seiner äusserlichen Ausführung ernsthaft und bescheiden.

Nun wird man ohnfehlbar fragen: worinn dann die Amtsgeschäfte und Verrichtungen eines solchen Zigennerischen Richters bestehen? in Siebenbürgen ist seine Pflicht, auf seine Untergebene genau acht zu haben, damit sich diese nicht unschuldig machen, wenn die Zeit kommt ihre jährliche Abgaben und Zinsen an die Landesfürstliche Kammer abzutragen; neben dem aber ist ihm zugleich erlaubt, die Klagen und Beschwerden seines Volks (wenn sich welche ereignen) am gehörigen Orte, seiner Amtspflicht gemäß anzubringen.

(Der Beschluß folge)

bus praehensum tenet, herbarum fragariae - ramulum, cum fragis (unde Civitati huic nostrae Eperies, Hungarorum nostrorum lingua nomen est) quinque, maturis quidem & rubentibus tribus, & aliis duobus immaturis &c. Ex Archivo Civitatis.

*) Von diesen Wapwooden, ihrer Wahl und Ansehen: schreibt Doppelt folgendes: Ha-

bens in venerazione antiquas Familias, quas vocant Vayvodales. Exinde eligunt Duces, quos ingenti vociferatione correptos tribus vicibus efferant, exa tantque, qua inauguratione commune sunt meminisse se Praefectos. Simili ritu Ducillas suas creant. Penes ridiculos istos Vayvodas potestatis in suos parum est. Orig. & Occaf. cap. VI. p. 57.

In Wien,
zu haben in der von Gehler'schen Buchdruckerey in der Singerstrasse
Nro. 931.

hanem általában csak az számít, ki viseli a legjobb ruhát, kinek van a legnagyobb vagyona, ki a legjobb külsejű, miközben legalább a középkort el kellett már az illetőnek érnie. Akinél ezek a tulajdonságok megtalálhatók, azt máris alkalmasnak tartják e hivatalra, s igen könnyen meg is választják. Az efféle vajdákat tehát természetük, ruházatuk és külső megjelenésük alapján könnyű felismerni, mivel általában egész háztartásukkal és kíséretükkel együtt sokkal jobban öltözöttek a többi átlagcigánynál, peckesen, büszkén járnak korbáccsal a kezükben vagy a vállukon, és egész külső megjelenésükben igen komolyak és méltóságteljesek.

Föltehető tehát a kézenfekvő kérdés: ugyan miben is áll valójában egy effajta cigánybíró hivatala és feladatköre? Erdélyben az a kötelessége, hogy felvigyázzon alattvalóira, hogy ne párologjanak el, ha eljön az ideje annak, hogy leróják évi adójukat és adományait a fejedelmi kamarának. Emellett azonban ahhoz is joguk van, hogy népük panaszait és kérelmeit – ha van ilyen – a megfelelő helyen, hivatali kötelességüknek megfelelően előterjesszék.

III.

Vermischte Nachrichten.

Beschluß von der innerlichen Verfassung der Zigeuner.

In Ungarn kann man eben-so genau nicht erfahren, was ein solcher Wajda eigentlich für streitige Sachen, die unter ihnen selbst vorkommen, ausmache, und in wie weit sein Urtheil und seine Entscheidung, bey seinen Untergebenen geltend sey? So viel kann man wohl bey ihm erhalten;

wenn man nemlich seine Untergebene wegen eines verübten Diebstahls in Verdacht hat, und Klage vor ihm führt, daß er alsdann auf Begehren, alle ihre Zelde und Wohnungen durchsuchen läßt, um zu sehen, ob das entwandte Gut darinnen nicht anzutreffen wäre. Wird es gefunden, so muß dasselbe, dem Eigenthümer, ohne Anstand, zurückgestellt werden, und der Dieb bekommt von seinem Wajda, mit der Peitsche etliche Streiche. Es geschieht aber dieses vermuthlich, nicht sowohl aus Liebe zur Gerechtigkeit, oder aus Haß gegen das verübte Laster, als vielmehr; theils den Kläger eintgermaßen zu befriedigen; theils aber auch seine Leute zur Aufmerksamkeit im Stehlen, und zu desto besserer Verwahrung des gestohlenen Gutes anzuhalten. Denn es wird gesagt *) daß die Zigeuner mit ihrem Wajda ein solches geheimes Verständniß hätten, kraft dessen sie ihme nicht allein von allen gestohlenen Sachen Nachricht einbringen; sondern auch einen Theil abgeben müssen. Der Dieb muß also vor seinem Wajda eidlich bekennen, was, und wie viel er gestohlen habe, diesem seinen Theil gehörig abfolgen lassen; und nur bloß in diesem Falle achtet sich der Zigeuner zur Beobachtung der Treue verbunden zu seyn, da er sonst alles schlechterdings abschwört. In übr-

8. zu Leutschau herausgekommen. Allein ob er es gleich eine historische Beschreibung des Wappens nennt, so ist doch eigentlich gar nichts von einer Wappengeschichte darinn; sondern bloße allegorische Erklärungen der Bilder und Figuren, wobei er, um seine Stärke in der Naturhistorie zu zeigen, auch sogar den Greif einem wirklichen obgleich seltsamen Thier gemacht, und seine eigentliche Lebensart, Wohnung, Eigenschaften beschonmet hat, welches ihm streitlich zu vergeben ist. In der Beschreibung des Adlers nimmt er den zweyköpfigen kaiserl. Adler an, welches doch offenbar wider den klaren Buchstaben des Diploms und den Augenschein ist. Es ist eigentlich, wie wir gesagt, der einfache römisch-königliche Adler, weil Ferdinand, da er ihn im Jahr 1548. in dieses Wappen setzte, nur noch römischer König war, so wie er auch auf den, auf ihn als römischen König geprägten Thalern, angehoben wird. Von diesem Johann Weber ist nachzufinden D. Vet. premii Progr. Medicor. Cent. 1. In der Cereographia Hungariz Tyrn. 1734. kommt das kaiserliche Wappen Tab. IV. vor, inter Sigilla Civitatum &c.

*) S. Tziganyokrol valo Historia, verf. 29. Elis Refz:

Magyarországon szintén nem tudható pontosan, hogy az efféle vajda a cigányok közt előforduló vitás ügyekben miről dönthet, illetve hogy ítélete és határozata mennyire kötelező alárendeltjeire nézve. Annyit megállapíthatunk, hogy ha alárendeltjeit elkövetett lopással vádolják, és panasszal fordulnak hozzá, ha úgy kívánja, minden sátrat és lakhelyet átkutathat, hogy megállapítsa, vajon az eltulajdonított javak nem találhatók-e meg valahol. Ha rálelnek a lopott holmira, késedelem nélkül visszaadják a tulajdonosnak, a tolvaj pedig a vajdától néhány korbácsütést kap. Minderre azonban nyilván nem igazságszeretetből, vagy a bűnnel szembeni gyűlöletből kerül sor, hanem részben azért, hogy a károsultat némileg megbékítsék, részint pedig azért, hogy alárendeltjeit rávezesse: legyenek elővigyázatosabbak a lopásban, a lopott holmit pedig gondosabban rejtsek el. Hiszen azt beszélik, hogy a cigány a vajdájával titkos megállapodást köt, hogy nem csak beszámol minden lopott holmiról, hanem a zsákmányból is részt juttat neki.¹⁴⁶ A tolvajnak eskü alatt vallomást kell tennie tehát vajdája előtt, mit és mennyit lopott és le kell rónia neki a részét – csupán ebben az esetben érzi ugyanis úgy a cigány, hogy köti adott szava, hiszen egyébként égre-földre hajlandó megesküdni. Egyébiránt e

¹⁴⁶ Lásd Tziganyokrol valo Historia. 29. vers, Első Rész.

gen ist dieses Volk aller Orten, wo es angekreuzet ist, der ordentlichen Obrigkeit im Lande unterworfen **). Ereignet sich nun (wie es denn nicht selten geschieht) daß einer von ihnen auf frischer That im Diebstahl begriffen wird, so bringet es schon die Gewohnheit mit sich, daß man nicht erst einen Richter belästiget; sondern man nimmet das gestohlene Gut zurück, und fertiget den Dieb mit tüchtigen Schlägen ab. Dieses Unglück betrifft am häufigsten ihre Weibsbilder, die sich auf das Mäusen desto fleißiger legen, je zeitiger sie darian geübet werden, und dadurch für die Subsistenz der Ibrigen zu sorgen gewöhnet sind. Wird

**) Zoppelt Orig. & Occas. Transilv. Cap. VI. pag. 57. & 58. edit. Vien. Certe conductadine nostra receptum est, ut idem iustitie, actionumve civilium processus nobiscum agnoscant.

aber eine solche Person von denen Gerichtsdienern gegriffen, und vor Gericht oder in ein Gefängniß geführt; so findet sich alsbald ein ganzer Schwarm von allerhand Zigeunern das bey ihn, die ihr nachfolgen, für sie bitten, und sie auf alle mögliche Art vertheidigen. Und hier läuft es selten ohne lächerliche Auftritte ab, wobei dieses Volk seine alberne, und zuweilen auch witzige Denkungsart an den Tag leget. Kommt es endlich mit einem solchen Uebelthäter, oder Uebelthäterinn soweit, daß ihnen auf öffentlichen Markte, Stretche oder Stockschläge zuerkannt werden, so entsethet unter denen herumstehenden Zigeunern, Weibern und Kindern ein so heftiges Jammergeschrey, daß die Lust darüber erdhöret.

NB. Dieser Abdruck wird für das XIII. Stück nachgetragen, wo er nach den Schlegelischen Manuscript No. I. zu erst beschrieben ist.

In Wien,
zu haben in der von Geshlenschen Buchdruckerey in der Singerstrasse
Nro. 931.

nép mindenütt, ahol csak szétszórva él, az ország törvényes hatóságainak felügyelete alatt áll.¹⁴⁷ Ha azonban megtörténik – amire elég gyakran kerül sor –, hogy valakit közülük lopáson érnek tetten, jobbára általában nem a bírót zaklatják az ügyvel, hanem visszaveszik az ellopott javakat, majd a tolvajt jó alaposan elnászpángolják. Ebben a kellemetlenségben elsősorban asszonyaiknak van részük, akik annál szorgosabban lopkodnak, minél korábban kezdenek a tolvajmesterségbe, és hozzászoktak, hogy ekképpen gondoskodjanak övéik betevőjéről. Ha azonban a törvényszolgák fognak el egy efféle személyt és a bíró elé vagy a tömlöcbe hurcolják, azonnal egész sereg cigánynépség sereglük össze, követik a lebukottat, könyörögnek érte és minden lehető módon próbálják megvédelmezni őt. Gyakran egyébiránt nehéz megállni nevetés nélkül, ha e nép fölfedi a maga együgyű, ugyanakkor néha igen csavaros eszejárását. Ha aztán egy efféle csirkefogót vagy csirkefogónőt végül nyilvános korbácsolásra vagy botozásra ítélnék, a köré sereglő cigányok, cigányasszonyok és purdék olyan heves jajveszékelést csapnak, hogy még az égbolt is visszhangzik tőle.

¹⁴⁷ Toppeltinus: *Origines et occasus Transilvaniae*. VI. fejezet, 57–58. oldalak. Bécsi kiadás. „Persze az a bevett szokás, hogy a cigányok elismerik az igazságszolgáltatás és a polgárjog érvényét.”

die dalmatinische Provinz mit einem
beynahe königlichen Ansehen verwaltet.

Noch sind zwey Kirchen, der serbischen
Agläubigen, in Istrien übrig, davon die eine etwa eine Meile von
der venetianischen Stadt Pola entfernt,
die andere aber in der Vorstadt zu
Triest ist, in welcher der Gottesdienst
sowohl in griechischer als serbischer
Sprache, alle Wochen abwechselnd ge-
halten wird.

Wir wollen nun eine Reise nach
Slawonien machen, um die übrigen
Kirchen des Ipek. Patriarchats zu
beschreiben —

Nachdem Kaiser Leopold der Große
dieses Reich durch seine siegreichen Waf-
fen erobert hatte, kamen eine unglaub-
liche Menge altgläubiger Christen, aus
den angrenzenden türkischen Ländern,
um dort unter dem Schutze des durch-
lauchtigsten Erzhauses von Oestreich,
in Friede und Ruhe zu wohnen. Auf
den feinsten Bergen, welche das
türkische Gebiet scheiden, sind sieben
bis acht Klöster, die alle sehr viel
Rühmens von den Gebeinen ihrer Hei-
ligen, die dort aufbewahrt und vere-
hret werden, machen. Das berühm-
teste darunter ist das von Opowo,
welches in ihrer Kirche, mit den Ueber-
bleibseln des Fürsten Lazars, dessen
wir oben gedacht haben, und des
heiligen Märtyrers Theodor Tyro-
pranger.

IV. Von den Krankheiten und dem Tode der Zigeuner.

Wir haben zwar im vorhergehenden,
da wir von der körperli-

chen Gestalt und Eigenschaft der Zigeuner redeten, zugleich erinnert, wie
dieses Volk überhaupt von einer starken
und gesunden Leibesbeschaffenheit
sey, dem ungeachtet haben sie dieses
mit andern Menschen gemein, daß sie
der Gefahr von Krankheiten überfalls
len zu werden, eben so wie jene aus-
gesetzt sind, nur lange nicht so häu-
fig, als es sich bey ihrer wilden und
verkehrten Lebensart vermuthen ließe,
auch nicht einmal so oft, als Leute,
die bey einer gestitteten und ordentli-
chen Lebensart, genau über ihre Ge-
sundheit wachen: die gewöhnlichen
Kinderkrankheiten; nämlich die Blat-
tern und Masern, müssen sie sich auch
gefallen lassen, und ihre Kinder, so
gerauchert und schwarz auch ihre Haut
ausseheth, können so wenig diesem Uebel
ausweichen, als andere Leute; doch
überstehen sie alles dieses ganz leicht
und glücklich, und so; wie man über-
haupt selten hört, daß die Kinder der
Zigeuner sterben, um desto seltner
siehet man eines, das an Blattern
gestorben wäre, zu Grabe tragen.
Von Teufel, Kobharren, weiß diese
sonderbare Nation sehr wenig, und
vor dem Podagra ist dieses ganze Ge-
schlecht so sicher, als wenn sie Frey-
weise darüber hätten. Sogar die an-
steckenden Seuchen, scheinen sich vor
ihrer Hütten zu scheuen, und schlei-
chen sich eher in anderer Wohnung
als unter ihre Zelde ein. Von der in
Ungarn gewöhnlichen Krankheit, die
man den Tschömär nennet, werden
sie bisweilen angefallen, allein mit
einem Schluck Brandwein, den sie zu

A cigányok betegségeiről és haláláról

Már korábban, ahol a cigányok testi felépítéséről és fizikai tulajdonságairól beszéltünk, említettük, általában véve milyen erős és egészséges testalkatú ez a nép. Ennek ellenére ugyanúgy, akár más népeket, őket is megtámadja olykor a kórság, igaz messze nem olyan gyakran, mint azt nyomorúságos és káros életmódjuk alapján gondolhatnánk, de nem olyan gyakran lesznek betegek sem, mint azok, akik tisztas és rendes életet élnek és megfelelően vigyáznak egészségükre. A szokványos gyermekbetegségek, nevezetesen a himlő és a kanyaró őket is megtámadják ugyan, és gyermekeik, akármilyen füstös és fekete is a bőrük, épp oly kevésbé úszhatják meg e bajokat, mint a többi ember, csakhogy ők egészen könnyedén és szerencsésen szokták a kórt leküzdeni, úgyhogy rendkívül ritkán hallani olyat, hogy egy cigánygyerek meghalt volna, és még ritkábban látni olyannak a temetését, aki himlőben halt volna meg. Influenzát, náthát hírből sem ismer e különös nemzet, a köszvénytől pedig az egész nép olyan biztonságban van, mintha szabadságlevelet kapott volna tőle. Még a fertőző betegségek is úgy látszik, megtorpannak putrijaik előtt és inkább más otthonába surrannak be, semmint hogy az ő sátrukba kelljen lopózniok. Az a Magyarországon oly elterjedt betegség, amelyet csömörnek neveznek, olykor ugyan meggyötri őket, ám egyetlen korty pálinkával képesek azonnal és eredménnyel kikúrálni magukat belőle. Némelyikük szembajban szenved, de az sem volna csoda, ha az állandó füsttől, amelyben éjjel-nappal üldögélnek és heverésznek, mindnyájan teljesen elveszítenék látásukat és tökéletesen megvakulnának. Egyébként azonban életük nagy részét egészségben töltik, sok betegséget egészen addig, amíg el nem közeleg haláluk órája, nem is ismernek. Ám még akkor sem kérnek orvosi tanácsot, mikor már végromlásra jutnak, nem szednek semmi patikaszert, szinte sosem hallottunk olyasmiről, hogy bárki közülük ilyesmit

sich nehmen, sind sie auch im Stande, dieselbe bald und glücklich zu heben. An Augen pflegen manche zu leyden; es wäre aber auch kein Wunder, wenn allesamt, von dem beständigen Rauch, darinnen sie Tag und Nacht sitzen und liegen, ihr Gesicht völlig verlieren möchten, und stockblind würden. Aussonsten sind sie die meiste Zeit ihres Lebens gesund, und von vielen Krankheiten frey, bis sie den Tod recht nahe kommen. Auch hier, wenn sie sich bereits auf dieser Stufe befinden, seagen sie keinen Arzt um Rath, bedienen sich keiner Arzney aus der Apotheke, wenigstens sind die Beyspiele davon, selten und fast unerhöret, daß dieses einige thäten; sondern lassen es auf das Glück ankommen, ob sie sterben, oder genesen. Einige haben noch die Gewohnheit, daß sie in Wagenkrankheiten, sich um einen oder zwey Kreuger Saffran kaufen, mit denselben ihre Suppen würzen, und glauben, daß sie davon genesen; und weil sie es oftmal sehen und erfahren, daß das Blutlassen, bey ihren Pferden, mancher Krankheit vorbeuget, so bedienen sie sich auch dieses Mittels zu ihrer Gesundheit, und lassen sich zur Ader oder schröpfen.

Wenn endlich ein Zigeuner eine geraume Zeit gelebet hat, und entweder durch das Alter, oder durch eine heftige Krankheit entkräftet wird, so bezahlt er die Schuld der Natur auf seinem gewöhnlichen Lager auf dem Erdboden, in seiner Hütten. Bey dem Absterben dieser Leute; kommt weiter nichts ungeröthliches und aus-

serordentliches vor; sie werden gemeinlich eben so, wie andere Menschen vor ihrem Tode krank, und nach einem kurzen Lager, beschließen sie ihr elendes Leben. Die natürliche Furcht vor diesem allgemeinen Feind des menschlichen Lebens presset ihnen ebenfalls Wehklagen und Seufzer aus, und nachdem eines oder des andern Begriffe von der Religion beschaffen sind, nach dem ist auch ihre Vorbereitung zum Tode eingerichtet. Selten stirbt einer recht erbaulich. Ist der Körper entseelt und erstarrt, so gehet das Weinen, Heulen, und Haarsausraufen, derer Weiber um ihre Männer, deren Kinder um ihre Eltern; besonders aber, derer Eltern bey dem Verlust ihrer Kinder an. Hier zu Lande werden diejenigen, die eines natürlichen Todes sterben, ehlich und auf eine gewöhnliche Art zu Grabe gebracht; nur ist das Geschrey und das Wehklagen derer Hinterlassenen bey einer solchen Gelegenheit unbeschreiblich und außerordentlich. Stirbt ein Wayda unter ihnen in seinem Amt und Würde, so wird sein Körper mit ausnehmender Hochachtung von seinen Untergebenen zu seiner Ruhe begleitet; und wenn derselbe in seinem Leben, noch so wenig Lieb und Ehre von den Sündigen empfangen; so kann er die Erfüllung dieser Pflichten gewiß nach seinem Tode, bey seinem Begräbniß von ihnen hofen. Alle Zigeuner erweisen sich dabey, bis zum Lachen geschäftig, stellen sich ernsthaft und andächtig.

Eragnet sich aber (wie es denn

tett volna: inkább a szerencsére bízzák, meghalnak, avagy meggyógyulnak-e. Némelyiküknek mégis szokása, hogy gyomorbetegség esetén egy-két krajcárnyi sáfrányt vesz magának és avval fűszerezi a levesét, mert azt hiszi, hogy attól meggyógyul. Mivel pedig gyakran látják és tapasztalják, hogy a lovaikon végzett érvágás bizonyos betegségeket meggyógyít, ezt a módszert is alkalmazzák gyógymódként, vagyis eret vágatnak magukon, vagy megköpölyöztetik magukat.¹⁴⁸

Ha aztán egy cigány megélt egy bizonyos időt, és vagy a kor vagy valami heveny betegség az erejét veszi, adóját a természetnek szokott tartózkodási helyén, a puszta földön, sátra mélyén rója le. A cigányok haldoklásakor semmi szokatlan vagy rendkívüli nem történik, általában ugyanúgy betegszenek meg, mint mások, és rövid szenvedés után fejezik be nyomorult életük. Az emberi élet emez általános ellenségétől való természetes félclem ugyanúgy jajszavakra és sóhajokra készíti őket is, mint bennünket. Aszerint szoktak készülődni a halálra, hogy a vallás melyik fogalmát ismerik és melyiket nem. Ritkán hálnak meg épületes módon. Mihelyt a testüket elhagyja a lélek és föllép a hullamerevség, azonnal megkezdődik az asszonyok zokogása, jajveszékése és hajtépése férjük, és a gyermekeké szüleik körül, különösen szívet tépő azonban a szülő gyásza gyermeke fölött. Mifelénk azokat, akik természetes halállal hunytak el, tisztességgel és a szokásos módon szokták sírba tenni, csak éppen ez alkalommal a hátramaradottak jajgatás és jajveszékése leirhatatlan és rendkívüli. Ha egy vajda hal meg közülük hivatali idejében és uralkodása alatt, tetemét alárendeltjei különös tisztelettel kísérik utolsó útjára, és ha életében oly csekély szeretetben és tiszteletben is részesült övétől, joggal remélheti, hogy legalább temetésekor népe majd híven teljesíti kötelességét. Ilyenkor minden cigány szinte nevetséges módon serénykedik, komor és jámbor arccal a sír körül.

¹⁴⁸ A köpöly is az érvágás egyik módja: szájával lefelé fordított, előzőleg fölmelegített poharat vagy üvegedényt cuppantanak az előzőleg bemetszett, vagy bemetszetlen bőrre, amely a bőrön át kiszívja a „káros nedveket” [a ford.].

nicht selten geschieht) daß ein Zigeuner beym Galgen und Rad eines gewaltsamen Todes sterben muß, so gehet es fast niemalen ohne seltsame und lächerliche Auftritte ab, gesetzt dieser Umstand sey für ihm und die Seinigen, noch so traurig und betrübt. Sowohl derjenige selbst, der zum Tod verurtheilt worden ist, als sein Anhang, machen dabey aufferordentliche Wendungen und Geberden, und brechen mit solchen Reden aus, daß man nicht weiß, wenn man sie ansiehet und höret, ob man sich darüber verwundern, lachen, oder auch mit diesen Leuten ein Mitleiden haben soll. Solche Personen, die vermög ihres Berufs, bey dergleichen Vorfällen gegenwärtig seyn müssen, könnten ganze Register von dergleichen Possen verfertigen, die sich sowohl bey dem Verhöre, und Verurtheilung, als auch bey Vollziehung des Urtheils, in Ansehung dieser Leute ereignen, und fast beständig vorkommen. Es werden zuweilen solche Sachen, in Zeitungen und öffentlichen Blättern bekannt gemacht, als z. B. Daß sich einer, als eine besondere Gnade vor seinem Tode ausbat, man möchte ihn doch nicht mit dem Gesichte nach der Landstraße zu hängen, es gingen immer viel Bekannte da vorbey, vor denen er sich hernach schämen müßte, wenn sie ihm an Galgen erkennen würden. Ein anderer, als er Ebenfalls zum Galgen hingeführt wurde, und seine Anverwandten, aus seinenstellungen und Reden erkannten, wie

ungern er daran wolle, und wie ihm das Hängen gar nicht anständig wäre, so sprachen diese zu denen zur Execution verordneten Beamten, und Gerichtspersonen: Ihre Herren! nichtiget doch nicht einen Menschen mit Gewalt zu einer Sache, wozu er, wie ihr genugsam sehen können, nicht die geringste Lust und Neigung bezeigt. Dergleichen lächerliche Auftritte, mit albernen Einfällen begleitet, ereignen sich bey ihren Todes- und andern Strafen, nicht allein sehr oft; sondern fast durchgehends. Zu geschweigen, was ein Geistlicher für Arbeit und Mühe habe, bis er diesen Leuten einen Begriff von dem zukünftigen Leben, und eine etwannige Begierde nach dem Himmel beybringen kann; weil sie das gegenwärtige Leben, jenem in einer glückseligen Ewigkeit, weit vorziehen. Und diese große Liebe zu den gegenwärtigen Leben, nebst der Zufriedenheit, bey ihren kümmerlichen Umständen, kann als eine gegründete Ursach mit angesehen werden, warum man weder von Kindermord, noch von Selbstmord, jemalen unter diesem Volk höret. Ein Zigeuner verkürzt sich niemalen selbst und vorsehllich, aus Kummer und Verdruß oder aus Verzweiflung das Leben; denn das ist ihm viel zu lieb und angenehm. Er versfällt wegen vielen Sorgen, niemalen in eine Schwermuth und Melancholy, er ist bey der größten Dürftigkeit lustig, aufgeräumt, und stirbet nicht eher, als wenn er sterben muß.

Ha azonban – amire szintén gyakran van példa – egy cigány bitón vagy keréken, erőszakos halállal végzi, az eseményre – hiába oly gyászos és komor mind az illető, mind pedig övéi számára – szinte soha nem kerül sor különös és nevetséges jelenetek nélkül. Hiszen mind maga a halálraítelt, mind pedig kísérete olyan rendkívüli szólamokkal és taglejtésekkel kíséri az eseményeket és olyan szónoklatokra fakad, hogy láttukon és hallatukon az ember nem tudja, bámuljon, nevéssen vagy szánakozzék-e rajtuk inkább. Azok a személyek, akiknek hivataluk folytán az effajta eseményeken jelen kell lenniök, hasonló „aranyköpésekből” egész listát tudnának összeállítani, amelyek kihallgatáskor, ítélethozatalkor vagy ítéltvégrehajtáskor cigányok szájából hangzottak el és hangzanak el szinte minden esetben. Effajta történeteket olykor az újságok és a folyóiratok is közölni szoktak. Például: az egyszeri cigány halála előtt azt kérte utolsó kívánságképpen, hogy ne arccal az országút felé akasszák föl, mert mindig egy csomó ismerőse járkal arra, és aztán még szégyenkezhet, ha felismerik a bitón. Egy másikat éppen az akasztófához vezettek: mikor a rokonai a mozdulataiból és szavaiból rájöttek, mennyire nincs kedve az egészhez és mennyire nincs ínyére az akasztás, odakiáltottak hát a kivégzésre rendelt hivatalnokoknak és törvényszolgáknak, hogy „Nagyuraim, mégsem illendő erőszakkal kényszeríteni valakit olyasmire, amihez – mint az világosan látszik – fikarcnyi kedve sincsen!” Az ilyen nevetséges, együgyűségekkel kísért beszólások nem csak gyakran fordulnak elő kivégzésükkor és egyéb büntetésük alkalmával, hanem szinte mindennaposak.

Nem is beszélve arról, hogy a lelkésznek mennyit kell kínlódnia és veritékeznie, míg ezeknél az embereknél eléri, hogy fogalmat alkossanak a halál utáni életről és felébredjen bennük a mennyek utáni vágy, hiszen a jelen életet az örök üdvösségben töltendőnél sokkal többre értékelik. E nagy szeretetük a földi élet iránt, nyomorúságos helyzetükkel való elégedettségükkel kiegészítve, alapvető oka annak, miért nem hall az ember soha a cigányok körében gyermek- vagy öngyilkosságról.

Doch wir wollen nach dieser Aufschweifung, den Thaden unserer Erzählung noch einmal aufsuchen. In dem Batscher-Distrikt an dem linken Ufer der Donau und zwar Karlowitz gegen über, siehet ein altes Kloster, welches nach dem dabey liegenden Dorfe Kobigitie genennet wird. Von dannen etwann sechs Stunden gegen Osten, setzt man über die Th. ist, und kommt in das Temeschwarerbanat, nach einer Tagreise aber nach Panschowa. In dem nächsten Dorfe das bey, wo der Fluß Temesch in die Donau fällt, befindet sich wieder ein, durch sein Alterthum berühmtes Kloster, und in einer fast gleichen Strecke nordwärts, führet der Weg gleichfalls zu einem andern, das aber ungleich größer, und ansehnlicher ist, auch viel eine größere Anzahl Mönche beherberget. Es liegt solches etwan eine Viertel Meile von dem sehr wahrhaften, und mit guten Jahrmärkten versehenen Dorfe Cialowo, und zwey Meilen weiter Nordwärts erhebt sich Temeschwar, eine durch Natur und Kunst wohlbestimmte, und schön gebaute Stadt. Hieher begaben sich sehr viele altgläubige Familien, als dieser Ort 1716. in kaiserliche Hände kam, die ihren Bischof hier haben, dessen Kirche, und Geistlichkeit, ziemlich ansehnlich ist.

Und hier müssen wir unserer Reise ein Ende machen, und die so sehr geschwächte serbische Kirche aufrichtig bedauern, indem durch die Ueberschwemmungen des Erbfeindes auch der größte Theil ihrer Kirchen und

Klöster verwüstet, und verheeret worden; ja, wir wünschen, daß ihre Hoffnung, sie wieder zu erhalten, und herzustellen, durch die siegreiche Eroberung, der der heiligen Krone entrissenen Provinzen, bald erfüllet werden möge!
v. W.

III.

Vermischte Nachrichten.

Abhandlung, von den Sitten, und der Lebensart der Eigennner in Ungarn, dann von den Mühen dieses Volk zu bessern.

Es ist eine alte Frage: ob die Eigennner in einer wohlbestellten Republic zu dulden? Besold *) und viele andere mit ihm, haben hierauf schlechterdings mit nein geantwortet! Allein, wenn wir des Herrn Franz Dembschers k. k. Raths, iders Untersuchung der Goldwäschereyen im Bannat betrachten; so hat es das Ansehen, als wenn in dem dasigen Strich Landes, wenigstens dieselbe Art von Eigennnern, die sich mit der Goldwäscherey beschäftigen, dem Staate nicht allein nützlich, sondern fast unentbehrlich wäre, wenn anders der Nutzen des allerhöchsten Verariums keinen Abbruch leyden dürfte. Es heißt daselbst **): Ich finde

*) In dem Traktat de princ. & Fine Polit. c. 8, n. 8.

**) S. des Herrn v. Horn Briefe über mineralogische Gegenstände S. 88. u. f.

Egy cigány elkeseredésében, gondjában-bajában vagy kétségbeesésében soha nem rövidítené meg saját életét önkézzel és szándékosan, hiszen az élet túlságosan is kedves és szép számára. A sok gond miatt sosem lesz búskomor vagy melankolikus és még a legnagyobb szükségben is víg, jókedvű marad és a szükségesnél a viláért nem halna meg előbb.

E nép felemelésének módjairól

Régi kérdés, vajon megtűrhetők-e a cigányok egy jól szervezett államban? Besold¹⁴⁹ és sokan mások is erre a kérdésre egyértelmű nemmel válaszoltak. Ha azonban Franz Dembscher bányamérnök úr tanulmányát vesszük a bánáti aranymosásról, be kell látnunk, hogy az országnak abban a szegletében, legalábbis azok a cigányok, akik aranymosással foglalkoznak, nem csak hasznosak, hanem szinte nélkülözhetetlenek az állam számára, hiszen nélkülük a legmagasabb kincstár bevételei rövidülnének meg. Ugyanitt a következők olvashatók:¹⁵⁰

„Szükségesnek látom, hogy itt néhány jogosnak látszó ellenvetésre válaszoljak. Az itteni aranytartalmú talajréteg szegénysége ellenére kimondható, hogy évente néhány ezer guldennyi aranyat azért mindig sikerül kimosni belőle. Az igazat megvallva azonban amilyen jelentékeny a kitermelt összeg önmagában véve, olyan csekély a kitermelésével foglalkozó emberek számának arányában. Az 1770-es esztendőben például az újpálankai, orsovai és karánsebesi kerületekben nagyjából 80 aranymosó működött, egytől egyig családos emberek, akik feleségükkel és gyermekeikkel együtt végezték e munkát, ám ennyi munkás csupán 6–700 dukátnyi aranyat adott le. Valóban tagadhatatlan, hogy itt azért lehet aranyat talál-

¹⁴⁹ Tractatus de principibus, illetve a Politica végén. 8. fejezet, 8. szám.

¹⁵⁰ Lásd Von Born úr ásványokról szóló leveleit a 88. és a következő oldalakon.

hier nöthig einem Einwurfe zu begegnen, den man mir mit Rechte machen könnte. Bey aller dieser Armuth des goldhaltigen Lagers wird man sagen; werden doch jährlich einige tausend Gulden Gold herausgewaschen. Die Sache hat ihre Wichtigkeit; so ansehnlich aber die Summe an sich selbst ist, so gering ist sie in Ansehung der Menge von Leuten, welche sich mit der Arbeit beschäftigen. So waren z. B. im Jahre 1770. in dem Uspalankeer, Orsover, und Caransebescher Distrikten, etliche und 80 Goldwäscher, die alle Familie haben, und mit Weib und Kindern dieses Geschäfte treiben, und doch haben so viele Arbeiter nur 6 bis 700 Dukaten werth Goldes eingelefert. Ich laugne gar nicht, daß man Gold findet, vielmehr getraue ich mir zu behaupten, daß nur einen kleinen Theil ausgenommen, dieser Theil der Welt überall in diesen Gegenden anzutreffen ist. Aber aus eben so gutem Grunde scheint es mir, daß das Goldwaschen keine Arbeit für einen Bergmann, am allerwenigsten für einen Deutschen sey. Der Zigeuner ist nur halb bekleidet, und lebt mit seiner Familie des Tages für einen Groschen, auch öfters noch geringer; zufrieden mit diesem kleinen Unterhalt, und ohne Scham, bey seiner Blöße sucht er im Sommer Gold, und hauet im Winter Erdige und Wulden, verkauft solche oder geht betteln damit. Wie kann aber ein Bergmann auf solche Art leben; und wenn man ihm bessern Unterhalt giebt, wo bleibt alsdenn der

Nutzen des allerhöchsten Verordnungs, der auf die gewöhnliche Art immer noch beträchtlich ist?

Herr Dembscher urtheilet hier gründlich, und ein jeder, der die Sache einschet, wird es gerne gestehen, daß diese Zigeuner im Bannat, vor allen übrigen im Lande, als die nützlichsten und besten anzusehen sind: allein das ist seine Meinung nicht, daß sie wegen ihrer wenig einträglichen Arbeit und Armuth ungestört verbleiben, und nach der Gewohnheit dieses Volks, unordentlich und ausgelassen seyn müssen. Sie könnten immerhin, wenn es die Zeit erlaubet, Gold waschen, und neben bey, in andern nütlichen Verrichtungen, wozu sie geschikt wären, eifrig und fleißig seyn, und auf solche Art, neben einer guten Haushaltung, durch Sparsamkeit und rechte Anwendung der Zeit, ihrer Dürftigkeit so viel möglich abhelfen, und alsdenn nach Nothdurft versorgt, auch ohne Uebersinn; ehrbar und tugendhaft in der Welt leben. So aber sind sie gewohnt Hunger und Blöße ohne Empfindung zu ertragen, unterbrechen ihre Arbeit, wozu sie sich in der ersten Hitze anstrengen, bringen ganze Töge mit Faulenzen zu, oder gehen herum betteln und stehlen, und sobald sie etwas gewonnen haben, wissen sie es nicht zu Rathe zu halten, oder mit Vortheil anzuwenden; sondern sie bringen es gemeintlich auf einmal leichtsinniger Weise durch. In Siebenbürgen, wo die Goldwäschereyen vielleicht um etwas ergiebiger, als im Bannate sind, beschäftigen sich nicht einzig und allein

ni, sőt ki merem azt is jelteni, hogy egyetlen kis részt kivéve, a világ e bálványa e környéken mindenütt előfordul. Ám ugyanilyen biztos vagyok abban is, hogy az aranyosás nem való bányászembernek, még kevésbé német bányásznak. A cigány ugyanis félmeztelenül dolgozik és családjával együtt napi egy garasból, sőt gyakran még annál is kevesebből megél, s mindeközben elégedett evvel a csekély keresettel is, és szégyen nélkül, teljesen pucéran mossa nyáron az aranyat, vagy meríti télen teknoit és mosótáljait, ha pedig nincs pénze, eladja szerszámain, vagy szó nélkül koldulni megy velük. Egy bányász azonban hogyan is lenne képes ilyen életre? Ha viszont jobb fizetséget kapna, hol maradna a legmagasabb kincstár haszna, amely a mai körülmények közepett még mindig tetemesnek mondható?”

Dembscher úr megalapozottan ítél ezúttal, és bárki, aki belegondol, elfogja ismerni, hogy e bántági cigányok az ország valamennyi cigányai közül a leghasznosabbaknak és legderékabbaknak tarthatók. Azt azonban sosem állította, hogy kevésbé jövedelmező munkájuk és szegénységük következtében örökre műveletlennek és e nép szokása szerint rendetlennek és erkölcstelennek kellene maradniok. Ha ugyanis a körülmények lehetővé teszik, továbbra is moshatnák az aranyat és emellett más olyan hasznos tevékenységekben is szorgoskodhatnának és munkálkodhatnának, amelyeknek mesterei, és ily módon, megfelelő megélhetés mellett, takarékoság és ésszerű időbeosztás segítségével előbb-utóbb enyhíthetnének nyomorukon. Ha pedig egyszer már az ínségből sikerült kikeveredniök, főlőleg nélkül is tisztességgel és becsülettel élhetnék világukat. Jelenleg azonban hozzá vannak szokva, hogy az éhséget és mezítelenséget egykedvűen viseljék, munkájukat, amelybe nagy hévvel kezdenek, félbeszakítsák, az egész napot lustálkodással tölsék, vagy épp koldulni és lopni menjenek a környékre, ha pedig valami bevételük akad, képtelenek előrelátón félretenni vagy ésszerűen elkölteni, hanem általában inkább azonnal elverik. Erdélyben, ahol az aranyosók talán egy kicsit jobban keresnek,

die Zigeuner, sondern auch die Walachen mit dieser Arbeit, welches Gold in Salanya eingelöst wird, und in Siebenbürgen jährlich, sieben, acht bis zehn Zentner ausmacht, daraus man siehet, wie daselbst auch andere Leute bey diesem Gewerbe bestehen können, und man also der Zigeuner auch in dieser Absicht, gar leicht entbehren könnte. Doch aber können sie immerhin Goldwäscher bleiben, ohne in ihren Ausschweifungen Zigeuner zu seyn, auch ohne ein besonders Volk auszumachen. Wir müssen freylich allezeit, wie in andern, also auch in diesem Stücke, von Siebenbürger- und ungarischen Zigeunern, mit einem gewissen Unterschied reden: denn jene sind größtentheils arbeitsam, sehen alle insgesamt unter der königlichen Kammer, und jeder Hauswirth muß jährlich 4 fl. Zins erlegen, die Bräsen aber oder Edelzigeuner in Goldsand, den sie jährlich zur bestimmten Zeit auswaschen müssen; diese hingegen sind meist als müßige Leute in ihrer bisherigen Unordnung und Zerstreung herumgetret, von denen wir der die allerhöchste Landesheerschaft und der Staat, noch auch der Grundherr, einigen Nutzen zu erwarten hatte. Wir

finden zwar in einem alten Mspt. darinnen das Zipserkomitat beschrieben wird *) das sie dem Dbergespanu unterworfen seyn, und ihm auch jährlich einige Abgaben an Gelde und Schmiedearbeit leisten sollten: allein wer die Verfassung und ausgeleerte Betrügerey dieses Volks kennet, wird schon daraus leicht abnehmen können, wie selten sie dieser ihrer Schuldigkeit nachkommen, und wie es fast unmöglich sey, von einem leichtsinnigen, betrügerischen und unbeständigen Volke, welches bald hier, bald dorten ist, solches mit Grund zu erwarten. Und man kann es ja noch täglich gewahr werden, und sehen, wie sie im Lande herumlaufen, sich bald diesem, bald jenem Herren unterwerfen, und dessen Schutz suchen: allein wenn die Zeit zum zahlen, oder zur schuldigen Dienstleistung kommt, werden sie unsichtbar und verlieren sich bald.

(Der Beschluß folgt.)

*) Mspt. Parent (scil. Zigan) supremo Terrae scepusiensis Comiti, cui Tributum annuum pendunt, ac insuper labores aliquos fabriles atri hi vulcani praestant.

mint a bánágiak, nem is kizárólag csak cigányok üzik e mesterséget, hanem románok is. Ezt az aranyat Zalatnán termelik ki: a kitermelt arany Erdélyben évente hét-nyolc-tíz Zentner¹⁵¹ mennyiséget tesz ki, amiből látható, hogy arrafelé más népeket is tudnak e munkára alkalmazni, az ottani cigányok tehát e tekintetben is könnyen nélkülözhetők. Mindamellett lehetnének aranymosók anélkül is, hogy zabolátlan cigányok lennének közben, illetve anélkül, hogy külön népet alkotnának. Persze, mint más egyébben, e tekintetben is mindig bizonyos különbséget kell tennünk az erdélyi és a magyarországi cigányok között, hiszen amazok nagyrészt dolgozók, testületileg a királyi kamara felügyelete alatt állnak, és minden családapának évente négy forint adót kell leszurkolnia. A brásoknak (*Bräschen*) avagy kanalascigányoknak pedig aranyhomokban kell befizetniük adójukat, amelyet évente vagy meghatározott időben kell kimosniuk. A magyar cigányok azonban nincstelen emberek, akik ugyanúgy vándorolnak ide-oda szervezetlenül és rendetlenül, mint korábban is, és akiktől sem a legmagasabb kormányzat és az állam, sem pedig a földesúr nem remélhet semmi bevételt. Egy régi, Szepes megyében írt kéziratban¹⁵² ugyan azt olvashatjuk, hogy a cigányok a főispán irányítása alá tartoznak és évente kötelesek neki pénzben és kovácstermékekben némi adót fizetni, ám aki ismeri e nép jellemét és csalásban való jártasságát, egykönnyen kitalálhatja, milyen ritkán teljesíthették e kötelességüket, és mennyire lehetetlen szinte, egy megbízhatatlan, csaló és állhatatlan néptől, aki hol itt, hol meg ott tartózkodik, megalapozottan adófizetést várni. Manapság is nap mint nap láthatjuk és megfigyelhetjük, hogyan vándorolgatnak ide-oda az országban, hol ennek, hol pedig annak az uraságnak hódolva be, s védelmét keresve. Ám ha eljön a fizetés, vagy a tartozás lerovásának ideje, egy-kettőre eltűnnek és elpárolognak a szem elől.

¹⁵¹ Zentner. Német mértékegység a *centum* szóból: száz font vagy kb. 50 kg. [a ford.].

¹⁵² Kézirat. „A szepesi főispánnak engedelmességeknek, akinek éves adót fizetnek, továbbá e sötét kovácsok némely kézművesmunkát is végeznek neki.”

Willen! was ist das, ihr tragt ja den Kopf meines Sohnes, eures Schwagers des Martin Schmeizels, seyd ihr etwa sogar selbst sein Mörder gewesen? vor Bestürzung fast entseelt, musse nun der arme Held, zu ewiger Linderung des außerordentlichen Schmerzens dieser Mutter, die tolle Art seiner Tapferkeit ganz kleinlaut bekennen, und den Kopf nach ihren Begehren in ihre Schürze werffen, welchen sie ihrer Schaur, der Schwester dieses Helden, mit welcher Wehmuth, ist leicht zu erachten nach Außtrug. — Dergleichen Auftritte geschehen nächter fast täglich, an welche alles, und selbst das schüchterne Weibervolk nach und nach gewohnt wurde. Denn was wirkt die Gewohnheit, selbst in Abicht auf die härtesten Schicksale nicht?

III.

Vermischte Nachrichten.

Beschluß der Abhandlung, von den Sitten, und der Lebensart der Zigeuner in Ungarn, dann von den Mitteln dieses Volk zu bessern.

Wenn man also dieses Volk, in einer solchen Gestalt betrachtet, wer könnte wohl ahndem sagen, oder gar sich unterstehen zu behaupten, daß dasselbe, bey einer so wüsten und verkehrten Lebensart (die nicht im geringsten zur Aufnahme und zum Nutzen des Staats, sondern demselben

vielmehr zur Last und zum Nachtheil gerechet; in einer wohlbestellten Republic zu dulden oder zu erhalten sey? Man hat dieses bereits lange vorher eingesehen und erkannt, daß der freye Aufenthalt, und das Herumschweifen der Zigeuner für einige Derter im Lande sehr schädlich, und besonders gefährlich werden könnte; daher wurde ihnen nicht allein der freye Zutritt, sondern sogar die Annäherung zu den Gränzen derselben, seit andenklichen Zeiten, unter den schärfsten Drohungen im Betretungsfalle verboten. Z. B. in denen Bergstädten Neusohl, Kremnitz, Schemnitz, u. s. w. darf sich wegen der Gold- und Silberbergwerke, eben so wenig ein Zigeuner, als ein Jude sehen lassen. Bel berichtet *) daß sie wegen ähnlicher Ursachen auch von der könlgl. freyen Stadt Tyrnau schlechterdings wegbleiben müssen. Ansonsten aber ist dieses schädliche Gesinde im ganzen Lande ausgebreuet.

Nun ist also die Frage, was bey der Sache zu thun sey, und wie man einem Staat, von einem solchen Uebel

*) Mart. Belius Not. Hungariae Nova Tom. II. pag. 86. Abesse ab Urbe (Teil. Tyrnavia) coguntur Zingari quoque, vaga illa Aegyptiorum, an Sarcenorum, progenies. Culpam qua id meruerint, non reperio; fas vero est suspicari, vafriem, & rapiendi aliena consuetudinem-fuisse: quorum usumque salubri consilio averuncatum ab Urbe, seu reges volvere, seu magistratus urbi.

Ha tehát e népet ilyennek tekintjük, ugyan ki mondhatná vagy akár merészelhetné állítani, hogy a cigányság – jelenlegi nyomorult és alantas életmódja mellett, amely egyáltalán nem bevételt és hasznot, hanem terhet és hátrányt jelent az államnak – egy jól szervezett társadalomban megtűrhető vagy fenntartható lenne? Már igen régóta belátták és felismerték, hogy a cigányok szabad tartózkodása és kóborlása bizonyos vidékek szempontjából igen káros, sőt különösen veszélyes is lehet, ezért hát nem csak a szabad belépést, hanem a határok pusztá megközelítését is ősidők óta a tilalom megszegésére vonatkozó legkeményebb fenyegetésekkel tiltották neki. Beszterce-, Körmöc- és Selmecebánya stb. bányavárosokból például az arany- és az ezüsbányák miatt a cigányokat éppúgy kitiltották, mint a zsidókat. Bél¹⁵³ tájékoztat arról, hogy hasonló okokból Nagyszombat szabad királyi városából is általában kitiltották őket. Egyébként azonban e kártékony csöcselék az egész országban elterjedt.

Nos hát, az a kérdés, mi a teendő most már, és hogyan menthető és szabadítható meg az állam az efféle bajtól?

Némelyik államban mindenfajta védelemtől megfosztották, elűzték és törvényen kívülinek nyilvánították őket, miután arra, hogy megjavulnak – amire szigorú rendeletekkel utasították őket – hiába vártak.¹⁵⁴ Manapság azonban igencsak meggondolandó lenne ezt a módszert alkalmazni és ekkora tömeg nyughatatlan embert küldeni a szomszéd nyakára, hiszen őshazájukba biztos nem térnek már soha vissza, mivel ezt a mai cigányok már nem ismerik, sőt semmi fogalmuk sincsen róla. Aztán meg, mielőtt elhagynák az országot, mennyi kalamajkát okoznának, mennyi veszélyes

¹⁵³ Bél Mátyás: *Notitia Hungariae novae*. II. kötet, 86. oldal. „A cigányokat, e kóbor egyiptomi vagy szaracén fajt is eltiltották Nagyszombat városától. Nem találtam sehol indokát ennek az intézkedésnek, ám azt gyanítom, csaló és tolvaj hajlamuk volt az ok, hiszen ezek mindegyike alapos indok a kitiltásra, akár királyok, akár városi tanácsosok döntöttek így.”

¹⁵⁴ 1544-ben Speyerben történt ilyesmi a kamarabíróság ítélete alapján. Lásd Jablonsky: *Lexicon*.

abhelfen, und davon befrehen soll? In einigen Ländern, sind sie alles Schutzes entsetzt, aus dem Lande vertrieben, und Vogel frey erklärt worden, nachdem man auf ihre Besserung, wozu sie durch ausdrückliche Befehle angehalten wurden, vergeblich gewartet hatte *). Heut zu Tage wäre es fast sehr bedenklich diese Methode zu ergreifen, und eine so große Menge ruchloser Leute, seinem Nachbar auf einmal auf den Hals zu schicken: denn in ihr Vaterland kehren sie gewiß nicht zurück; weil dasselbe die heutigen Zigeuner weder kennen, noch das mindeste davon wissen. Wie viele Mühe wüßte es nicht kosten, wie viele gefährliche Zusammenrottungen und andere dergleichen Dinge hätte man nicht zu befürchten, ehe man sie aus dem Lande herausbrächte? Und gesetzt, es gieng alles dieses glücklich von statten, könnten sie uns alsdenn nicht gefährlicher an unsern Gränzen seyn, als sie uns in dem Inneren des Landes gewesen sind? nachdem der Zigeuner dadurch gar nicht gebessert; sondern vielmehr zu verzweifeltten Unternehmungen aufgebracht würde. Die wahre Klugheit und Menschenliebe fordert in diesem Falle den Gebrauch solcher Mittel, wodurch sowohl dem Staate, als auch einem elenden Volke geholfen werden könnte, das heißt; man muß

trachten, in so weit es nur möglich ist, aus den Zigeunern Menschen und Christen zu bilden, und darnach dieselben, als brauchbare Unterthanen im Lande zu behalten. Dieses fordert freylich Geduld, Mühe und Zeit die herrlichen Früchte aber und Folgen davon, müssen auch bey der Nachwelt verehrungswürdig seyn. Und hier erblicken wir eben auch, so wie in allen Unternehmungen und allerhöchsten Verordnungen, die tiefe Herablassung, die Menschenliebe, und besonders die mit der größten Klugheit verbundene Sorgfalt, für das allgemeine Wohl des Staats und der Unterthanen, unserer größten Herrscherin, nachdem Höchst dieselben in Absicht auf die Verbesserung der hiesigen Landes Zigeuner, mit den allgerühmtesten Versuchen den Anfang gemacht, und alsdenn unermüdet fortzufahren geruheten; solche Mittel bey der Sache anwenden zu lassen, die da kräftig sind, das ganze Verderben, und die Krankheit dieses Volks, wo nicht plötzlich und auf einmal, doch nach und nach vollständig und aus dem Grunde zu heben. Seit dem Jahre 1768 *) sind in Beziehung auf dieses Volk verschiedene Verordnungen kund gemacht worden im Lande, und die dahin abzielenden allerhöchsten Befehle an die Komitatier ergangen. Es wurde ihnen verboten in Hütten oder Zelden zu wohnen im

*) Im Jahre 1544. ist dieses zu Speyer durch ein Urtheil des Kammergerichts geschehen. Vid. Jablonsky Lexicon, Becmann.

*) S. Thiganyok veglo romlása. Nyomtaté 1769.

lázongástól és hasonló dologtól tarthatnánk. S feltéve, hogy mindez szerencsésen le is zajlik, vajon nem jelentené-e a határainkon kószálva még nagyobb veszélyt, mint az országon belül? Hiszen a cigányokat e kiűzetés egyáltalán nem jobbá tenné, hanem inkább mindenféle törvénytelen cselekményre készítetné. Esetünkben a valódi ésszerűség és az emberszeretet olyan eszközök alkalmazását kívánja meg, amelyekkel mind az államnak, mind pedig e nyomorult népnek a segítségére lehetünk, vagyis arra kell törekednünk, hogy amennyire lehetséges, a cigányokból embert és keresztényt neveljünk, majd használható alattvalókként az országban tartsuk őket. Mindez persze türelmet, fáradságot és időt igényel, ám a belőle származó csodálatos gyümölcsök és eredmények az utókor tiszteletét is kiváltják majd. S itt láthatjuk ismét, – mint Legnagyobb Uralkodónknak minden más tervezetében és legmagasabb rendelkezésében is – azt a mélyseges kegyességet, az emberszeretetet, különösképpen pedig azt az állam és az alattvalók javát szem előtt tartó, legmélyebb bölcsességgel párosuló gondoskodást, amellyel Őmagassága a honi cigányok megnevelésének reményében, legirgalmasabb intézkedéseivel megtette az első lépéseket, majd fáradhatatlanul azon munkálkodott tovább, hogy olyan eszközöket alkalmazzanak az ügyben, amelyek eléggé hatásosak ahhoz, hogy e nép egész nyomorúságát és betegségét, ha nem is egyszerre és azonnal, ám lassankint és teljesen megszüntesse. Az 1768. esztendő óta országunkban, e néppel kapcsolatban különféle rendeletek születtek és a rájuk vonatkozó legmagasabb utasítások is megérkeztek a Vármegyékhez. A cigányoknak megtiltották, hogy putrikban és sátrakban lakjanak, hogy az országban ide-oda vándoroljanak, lócsiszárkodjanak, hullát és dögöt egyenek, és hogy külön vajdájuk és bírójuk legyen. Még e nép nyelvét és nevét is be kívánták tiltani és meg kívánták szüntetni az országban, mostantól nem cigányoknak, hanem *Neubauereknek* (új magyaroknak)¹⁵⁵ kell hívni őket, sőt a továbbiakban egymás közt sem társaloghatnak saját

¹⁵⁵ Ez a név az eredeti szövegben is magyarul szerepel [a ford.].

Lande hin und her herumzuführen, mit Pferden Handel zu treiben, Luder und Laß zu essen, und ihren besondern Wayd, oder Richter vor sich zu haben. Auch sogar die Sprache und den Namen dieses Volks wollte man im Lande vertilgen und ausrotten; sie sollten von nun an nicht mehr Zigeuner, sondern Neubauern (Uj Magyar) heißen, und sich nicht mehr auch untereinander, in ihrer eigenen, sondern in einer von denen übrigen Landes Sprachen, die ihnen am anständigsten wäre, unterreden. Es wurde ihnen eine Zeit von etlichen Monaten ausgesetzt, innerhalb welcher sie von ihrer zigeunerischen Lebensart abstehen, und sich, wie andere Inwohner, in Städten und Dörfern niederlassen, ordentliche Häuser bauen, und ein christliches Gewerbe ergreifen sollten. Sie sollen Bauerkleider anlegen, sich einem Grundherrn unterwerfen, und der Wirtschaft pflegen; die aber tüchtig sind zu Kriegsdiensten, bey Regimentern angenommen werden. Allein so augenscheinlich auch diese Verordnungen, sowohl die Wohlthat des Staats, als auch dieses Volks selbst, einzig nur zum Ziel hatten, so wenig wollten sie dennoch bey dem größten Theil desselben fruchten. Dieser schlechte Erfolg, gab Gelegenheit dergleichen Verordnungen und Befehle im Jahr 1773. nicht allein zu wiederholen, sondern auch noch mehr zu schärfen. Und nachdem auch dieses noch nicht die gehörige Wirkung that, mußte das Letzte und äußerste an diesem Volke gewagt werden. Es wurde daher ver-

ordnet, daß keinem Zigeuner die Erlaubniß zu heirathen ertheilt werden soll, biß er nicht aufweisen kann, daß er im Stande sey, sein Weib, und Kinder, gehörig zu ernähren, und zu versorgen; daß denen Zigeunern, die bereits verheurathet sind, und Kinder haben, diese mit Gewalt abgenommen, und ihnen, von ihren Aeltern, Anverwandten, und übrigen Umgang derer Zigeuner entfernt, eine bessere Erziehung gegeben werden sollte. Hiemit wurde nun sogleich an einigen Orten der Anfang gemacht, und wo sie sich nicht gutwillig dazu verstehen wollten, der Befehl mit Gewalt ausgeführt, wie wir solches in öffentlichen Berichten *) lesen, wo es unter andern heißt: Zu Sahlendorf in der Schüt, und in dem ganzen Preßburger Komitate sind in der Nacht vom 21. Dec. durch abgeordnete Befehlshaber die Kinder der Neubauern, oder sogenannten Zigeuner, so über 5 Jahre alt waren, in Wägen abgeführt worden, um solchen in entfernten und von ihren Aeltern abgesonderten Ortschaften, eine bessere Erziehung zu geben, und sie zur Arbeit angewöhnen zu lassen. Die Bauern so sich entschließen, dergleichen Kindern die Pflege zu geben, erhalten auf allerhöchsten Befehl jährlich 18 Gulden. Eben dieses Blatt meldet vom 2 März 1774. folgendes: Aus Sahlendorf in der Schüt, wird gemeldet, daß allda

*) S. Wienerdiarium von 1773. No. 104.

nyelvükön, hanem csak az ország valamely másik, általuk legjobban ismert nyelvén. Néhány havi határidőt kaptak, amelyen belül kötelesek lettek volna cigány életmódjuktól megválni, és mint más lakosok, városokban és falvakban letelepedni, rendes házakat építeni és tisztességes mesterségbe fogni. Parasztgúnyát kellett öltetniök, valamely földesúr fennhatóságát kellett elismerniök és gazdálkodásba kellett fogniok. Azokat pedig, akik hadi szolgálatra alkalmasak, a hadseregbe kellett sorozni. Bármennyire is szembetűnően kizárólag az állam és e nép javát kívánták azonban szolgálni e rendelkezések, a cigányság zöménél mégis kevés megértésre találtak. E kedvezőtlen fogadtatás azt eredményezte, hogy nem csupán meg kellett ismételni az 1773-as rendelkezéseket és utasításokat, hanem még inkább szigorítani is kellett őket. S miután ez sem járt a megfelelő eredménnyel, szükségesnek látszott a végső és legszélsőségsébb eszközhöz folyamodni e néppel szemben. Elrendeltetett tehát, hogy egyetlen cigány se kapjon engedélyt a házasságra, amíg bizonyítani nem tudja, hogy képes feleségét és gyermekét megfelelően táplálni és róluk gondoskodni, illetve hogy azoktól a cigányoktól, akik már korábban házasságot kötöttek és gyermekeik is vannak, ez utóbbiakat erőszakkal el kell venni, és őket szüleiktől, rokonaiktól elkülönítve, a cigányokkal való egyéb érintkezésben meggátolva, jobb körülmények közt kell felnevelni. Néhány helyütt erre azonnal meg is tették a szükséges lépéseket, és ahol a cigányok nem engedelmeskedtek szépszerrel, ott a parancsot erőszakkal hajtották végre, amint erről hirdetményekből¹⁵⁶ is értesülhettünk, ahol egyebek közt a következők olvashatók:

„A csallóközi Fahlendorfban, és az egész Pozsony megyében december 21. éjszakájától az erre kirendelt parancsnokok az Újmagyarok, avagy az úgynevezett cigányok öt esztendősnél idősebb gyermekei szekereken elszállítják, hogy távoli és szüleiktől elkülönített helyiségekben jobb nevelésben részesüljenek és munkához szokjanak. Azok a parasztok, akik

¹⁵⁶ Lásd Wiener Diarium 1773. 104. szám.

und in Hibegeh, am 24. vorigen Monats früh zwischen 5. und 6. Uhr, die Kinder der Zigeuner, die seit dem 24. Christmonat wiederum waren heran gewachsen, außs neue wieder abgeföhret wurden, sie bekommen gleich den ersteren eine ordentliche Erziehung, wodurch ihnen die angebohrne Wildheit nach und nach benommen wird. Unter den Vorigen befand sich eine 14jährige Tochter, die sich in ihrem Brautstande, fortföhren lassen mußte. Aus Wehmuth oder Zorn, raufte sie sich die Haare auß, und veränderte unanierbrochen ihre Gebärden, jezo aber ist sie wider in ihrer Zufriedenheit, weil sie schon im Fasching die Erlaubniß erhielt, ihre Heirath vollziehen zu dürfen.

Ob nun gleich ein solches Verfahren das Herz der Zigeuner von der allersensibelsten Seite angegriffen, so war dieses dennoch nur der einzige Weg, der übrig war, dieses Volk zu bessern und auß seinem Verderben zu retten, denn der Zigeuner ist von Natur fast zu allem geschickt, wozu man ihn brauchen will, er besitzt hinlängliche Leibeskräfte, und gesunde Glieder zur Arbeit, ist dabey munter, witzig, und sinnreich; nur seine elende Erziehung, und der schlechte Umgang mit seines gleichen, erstickt alles das Gute, welches ihm die Natur beygelegt hat, und macht ihn zu ei-

nen leißeigenen Sklaven böser Begierden, die eine zügellose Freyheit, in welcher er sich beständig zu leben wünschet, in ihm bildet und befestiget. Wird ihm aber der Weg zu Erlangung guter Eigenschaften eröffnet, durch gute Erziehung und Umgang ihm von Jugend an Fleiß, Gehorsam und Ehrbegierde eingeföhret, und er, überhaupt, auf eine vernünftige Art, vor denen Ausschweifungen, wozu er von Natur besonders geneigt ist, auf das möglichste verwahret, und zu guten Sitten im Ernst geleitet und angehalten; so wird er ganz anders anfangen zu seyn und zu denken. Alles wird sich bey ihm ändern; nicht allein seine Sitten, sondern sogar seine Gestalt und Geberden, werden seinen Aelttern und Vorfahren immer unähnlicher werden. Und auß solche Art kann sich dieses Geschlecht allgemach in seinen Nachkommen gleichsam verkitern; auß den Kindern und Enkeln dieses Volks, welches wir heute so sehr verachten und verabscheuen, können in Zukunft solche Bürger und Unterthanen entstehen, die den übrigen Inwohnern des Landes an Treue, Fleiß, und Gehorsam nichts nachgeben werden. Der Ruhm aber von dieser heilsamen Veränderung, deren Wirkungen erst die Nachwelt recht sehen, und bewundern muß, wird unsere Große und verehrungswürdigste **Therese** verewigen und unssterblich machen.

ab H.

In Wien, zu haben in der von Geblesschen Buchdruckerey in der Singerstrasse Nro. 931.

úgy döntenek, hogy ilyen gyermekeket vesznek gondjaikba, legfelsőbb utasításra évi 18 Guldenben részesülnek.”

Ugyanez a lap 1774. március 2-áról a következőt jelenti:

„A csallóközi Fahlendorfából jelentették, hogy ott és Hideghidán az előző hónap 24-én, hajnal 5 és 6 óra közt a cigányok azon gyermekei, akik december 24. óta elérték a kellő kort, ismét elszállítottak. Az elsőkhöz hasonlóan ők is rendes nevelésben részesülnek, amely által velük született vadságuktól lassanként megszabadulnak. Az említettek közt volt egy 14 esztendőös leány, akit menyasszonyként kellett elszállítani, keserűségében vagy haragjában a haját tépte, szüntelenül hánytá-vetette magát, mostanra azonban megnyugodott már, mivel Farsangtól engedélyt kapott rá, hogy megházasodjék.”

Noha az efféle bánásmód a cigányok szívét legeslegérzékenyebb oldaláról sebezte meg, mégis ez volt az egyetlen lehetséges útja-módja annak, hogy e népet a jó útra tereljék és romlásából kimentsék, hiszen a cigány természettől fogva alkalmas mindarra, amire erejét használni akarjuk, elegendő életerővel és egészséges, munkaképes testtel rendelkezik, emellett élénk, eszes és értelmes, csupán nyomorúságos neveltetése és a hozzá hasonlók kártékony társasága fojtja meg benne mindazt a jót, amivel a természet megáldotta, és teszi azon gonosz vágyak kiszolgáltatott rabszolgájává, amelyeket zabolátlan és szüntelen szabadságvágya alakít ki és szilárdít meg benne. Ha azonban megnyílik előtte a jó tulajdonságok megszerzéséhez vezető út, a megfelelő nevelés és környezet ifjúkorától szorgalomra, engedelmségre és tisztességre sarkallja majd, és így értelemszerűen azokkal a jellemhibákkal szemben, amelyekre természettől különös hajlama van, a lehető leghatásosabb védelemben részesül és körültekintő irányítással jó szokásokat tanul, illetve sajátít majd el, így aztán egészen másképpen kezd majd gondolkodni és élni. Minden megváltozik benne, nem csak erkölcsi, hanem külalakja és arckifejezése, gesztusai is egyre inkább különböznek majd szüleiétől és őseiétől. Ily módon azután e faj a nemzedékek során lassan teljesen kivész, és e manapság olyan lenézett és megvetett nép fiaiból és unokáiból olyan polgárok és alattvalók

aus den hieser gehörigen Geschichtschreibern bekannt sind, und sehr lange, nämlich vom Jahre 1619. bis ins Jahr 1629. in welchem Gabriel Bethlen gestorben, und also durch die ganze Regierung des Kaiser und Königes Ferdinand des II. mit weniger Zwischeneruhe fortgebauert, und von welchem schon die bösen Austritte des Valentin von Sommonay, um das Jahr 1609. die Vorspiele gewesen sind; hat die gute Stadt Eperies, wie leicht zu erachten, wiederum ihre stets abwechselnde harte Schicksale mit zu erfahren gehabt; und so auch bey den gleich darauf angefangenen Unruhen des neuen Siebenbürgischen Fürsten Georg Rakoczy, welche zwar im Jahre 1633. durch einen, eben in der Stadt Eperies, durch die dazu von beyden Seiten sich eingefundenen Abgeordneten, geschlossenen Vergleich einigermassen begeset, aber unter der Regierung des Kaiser und Königes Ferdinand des III. bald wieder erneuert worden; so daß um das Jahr 1644. die Stadt Eperies, mit vielen andern Orten, auch wieder in feindliche Hände gerathen, und ihre neue Drangsale mit empfinden müssen, desjenigen Elendes nicht zu gedenken, welches die, in diesem Zeitlaufe grassirende Pestseuche, in dieser Gegend, und bey dieser guten Stadt zugleich mit angerichtet hatte. Und so dauerten die Drangsale dieser Stadt, bey den immer fortwährenden Unruhen dieser Zeit, welche durch den ältern und jüngern Georg Rakoczy unterhalten und stets erneuert worden, bis in das Jahr 1657. in welchem, nach dem schon im Jahre 1653. erfolgten frühen

Hintritt des Königes Ferdinand des IV. endlich auch der Kaiser und König Ferdinand der II. selbst sein Hauptegeleget; und dessen jüngerer Sohn, Leopold als Kaiser und König zugleich die völlige Regierung angetreten, beständig fort, und verminderten sich, in den darauf gefolgten Zeiten so wenig, daß sie sich vielmehr, durch einen recht unglücklichen Zusammenlauf vieler merkwürdiger, aber auch höchst-widriger Vorfälle und Ereignisse, noch gar sehr vergrößerten, wie der Verfolg dieser unserer Geschichte solches zeigen wird.

III.

Vermischte Nachrichten.

Nachfolgendes Schreiben hat eine Dame aus Ungarn an die Gesellschaft erlassen. Wir wollen es unsern Lesern nicht vorenthalten, da wir ihres Beyfalls, um so mehr versichert sind, als es der Denkungsart der Frau Verfasserin zur Ehre gereichen.

Sieh lese die Anzeigen aus sämtlich Kaiserl. Königl. Erbländern: denn, da ich auf dem Lande wohne, wo ich nebst meiner Wirtschaft, keine andere Unterhaltung habe, als das Lesen und Schreiben; so vergnügen mich diese Blätter darum am meisten, weil sie verschiedenen Stoff zum Nachschlagen, Nachdenken, auch wohl in Erfahrung zu bringen, darreichen. Sie wissen, daß ich nur eine einzige Tochter habe,

válhatnak a jövőben, amelyek az ország többi lakosától hűségben, szorgalomban és engedelmisségben semmiben el nem maradnak. Eme üdvös változás dicsősége azonban, amelynek hatását csupán az utókor élvezheti és csodálhatja majdan, a mi Nagy és Mélyen Tisztelt Teréziánk nevét örökíti majd meg, s teszi halhatatlanná.

★

A következő írást egy magyarországi hölgy küldte Társaságunknak. Semmiképp sem kívánnánk elrejteti Olvasóink elől, hiszen annál is biztosabban vagyunk abban, hogy tetszésüket elnyeri, mivel Alkotójának gondolkodásmódja valóban minden tiszteletünket megérdemli.

Az Összes Császári Örökös Tartomány Híradójának¹⁵⁷ olvasója vagyok. Mivel azonban vidéken élek, ahol gazdaságom irányítása mellett az olvasáson és íráson kívül semmi egyéb szórakozásom nincs, leginkább azért lelem örömet e lapban, mert olyan különféle témákkal szolgál, amelyeknek érdemes utánanézni, rajtuk elgondolkodni, sőt meg is valósítani őket. Önök tudják, hogy csak egyetlen leányom van, és arról is bizonyára tudomást szereztek már, hogy annál több leánykát nevelek, egészen esküvőjükig magamnál tartva őket. Hogy pedig a háztartási munkák elsajátítása mellett némi ismeretre is szert tegyenek, kicsiny iskolát szoktam velük alakítani, hogy a tudományokhoz való képességeik se satnyuljanak el, hanem amennyire lehet, hasznosuljanak. Egyebek közt azt is áttanulmányoztuk, amit Önök a lapjokban a cigányokról írtak. Cigányokból rengeteg van a birtokaimon, két családnak azonban külön engedélyt adtam, hogy székhelyemen megtelepedjenek, avval a feltétellel, hogy többen nem költöznek ide és csapódnak hozzájuk. Nem sajnáltam semmi fáradságot, hogy tisztességre neveljem őket, az idősebbjének munkát adtam, a fiata-

¹⁵⁷ *Az Anzeigen* – nem teljes – nevének magyar fordítása [a ford.].

aber es ist ihnen nicht unbekannt, daß ich desimehr Fräulein erziehe, und sie bis zur Verheirathung behalte. Und damit sie nebst der Wirthschaft auch etwige Einsicht bekommen, so pflege ich mit ihnen kleine Schulen anzustellen, damit sie die Fähigkeit zur Wissenschaft nicht mißbrauchen, sondern so viel möglich nützlich anwenden. Unter andern untersuchen wir nun auch das, was sie von den Zigeaneen in ihren Blättern geschrieben haben. Ich habe ihrer eine Menge, auf meinen Gütern, besonders aber erlaubte ich zweyen Familien sich hier in meinem Aufenthaltsort zu etabliren, mit der Bedingung, daß keine mehr hieher kommen, und sich zu ihnen schlagen sollten. Ich gab mir alle erdenkliche Mühe, sie sittlich zu machen: den Alten gabe ich zu arbeiten; die Jüngern applicirte ich zum Viehz besondern aber finde ich, daß sie mehr Seltsen zu den Pferden haben, deswegen gab ich jeden Zigeuner, zu einem der Pferd knechte. Die Kinder ließe ich kleiden, daß mir keiner nakend, ihrer Gewohnheit nach, herumgehe. Es zeigte sich aber, daß die Gewohnheit bey ihnen zur Natur geworden: Die Alten arbeiten so lange jemand bey ihnen steht, mit großem Fleiß; sobald man den Rücken zwend, sitzen sie schon im Kreyß, die Füße übers Kreuz gegen die Sonn hingerrichtet und plaudern. Und auf diese Art können sie ohnmöglich mehr, auch nicht einmal so viel erwerben, daß sie Brod haben, welches doch bey uns wohlfeil ist: dann ich selbst lasse ihnen Brod geben, wo

das Pfund nicht einmal einen halben Kreuzer kostet. Einen Huth auf dem Kopf und Schuhe an Füßen, können sie auch im Winter nicht leiden: die Jungen lauffen, rennen, wo man sie hinschickt, zu Fuß und reitend, aber sie mactern die Pferde unbarmerzig, schlagen sie an die Köpfe, reissen sie mit dem Gebisse, so daß ihnen das Maul blutrünstig wird. An das Pferdpußen sind sie auf keine Weise zu gewöhnen. Und man mag sie kleiden, wie man will, so verkaufen oder verlehren sie die Kleider. Mit etnem Worte: sie sind nicht anders zu betrachten, als wenn sie unsinnig wären. Auch erwachsene Kinder ist es recht graußlich anzusehen; denn alles was sie finden, stecken sie in den Mund, wie day uns die noch Unmündigen; daher kommt es, daß sie alles essen, anch das Aß; wenn es noch so übel riechet. Wo ein Viehumfall ist, dort findet sich dieses elende Volk am stärksten ein; Ich habe diesen Winter das Unglück gehabt, daß l. v. das Schweinvieh angesecket wurde. Gleich sanden sich anstatt der zwey Familien beynahe zehne ein, so daß ich sie fortjagen lassen mußte: denn ich fürchtere von ihnen ausgeraubet zu werden, welches ihr Hauptmetier ist. Ich stehe zuweilen stundenweis bey ihnen, und frage sie aus, von ihrer Religion. Sie bekennen sich zur Römischkatholischen, wissen aber nichts davon. Ich fragte sie, ob sie wissen daß ein Gott sey? da sagten sie ja. Woher sie das wüsten? so merkte ich aus ihren confusen Antworten, daß

labbját pedig a jószág mellé fogadtam föl. Tapasztalatom szerint azonban a lovakhoz több a hajlandóságuk, ezért aztán mindegyik cigányt egy-egy lovász mellé rendeltem. A gyermekeket felöltöztettem, nehogy – mint szokták – meztelenül szaladgáljanak itt nekem. Hamar megmutatkozott azonban, hogy a hosszú megszokás a természetükké vált. Az öregek ugyanis csak addig dolgoznak nagy szorgalommal, amíg valaki mellettük áll, mihelyt azonban hátat fordítunk nekik, körbeülnek, és keresztbetett lábukat a nap felé nyújtva beszélgetnek. Így aztán persze alig keresnek többet, mint amennyi a betevő falat kenyérré elég. Igaz, a kenyér nálunk könnyen beszerezhető, hiszen én magam adatok nekik olyan kenyeret, amelynek fontja még fél krajcárba sem kerül. Kalappal a fejükön és cipővel a lábukon jól elvannak télen is: a fiatalok azonnal futnak, szaladnak, ahová csak küldjük őket, gyalog vagy lovon is, csakhogy közben kegyetlenül meggyötrik a lovat, a fejét verik és úgy rángatják a zablát, hogy egészen kisebesedik a szájuk. A lócsutakoláshoz meg egyáltalán nincsenek hozzászokva. És hát az ember annyi ruhát adhat nekik, amennyit csak akar, úgymint eladják vagy elhagyják minden holmijukat. Egyszóval éppúgy kell velük bánni, mintha félkegyelműek volnának. Még a nagyobbacska gyermekeket is rossz nézni, mert mindent, amit csak találnak, azonnal a szájukba dugnak, még azt is, ami nálunk szemétszámba megy, ráadásul mindent megesznek, még a dögöt is, még akkor is, ha már szaglik. Ahol elhullik egy tehén, csak úgy nyüzsög e nyomorult népség. Idén télen az a csapás ért, hogy – elnézést a kifejezésért – sertéspestis támadott meg bennünket. Azon nyomban a két család helyett tíz jelent meg nálunk, úgyhogy el kellett kergettetnem őket, mert attól tartottam, hogy kirabolnak, merthogy a tolvajlás a fő passziójuk. Néha órákat töltök velük, kikérdezem őket a vallásuk felől. Római katolikusoknak vallják magukat, de halvány fogalmuk sincs, mi az. Megkérdeztem, tudják-e, hogy egy az Isten? Azt felelték: igen. Honnan tudják? Zavaros válaszaik alapján úgy vélem, hogy Szent Pál apostol *Rómaiakhoz írott levelének* első fejezete szerint, a teremtmény látványából következtetnek a Teremtőre. Megkérdeztem: szeretik-e Isten? Ám feleletükből az derült ki, hogy inkább félik, nem pedig szeretik Őt. Aztán föltettem a kérdést: miért félik inkább, mint

sie doch laut des Briefes des 3. Apostels Paulus an die Römer im 1. Kap. durch die Betrachtung der Geschöpfe den Schöpfer kennen: Ich habe sie gefragt: ob sie ihn lieben? aber die Antwort lautete mehr, daß sie ihn fürchten, als lieben. Ich fragte ferner; warum sie ihn dann mehr fürchten als lieben? ob sie dann nicht genug Proben seiner Güte hätten? da antworteten sie, weil er sie tödlet. Denn vor dem Tod fürchten sie sich sehr. Um ihnen von einem künftigen Leben Begriffe beizubringen, wäre viel Zeit erforderlich; ich ließe es daher unversucht; und wollte sie nur dessen überzeugen, daß, wenn mit dem zunehmenden Alter, die Natur geschwächt wird, und die Kräfte abnehmen, ein seeliger Tod die größte Wohlthat Gottes gegen die Menschen sey; aber sie lachten insgesammt, und sagten, daß, was sie igo haben, wäre doch was, wenn sie aber stirben, ist nichts mehr. Daraus kann man abnehmen, wie unwissend das Volk sey. Es wäre noch ein Stück für sie, wenn sie nur menschliche und vernünftige Grundsätze hätten, so aber machet ihre große Dürstigkeit sie zu Dieben, Räubern, Lügern; ihre Lebensart ist recht viehisch; ihre Ehen sind nicht heilig, und überhaupt eignet man den Hottentotten in den

von ihnen herankommenden Beschreibungen mehr Religion zu, als man bey diesen armen Leuten findet. Es kommen zwar Befehle von der königl. Stathalterey wegen der Kinder, dieses Volkleins; sie bleiben aber unbeachtet. Man treibt sie aus einem Dorte, in das andere, ohne ihnen Gelegenheit zur Erwerbung des Lebensunterhalts zu verschaffen und ohne Anstalten zu machen, daß die Kinder besser erzogen würden; aber dieses gehet mich nichts an; nur Erbarmung erwecket es, wenn man sie sondret.

Ihre Sprache habe ich nach den Anzeigen untersucht: diese aber, die meine Zigeuner sprechen, ist davon unterschieden, und hat viele Aehnlichkeit mit der Lateinischen, zum Beweisz: Gott nennen sie Di, Brod, Pan, Wasser apa, dieses scheint corrupt Latein, und dergleichen Wörter haben sie noch viel mehrere. Sie messen auch Slowakische und Ungarische Wörter, in ihre Sprache, sie geben ihnen aber eine ganz andere Bedeutung.

g. v. J.

H. E. den 2. Apr, 1776.

NB. Die Eindrückung hat man mit gutem Vorbedacht bis auf den Beschluß der hier bemerkten Abhandlung aufgeschoben.

szeretik? Vajon nem bizonyította-e nekik eléggé jóságát? Erre azt felelték: „De hát megöl minket!” Merthogy a haláltól nagyon félnek. Arra, hogy némi fogalmat alkossanak végre a túlvilági életéről, sok-sok időt kellett volna fordítanom, így hát nem is törtem magam ez irányban, inkább arról próbáltam meggyőzni őket, hogy ha életidőnk leteltével testünk elgyöngül és erejét veszti, a békés halál Isten legnagyobb jótéteménye, amit az embernek csak adhat. Ők azonban mind kinevettek és azt felelték, hogy ami most van, az mégiscsak valami, de ha meghalnak, semmi sem lesz. Eből is látható, milyen tudatlan e népség. Nagy áldás lenne számukra, ha emberhez méltó és értelmes foglalkozásuk lehetne, egyelőre azonban még nagy nyomorúságuk lopásra, rablásra, hazudozásra kényszeríti őket, életmódjuk pedig valóban állati. A házasság nem szent számukra, és tán még a hottentottákban is – ha igazak a róluk szóló beszámolók – több a vallásos érzelem, mint e szegény emberekben. Érkezett ugyan néhány utasítás a Királyi Helytartótanáctól e nép gyermekeinek ügyében, ám végrehajthatlanok maradtak. Egyik helyről a másikra kergetik őket, anélkül azonban, hogy lehetőséget adnának nekik a létfontartásukról való gondoskodásra, és olyan intézményeket sem alapít senki, amelyekben gyermekeik jobb nevelést kaphatnának. Ám mindez nem rám tartozik: egyszerűen csak szálnalmat érzek, ha látom őket.

Nyelvüket az *Anzeigen* alapján próbáltam vizsgálni, az a nyelv azonban, amelyet az én cigányaim beszélnek, különbözik az ott ismertetettől, sok viszont benne a hasonlóság a latinnal. Például Istent *Dínek*, a kenyeret *pannak*, a vizet *apának* mondják. Ez valami megromlott latinnak tűnik – ilyesfajta szavuk egyébként még sok akad. Szlovák és magyar szavakat is beszédjükbe szőnek, csak hogy e szavakat egész más értelemben használják.

*** g.v.J.

Megjegyzés: A közlést jó szándékkal halasztottuk addig, amíg az itt említett tanulmány be nem fejeződött.

Zusammenfassung

Vorliegender Band enthält die ungarische Übersetzung des Werkes von Samuel Augustini ab Hortis, der 1775–1776 unter dem Titel *Von dem heutigen Zustanden, sonderbaren Sitten und Lebensart, wie auch von denen übrigen Liegenschaften und Umständen der Zigeuner in Ungarn* in der Wiener Zeitschrift *Allergnädigst privilegierte Anzeigen aus sämtlich kaiserlich-königlichen Erbländern* (weiterhin „Anzeigen“) in 39 Folgen veröffentlicht wurde, mit einer photographischer Reproduktion des Originaltextes. Der Text wurde von László András Magyar übersetzt und mit erklärenden Noten versehen.

Mit diesem Band, der in der Schriftenreihe des Györffy István Vereins für Ethnographie erscheint, möchten die Herausgeber einen Beitrag zur besseren Erkenntnis der historisch-ethnographischen Quellen über die Zigeuner im Karpatenbecken, sowie zur Erweiterung der wissenschaftlichen Forschungen leisten, und die Angaben der zweisprachigen deutsch-slowakischen Ausgabe von 1994 zu ergänzen.

Samuel Augustini ab Hortis, geboren 1729 in Grosslomnitz (Nagy-lomnic oder Kakaslomnic, Velka Lomnic) und gestorben 1792 in Georgenberg (Szepesszombat, Spisska Sobota), war evangelischer Pastor im Komitat Szepes. Er stammte aus einer deutschen Familie aus Schlesien, besuchte zunächst die Schulen von Grosslomnitz und Poprád, und ging dann nach Kuntapolca (Kunova Teplica) in der Nähe von Rosenau (Rozsnyó), um ungarisch zu lernen. Danach war er Schüler der evangelischen Gymnasien zu Lautschau (Lócse) und später Neusohl (Besztercebánya). 1746 studierte er Jura in Preschau (Eperjjes), von 1754 Theologie an der Universitäten Wittenberg, Greifswald und Berlin. 1757 kam er nach Ungarn zurück. 1758 bis 1761 war er als Lehrer und Vizerektor des evangelischen Gymnasiums zu Käsmark (Késmárk) tätig. Den 13. Oktober 1761 wurde er als evangelischer Pastor in Georgenberg bestellt, wo er bis zu seinem Tod diente.

Augustini ab Hortis war einer der äußerst gebildeten humanistischen Gelehrten seiner Zeit, der seit seinen frühen Jahren naturwissenschaftli-

che Kenntnisse höchsten Niveaus aneignete. Seine wissenschaftliche Tätigkeit war auf dem Gebiet der Mineralogie und Botanik von besonderer Bedeutung, und er war Gründer einer berühmten Mineraliensammlung.

Sein wichtigstes, auch wissenschaftshistorisch alleinstehendes Werk ist sein Aufsatz über die Zigeuner, der in der Zeitschrift *Anzeigen* erschien. Hier kam Augustini zu Ergebnisse und Erkenntnisse, die bis heute als relevant gelten. Sein größter wissenschaftlicher Verdienst ist, dass er die früheren europäischen Quellen über die Zigeuner zusammensammelte und gebrauchte. Durch die Methode der Quellenkritik sowie durch reine Logik erwägte und widerlegte er bestimmte Meinungen über die Zigeuner, die in den Quellen erscheinen. Neben dem reichen Quellenmaterial stützte er sich in seinem Werk auf seine eigene Erfahrungen und Bemerkungen.

Dieses Werk ist eine bedeutende Quelle für die wissenschaftliche Forschung, und auch sein Inhalt und seine Formulierung soll man in diesem Kontext betrachten. Trotz der die damaligen Zigeuner betreffenden negativen und demütigenden Ausdrücke war Augustini der erste in Europa, der die seit Jahrhunderten (bis heute) festhaltenden Stereotypen kritisch überlegte und mit wissenschaftlichen Methoden untersuchte. Ebenfalls als erster wies er auf die Realität oder Irrealität – manchmal sogar Unwissenschaftlichkeit – der früher über die Zigeuner geschriebenen Werken hin, und seine Erfahrungen und Kenntnisse gebrauchend, von Themenkreis zu Themenkreis gehend gab er die bisher vollständigste historisch-ethnographische Beschreibung des Zigeunertums am Ende des 18. Jahrhunderts.

Das wissenschaftliche Wert des Textes erhöht, dass Augustini ab Hortis in seinem Werk neben den historischen Quellen sich auf seine eigene Erfahrungen und Beobachtungen stützte. Er war der erste Vertreter der europäischen Wissenschaftlichkeit, der im Zusammenhang der Zigeuner mit der Tendenz aufhörte, wonach die Autoren der 16–18. Jahrhunderten die negative Meinungen und Beschreibungen voneinander übernehmend, die Richtigkeit der Abneigung, Verfolgungen, sogar Ausrottungsversuche gegen verschiedenen Gruppen der Zigeunerbevölkerung zu beweisen ver-

suchten. Auch als erster in Europa suchte er statt des genetischen einen sozialen Grund für das damals als deviant bewertete Benehmen der Zigeuner, betrachtete es als eine Sozialisationsfrage, und wollte sie weder durch wissenschaftlichen Methoden noch aufgrund seiner Erfahrungen negativ vorstellen. Dazu kommt noch, dass er die Sprache, Bräuche, fachmännische und musische Talente, das Familienleben, sogar die Weltanschauung (Eintracht, Lebensfreude und Lebensbejahung) der Zigeuner als etwas Wertvolles betrachtete, und ihre Integration in Ungarn für möglich hielt, wobei er auch die Assimilationspolitik von Maria Theresia unterstützte.

Die Verfassung und Veröffentlichung des Werkes von Augustini war auch durch die mit Maria Theresia zusammengebundene zivilisatorische Politik inspiriert. Wie auch die organisatorische Politik der Zeit nicht als einfache Assimilationspolitik bewertet werden darf, so kann auch dieser Aufsatz nicht als reine Apologie dieser Politik gelesen werden.

Die Denkstrukturen von Augustini spiegeln die moderne Philosophie der Aufklärung. Grundgedanke seiner Geschichtsphilosophie ist, dass in der Geschichte auch die Alltagserscheinungen merkwürdig sind, und nicht nur die als auffallend positiv bewerteten Ereignisse der Erwähnung wert sind. Seine Moralphilosophie stützt sich auf die Gedanke der moralischen Entwicklung. Er war vollkommen überzeugt, dass die Geschichte der Weg der (moralischen) Verbesserung der Menschheit ist, und die Herrscher und Regierungen dazu Hilfe leisten sollen, wobei sie das Leben der Menschen glücklicher machen können. Er dachte, dass die Zigeuner seiner Zeit besser als die früheren Zigeuner sind, und durch weise Maßnahmen noch besser werden. Augustini ist auch hinsichtlich seiner pädagogischen Anschauungen ein typischer Intellektuell seiner Zeit, der an der pädagogischen Philosophie der Aufklärung und der Umerziehbarkeit der Menschen glaubte, und deshalb den die Gesellschaft zu intellektualisieren versuchenden, aufgeklärten absolutistischen Staat befürwortet.

Der neben dem Vorwort einundzwanzig Kapitel umfassende Aufsatz ist ein logisch aufgebautes und systematisiertes Werk, das seinen Möglichkeiten angemessen seinem Vorhaben gerecht ist: es gibt ein vollstän-

diges Bild der Zigeuner in Ungarn. Es kann auch heute noch als wissenschaftlicher Beitrag gelesen werden, nicht als bloße wissenschaftsgeschichtliche Kuriosität.

Das Werk galt auch für die weitere Zigeunerforschung als maßgebend. Dies kann man feststellen auch wenn spätere Autoren nicht Samuel Augustini ab Hortis erwähnen, sondern nur die *Anzeigen*, bzw. den dort veröffentlichten Aufsatz. Einer der berühmtesten und einflussreichsten Zigeunerforscher der letzten zwei Jahrhunderten, G. H. M. Grellmann anerkennt das Werk von Augustini in seinem *Historischer Versuch über die Zigeuner betreffend Lebensart und Verfassung Sitten und Schicksale dieses Volks seit seiner Erscheinung in Europa und dessen Ursprung* (Leipzig, 1783), wo er sein System folgt und ihn konsequent zitiert, ohne jedoch seinen Namen zu erwähnen.

Die in geschichtlichem Kontext formulierte Feststellung von Augustini, dass die Autoren, die über die Zigeuner schreiben, nicht nur durch ihre Interesse und den Stoff beeinflusst werden, sondern auch durch eine Attitüde gegen den Zigeunern. Die Ursache, warum früher keine umfassende Besprechung des einheimischen Zigeunertums geschrieben wurde, sieht er in der Verachtung der Zigeuner. Diese Attitüde ist auch noch in der heutigen Wissenschaft zu finden. Sein Vorschlag zur Behandlung dieser kontroversiellen Situation ist ebenfalls aktuell: wenn die Zigeunerforschung in einem Wissenschaftsbereich als peripherisch, geringschätzig gilt, ist es kein Grund dafür, das Thema zu verlassen, sondern im Gegenteil, eine Quelle der Inspiration.

*„A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak,
s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá.”*

Györffy István

